

Τ.Ε.Ι. Ηλείου
Σχολή Μουσικής Τεχνολογίας
Τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής

Θέμα:

*Κοινωνικές μεταλλάξεις και ταυτοτικά σύμβολα:
Η περίπτωση της λύρας στην Ελαφώνησο Λακωνίας
1930-1960.*

Της σπουδάστριας: Τζερεφού Ν. Αντωνίας
Επόπτρια Καθηγήτρια: Μάργαρη Ν. Ζωή

Άρτα Ιούνιος 2007

Ευχαριστίες

Η παρούσα εργασία αποτέλεσε μεν προσωπικό κόπο σε ότι αφορά την απαρχή της, τη συλλογή στοιχείων και εν τέλει τη σύνθεσή της. Ωστόσο η συμβολή ορισμένων ανθρώπων υπήρξε καθοριστική σε κάθε της στάδιό. Δίχως τις πληροφορίες και τα στοιχεία που μας έδωσαν ορισμένοι, τις παρατηρήσεις άλλων επί της εργασίας, την πρακτική βοήθεια, την «προνοητικότητα» κάποιων να αφήσουν τα όσα γνώριζαν και άλλων να τα διαφυλάξουν ώστε να φτάσουν τελικά σε εμάς, την ενθάρρυνση και την ηθική συμπαράσταση τελικά όλων καθ' όλη την διάρκεια της έρευνας, θα ήταν αδύνατο να φτάσουμε σε αυτό το αποτέλεσμα. Πριν προχωρήσουμε παρακάτω λοιπόν θα ήθελα από καρδιάς να ευχαριστήσω:

Τον κύριο Ελευθέριο Π. Αλεξάκη, ερευνητή του ΚΕΕΛ της Ακαδημίας Αθηνών για τη μελέτη των χειρογράφων των επιτόπιων ερευνητικών αποστολών του στο νησί και την ευρύτερη περιοχή.

Τον κύριο Βασίλη Ευ. Μουλιανίτη για τις πολύτιμες παρατηρήσεις του σε σχέση με την εργασία.

Τον κύριο Τζώρτζη Γ. Ανωμήτηρη για την αμέριστη βοήθειά του και σαν πληροφοροητής και σαν ιστορικός.

Τους πληροφορητές μου: Ιωάννη Χ. Αρώνη (Κουβαράκο), Γεώργιο Σ. Αρώνη, Κανέλλη Α. Μέντη, Παναγιώτη Δ. Μέντη, Χαράλαμπο Ι. Αρώνη, Νικόλαο Ι. Μέντη, Βούλα Χ. Αρώνη, Δημήτρη Λιάρο Δημήτρη Δελακοβία, Χαράλαμπο Λιβανό, Παναγιώτη Τσαλαβούτα, Κούλα Κόκκολη, Ανθούλα Τζερεφού, Κασσιανή Κουρκούλη, Ελένη Ι. Λιάρου, Μιχάλη Παν. Αρώνη, Γρηγορία. Χ. Σκαλκόγιαννη, Μαρίκα Σ. Αρώνη, Μανόλη Κοντραφούρη, Μάρθα Χ. Αρώνη που με τόση θερμότητα με δέχτηκαν και για την εμπιστοσύνη που μου έδειξαν μεταφέροντάς μου τα βιώματά, τις εμπειρίες και τις μνήμες τους.

Τη διεύθυνση και τους τροφίμους του Γηροκομείου Νεαπόλεως Λακωνίας για την προθυμία τους να μας προσφέρουν τη βοήθειά τους.

Τον Λάμπρο Δ. Μέντη που πέρα από πληροφορητής ήταν κι αυτός από τον οποίο γνώρισα την ύπαρξη της λύρας στο νησί και συνετέλεσε με τον τρόπο του στο να αποτελεί αυτή κομμάτι και της δικής μου καθημερινότητας.

Τον «αείμνηστο» Δημήτριο Χ. Μέντη που η αγωνία του να γνωρίσουν οι νεώτεροι όσα «παρέλαβε» από τους προκατόχους του και όσα έζησε ο ίδιος, τον οδήγησε στο να αφήσει γραπτά που σχετίζονταν με πτυχές της ζωής της κοινότητας, πράγμα που έφερε σε εμάς στοιχεία, τα οποία σε άλλη περίπτωση θα είχαν χαθεί μέσα στο χρόνο.

Την καθηγήτριά μου Ζωή Ν. Μάργαρη για το ενδιαφέρον που έδειξε από την πρώτη στιγμή που συζητήσαμε τους προβληματισμούς μου και τη σκέψη μου να καταπιαστώ με αυτή την εργασία καθώς και για την καθοδήγηση της, την υπομονή και τις συμβουλές της σε όλη την πορεία της έρευνας.

Τους γονείς μου που είναι πάντοτε πλάι μου σε κάθε τι που ξεκινώ, σε κάθε τι που επιλέγω. Σε αυτούς αφιερώνω ετούτη την εργασία αν και θαρρώ πως είναι πια τόσο δική τους όσο είναι και δική μου.

Εισαγωγή

Σύμφωνα με πηγές στην Ελαφώνησο Λακωνίας, η λύρα φαίνεται ότι αποτελούσε βασικό κομμάτι της ζωής της κοινότητας. Αυτό που ήταν κάποτε στοιχείο της καθημερινότητας όμως, δεν έφτασε στο σήμερα. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως ενώ παλαιότερα κατείχε σημαντική θέση στην ζωή και τα γλέντια της κοινότητας -όπως επιβεβαιώθηκε από αλληπάλληλες επαφές που πραγματοποιήσαμε πριν αποφασίσουμε οριστικά να καταπιαστούμε με το θέμα-, μέσα σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα υποχώρησε και τη θέση της στο γλέντι πήραν άλλα μέσα. Η εξέλιξη αυτή αποτέλεσε το αρχικό κίνητρο για να ασχοληθούμε με τη συγκεκριμένη έρευνα και τελικά μέσα από αλληπάλληλους προβληματισμούς για τη σχέση της συλλογικής πολιτισμικής ταυτότητας και των εκφραστικών μέσων αυτής, σε συνδυασμό με τις ευρύτερες αλλαγές που συντελούνται σε μια συγκεκριμένη κοινότητα μια δεδομένη χρονική περίοδο, να καταλήξουμε στην επιλογή του θέματος.

Αφορμές για την πραγματοποίηση της παρούσας έρευνας αποτέλεσαν αφενός οι γνώσεις που πήραμε μέσα από τα μαθήματα του τμήματος Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής του ΤΕΙ Ηπείρου κι αφετέρου η βιωματική εμπειρία ως μέλος της κοινότητας Ελαφονήσου. Ξεκινώντας από τα παραπάνω, και με τη διττή ιδιότητα ως σπουδάστρια του τμήματος και ως μέλος της κοινότητας κατέληξα στην προσέγγιση του συγκεκριμένου θέματος.

Για τη διεξαγωγή της έρευνας ακολουθήσαμε δύο βασικές κατευθύνσεις σε σχέση με τα μεθοδολογικά εργαλεία που μεταχειριστήκαμε. Προσεγγίσαμε το θέμα μέσα από τη βιβλιογραφία και τη βιοϊστορία¹ των κατοίκων.

---

¹ Νέστορος- Κυριακίδου 1993: 233 αναφερόμενη σε μια εργασία που εξετάζει μέσα από τη βιοϊστορία την περίπτωση τριών γενεών προσφύγων και πιο συγκεκριμένα πως η πρώτη γενιά βίωσε τον ξεριζωμό και πως μετέδωσαν την εμπειρία τους αυτή στις δύο επόμενες. Επίσης το πώς τελικά βίωσαν την προσφυγική παράδοση οι δύο επόμενες γενιές.

Όσον αφορά τη βιβλιογραφία, στηριχτήκαμε σε σχετική με την περιοχή, από την οποία αντλήσαμε ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία. Προκειμένου να επιβεβαιώσουμε την ορθότητά τους, χρησιμοποιήσαμε και ιστορικές πηγές αναφερόμενες σε σημαντικά γεγονότα της ιστορίας της Ελλάδας που φαίνεται να επηρεάζουν και την περιοχή για την οποία γίνεται λόγος. Δημιούργησε πρόβλημα η έλλειψη βιβλιογραφικών πηγών άμεσα συσχετιζόμενων με το θέμα μας. Προκειμένου να το αντιμετωπίσουμε χρησιμοποιήσαμε παράλληλη βιβλιογραφία που υποστηρίζει το θεωρητικό πλαίσιο που ακολουθούμε και που δίνει κατευθύνσεις για τον τρόπο με τον οποίο πιο ολοκληρωμένα θα προσεγγίσουμε το θέμα μας ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την επιτόπια έρευνα, στην οποία στηρίχθηκε ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της εργασίας, μιας και η έλλειψη πηγών άμεσα συσχετιζόμενων με το θέμα την κατέστησαν το κύριο εργαλείο συλλογής πληροφοριών.

Αναφορικά με την βιοϊστορία χρησιμοποιήσαμε βιογραφικά στοιχεία, προσωπικές μαρτυρίες, συνεντεύξεις γραπτές πηγές, γενεαλογικά δέντρα που προέκυψαν από τις αφηγήσεις και από τα οποία φαίνεται η πορεία της λύρας στο χρόνο (Calvet 1995: 114)², φωτογραφίες καθώς και κάποια αρχεία όπως αυτό της Κοινότητας της Ελαφονήσου, προκειμένου να διασταυρώσουμε την ορθότητα των όσων προέκυψαν κατά την έρευνα. Συνδέσαμε λοιπόν τις εμπειρίες συγκεκριμένων ατόμων με την ιστορία της κοινότητας³.

Τις πληροφορίες που συγκεντρώσαμε είτε τις βρήκαμε έτοιμες είτε τις παρήγαμε κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας. Χρησιμοποιήσαμε επίσης βιογραφικό υλικό που είχε συγκεντρωθεί από ορισμένους κατοίκους της Ελαφονήσου για προσωπικούς λόγους, ημερολόγια και αυτοβιογραφίες⁴ καθώς και ηχογραφημένες συνεντεύξεις που είχαν ληφθεί παλαιότερα για διάφορα θέματα και μας παραχωρήθηκαν ευγενικά για πιθανή άντληση

---

² Στο απόσπασμα αυτό αναφέρεται στη σημαντικότερη συμβολή της αφήγησης στη σύνταξη των γενεαλογικών δέντρων που χρησιμοποιήσαμε καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας μας βλ. κεφ.1 σσ. 22, 24, 25.

³ Θανοπούλου- Πετρονότη 1987: 23 σχετικά με την προφορική ιστορία και την χρήση της ως μεθοδολογικό εργαλείο για μια κοινωνιολογική έρευνα.

⁴ Θανοπούλου- Πετρονότη 1987:24.

στοιχείων που θα κάλυπταν τις ανάγκες των ερευνητικών μας στόχων. Σε ό, τι αφορά την επιτόπια έρευνα στηριχθήκαμε σε *αφηγήσεις ζωής*⁵ και *ιστορίες ζωής*⁶. Δια μέσου αυτής της διαδικασίας, το κάθε άτομο μιλώντας για τη ζωή του μέσα στην κοινότητα, τις διαπροσωπικές του σχέσεις⁷, τις αναζητήσεις και τους στόχους του πέρα από το «εγώ» δηλώνει κατά κάποιο τρόπο την κοινωνική του ταυτότητα⁸. Κάθε στοιχείο που πήραμε από τους πληροφορητές μας, το θεωρήσαμε ως στοιχείο της κοινωνικοποίησης και της διαδικασίας της δημιουργίας της ταυτότητάς τους. Μέσα λοιπόν από την αφήγηση κάποιου προσδιορίζονται *«[...]τα γνωρίσματα του κοινωνικού περιβάλλοντος του και την αλληλεπίδραση των παραγόντων που ωθούν τα μέλη της κοινότητας να δραστηριοποιηθούν με τον ένα κι όχι με τον άλλο τρόπο⁹»*. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημάνουμε μια δυσκολία αυτής της μεθόδου που δεν είναι άλλη από τη συναισθηματική φόρτιση και τον υποκειμενισμό που διακατέχει κάθε φορά τον αφηγητή σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό. Λόγω αυτής της παραμέτρου και προκειμένου να μην οδηγηθούμε σε λανθασμένα συμπεράσματα θεωρήσαμε σημαντικό να μην παίρνουμε κάτι ως δεδομένο,

---

⁵ Βλ. Θανοπούλου- Πετρονότη 1987: 25 όπου ορίζει ως εξής την αφήγηση ζωής (life history, recit de vie): διήγηση σε πρώτο πρόσωπο, που αναφέρεται σε βασικές εμπειρίες του ατόμου έτσι όπως αυτό τις διηγείται στον ερευνητή.

⁶ Βλ. οπ όπου ορίζει ως εξής την Ιστορία ζωής (life history, histoire de vie): συνδυασμός βιογραφικών στοιχείων, τα οποία προκύπτουν όχι μόνο από την προσωπική διήγηση του ατόμου αλλά και από άλλες πηγές. Μια ιστορία ζωής δηλαδή μπορεί να απαρτίζεται από μια ή περισσότερες *αφηγήσεις ζωής, μαρτυρίες τρίτων, γραπτές πηγές κ.λ.π.* (Bertaux D., 1981: 200).

⁷ Bertaux D., 1981: 195.

⁸ Βλ. Θανοπούλου Μ. 2000: 217-218 όπου [...]Οι ατομικές μνήμες διατηρούν μια αποσπασματική εικόνα ενός κοινού παρελθόντος, με την έννοια ότι οι ανακαλούμενες αναμνήσεις μέσα στο πλαίσιο αυτό των μνημών μοιάζουν με μικρές ψηφίδες ενός μωσαϊκού η πλήρης αναδόμηση του οποίου θα προϋπέθετε ένα είδος σύνθεσης των ατομικών αναμνήσεων που συλλέχθηκαν.[...], Στο «*εμείς*» και οι «*άλλοι*» αναφερόμενη στη συλλογική μνήμη ως στοιχείο της πολιτισμικής ταυτότητας και στα συλλογικά στοιχεία που εμφανίζονται στις ατομικές μνήμες και αναδεικνύουν την ύπαρξη συλλογικής μνήμης μιας κοινότητας.

⁹ Θανοπούλου- Πετρονότη 1987: 28.

αλλά να διασταυρώνουμε τις πληροφορίες που προκύπτουν από τις προφορικές μαρτυρίες¹⁰, ώστε να μπορέσουμε μέσα από τη μελέτη της προφορικής ιστορίας να κατανοήσουμε το πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων που συνδέουν το άτομο με τον κοινωνικό του περίγυρο¹¹.

Προκειμένου να επιτύχουμε όσο το δυνατό μια προσέγγιση που να καλύπτει τις παραπάνω αξιώσεις, συντάξαμε ξεχωριστά ερωτηματολόγια για κάθε περίπτωση πληροφορητή¹². Ωστόσο ο τρόπος που τίθονταν οι ερωτήσεις από πλευρά μας ήταν τέτοιος ώστε να υπάρχει μεγαλύτερη ελευθερία στον αφηγητή και να αφήνεται να αναπαραστήσει μόνος του το κάθε γεγονός που περιγράφει¹³. Σε πολλές περιπτώσεις κρίθηκε σκόπιμο, ανάλογα με τον πληροφορητή, αφού διατυπώναμε το θέμα και τις βασικές ερωτήσεις με απλά λόγια, να τον προτρέψουμε σε αφήγηση γιατί με την ελευθερία που θα του δινόταν, πιθανόν να μας αποκάλυπτε και άλλες πτυχές χρήσιμες για την έρευνα. Σε αυτή τη περίπτωση, διακόπταμε με ερωτήσεις μόνον εφόσον δεν καλύπτονταν απ' την αφήγηση ή όταν αυτός πλάταινε στο λόγο.

Ορίσαμε το έτος 1930 ως αφετηρία για την εργασία μας διότι αφενός η παρουσία της λύρας φαίνεται να είναι έντονη στο νησί και αφετέρου υπάρχει η δυνατότητα να αντληθούν άμεσα στοιχεία από τους πληροφορητές

---

¹⁰ Θανοπούλου- Πετρονότη 1987: 28-30, 34.

¹¹ Ο.π. σ. 30.

¹² Συστάθηκαν ξεχωριστά ερωτηματολόγια για τους μουσικούς- οργανοπαίχτες, για τους κατασκευαστές και τους πληροφορητές μας (βλ. Λιάβας 1983-1985:182-184, Τσακίρη 1991: 11-13, Calvet 1995: 111-127 σχετικά με τη σύσταση ερωτηματολογίων και Κώστιος 2000: 157- 172 που δίνει ορισμένες κατευθύνσεις σε σχέση με την κατάρτιση και τον τρόπο χρήσης τους). Τα ερωτηματολόγια αυτά ως κύριο στόχο είχαν να μας βοηθήσουν να επανέλθουμε γρήγορα στο θέμα σε περίπτωση που οι πληροφορητές μας, κατά την αφήγησή τους, παρέκκλιναν από τα θεματολογικά όρια που ενδιέφεραν της έρευνα (βλ. Βαρβούνης 1994: 77 σχετικά με τη χρησιμότητα τήρησης των ερωτηματολογίων προς αποφυγή της παρέκκλισης του αφηγητή από το θέμα).

¹³ Θανοπούλου- Πετρονότη 1987: 32 αναφερόμενη στον τρόπο που πρέπει να τίθενται οι ερωτήσεις ώστε να υπάρχει μεγαλύτερη ελευθερία στον αφηγητή. Μερακλής 1993: 251 αναφερόμενος στον τρόπο που θα πρέπει να γράφεται μια αυτοβιογραφία.

προκειμένου να εξετάσουμε την πορεία της και τη θέση που κατείχε μέχρι το 1960 που θέσαμε ως καταληκτική χρονολογία, όπου πλέον η μικρή αυτή κοινότητα, μεσολαβώντας του πολέμου και των συνεπακόλουθών του, έχει αναδιαρθρωθεί και έχουν διαφοροποιηθεί καθοριστικά τα οικονομικά και όχι μόνο χαρακτηριστικά της.

Μέσα από την έρευνα επιδιώκουμε να διερευνήσουμε:

- α) την παρουσία της λύρας μέσα στην κοινότητα
- β) τη λειτουργική και συμβολική θέση της σε αυτή
- γ) τις μεταβολές των κεφαλαιοποιητικών αξιών της

Τα παραπάνω ερευνητικά ζητούμενα πρόκειται να τα μελετήσουμε βασιζόμενοι στην ανθρωπολογική θεωρία που πραγματεύεται τη σημασία που έχει αποδειχτεί πως έχουν οι τελεστικές τέχνες, ως μέρη και εκφάνσεις ενός ευρύτερου πολιτισμικού συστήματος. Ειδικότερα όπως είναι γνωστό, η μουσική, ο χορός και το τραγούδι που ως τελεστικές τέχνες συναντά κανείς στα κοινοτικά γλέντια -αυτοσχέδια ή επίσημα- στους κοινοτικούς χορούς, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ανθρωπολογικό ενδιαφέρον, μιας και απεικονίζουν, αναπαριστούν και αποτυπώνουν τις συνολικότερες κοσμοθεωρητικές απόψεις και ιδεολογικές αντιλήψεις της κοινωνίας στην οποία λαμβάνουν χώρα¹⁴. Στηριζόμενοι σε αυτή την άποψη, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι εφόσον οι κοινοτικές τελεστικές τέχνες, προσεγγιστούν ανθρωπολογικά, ως συμβολικές διαδικασίες της συγκεκριμένης κοινωνίας, κοινότητας ή εθνοτικής ομάδας και αν αυτές ερμηνευτούν συμβολικά, μπορούν να μας βοηθήσουν στη διεξαγωγή συμπερασμάτων για τις μεθόδους που η συγκεκριμένη κοινωνία προσλαμβάνει αλλά και αναδιαρθρώνει επικοινωνιακά τον κόσμο της, βάση των εμπειριών που έχει. Πώς εν ολίγοις μέσα από την εκάστοτε κοινοτική γλεντική πρακτική και τα μέσα με τα οποία εκφράζεται η κοινότητα, δηλώνει τη συλλογική πολιτισμική της ταυτότητα. Σύμφωνα με το παραπάνω θεωρητικό πλαίσιο εξετάζοντας την περίπτωση της λύρας ως βασικό κομμάτι

---

¹⁴ Κάβουρας:1993:227-229.

των τελεστικών τεχνών της κοινότητας της Ελαφονήσου, θα επιχειρήσουμε την ερμηνευτική ανάλυση των παραπάνω ερευνητικών στόχων.

Αφετηρία των παραπάνω αποτελεί ο ορισμός της κοινότητας. Σύμφωνα με τον Cohen ορίζουμε την κοινότητα ως μια ομάδα ανθρώπων μεγαλύτερη από την οικογένεια και λιγότερο απρόσωπη από την ομάδα ανθρώπων που είναι οργανωμένη ή όχι σε κράτος εθνικό ή σε εθνοτική ομάδα. Συνεπώς, αναφερόμαστε σε μια ομάδα αποτελούμενη από άτομα σε άμεση διαπροσωπική σχέση καθημερινά ή σε τακτά χρονικά διαστήματα. Η έννοια της κοινότητας δεν εκφράζει απλώς την αντίληψη ότι κάποιος ανήκει σε μια ομάδα, αλλά και την πίστη ότι δεν ανήκει σε κάποια άλλη¹⁵. Τα μέλη της συνδέονται μεταξύ τους με κάποια χαρακτηριστικά πραγματικά ή υποθετικά που διαμορφώνονται με τα κοινά βιώματα, κοινό τόπο, τις περιπέτειες και την ιστορία αυτής της ομάδας και είναι αυτά που συνθέτουν την συλλογική ταυτότητά τους¹⁶. Με βάση τον παραπάνω ορισμό και λαμβάνοντας υπόψη μας την κοινωνική οργάνωση και τον τρόπο με τον οποίο ήταν δομημένες οι σχέσεις, θεωρούμε πως οι κάτοικοι της Ελαφονήσου συγκροτούν μια «κοινότητα».

Όσον αφορά τη διαμόρφωση και τη σύνθεση της συλλογικής ταυτότητας θα μπορούσαμε να ορίσουμε τα εξής τρία κύρια δεδομένα που τη συνθέτουν: Πρώτον οι συνθήκες επιβίωσης, που βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με την περιβαλλοντολογική και κλιματολογική πραγματικότητα, δεύτερον ο τρόπος και οι συνθήκες παραγωγής και οι αντίστοιχες κοινωνικές σχέσεις και τρίτον οι ιστορικές περιστάσεις και εμπειρίες. Αυτά συνθέτουν την καθημερινότητα του συνόλου της κοινότητας, συνεπώς θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι καθοριστικά και για τη διαμόρφωση και της συλλογικής ταυτότητάς της¹⁷.

Μέσα από τη διαδικασία έκφρασης αλλά και σύνθεσης της συλλογικής ταυτότητας, γίνεται χρήση ορισμένων αντικειμένων, εννοιών, διαδικασιών

---

¹⁵ Cohen 1989: 12, Αλεξάκης 2001:181.

¹⁶ Φίλιας 2004: 3,8.

¹⁷ Αλεξάκης 2001:181.

που λειτουργούν ως σύμβολα στα πλαίσια της κοινότητας. Αυτά φέρουν συγκεκριμένα νοήματα που λειτουργούν συνδεδετικά για τα μέλη της. Τα σύμβολα, δεν είναι αφηρημένες διανοητικές κατασκευές. Προκύπτουν από τη σχέση των κοινωνικών υποκειμένων με την πραγματικότητα στην οποία εντάσσονται και συνεπώς η κοιτίδα γέννησής τους είναι συλλογική. Αντιπροσωπεύουν συγκεκριμένα «κάτι» για το σύνολό της κοινότητας, τα οποία επιβεβαιώνουν το παρελθόν της και λειτουργούν ως μέσα με τα οποία αναγνωρίζουν τα μέλη της τη συνέχεια τους και συνεπώς κατά κάποιο τρόπο διασφαλίζεται και η συνοχή της. Ουσιαστικά πρόκειται για «[...]νοηματοποίηση της ίδιας της ζωής της κοινότητας και δη για την κορυφαία νοηματοποίηση της»¹⁸. Ως εκ τούτου τα σύμβολα είναι κατασταλάγματα και αποκρυσταλλώσεις της ίδιας της πραγματικότητας που συλλαμβάνεται νοηματικά¹⁹. Άρα, μέσα από αυτά αποδεικνύεται και αναδεικνύεται κατά μια έννοια, η συλλογική ταυτότητα της κοινότητας. Συνεπώς, στη συγκεκριμένη μελέτη επιδιώκουμε να διερευνήσουμε αν και πως η λύρα, λειτούργησε ως σύμβολο της συγκεκριμένης κοινότητας.

Οι τελεστικές τέχνες, που αναπαριστούν και αντικατοπτρίζουν τις κοσμοθεωρητικές απόψεις και αντιλήψεις που κάθε φορά διέπουν τη συγκεκριμένη κοινωνία, δεν αποτελούν μια απλή επαναληπτική διαδικασία και δεν εκφράζουν κάτι στατικό²⁰. Βρίσκονται σε μια διαρκή μεταβολή, η οποία συντελείται σε συνάρτηση με τις αλλαγές που λαμβάνουν χώρα, την εκάστοτε χρονική στιγμή στην κοινωνία. Ερμηνεύοντας λοιπόν συμβολικά τις ίδιες τις τελεστικές τέχνες, μπορούμε να εντοπίσουμε και να ερμηνεύσουμε τις συνολικότερες αλλαγές που συντελέστηκαν στην κοινότητα²¹. Σε αυτή την κατεύθυνση, έρχονται να προστεθούν σε αυτή νέα στοιχεία κάθε φορά. Η απόρριψη ή η αποδοχή και η ενσωμάτωση τέτοιων στοιχείων -στα ήδη

---

¹⁸ Φίλιας 2004: 3,8.

¹⁹ Ο.π.

²⁰ Κάβουρας 1993:227.

²¹ Ο.π.

υπάρχοντα- είναι μια διαδικασία που συντελείται με ποικίλους τρόπους από το σύνολο της κοινότητας.

Παρακολουθώντας τη μετάλλαξη της γλεντικής πρακτικής στην Ελαφόνησο στην οποία η λύρα συμμετέχει άλλοτε περισσότερο, άλλοτε λιγότερο κατά την τριακονταετία στην οποία τοποθετείται η έρευνά μας, θεωρούμε ότι είναι δυνατόν να ερμηνευθούν οι γενικότερες αλλαγές αλλά και να διαπιστωθεί, εξαιτίας των αλλαγών αυτών, η ενσωμάτωση ή απόρριψη νέων στοιχείων και κατ' επέκταση η τροποποίηση ή η μεταβολή του νοήματος των ήδη υπάρχοντων συμβόλων ή ακόμη και η αντικατάστασή τους από τα νέα. Μια τέτοια διαδικασία βέβαια, δεν συμβαίνει ξαφνικά. Είναι αποτέλεσμα διαρκούς επικοινωνίας και συνεχούς διαλόγου της κοινότητας με όλα όσα συνθέτουν τον κόσμο της, με τα παλιά ή τα ήδη υπάρχοντα σύμβολα και ό,τι αυτά περικλείουν αλλά και με τα νέα γι' αυτή δεδομένα²².

Στην προσπάθειά μας να εξετάσουμε τη λύρα στην Ελαφόνησο, ως κομμάτι μιας ευρύτερης συμβολικής διαδικασίας και ως αμφίδρομη αντανάκλαση των κοινωνικοοικονομικών και πολιτισμικών εξελίξεων, ακολουθήσαμε μια προσέγγιση που δεν έχει ειδικό μουσικολογικό αλλά ερμηνευτικό χαρακτήρα. Περιορίσαμε τις σχετικές περιγραφές σε παραθέσεις των δυνατών «αντικειμενικών» πληροφοριών γύρω από περιστάσεις και πρόσωπα που σχετίζονται με τη λύρα ως μέσο έκφρασης, δήλωσης και διαπραγμάτευσης της πολιτισμικής συλλογικής ταυτότητας των κατοίκων του νησιού.

Όσον αφορά τη δομή της εργασίας μας, αυτή διαρθρώνεται από τέσσερα κεφάλαια. Αρχικά κρίναμε σκόπιμο να προσδιορίσουμε το χώρο και τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες που τον χαρακτηρίζουν και επισημαίνουμε τα κομβικά σημεία και τις αλλαγές που συντελέστηκαν και επηρέασαν και καθόρισαν τη ζωή της κοινότητας. Έτσι, προσεγγίζουμε αναλυτικά την εμφάνιση και το ρόλο της λύρας και μελετάμε τη σχέση της σε συνδυασμό με τις συντελούμενες αλλαγές. Προκειμένου να επιτύχουμε τον

---

²² Ο.π.

παραπάνω στόχο, αναλύουμε πτυχές της ζωής της κοινότητας στις οποίες εμφανίζεται η λύρα, ώστε να αποτυπώσουμε στο μέγιστο δυνατό βαθμό την πορεία της και να απαντήσουμε τους ερευνητικούς στόχους που θέσαμε. Ειδικότερα:

Στο πρώτο κεφάλαιο αναφερόμαστε στην ιστορία της κοινότητας σε σχέση με το χώρο και το χρόνο (γεωγραφικά, ιστορικά και πληθυσμιακά δεδομένα) με έμφαση μέσα στις μελετώμενες τρεις δεκαετίες.

Στο δεύτερο κεφάλαιο βασιζόμενοι στις προφορικές μαρτυρίες οδηγηθούμε στη σύνδεση της παρουσίας της λύρας με τη συλλογική έκφραση της ταυτότητας μέσα από τη γλεντική και άλλες, παράγωγες αυτής, διαδικασίες.

Στο τρίτο κεφάλαιο, λαμβάνοντας υπόψη το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας, επιχειρείται μια περιγραφή της γλεντικής συμπεριφοράς της κοινότητας, προκειμένου να διερευνηθεί στη συνέχεια, αν και κατά πόσο οι μεταβολές που συντελέστηκαν σχετίζονται με την «υποχώρηση» της λύρας. Επίσης, αν μέσα από τη θέση και τη λειτουργία της, μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα α) για τη συμβολική της ιδιότητα και β) για την πιθανή αλλαγή ή τροποποίηση της ιδιότητας αυτής.

Τέλος στο τέταρτο κεφάλαιο, βασισμένοι στο συλλεχθέν υλικό και την ανάλυση αυτού οδηγούμαστε στην ερμηνευτική ανάλυση και την παράθεση των συμπερασμάτων.

Όπως προέκυψε από την ερευνητική διαδικασία, η λύρα, αποτέλεσε μια «πραγματικότητα» για την κοινότητα. Ήταν από τα στοιχεία εκείνα που επικράτησαν μεταξύ αυτών που έφεραν μαζί τους οι διαφορετικοί πληθυσμοί που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή και παρέμεινε ενεργό μέχρι το διάστημα που εξετάζουμε, ιδιαίτερα μέσα στο αυτοσχέδιο γλέντι. Όσο η κοινωνία στηριζόταν στην πρωτογενή οικονομία, η λύρα φαίνεται να διατηρεί μια σταθερή θέση στο κοινοτικό γλέντι. Θεωρείται δεδομένο για τους γλεντιστές ότι προοριζόταν για την έκφραση της κοινότητας και την θεωρούν

«παράδοσή» τους. Το συγκεκριμένο όργανο ήταν συμβατό με τον τρόπο ζωής των κατοίκων και παρόν σε κάθε πτυχή της ζωής τους

Αποτέλεσε δείγμα δημιουργικής έκφρασης για τα μέλη της κοινότητας ακόμη και μέσα από την κατασκευή της. Εξέφρασε τους κατοίκους στην καθημερινότητά τους περισσότερο από το βιολί και το λαούτο και μολονότι η θέση της στο «επίσημο γλέντι» αναγνωριζόταν ως δευτερεύουσα, η αξία της για την κοινότητα παρέμενε αμείωτη. Η κλειστή κοινωνία του νησιού, με τη σχετική αυτάρκεια ως προς τις καθημερινές ανάγκες, θεωρούσε τη λύρα επαρκή και αυτονόητο τρόπο έκφρασης. Φαίνεται ότι αποτελούσε μέσο έκφρασης που δήλωνε την πολιτισμική της ταυτότητα και αυτό το ρόλο τον διατήρησε ακόμη και τα χρόνια της κατοχής που τα γλεντικά επεισόδια ήταν λίγα.

Για όσους την «έζησαν» λειτούργησε ως σύμβολο αφού ακόμη και κατά την υποχώρηση της αναγνωριζόταν ως στοιχείο που τους εξέφραζε στο παρελθόν και τους ένωνε στο παρόν. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι λειτούργησε ως μέσο νοηματικής έκφρασης της πραγματικότητας. Ωστόσο τα ίδια τα μέλη της κοινότητας αποτελούσαν φορείς του νέου και πρωτοστατούσαν στον ερχομό νέων στοιχείων. Μέσα στο γλέντι εξέφρασαν και νομιμοποίησαν τα νέα σχήματα χειραγωγώντας τα παλιά σύμβολα της κοινότητας. Η λύρα, μολονότι φαίνεται αρχικά να προσαρμόζεται στις νέες συνθήκες, δεν κατάφερε να ενσωματώσει όλα εκείνα τα καινοτόμα στοιχεία με αποτέλεσμα να εξοβελίζεται.

Έτσι θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε ότι η μεταβολή της συμβολικής χρήσης της λύρας σημειώνεται κατά τη δεκαετία του '50. Οι συνολικότερες αλλαγές που συντελέστηκαν στην κοινωνική και οικονομική οργάνωση της κοινότητας με τη στροφή των κατοίκων στη ναυτιλία επηρέασαν σημαντικά κάθε πτυχή της ζωής της κοινότητας. Σε όλη την πορεία της στο χρόνο, αυτή η εξέλιξη εντοπίζεται ως το κομβικό σημείο της μεταβολής της χρήσης και της παρουσίας της λύρας.

Η μεταπολεμική αναδιοργάνωση οικονομίας μεταφράζεται σε όλα τα επίπεδα της ζωής. Η πολύμηνη απουσία κυρίως των νέων λόγω της ναυτιλίας

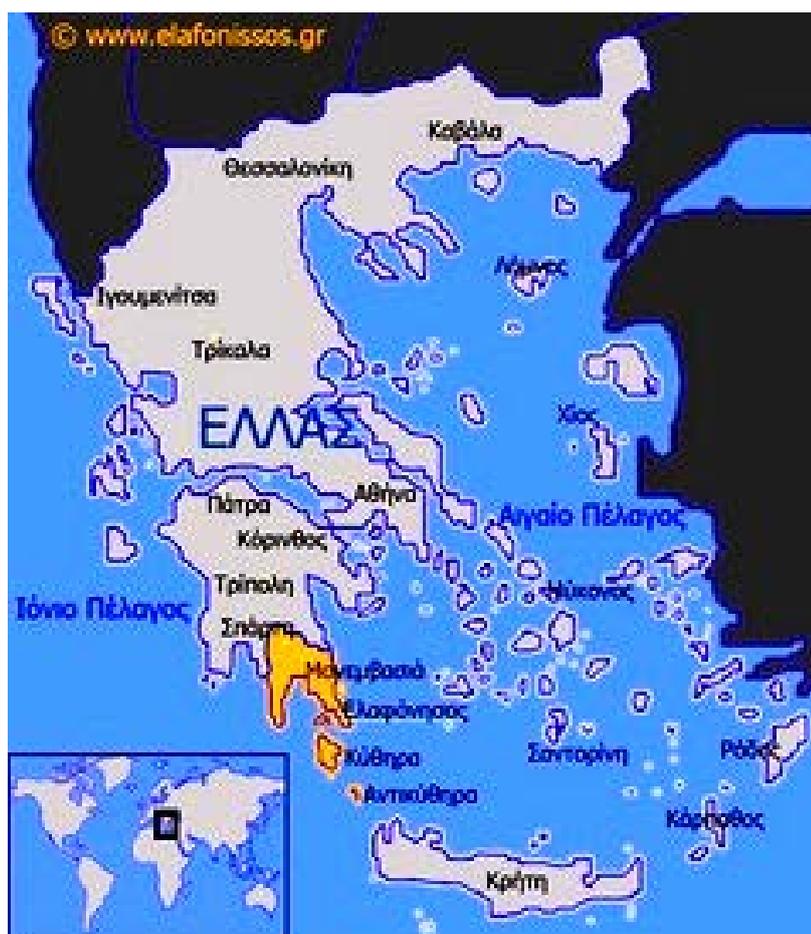
αλλά και της μετανάστευσης φαίνεται μέσα -όπως προκύπτει από την έρευνα- πως μετέβαλλε τη σύνθεση τη κοινωνίας. Παράλληλα οι ναυτικοί πλέον έφεραν και μια νέα ταυτότητα η οποία δεν εκφραζόταν με τα ίδια μέσα, στο γλέντι. Νέα όργανα με τεχνικές δυνατότητες μεγαλύτερες από αυτές της λύρας και συσκευές αναπαραγωγής ήχου εισάγονται στο νησί από τους ναυτικούς και συντελούν μεταξύ άλλων και στη διαφοροποίηση του ρεπερτορίου.

Η νέα συλλογική ταυτότητα των μελών της κοινότητας εκφράζεται εκ νέου αναμορφωμένη μέσα από τη γλεντική συμπεριφορά. Έτσι, η λύρα φαίνεται να αποκτά νέα λειτουργία στο γλέντι. Διακρίνεται για κεντρομόλο και ενοποιητικό χαρακτήρα της μιας και φαίνεται να λειτουργεί συνθετικά για τα μέλη της κοινότητας ενεργοποιώντας μνήμες. Με αυτό τον τρόπο καλύπτει το κενό που η καθημερινή επαφή έχει δημιουργήσει. Αποτελεί ένα νέο συνδετικό κρίκο για τη σύνδεση των μελών της φαντασιακής κοινότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Γεωγραφικά, ιστορικά, πληθυσμιακά στοιχεία

1.α. Γεωγραφικά στοιχεία- σύντομη ιστορική αναδρομή μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1920

Προσπαθώντας να προσεγγίσουμε το θέμα μας, οφείλουμε να κάνουμε μια ιστορική αναδρομή από το 1830, που η Ελαφώνησος απέκτησε μορφή ενός χώρου συστηματικά κατοικημένου, μέχρι το 1930, που για τους λόγους που αναφέρεται στην εισαγωγή έχει τεθεί η απαρχή της εργασίας μας. Στην προσπάθειά μας αυτή, θα παραθέσουμε ορισμένα ιστορικά γεγονότα που σχετίζονται με την περιοχή (Ελαφώνησος και ευρύτερη περιοχή των Βατικών) και συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με τη λύρα.

Εικόνα 1. 1. Χάρτης Ελλάδας (Πηγή: ιστοσελίδα www.elafonisos.gr)

Εικόνα 1. 2. Χάρτης Πελοποννήσου

Η Ελαφώνησος Λακωνίας βρίσκεται στο νοτιότερο άκρο της Πελοποννήσου στο Λακωνικό κόλπο, μεταξύ Πελοποννήσου και Κυθήρων. Η

απόσταση της Ελαφονήσου από την πελοποννησιακή ακτή, τη «Μεγάλη Στεριά», όπως την αποκαλούν οι Ελαφονησιώτες, είναι περίπου 800 μ.,

Εικόνα 1. 3. Χάρτης Ελαφονήσου (Πηγή: ιστοσελίδα www.elafonisos.gr)

ενώ μέχρι το 17^ο αιώνα ήταν δυνατή η πρόσβαση δια ξηράς²³. Σύμφωνα με ιστορικούς, το νησί κατοικούνταν από την αρχαιότητα²⁴ και υπάρχουν αρκετά ευρήματα της μυκηναϊκής, ρωμαϊκής και βυζαντινής εποχής που το επιβεβαιώνουν²⁵.

Η Ελαφώνησος μαζί με τα δώδεκα χωριά της απέναντι πελοποννησιακής ακτής²⁶ (χερσονήσου Μαλέα) αποτελούν την ευρύτερη περιοχή των Βατικών²⁷. Η γεωγραφική θέση της περιοχής αλλά και το ότι

Εικόνα 1. 4. Χάρτης των Βατικών (πηγή: Μέντης, 1993)

αποτελεί φυσικό λιμάνι συνετέλεσε στο να αποτελεί ναυτικό πέρασμα. Αυτό έπαιξε ιδιαίτερο ρόλο, τόσο στο να έχει η περιοχή ζωή όσο και στο να

²³ Αλεξιάκης Π. Ελ. 2002: 351-396, Μέντης Κων/νος, 1993: 41 και Γιαγκάκης 1995:10 ο οποίος αναφέρει ως ελάχιστη απόσταση μεταξύ της Ελαφονήσου και της «Μεγάλης Στεριάς» τα 350 μέτρα σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ («Στατιστική επετηρίδα της Ελλάδος 1990- 1991» Αθήνα 1994).

²⁴ Πίκουλας Γ. Α. 2002: 229-246, Κατούλη- Συμεώνογλου Α. 2002: 59- 62, Αρβανίτης Τ. 1971: 11- 37.

²⁵ Μπάνου Αμαλία 2002: 194- 203.

²⁶ Τα υπόλοιπα χωριά των Βατικών είναι: Τα Βιγκλάφια, ο Άγιος Γεώργιος, ο Κάμπος, οι Άγιοι- Απόστολοι, το Φαρακλό, το Μεσοχώρι, το Λάχι, τα Βελανίδια, η Καστανιά η Άνω Καστανιά, ο Άγιος Νικόλαος κι η Νεάπολη. Κατούλη- Συμεώνογλου, 2002: 63, 68- 81.

²⁷ Κωστάκης Θ. 1968: 34-39.

συναντιούνται εδώ διαφορετικής κουλτούρας άνθρωποι²⁸, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις επέλεξαν την περιοχή ως τόπο μόνιμης κατοικίας. Μεταξύ της Ελαφονήσου και των υπόλοιπων χωριών των Βατικών παρατηρείται μια σχετική ομοιογένεια όσον αφορά την κοινωνική σύνθεση και τα στοιχεία που δομούν την πολιτισμική ταυτότητα μιας κοινότητας²⁹. Ο πληθυσμός των Βατικών αποτελούνταν από προσμίξεις Τσακώνων³⁰, Μανιατών, Κυθηρίων, και Κρητών³¹ (οι οποίοι, λόγω των συνεχών επαναστάσεων στο νησί³², της ύπαρξης βεντετών και άλλων αιτιών, κατέφευγαν στα Βάτικα, μιας και ήταν το κοντινότερο και πιο προσβάσιμο σημείο στην ηπειρωτική Ελλάδα). Οι κουλτούρες που συναντήθηκαν σε αυτό το σημείο, ύστερα από αρκετό διάστημα συνύπαρξης, ομογενοποιήθηκαν³³. Ανάμεσά τους επικράτησαν κάποια στοιχεία περισσότερο, τα οποία εντέλει συγχωνεύτηκαν και συντέλεσαν στη διαμόρφωση της ταυτότητας των Βατικιωτών³⁴. Όπως

---

²⁸ Καβαδίας 1987: 21, όπου αναφέρεται στο Αιγαίο ως κωνευτήρι ανθρώπων διαφορετικών πολιτιστικών προελεύσεων. Διαφορετικές πολιτιστικές προελεύσεις συναντώνται, ανταλλάζουν στοιχεία, αλλά και δημιουργούν τη δική τους πολιτισμική ταυτότητα.

²⁹ Ο.π.

³⁰ Κωστάκης, 1968:34- 37.

³¹ Ολόκληρη η περιοχή των Βατικών λόγω της μορφολογίας του εδάφους είχε αναπτύξει το θαλάσσιο δίκτυο έναντι του οδικού.

³² Καθ' όλη τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας στην Ελλάδα, στην Κρήτη υπήρχαν ξεσηκωμοί και επαναστάσεις. Ήδη από το 1669 με τη μάχη του Ηρακλείου και το 1666 των Χανίων (Κορδάτος 1956: 122- 123) αλλά ως τη μάχη της Κρήτης το 1941 φαίνεται να φτάνουν κατά διαστήματα στην περιοχή των Βατικών. (Ανωμήτρης 2003:12-13, Μέντης 1993:95).

³³ Βλ. Χιούρης 1997: 139 όπως αναφέρει μελετώντας τα δίκτυα ναυτιλίας, τις μετακινήσεις πληθυσμών, το εμπόριο και τους τρόπους γαμηλιότητας, ως συστήματα ανταλλαγής πληροφοριών και εμπειριών ανάμεσα στις κοινότητες. Αλλά και θεωρώντας τη διαμόρφωση των αισθητικών προτύπων και του συνολικού συμβολικού συστήματος μιας κοινότητας ως αποτέλεσμα παρόμοιων διαδικασιών.

³⁴ *Η αποτύπωση των βασικών χαρακτηριστικών ενός πολιτισμού στο χωρο οδηγεί με βάση τη συλλογική εμπειρία στη συλλογική ταύτιση της ομάδας μ' αυτόν κι έτσι διαμορφώνεται σε διάφορα επίπεδα, ανάλογα με το εκάστοτε ιστορικό πλαίσιο, μια ταυτότητα αρρηκτα*

προέκυψε από την επιτόπια έρευνα, στα Βάτικα ήταν έντονη η παρουσία της λύρας και μαζί με αυτή του αυτοσχέδιου διαλογικού τραγουδιού μέχρι και τη δεκαετία του 1950, το οποίο, όπως διαφαίνεται, αποτελεί ένα πολιτισμικό στοιχείο της περιοχής την εποχή αυτή.

Την περίοδο των Οθωμανών στην περιοχή, η Ελαφόνησος ανήκε διοικητικά στον Μπέη του Φαρακλού και το νησί αποτελούσε τόπο εγκατάστασης κτηνοτρόφων³⁵. Πρέπει εδώ ίσως να αναφέρουμε ιστορικά ότι, *ο Καποδίστριας, εκμεταλλευόμενος την από 1715 Οθωμανική κυριαρχία στην Ελαφόνησο, η οποία de facto έγινε ελληνική λόγω της επανάστασης και της εξάρτησης της Ελαφονήσου και από τις Βοιάς (Βάτικα), προσάρτησε την Ελαφόνησο στην Ελλάδα*³⁶. Οι Άγγλοι όμως είχαν αξιώσεις επειδή την θεωρούσαν εξάρτημα των νησιών του Ιονίου οι οποίες έπαυσαν οριστικά με το άρθρο 4 της συνθήκης που υπεγράφη μεταξύ του Άγγλου πρέσβη και του Έλληνα υπουργού Εξωτερικών Α. Λόντου³⁷ στις 6 Ιουλίου 1850. Η ημέρα αυτή καθιερώθηκε ως επέτειος της Ένωσης της Ελαφονήσου με την Ελλάδα³⁸.

Η χρονική περίοδος από το 17^ο ως τα μέσα του 19^{ου} αι. χαρακτηρίζεται γενικότερα από έντονη ανασφάλεια. Οι Τουρκοβενετικοί πόλεμοι του 17^{ου} αι. είχαν εξουθενώσει τα νησιά και τα νότια παράλια της Ελλάδας. Επιπλέον, οι κάτοικοι των περιοχών αυτών υπέφεραν από την πειρατεία. Η παραλιακή Πελοπόννησος δεν είχε πληγεί μόνον από Αφρικανούς και άλλους ξένους πειρατές αλλά και από τους Μανιάτες³⁹, με αποτέλεσμα τη μετακίνηση των πληθυσμών προς την ενδοχώρα ή τα ορεινά.

συνυφασμένη με ένα συγκεκριμένο χώρο μικρής κλίμακας. (Βλ. Νιτσιάκος, «Τόπος, τοπικότητα και εθνική ταυτότητα», σ.94).

³⁵ Αλεξιάκης 2002: 353- 356.

³⁶ Μέντης 1993: 92

³⁷ Μέντης 1993: 96

³⁸ Π. Δ. 54/ 2003, ΦΕΚ Α7- 3- 2003, σχετικά με την ανακήρυξη τοπικής εορτής της 6^{ης} Ιουλίου ως ημερομηνία ένωσης της Ελαφονήσου με την υπόλοιπη Ελλάδα.

³⁹ Κορδάτος Γ. 1956: 130-131.

Η περιοχή των Βατικών πλήττεται επίσης από την πειρατεία⁴⁰. Γι' αυτό τόσο στην ευρύτερη περιοχή όσο και ειδικότερα στην Ελαφώνησο, λόγω και της περιορισμένης ενδοχώρας, δεν αναπτύσσεται κάποιος αξιόλογος οικισμός⁴¹. Εξαιρέση αποτελεί το χωριό *Φαρακλό, που βρισκόταν ψηλά, στην πλαγιά του όρους Κριθίνα του Πάρωνα*⁴². Οι πληθυσμοί που, όπως αναφέραμε παραπάνω, απλώνονταν σε όλη την έκταση της περιοχής συγκεντρώθηκαν στα ορεινά. Ωστόσο η Ελαφώνησος, ακόμη και αυτή την περίοδο, δεν ήταν ακατοίκητη, όπως αρχικά εθεωρείτο. Αποτελούσε τόπο εγκατάστασης κτηνοτρόφων από την απέναντι ακτή, οι οποίοι έρχονταν εδώ για τα βοσκοτόπια. Στη θέση Κάτω Νησί φαίνεται να υπήρχε αρκετά παλιά εγκατάσταση, πράγμα που επιβεβαιώνει ένα μεταβυζαντινό εκκλησάκι που υπήρχε εκεί αφιερωμένο στην Παναγία καθώς και νεκροταφείο⁴³.

Οι κτηνοτρόφοι αξιοποιούσαν ως τόπο διαμονής είτε τις σπηλιές του νησιού είτε έχτιζαν μικρές *κατόνες*⁴⁴ που συνέθεταν υποτυπώδεις οικισμούς (Κάτω Νησί, Ελιές, Λεύκη, Καλυβάκια, Βίγκλα κ.λπ.)

1.α.1. Η επίσημη εγκατάσταση πληθυσμού στην Ελαφώνησο

Το 1828, σύμφωνα με την απογραφή του Καποδίστρια την πρώτη δημογραφική απογραφή που έγινε στην Ελλάδα, αναφέρεται ότι *στο νησί υπήρχαν είκοσι εννέα κάτοικοι*⁴⁵, οι οποίοι ήταν κυρίως αγροτοποιμένες. Στην ίδια απογραφή καταγράφονται περί τα τριάντα δύο ζευγάρια βόδια που αντιστοιχούν τουλάχιστον σε τριάντα δύο οικογένειες. Κατανέμονται δε σε δεκαέξι οικογένειες

---

⁴⁰ Αλεξάκης 2002: 353, Μέντης 1993: 62-64.

⁴¹ Αλεξάκης 2002: 353

⁴² Ο.π.

⁴³ Πίκουλας Γ. Α. 2002: 239-240, Αλεξάκης 2002: 354, 357, Ανωμήτρης Τζ., Ελαφώνησος, 25 Αυγούστου 06.

⁴⁴ Αλεξάκης 2002: 354.

⁴⁵ Μέντης 1993: 92

Κυθηρίων και δεκαέξι Βατικιωτών και Μανιατών⁴⁶. Σύμφωνα με την ίδια πηγή, η γη στην Ελαφώνησο είναι πολύ εύφορη. Οι καλλιεργήσιμες γαίες δεν μπορούσαν να ξεπερνούν τα τρεις χιλιάδες (3.000) στρέμματα, ικανά ωστόσο να θρέψουν άνετα περί τις εκατό οικογένειες.

Έλαφονήσιον

Έλαφονήσιον κείμενον μακρὰν τῶν ὄριων τοῦ χωρίου τούτου [Μεσοχωρίου] πρὸς μεσημβρίαν μόλις μισὸν μίλιον. Τοῦτο κατέκτησαν οἱ Ὀθωμανοὶ διὰ τεσσαράκοντα γρόσ. Χρέος, καθὰ διηγοῦνται οἱ γεροντότεροι. Ἡ γῆ ἤτις δουλεύεται εἶν' εὐφορωτάτη, ἐνίοτε δίδει τὸ ἐν πενήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἀλλ' εἶν' ὀλίγη: μόλις ἀνίσταται ἡ ἐπιδεικτικὴ καλλιεργείας εἰς τρεῖς χιλδ. στρεμμ. διὰ τὴν μεγάλην ὁμως εὐφορία του δύνανται νὰ ζῶσιν ἐν αὐτῷ ἑκατὸν οἰκογένειαι. Εἶχον ἐλαιῶνα ἄγχιον καὶ χαρουπιές ἱκανοῦ ἀριθμοῦ, Τοῦτον κατέκαυσαν καὶ καίουσιν οἱ ἐν αὐτῷ δουλεύοντες γεωργοί. Ἄν γενῆ πρόβλεψις νὰ μὴ καίουσι τοῦ λοιποῦ αὐτόν, εἰς ὀλίγους χρόνους δύνανται νὰ κεντρωθῶσιν ἐλαῖαι καὶ χαρουπιαὶ ἱκαναί. Ἐκ τῶν ὄσων δουλεύουν εἰς τὴν νῆσον αὐτὴν τὸ πλεῖστον μέρος εἰσὶν Κυθηραῖοι οἵτινες μὴ δυνάμενοι νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα των, διότι ἐφόνευσαν μερικοὺς Τούρκους ἐκεῖσε καταφυγόντας. Ἔχει καὶ λιμένα διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν καϊκιῶν των. Οἰκογένειαι εὐρίσκονται φυγάδες ἀπὸ Τζιρίγον 18, ζευγάρια δουλεύουσι 16. Δουλεύουσι καὶ τῶν Βατικιωτῶν καὶ τῶν Μανιατῶν ἄλλα δεκαέξ. Σπέρνουσι καὶ μὲ ἀξίνας ὄσοι δὲν ἔχουσι βόας.

Εικόνα 1. 2. Απόσπασμα δημογραφικής έκθεσης 1928 (Πηγή: Αλεξάκης 2002: 391)

Μετά το 1828, ο πληθυσμός της Ελαφονήσου άρχισε σταδιακά να αυξάνεται. Αποτελοῦσε τόπο εγκατάστασης ατόμων που προέρχονταν είτε απευθείας από τα μέρη που προαναφέραμε⁴⁷, είτε που είχαν εγκατασταθεῖ αρχικά στα Βάτικα και πέρασαν στο νησί. Στην Ελαφώνησο -όπως και συνολικότερα στην ευρύτερη περιοχή- διαφορετικά πολιτισμικά στοιχεία έρχονται να συνυπάρξουν και να συνθέσουν μια κοινότητα. Αυτή την περίοδο επανακατοικήθηκαν οι ερημωμένες παραθαλάσσιες περιοχές, μετά την εκκαθάριση των ελληνικών θαλασσών επί Καποδίστρια⁴⁸ και την απαλλαγή τους από την πειρατεία. Το 1830 σημειώθηκε επίσης μια σημαντική μεταβολή σε σχέση με τον πληθυσμό της περιοχής. Μετά την άρνηση των Μεγάλων Δυνάμεων για την ένωση της Κρήτης με το νεοσύστατο ελληνικό

⁴⁶ Αλεξάκης 2002: 370, Μπελιά 1880: 74.

⁴⁷ Βλ. σελ. 16.

⁴⁸ Σβορώνος 1999: 73.

κράτος, όπως αυτή διατυπώνεται στο Πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1830⁴⁹, πολλές οικογένειες Κρητών εγκατέλειψαν το νησί για τις περιοχές της Ελλάδας που δεν βρίσκονταν υπό οθωμανική κατοχή. Έτσι, στην περιοχή των Βατικών εγκαταστάθηκαν τότε εκατόν μία οικογένειες Κρητικών⁵⁰, με αποτέλεσμα ο πληθυσμός των Βατικών να παρουσιάσει μαζική αύξηση κατά 363 άτομα⁵¹.

Επρόκειτο για ένα μεγάλο αριθμό μετοίκων σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό της περιοχής των Βατικών, ο οποίος το 1848 ανερχόταν στους 2.900 κατοίκους⁵². Μεταξύ των κρητικής ή άλλης καταγωγής παλαιότερων μετοίκων και των ντόπιων αναπτύχθηκαν δίκτυα γάμου και συγγένειας, όπως δείχνουν τα πορίσματα σχετικής έρευνας που πραγματοποιήσαμε. Το ήδη υπάρχον κρητικό στοιχείο στην περιοχή ενισχύθηκε, σε συνδυασμό μάλιστα με το ότι αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα δίκτυα επικοινωνίας και συγγένειας και ότι καταφθάνουν όλο και περισσότεροι Κρητικοί στην περιοχή οι οποίοι φέρουν στοιχεία της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Κάποια από αυτά, μεταξύ των οποίων και η λύρα, βρίσκουν θέση στη νέα κοινωνία. Από το 1830 κι έπειτα, σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας, η λύρα είναι ένα όργανο που χρησιμοποιείται ευρέως στα Βάτικα. Όπως προαναφέρθηκε, η Ελαφόνησος με τα άλλα Βάτικα έχει κατά κάποιο τρόπο παράλληλη κοινωνική δομή και πολιτισμική πορεία, έτσι αυτή η πληθυσμιακή μεταβολή επηρέασε ανάλογα και το νησί.

---

⁴⁹ Κόκκινος 1974: 436- 450.

⁵⁰ Ανωμήτρης 2003: 12-13, Μέντης 1993: 93.

⁵¹ [...] Το 1830, με τα γεγονότα που αναφέραμε, μεγάλος αριθμός Κρητικών βρίσκει ευκαιριακά καταφύγιο στα νησιά των Κυκλάδων. Η περιορισμένη γεωργική έκταση των νησιών αυτών και η δυσκολία διαβίωσης του ντόπιου στοιχείου, δημιούργησε ιδιαίτερα προβλήματα, τα οποία ανάγκασαν τον Καποδίστρια να πάρει μέτρα και να διατάξει τη μεταφορά των Κρητών στην Πελοπόννησο με περιοχές υποδοχής το Ναύπλιο, την παραλιακή νότια Μεσσηνία και τη Μονεμβάσια. Η περιοχή των Βατικών τότε δέχτηκε μεγάλο αριθμό προσφύγων και χάριν της ευταξίας ο Καποδίστριας διέταξε τον διοικητή της Λακεδαιμόνος και Μονεμβασίας να μεριμνήσει ώστε να ιδρυθεί υπαστυνομία και στα Βάτικα.[...] Τζ. Ανωμήτρης 2003: 12-13.

⁵² Ανωμήτρης 2000: 4.

Κατά την οθωνική περίοδο διαπιστώνεται η ανάγκη εποικισμού των ακατοίκητων ή αραιοκατοικημένων περιοχών της χώρας και, επειδή η Μάνη θεωρούνταν μια ιδιαίτερα πυκνοκατοικημένη για την εποχή περιοχή που έπρεπε να ελαφρυνθεί⁵³, με το βασιλικό διάταγμα του 1837 αποφασίζεται ο εποικισμός της Ελαφονήσου.

2) Διάταγμα περί κατοικήσεως εις νήσον Έλαφόνησον (Έφημερίς τής Κυβερνήσεως άρ. 9. Έν Αθήναις 6 Μαρτίου 1837)

Όθων

έλέφ Θεού Βασιλεύς τής Ελλάδος

Έπί τή προτάσει τής Ημετέρας επί των Έσωτερικών Γραμματείας από 27 Ιαν. / 8 Φεβρουαρίου / τ.έ. άποφασίζομεν.

1) Νά δοθώσι δωρεά άνά δύο στρέμματα γής διά κτήριον, αλληλ και κήπον, εις όσους άποφασίσουν νά κατοικήωσι στερεώς εις τήν Έλαφόνησον και νά λάβωσι τās εκεί εθνικās γαλας κατά τόν νόμον τής προικοδοτήσεως.

2) Η προτίμησις νά δοθῆ πρώτον εις τούς μέχρι τούδε καλλιεργητάς τών γαιών τής νήσου ταύτης και μετά ταύτα εις τούς Σπαρτιάτας, όσοι επιθυμοῦν νά άποκατασταθώσιν εις Έλαφόνησον, άν και αυτοί καθώς και οι πρώτοι δέχωνται τās άνωθεν συμφωνίας.

3) Νά χορηγηθώσιν εις τούς κατοίκους τού νησιδίου ξύλα προς κατασκευήν τών οικιών των εκ τών εθνικών δασών δωρεά διά τών άρμοδίων δασονομικών άρχών.

4) Νά χαρισθώσιν εις αυτούς 2000 δραχ. προς άνέγερσιν έκείλησας, όταν κατασκευασθώσιν και κατοικηθώσιν 15 τουλάχιστον οικίαι.

5) Ν' άρχισι ή πληρωμή τής τιμής τού τόπου κατά τόν περιικοδοτήσεως νόμον μετά παρέλευσιν τριών έτών, πλην έξαιρουμένου τού δεκάτου, είτε τού άντιτίμου αυτού.

Αί επί των Έσωτερικών και τών Οικονομικών Γραμματείας έντέλλονται τήν έκτέλεσιν τού παρόντος διατάγματος. Διορίζομεν δέ συγχρόνως τόν ταγματάρχην Φέδεο Έκτακτον επίτροπον διά νά έπιστατήσῃ και έκτελέσῃ τόν συνοικισμόν τών Μανιατών.

Έν Αθήναις τήν 1 (13) Μαρτίου 1837

ΟΘΩΝ

Ό επί των Έσωτερ. Γραμματείας τής Έπικρατείας
ΔΡΟΣΟΣ ΜΑΝΣΟΛΑΣ

Εικόνα 1. 5. Διάταγμα περί κατοικήσεως στη νήσο Ελαφόνησο

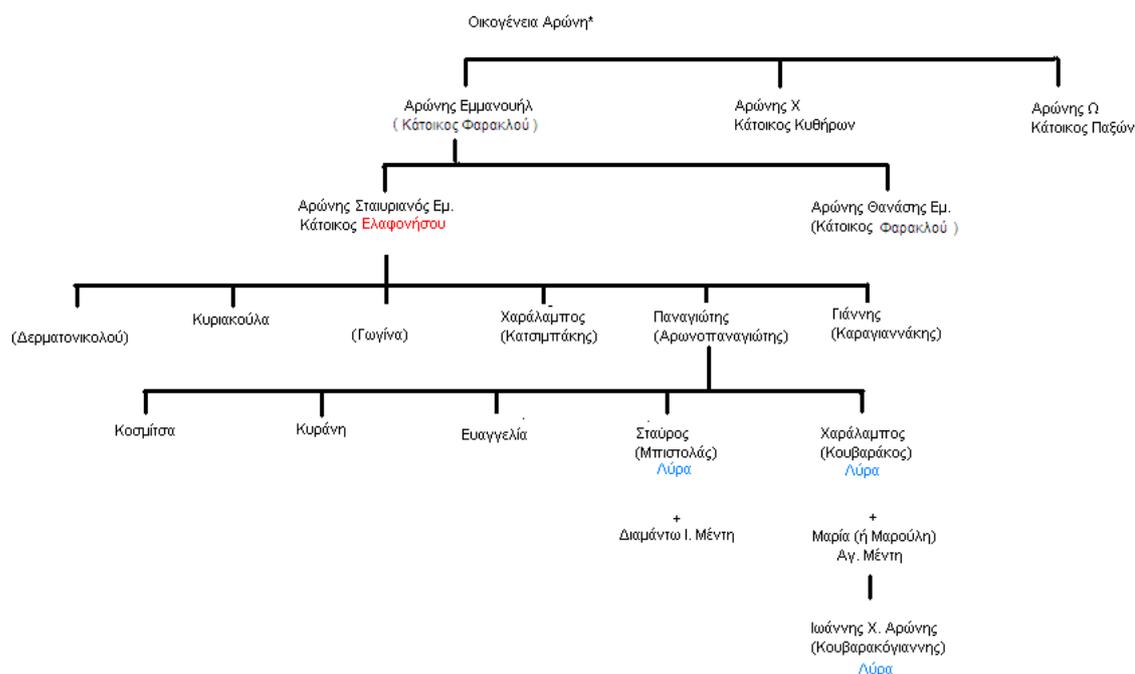
Προς αυτή την κατεύθυνση δόθηκαν κίνητρα στους εποικιστές για την εγκατάστασή τους στο νησί. Στο πλαίσιο αυτό, με βάση νόμο του 1838, παραχωρείται στο Μανιάτη αξιωματικό *Πασχάλη Γερακαράκη*, η περιοχή του Χωριού (το επίπεδο μέρος στην ανατολική πλευρά του νησιού, επονομαζόμενο και *Τηγάνι*)⁵⁴. Με πρώτο το σπίτι του, σε αυτό το σημείο άρχισε να αναπτύσσεται οικισμός, ο οποίος αρχικά υπαγόταν στο Δήμο

⁵³ Αλεξάκης 2002: 372.

⁵⁴ Αυτή η ονομασία συναντιέται και σε συμβόλαια που αφορούν τη συγκεκριμένη περιοχή.

Βοιών. Ο νέος οικισμός, λόγω της καίριας θέσης του⁵⁵, σταδιακά υποσκέλισε τους παλαιότερους (Κάτω Νησιού, Λευκής, Βίγλας κ.λ.π). Όπως προαναφέρθηκε, ο πληθυσμός της Ελαφονήσου μέχρι τότε αποτελούνταν από αγροτοποιμένες εγκατεστημένους διάσπαρτα σε διάφορα σημεία του νησιού.

Ως μια εκ των παλαιότερων οικογενειών του νησιού αναφέρεται η οικογένεια Αρώνη. Τόπος καταγωγής της φέρεται η Κρήτη. Στην Ελαφονήσο έφτασε ένας γόνος της, ο Σταυριανός Εμμ. Αρώνης⁵⁶, ο οποίος ήταν και ο

* Παρατίθεται -όπως και συνολικότερα στα γενεαλογικά δέντρα που ακολουθούν- μόνο αυτός ο κλάδος από την κάθε οικογένεια που έχει ασχοληθεί με τη λύρα.

Εικόνα 1. 6. Γενεαλογικό δέντρο οικογένειας Αρώνη⁵⁷

⁵⁵ Το συγκεκριμένο σημείο ήταν το πιο κατάλληλο αφενός γιατί εκεί υπήρχε φυσικό λιμάνι, αφετέρου γιατί ήταν πολύ κοντά στη Μεγάλη Στεριά και ήταν πιο εύκολο να υπάρξει από αυτό το σημείο σύνδεση του νησιού με την Πελοπόννησο.

⁵⁶ Σύμφωνα με την προφορική τοπική παράδοση, η οικογένεια αυτή κατάγεται από τα Κύθηρα και αυτή με τη σειρά τους από την Κρήτη. Λέγεται ότι από την Κρήτη έφυγαν τρία αδέρφια, εκ των οποίων ένας εγκαταστάθηκε στους Παξούς και οι άλλοι δύο στα Κύθηρα. Από εκεί ο ένας από τους δύο, ο Μανόλης, εγκαταστάθηκε στα Βάτικα -χερσόνησος Μαλέα-. Ο ένας από τους δύο γιους του, ο Σταυριανός, εγκαταστάθηκε με τη σειρά του στην Ελαφονήσο, στη θέση Κάτω Νησι (Αλεξάκης 2002:351-396).

⁵⁷ Τα γενεαλογικά δέντρα τα συντάξαμε με βάση τις προφορικές μαρτυρίες και εν τέλει διασταυρώσαμε τα στοιχεία που είχαμε με αυτά τα στοιχεία από την «Λαογραφική αποστολή του συντάκτου του ΚΕΕΛ της Ακαδημίας Αθηνών Αλεξάκη Π. Ελευθερίου, εις το

πρώτος που οργάνωσε τη συγκοινωνία του νησιού⁵⁸, χρησιμοποιώντας αυτοσχέδιες βάρκες με τις οποίες, πέρα από τους κατοίκους, μετέφεραν ζώα, εμπορεύματα ή ό,τι άλλο είχαν ανάγκη κάθε φορά.

Η οργάνωση της συγκοινωνίας εξασφάλισε στους κατοίκους της Ελαφονήσου μια πιο σταθερή επαφή και επικοινωνία με την ευρύτερη περιοχή των Βατικών και ενίσχυσε τα ήδη υπάρχοντα δίκτυα επικοινωνίας αλλά και συγγένειας. Η συγκεκριμένη οικογένεια θα μας απασχολήσει παρακάτω, καθώς κάποια μέλη της υπήρξαν από τους σημαντικότερους λυράρηδες τους νησιού. Επίσης, η οικογένεια Τσάκου, εγκατεστημένη στη θέση *Βίγλα*⁵⁹. Άλλη μια αρκετά παλιά οικογένεια στο νησί είναι η οικογένεια Μέντη, μέλη της οποίας εντοπίζονται στο Κάτω Νησί, στη Λεύκη, στο Γαϊδουρόσπηλο και στη Βίγλα⁶⁰. Στοιχεία σχετικά με την καταγωγή της συγκεκριμένης οικογένειας δεν έχουμε. Είναι όμως ιδιαίτερα ενδιαφέρον - σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας- ότι ο παλαιότερος γνωστός σε εμάς από αφηγήσεις λυράρης στο νησί, ο Αγγελής Μέντης, είναι γόνος της οικογένειας αυτής, προερχόμενος από τον κλάδο των Παλεθραίων. Ας σημειωθεί ότι οι απόγονοί του φέρνουν τη λύρα από γενιά σε γενιά μέχρι και τις μέρες μας, όπως θα δούμε και σε επόμενα κεφάλαια.

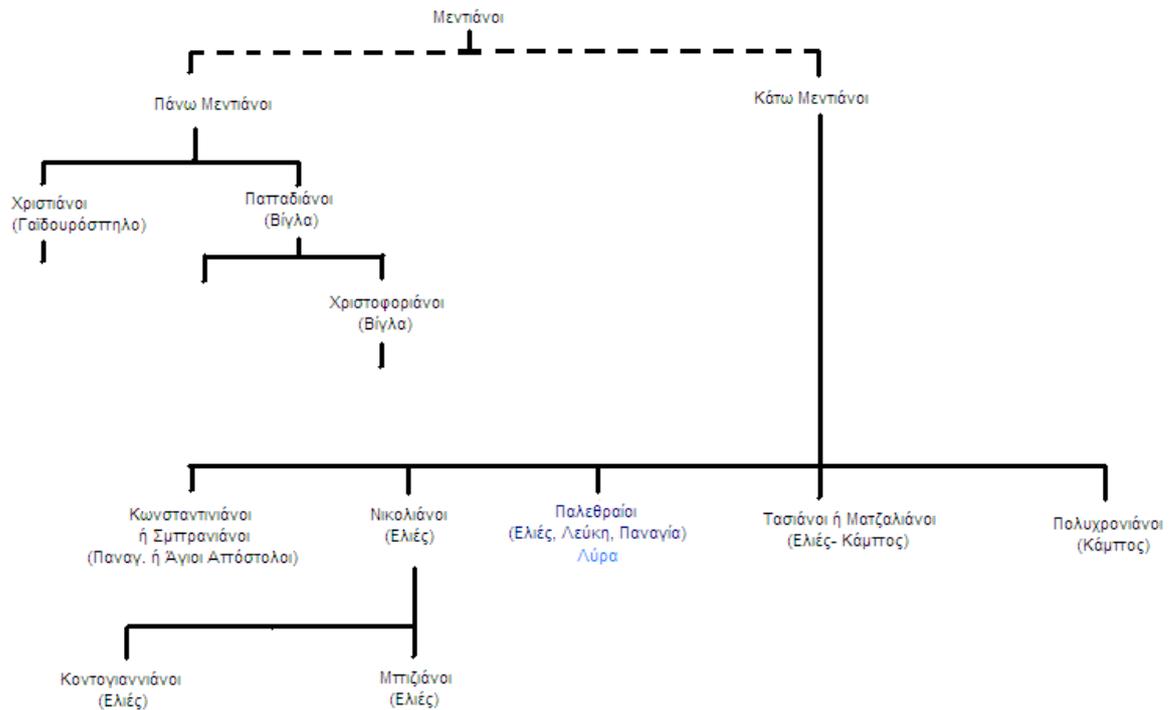

νομόν Λακωνίας από 4-18/ 09/ 1976», Ακαδημία Αθηνών, Αρ. Χειρογράφου 3892/ 1976.

⁵⁸ Ο Σταυριανός Εμμ. Αρώνης κατοίκησε στο νησί περίπου το 1830. Από τα πρώτα χρόνια της διαμονής του οργάνωσε τη συγκοινωνία με την απέναντι ακτή. Αρκετά χρόνια αργότερα, έδωσε ως προίκα στο γαμπρό του Γιαννιό Λιάρo, εκτός από ορισμένα χωράφια, και το σκαλιέρικό του, και με αυτό τον τρόπο τού παρέδωσε τη συγκοινωνία του Χωριού αλλά και του νησιού γενικότερα.

⁵⁹ Σύμφωνα με τις προφορικές μαρτυρίες, η συγκεκριμένη οικογένεια εγκατέλειψε το νησί λόγω βενιέτας με τους Λιαριάνους γύρω στα 1900.

⁶⁰ Οι Μεντιάνοι αποτελούν δύο κλάδους, τους Κάτω Μεντιάνους και τους Πάνω Μεντιάνους, που αν και με κοινή καταγωγή δε συνδέονται μεταξύ τους γενεαλογικά σε τοπικό τουλάχιστον επίπεδο. Οι Κάτω Μεντιάνοι ήταν εγκατεστημένοι στο *Κάτω Νησί* και ένα τμήμα τους, οι Παλεθριάνοι, στη θέση *Λεύκη*, ενώ οι Πάνω Μεντιάνοι στη θέση *Βίγλα*. (X. I. Αρώνης, Ελαφόνησος, 15 Ιουλίου 2005, Ν. I. Μέντης, Ελαφόνησος, 06 Σεπτεμβρίου 2005, Αλεξάκης 2002: 358- 360.)

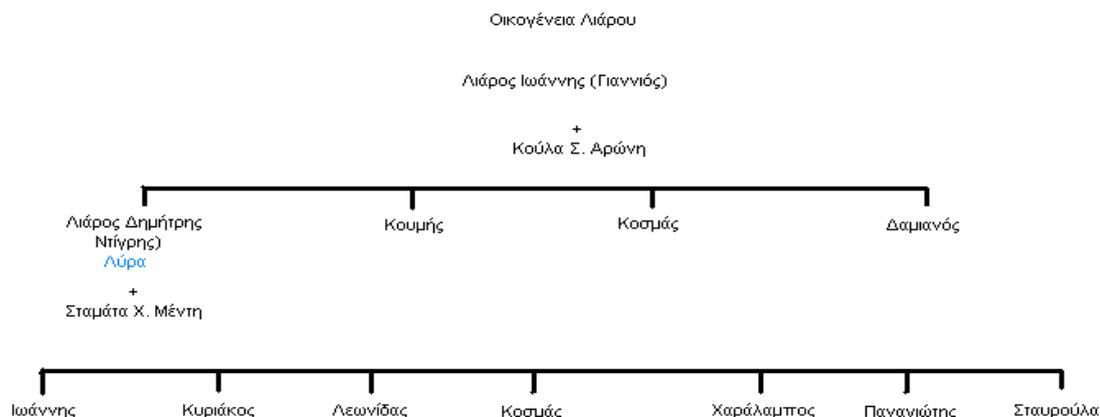
Εικόνα 1. 7. Γενεαλογικό δέντρο οικογένειας Μέντη

Επίσης, άλλη μια οικογένεια που εγκαταστάθηκε αργότερα στο νησί είναι η οικογένεια Λιάρου. Τα τρία αδέρφια της οικογένειας έφυγαν από τη Μάνη με προορισμό το Πόρτο Χέλι, το Φαρακλό Λακωνίας και την Ελαφώνησο, όπου εγκαταστάθηκε ο Γιαννιός Λιάρος⁶¹. Από την οικογένεια Λιάρου μονάχα ένας γιος του Γιαννιού, ο Δημήτρης, ασχολήθηκε με τη λύρα. Όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια, υπήρξε ένας από τους βασικότερους λυράρηδες της Ελαφονήσου. Ένας κλάδος αυτής της οικογένειας εγκαταστάθηκε στη θέση Λεύκη, ενώ οι υπόλοιποι κοντά στο σημερινό οικισμό όπου βρίσκεται και το λιμάνι του νησιού, τον οποίο θα ονομάζουμε «Χωριό⁶²» αφενός γιατί με αυτό το όνομα το αποκαλούν οι ντόπιοι κατ’

⁶¹ Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφονήσος, 15 Ιούλη 2005 και Αλεξάκης 2002: 361.

⁶² Βλ. Εικόνα 1. 3: Χάρτης της Ελαφονήσου σ. 3. Με την ονομασία *Χωριό* το αναφέρουν στις περιγραφές και τις αφηγήσεις τους οι Ελαφονησιώτες, σε αντιπαράθεση με τις διάσπαρτες κατούνες και τους υποτυπώδεις οικισμούς της Λεύκης και του Κάτω Νησιού. Τζ. Ανωμήτρης, Ελαφονήσος, 25 Αυγούστου 2005, Ν. Ι. Μέντης, Ελαφονήσος,

αντιστοιχία με τη Χώρα, που ονομάζεται ο κεντρικός οικισμός σε πολλά νησιά και αφετέρου για λόγους συντομίας και ευκολίας.

Εικόνα 1. 8. Γενεαλογικό δέντρο οικογένειας Λιάρου

Σύμφωνα με τον Αλεξάκη (2002: 374), στα χρόνια που ακολούθησαν -από την καταστολή της πειρατείας επί Καποδίστρια και το διάταγμα του Όθωνα περί κατοικήσεως της νήσου Ελαφονήσου, μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα- παρατηρείται αφενός αύξηση του πληθυσμού και αφετέρου σταδιακή εγκατάστασή του από τις κατούνες στον οικισμό της Ελαφονήσου, ο οποίος με την πάροδο του χρόνου εξελίχθηκε σε οικιστικό κέντρο. Αυτό ευνόησε τη συχνότερη συνεύρεση των οργανοπαικτών και τη διεύρυνση του κοινού, με αποτέλεσμα να παρατηρηθεί και αύξηση των ατόμων που ασχολήθηκαν με τη λύρα.

---

06 Σεπτέμβρη 2005, Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 30 Σεπτέμβρη 2005, Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005).

1.β. Η Ελαφόνησος τη δεκαετία 1930-1940

Τη δεκαετία 1930-1940 το νησί της Ελαφονήσου είχε περίπου 320 κατοίκους⁶³. Ο κύριος όγκος του πληθυσμού ήταν συγκεντρωμένος στο σημερινό οικισμό του νησιού. Ωστόσο, αρκετοί εξακολουθούσαν να κατοικούν στο Κάτω Νησί, τη Λεύκη, τη Βίγλα, τα Φουντιάνικα, το Μαυρουδή, τις Ελιές κλπ⁶⁴, ενώ άλλοι, αν και διέθεταν σπίτι στον οικισμό, οι εργασίες στα χωράφια τους υποχρέωναν εποχιακά να μένουν στις προαναφερθείσες περιοχές.

Στον οικισμό της Ελαφονήσου υπήρχαν μπακάλικα, καφενεία, μπακαλοταβέρνες κ.λπ., ό,τι δηλαδή μπορούσε να τον κάνει οργανωμένο και διακριτό από τα υπόλοιπα μέρη του νησιού όπου υπήρχαν κατούνες⁶⁵. Επίσης εδώ βρισκόταν και ο ναός του Αγίου Σπυρίδωνα⁶⁶, ο πολιούχος του νησιού. Στις μεγάλες γιορτές οι κάτοικοι από όπου και αν έμεναν έπαιρναν τις οικογένειές τους και έφταναν στο Χωριό.

Την περίοδο που εξετάζουμε λειτουργούσε δημοτικό σχολείο στον οικισμό της Ελαφονήσου. Ο παπάς του νησιού ήταν και δάσκαλος και τα μαθήματα γίνονταν στο κατώι του σπιτιού του⁶⁷. Έτσι τα παιδιά του νησιού αποκτούσαν τη στοιχειώδη μόρφωση. Όσα όμως απ' αυτά είχαν ως μόνιμη κατοικία το Κάτω Νησί ή τη Λεύκη αντιμετώπιζαν δυσκολίες στην τακτική παρακολούθηση των μαθημάτων αφού για τη μετάβαση και την επιστροφή

---

⁶³ Από το αρχείο της Κοινότητας Ελαφονήσου.

⁶⁴ Βλ. σελ. 14, εικόνα 1. 3: Ο χάρτης της Ελαφονήσου.

⁶⁵ Αλεξάκης 2002: 354, 368.

⁶⁶ Το 1858 ή, κατά άλλους το '63-'64 χτίστηκε από τον Π. Γερακαράκη, με την οικονομική ενίσχυση των ποιμένων του νησιού, ο ναός του Αγίου Σπυρίδωνα. Το χωριό διέθετε ιερέα από παλιά, ο οποίος πληρωνόταν σε είδος από τους κατοίκους. Πηγή: Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφόνησος, 20 Σεπτεμβρη 2005, Γ. Σ. Αρώνης, Ελαφόνησος, 23 Δεκέμβρη 2006.

⁶⁷ [...]Στου παπά Κούλη του Γεωργουδή -που ήτανε και δάσκαλος- το σπίτι πηγαίναμε σχολείο. Εκεί που είναι τώρα ο Θεωρής ο Παπαδάκος από κάτω στο κατώι. Εκεί ήτανε στο σχολείο. [...] Λ. Δ. Μέντης, Ελαφόνησος, 17 Μάη 2006.

τους ήθελαν περίπου τρεις ώρες και παράλληλα είχαν την ευθύνη για κάποιες από τις δουλειές της οικογένειας (βοσκή, νοικοκυριό, να προσέχουν τα μικρότερα αδέρφια τους κ.λπ.)⁶⁸. Υπήρχαν επίσης περιπτώσεις παιδιών που, προκειμένου να μπορέσουν να παρακολουθήσουν το σχολείο, φιλοξενούνταν από συγγενείς τους στον οικισμό και επέστρεφαν στα σπίτια τους στο τέλος της εβδομάδας⁶⁹. Παρά τις δυσκολίες όμως, η κατεύθυνση που συνήθως δινόταν τόσο από τους γονείς όσο και γενικότερα από τους μεγαλύτερους ήταν ότι καθετί που μπορεί να μάθει κανείς είναι καλό (τα γράμματα, μια τέχνη, οι κατασκευές, η γνώση ενός μουσικού οργάνου. Τα συνήθη όργανα αυτή την εποχή ήταν η λύρα και το τσαφάρι, ενώ αργότερα προστέθηκαν βιολιά, λαούτα κ.ά.) Αυτή η νοοτροπία ευνοούσε την ενασχόληση κάποιων με

---

⁶⁸ [...] *Είμαστε τρεις (μαθητές από την οικογένεια), η Καλομοίρα, εγώ κι ο Λάμπης, κι έπρεπε και οι τρεις να πηγαίνουμε κάθε πρωί σχολείο. Λοιπόν, κάθε μέρα πήγαινε ένας, την άλλη μέρα ο άλλος. Και την άλλη μέρα ο άλλος. Δηλαδή στη βδομάδα μέσα αν επήγαινα δύο φορές. Ζήτημα. Η Καλομοίρα ήτανε λέει κοπέλα δεν είχε τα ίδια δικαιώματα, την αδικούσανε στο σχολείο. Ο Λάμπης πήγαινε δύο φορές η Καλομοίρα μία. Εγώ επειδή ήμουνα μικρός είχα μειωμένη... θητεία... και πήγαινε πιο πολύ ο Λάμπης.[...]*
Λ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

⁶⁹ Απόσπασμα από ποίημα του Δ. Χ. Μέντη που αναφέρεται στα χρόνια λίγο πριν, αλλά παρόμοιες συνθήκες συναντάμε καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930.

[...] Μου αρέσουνε τα γράμματα να γράφω στα βιβλία
χωρίς να παρεξηγηθώ δεν ξέρω ορθογραφία
Τα γράφω ανορθόγραφα και πάντα έχουν λάθη
Γιατί αυτά τα γράμματα στην άμμο τα έχω μάθει
Η άμμος ήταν το χαρτί, το δάχτυλο η πένα
Και χωριστά τα γράμματα έκανα ένα ένα
Το μάθημα τελείωνε στο τέλος το Σαββάτο
Και το σχολείο ήτανε στην *Καρυδού** από κάτω
Είχαμε κάποιο δάσκαλο μα 'γω δεν τον είδα
Μα το Σαββατοκύριακο έβλεπα το *Λεωνίδα***. [...]

*Καρυδού ονομάζανε οι ντόπιοι ένα συγκεκριμένο κέδρο στη Λεύκη που έκανε μεγάλα κεδρόμηλα, σαν καρύδια.

**Ο *Λεωνίδας Λιάρος* (γιος του *Γερο-Ντίγγη*) ήταν αδερφικός φίλος του Δ. Χ. Μέντη ο οποίος παρακολουθούσε το σχολείο στο Χωριό και τα Σαββατοκύριακα που επέστρεφε στη Λεύκη μάθαινε γράμματα στο φίλο του.

τη λύρα, ιδιαίτερα σε όσους ζούσαν εκτός του οικισμού. Γιατί δεν μπορούμε να το θεωρήσουμε εντελώς τυχαίο ότι η λύρα έφτασε ως τις μέρες μας από κάποιους που μέχρι κάποια ηλικία διέμεναν εκτός Χωριού.

Οι κύριες ασχολίες των κατοίκων ήταν η αλιεία, η γεωργία και η κτηνοτροφία⁷⁰. Κατείχαν χωράφια σε όλη την έκταση του νησιού, καθώς επίσης και στη *Μεγάλη Στεριά*⁷¹ -σε σχετικά κοντινή απόσταση από το σημείο που γινόταν η σύνδεση με το νησί-, όπου και υπήρχαν ποτιστικά περιβόλια. Η κτηνοτροφία εντοπιζόταν κυρίως, όπως αναφέραμε, εκτός του κύριου οικισμού, μολονότι οι κάτοικοι του Χωριού διέθεταν οικόσιτα ζώα και κάποιοι μικρά κοπάδια. Μέχρι και σήμερα υπάρχουν αρκετά ερειπωμένα μαντριά στην περιοχή⁷².

Η αλιεία ήταν η βασική ασχολία των κατοίκων στον οικισμό της Ελαφονήσου⁷³. Εκτός από το ψάρεμα στο Λακωνικό Κόλπο, κάποιοι Ελαφονησιώτες ψαράδες, αναζητώντας μεγαλύτερη αγορά για να πουλήσουν τα ψάρια τους, ήδη λίγα χρόνια πριν είχαν αρχίσει ταξίδια σε Κρήτη⁷⁴, Εύβοια, Μεσσηνία, Ζάκυνθο κ.λπ. Το ψάρεμα μακριά από την Ελαφώνησο οδήγησε στην ανάπτυξη δεσμών με τα μέρη όπου ταξίδευαν, ιδιαίτερα με το Καστέλι της Κρήτης, με αποτέλεσμα αρκετές επιγαμίες⁷⁵ και ανάλογες πολιτισμικές επιρροές⁷⁶.

---

⁷⁰ Πηγές: Αρχείο Κοινότητας Ελαφονήσου, Αλεξάκης: 2002: 366, 382, προφορικές μαρτυρίες των κατοίκων.

⁷¹ Η περιοχή αυτή, απέναντι από το νησί στην Πελοπόννησο (τέσσερα τετραγωνικά χιλιόμετρα περίπου), μέχρι σήμερα ανήκει στην Κοινότητα Ελαφονήσου.

⁷² Πηγές: Επιτόπια περιήγηση στην περιοχή (Σεπτέμβρης 2006), Αλεξάκης: 2002, προφορικές μαρτυρίες των κατοίκων.

⁷³ Η ύπαρξη φυσικού λιμανιού μαζί με το δεδομένο ότι οι θάλασσες του νησιού ήταν και είναι μέχρι και σήμερα -παρά την εξοντωτική αλιεία- ιδιαίτερα πλούσιες σε αλιεύματα συνέβαλαν στην ανάπτυξή της.

⁷⁴ [...] *Φεύγαμε για ψάρεμα μετά τα Φώτα και γυρίζαμε του Αγίου Δημητρίου* [...], Απόσπασμα από τα γραπτά που άφησε ο Δ. Χ. Μέντης «*Μια αφήγηση του βίου μου, θα γράψω μόνος μου σαν ιστορία*». Ελαφώνησος 1988-1989

⁷⁵ Πηγή: Δημοτολόγιο Κοινότητας Ελαφονήσου.

⁷⁶ [...] *Εμένα μου άρεσε η λύρα αλλά είχαμε στην ανεμότρατα έναν Κρητικό καπετάνιο που μου 'δειξε πολλά* [...] Ι. Χ. Αρώνης, Ελαφώνησος, 9 Αυγούστου 2005.

Οι τρεις βασικές ασχολίες των κατοίκων του νησιού (κτηνοτροφία, γεωργία, αλιεία) συχνά απαιτούσαν συλλογική εργασία. Ειδικά όσον αφορά την καλλιέργεια της γης, επειδή τις περιόδους της σποράς, του θερισμού, της συγκομιδής υπήρχε ανάγκη για περισσότερα εργατικά χέρια από όσα διέθετε μια οικογένεια, κάποιιοι από τους κατοίκους απασχολούνταν ως εργάτες στα χωράφια των συγχωριανών τους με τη μορφή, θα λέγαμε, της ανταλλακτικής εργασίας⁷⁷. Συχνά, όπως περιγράφουν οι μαρτυρίες⁷⁸, όταν τελειωναν τη δουλειά, οι συγκεντρωμένοι χωρικοί έβρισκαν μια αφορμή να στήσουν ένα αυτοσχέδιο γλέντι. Ιδίως στο Κάτω Νησί και στη Λεύκη, που ήταν οι πιο εύφορες περιοχές του νησιού και κατά συνέπεια οι συλλογικές αγροτικές εργασίες ήταν πιο συχνές, τα γλέντια αυτά γίνονταν με τη συνοδεία λύρας και τραγουδιού, που είτε ξεκινούσαν ταυτόχρονα είτε το ένα μετά το άλλο. Στις περιπτώσεις αυτές προέκυπτε ένα γλέντι πηγαίο, όπως περιγράφεται, που αν μάλιστα ήταν την τελευταία μέρα της εργασίας διαρκούσε ως αργά. Στα αυθόρμητα αυτά γλέντια στους αγρούς δεν τηρούνταν οι επίσημοι κανόνες (σειρά χορού, συνοδεία γυναικών κ.λπ., όπως θα δούμε παρακάτω), αλλά εξελίσσονταν σαφώς πιο ελεύθερα, χωρίς βέβαια να παρεκτρέπονται από τα ισχύοντα ήθη.

Με την αξιοποίηση των προαναφερθέντων οικονομικών πόρων, κάθε οικογένεια διέθετε σχετική αυτάρκεια⁷⁹, που εξασφαλιζόταν με την εργασία των μελών της. Έτσι, μπορεί οι κάτοικοι του νησιού να μην ήταν εύποροι αλλά, παρά τις δυσκολίες, δεν αντιμετώπιζαν ακραίες μορφές φτώχειας⁸⁰. Η απόσταση μεταξύ κάποιου εύπορου και κάποιου που απλώς «τα έβγαζε

---

⁷⁷ Ιδίως όταν επρόκειτο για συγγενείς, και αυτή την εργασία ονόμαζαν οι κάτοικοι «απαλλάιτικά». Τζ. Ανωμήτρης, Ελαφώνησος, 25 Αυγούστου 2005.

⁷⁸ Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005, Γ. Σ. Αρώνης, Ελαφώνησος, 23 Δεκέμβρη 2006, Κ. Λ. Μέντη, Ελαφώνησος, 23 Δεκέμβρη 2006.

⁷⁹ Καββαδίας 1987: 22, αναφερόμενος στον οικογενειακό χαρακτήρα των γεωργοκτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων με στόχο την οικονομική αυτάρκεια της οικογένειας.

⁸⁰ Πρόκειται για μια παραδοσιακή κοινότητα της απλής εμπορευματικής αναπαραγωγής.

πέρα», όπως υποστηρίζουν οι πληροφορητές, ήταν μικρή και τελικά, σε οικονομικό επίπεδο -αλλά και σε μορφωτικό, σε σχέση με ό,τι προαναφέραμε- υπήρχε σχετική ομοιογένεια. Αυτού του είδους η ομοιογένεια και κατά κάποιον τρόπο ισοτιμία αποτυπωνόταν και στον τρόπο που διεξαγόταν το γλέντι. Για παράδειγμα, δεν υπήρχε διάκριση μεταξύ του ιδιοκτήτη του κτήματος και του εργάτη όταν στο γλέντι μετά τη δουλειά κάποιος έπιανε τη λύρα του για να γλεντήσουν όλοι μαζί. Εκτός από αυτά τα γλέντια, υπήρχαν και τα επίσημα πανηγύρια του χωριού, όπως θα δούμε παρακάτω, όπου συμμετείχαν και οργανοπαίκτες από τα υπόλοιπα χωριά των Βατικών (συνήθως βιολιά και λαούτα).

1.γ. Η Ελαφόνησος τη δεκαετία 1940-1949

Στο ξεκίνημα της περιόδου ο πληθυσμός του νησιού ανερχόταν σε 457 κατοίκους⁸¹. Οι συνθήκες που επικρατούσαν γενικότερα στην Ελλάδα και στον κόσμο δεν άφηναν ανεπηρέαστη την περί ου ο λόγος, μικρή κοινότητα.

Η Ελλάδα εισέρχεται στο Β' Παγκόσμιο πόλεμο το 1940, ενώ το Μάιο του 1941 ολοκληρώνεται η Ιταλογερμανική κατοχή και η χώρα χωρίζεται σε κατοχικές ζώνες⁸². Οι οικονομικοί πόροι της βρίσκονται στη διάθεση των κατακτητών, οι οποίοι παίρνουν μέτρα που αποδιοργανώνουν την ελληνική οικονομία⁸³. Ο ελληνικός λαός αντιμετωπίζει πλέον μεγάλο πρόβλημα επιβίωσης, ιδιαίτερα οξυμένο στα μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Πειραιά, Θεσσαλονίκη) και στις ορεινές και άγονες περιοχές όπου και πριν από τον πόλεμο δεν υπήρχε επάρκεια τροφίμων. Η Ελαφόνησος εντάχθηκε στην

---

⁸¹ Γιαγκάκης 1995: 31.

⁸² Στις 17/05/1941 με διαταγή του Χίτλερ γίνεται και επίσημα πια ο χωρισμός της Ελλάδας σε κατοχικές ζώνες οι οποίες μοιράζονται στις χώρες κατοχής, Γερμανία, Ιταλία και Βουλγαρία. Η Ιταλική ζώνη περιλαμβάνει και την Πελοπόννησο και τα Επτάνησα. Σβορώνος 1999: 138.

⁸³ Σβορώνος 1999: 138.

Ιταλική ζώνη και οι ντόπιοι αναφέρουν ότι οι Ιταλοί ήταν σχετικά φιλικοί με τους κατοίκους του νησιού⁸⁴.

Με την κήρυξη του πολέμου και τη γενική επιστράτευση που την ακολούθησε, έφυγαν από το νησί οι στρατεύσιμοι και απόμειναν κυρίως τα γυναικόπαιδα και οι ηλικιωμένοι, καθώς και κάποιοι που, αν και ήταν σε ηλικία κατάταξης, πήραν απαλλαγή⁸⁵ για λόγους όπως η πολυτεκνία. Ανάμεσα στις παραπάνω περιπτώσεις, συγκαταλέγονται και οι σημαντικότεροι λυράρηδες της περιόδου. Το γεγονός μάλιστα ότι παρέμειναν στο νησί έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της χρήσης της λύρας. Τόσο οι μεγαλύτεροι ηλικιακά λυράρηδες (Δ. Ι. Λιάρος, Σ. Π. Αρώνης) όσο και ο νεότερός τους Δ. Χ. Μέντης, ο οποίος είχε απαλλαγεί της στράτευσης λόγω πολυτεκνίας, δεν έπαψαν να ασχολούνται με αυτή. Βέβαια λόγω του πολέμου, στην αρχή της δεκαετίας αυτής, τα επίσημα γλέντια⁸⁶ αλλά και τα αυτοσχέδια⁸⁷ διακόπηκαν, χωρίς ωστόσο οι λυράρηδες να «κρεμάσουν τα όργανα», όπως χαρακτηριστικά λένε οι πληροφορητές μας. Το ότι οι λυράρηδες κατά τη διάρκεια του πολέμου δεν έφυγαν από το νησί συνέβαλε ως ένα βαθμό στο να μη χαθεί η συνέχεια και η επαφή με το όργανο και να περάσει η λύρα στην επόμενη γενιά. Οι επόμενοι και τελικά οι τελευταίοι που

---

⁸⁴ [...] Στο νησί υπήρχε ένα φυλάκιο με επικεφαλής έναν καλλιεργημένο Ιταλό βαθμοφόρο, ονόματι Silvio Loche, το διοικητήριο του οποίου βρισκόταν στον κύριο οικισμό του νησιού.[...] Πηγή: Τζ. Ανωμήτρης, Ελαφόνησος, 25 Αυγούστου 2005.

⁸⁵ [...] *Είχαν φύγει όλοι οι στρατεύσιμοι. Όλοι όσοι ήταν στην ηλικία για στρατό. Αλλά υπήρχαν και απαλλαγές. Ο παππούς (Δ. Χ. Μέντης) ήταν πολύτεκνος. Παρουσιάστηκε με την επιστράτευση στο Ναυτικό που είχε υπηρετήσει αλλά –λόγω πολυτεκνίας– γύρισε πίσω. Από την άλλη, όσοι ήταν του Ναυτικού μεταφέρθηκαν στην ξηρά. Εκεί υπήρχε ανάγκη να πάνε κι εκεί τους έστελναν.*[...] Λ. Δ. Μέντης, Ελαφόνησος, 17 Μάη 2006.

⁸⁶ Επίσημο γλέντι εννοούμε ένα προγραμματισμένο γλέντι που τελείται με αφορμή ένα γεγονός του κύκλου της ζωής (γάμους, αρραβώνες, βαφτίσια κ.λπ.) ή του κύκλου του χρόνου (θρησκευτικές γιορτές κ.λπ.).

⁸⁷ Ο τρόπος με τον οποίο αναφερόμαστε στα αυτοσχέδια γλέντια είναι ανάλογος με τις εννοιολογικές περιγραφές που χρησιμοποιεί ο Π. Κάβουρας στο άρθρο «Αυτοσχέδιο διαλογικό τραγούδι και γλεντικός συμβολισμός στην Όλυμπο Καρπάθου».

ασχολήθηκαν με τη λύρα στην Ελαφώνησο, ήταν οι γιοι του Δ. Χ. Μέντη, που δεν έφυγαν από το νησί μιας και δεν ανήκαν σε στρατεύσιμη ηλικία.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου, στην ευρύτερη περιοχή των Βατικών υπήρχαν μονάχα ορισμένα ιταλικά φυλάκια⁸⁸. Στην τοποθεσία Σειρός⁸⁹, οι Γερμανοί ίδρυσαν παρατηρητήριο για να επισκοπούν τα θαλασσινά περάσματα⁹⁰. Την κατάσταση στο νησί, έκανε ιδιαίτερα δύσκολη η διέλευση εχθρικών αεροσκαφών και οι πολυβολισμοί από τους Γερμανούς, που γίνονταν είτε τη μέρα, αν έβλεπαν κίνηση, είτε το βράδυ αν φαινόταν κάπου φως⁹¹. Ιδιαίτερα κατά τη Μάχη της Κρήτης, μέχρι δηλαδή και το τέλος του Μάη του '41⁹², οι πολυβολισμοί πτόκνωσαν⁹³, με σκοπό να εμποδίσουν τους

---

⁸⁸ [...]Εμείς μέναμε στα κτήματα εκεί πέρα στου Βατίστα που οι Ιταλοί είχαν φυλάκιο. Ήτανε από τα δύο σώματα. Είχαμε τον Άι-Λια, [...] ήτανε του στρατού ξηράς. Η φινάτσα που λέγανε τότε οι Ιταλοί, μια μονάδα κι η άλλη μονάδα του Ναυτικού σ' αυτό που έχει ο Γιαννουλάκος τώρα κι οι κληρονόμοι του μπάριμπα-Μανόλη.[...] Δ. Δελακοβίας, Αγ. Νικόλαος, 22 Αυγούστου 2004.

⁸⁹ Βλ. σελ. 19 εικόνα 1. 3: Χάρτης της Ελαφονήσου.

⁹⁰ Τζ. Ανωμήτρης, Ελαφώνησος, 25 Αυγούστου 2005.

⁹¹ [...] Βομβαρδίζανε. Άμα βλέπανε άνθρωπο τη μέρα να κουνιέται ρίχνανε. Πιο πολύ για να φοβηθούμε. Αλλά βομβάρδιζαν κανονικά. Ή άμα βλέπαμε κάνα φως το βράδυ. Κι εμείς στο σπίτι το βράδυ ανάβαμε λυχνάρι μόνο. Βάναμε το λυχνάρι από κάτω από το τζάκι άμα ακούγαμε καμιά βουή από μακριά που ερχόταν τα αεροπλάνα, να μη φαίνονται από τα παράθυρα τίποτα γιατί μόλις έβλεπε ένα φως έριχνε μπόμπα αμέσως. Έριχνε, τι έκανε τίποτα; Για τρομοκρατία. [...]Και τότε δε βαράγανε αλλά μόλις βλέπανε όπως είδανε τη σιάνη του Κουβαρακόσταυρου, του 'ριξαν μπόμπα. Στο χωριό μέσα εδó που είδαν ανθρώπους έριξαν μια και τραυμάτισαν τη γρια- Πρόσφυγα.[...] Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

⁹² Τζ. Ανωμήτρης, Ελαφώνησος, 25 Αυγούστου 2005 και Χ. Ι. Αρώνη, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

⁹³ [...] Όταν γινότουσαν επιθέσεις όλα τα παιδιά κατεβαίναμε στο πηγάδι του παππού. Καθόμασταν εκεί ώσπου να νυχιώσει. Ήμασταν μικρά τότε. Οκτώ, δέκα χρονών. Κι είχαμε και τα μικρά αδέρφια. Κατεβαίναμε τα παιδιά [...] Εμείς τα παιδιά όμως μέναμε όλη τη μέρα μέσα στο πηγάδι. Κι είχαμε από πάνω μια αφάνα και την τραβάγαμε από κάτω από το κοιτάκι της μόλις κατεβαίναμε στο πηγάδι και το σκεπάζαμε. Κι έτσι άμα πέραγε αεροπλάνο δεν έβλεπε το πηγάδι. Έβλεπε την αφάνα και δεν έριχνε. Κι είχαμε μαζί μας χαρούπια και τρώγαμε. [...] καθέννας φυλαγόταν όπου μπορούσε. Αλλά θυμάμαι που 'παιρναν τα παιδιά, ήμασταν ζαλωμένοι παιδιά, άλλος το μωρό, ο πιο μεγάλος τον πιο

Κρητικούς, οι οποίοι εγκατέλειπαν την περιοχή με πλοiάρια, να μεταβούν στο νησί τους.

Η κοντινή απόσταση των Βατικών με την Κρήτη και η καλή γνώση των ακτών της από τους Ελαφονησιώτες ψαράδες, συνετέλεσαν στο να καθιερωθεί η περιοχή ως πέρασμα από την ηπειρωτική Ελλάδα προς την Κρήτη. Οι Ελαφονησιώτες και γενικά οι Βατικιώτες μετέφεραν τις νύχτες χιλιάδες Κρητικούς στο νησί τους⁹⁴. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η περιοχή είχε από παλιά σχέσεις με την Κρήτη, οι οποίες την περίοδο αυτή ισχυροποιούνται περισσότερο ενισχύοντας τα υπάρχοντα δίκτυα επικοινωνίας και ανταλλαγής στοιχείων της ταυτότητας τους⁹⁵.

Με τον πόλεμο η κοινωνική ζωή -εκδηλώσεις του κύκλου της ζωής και του κύκλου του χρόνου- περιορίστηκε σημαντικά και ο ρόλος της λύρας έπαψε να είναι τόσο ενεργός. Υπήρξαν περιπτώσεις όπου οι λυράρηδες έπαιζαν, αλλά όχι σε γλέντια αλλά σε πολύ κλειστό οικογενειακό κύκλο. Είναι σημαντικό να διασαφηνίσουμε ότι το όργανο δεν σίγησε ποτέ. Η συνολικότερη κατάσταση ωστόσο, εμπόδιζε την ευρεία χρήση του, αλλά και την ύπαρξη του πλαισίου μέσα στο οποίο αυτό εντασσόταν τα προηγούμενα χρόνια. Όπως όμως θα δούμε και παρακάτω, η λύρα επανήλθε αμέσως μετά το τέλος του πολέμου.

Η Ελαφώνησος ήταν ένας τόπος αρκετά μικρός που δεν προκαλούσε το άμεσο ενδιαφέρον των κατακτητών. Βρισκόταν δε, μακριά από τα μέρη που δίνονταν οι μεγάλες μάχες και από τα μεγάλα αστικά κέντρα και η περίοδος

μικρό που μπορούσε να τον σηκώσει, η μάνα μας άλλο, και το γαϊδούρι φορτωμένο με στρώματα και πηγαίναμε στο Πορί. Να προφυλαχτούμε στη σπηλιά. Κι εμείς, και μαζεύονταν κι άλλοι. Στου Χημαδακιού τη σπηλιά πήγαιναν διάφορες οικογένειες (Μέντηδες, κάτι Τσαχαγαίοι, και άλλοι). Κι εκεί οι άντρες συζητούσαν να φύγουν για την Κρήτη, όταν χάσαμε τον πόλεμο, για να μην τους πιάσουν οι Γερμανοί.[...] Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

⁹⁴ Μεσόγειος 1991: 10- 15 όπου στο επετειακό φύλο της για τη μάχη της Κρητης, έκανε πολυσέλιδο αφιέρωμα σ' αυτήν την προσφορά των Βατικιωτών.

⁹⁵ [...]Ο μπάμπας μου, ο Καπετάν Πέτρος (Π. Χ. Αρώνης) μου είχε πει ότι ένας Κρητικός, σαν αντίλλαγμα για τη μεταφορά του στον Καβοσπάθη Χανίων, του έδωσε το λαούτο του [...] Κ. Α. Μέντη Ελαφώνησος, 23 Δεκεμβρίου 2006.

της κατοχής δεν ήταν ιδιαίτερα σκληρή. Οι κάτοικοι αντιλαμβάνονταν την παρουσία των Ιταλών όχι ως κατακτητών αλλά σαν κάποιων, που οι Γερμανοί είχαν αφήσει να τους φυλάνε⁹⁶. Συνολικότερα οι προφορικές μαρτυρίες και οι αφηγήσεις που έχουμε για τη συγκεκριμένη περίοδο συγκλίνουν στην παρακάτω διαπίστωση. Η «χαλαρότητα» που υπήρχε από τους Ιταλούς, συνέβαλε ώστε οι εκδηλώσεις της ζωής των κατοίκων να επανενταχθούν, μετά το '41, στην καθημερινότητα⁹⁷. Σε αυτή την καθημερινότητα λοιπόν ξαναμπήκαν και τα γλέντια.

Όλα αυτά, σε συνδυασμό με το ότι και πριν τον πόλεμο η κάθε οικογένεια ήταν αυτάρκης από αυτά που πρόσφερε το νησί, συντέλεσαν στο να μην αντιμετωπίσουν ιδιαίτερο πρόβλημα επιβίωσης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας αυτής. Η κατάσταση βέβαια που επικρατούσε, δυσκόλευε την παραγωγή. Φρόντιζαν όμως να παράγουν τα βασικά αγαθά για την επιβίωσή τους⁹⁸. Οι κάτοικοι ακόμη και την εποχή της «μεγάλης πείνας» δεν αντιμετώπισαν τις ακραίες καταστάσεις που αντιμετώπισαν σε άλλες περιοχές, (λιμός, θάνατοι από την πείνα κ.λ.π.)⁹⁹. Κάποιοι μάλιστα έρχονταν από τα αστικά κέντρα γιατί στο νησί μπορούσαν να επιβιώσουν¹⁰⁰. Αυτό

---

⁹⁶ [...] Από το '44 που ήταν κατοχή (εννοώντας τη γερμανική) οι Γερμανοί είχαν αφήσει τους Ιταλούς να φρουρούν το νησί. [...] Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

⁹⁷ [...] Υπήρχαν κάτι μήνες που κρύβονταν σε σπηλιές λόγω των βομβαρδισμών. Αλλά εμείς μετά από αυτό ήμασταν κανονικά. Κι ο εμφύλιος. Δεν έγινε εδώ. Πολεμούσαν ψηλά. Μακριά από εδώ. Εμείς όταν τέλειωσαν οι βομβαρδισμοί ήμασταν ελεύθεροι. Είχαμε τις δουλειές μας κανονικά. Και γλεντούσαμε. Και βιολιά ερχόντουσαν. Εντάξει, όταν ήταν ο πόλεμος (εννοώντας την περίοδο των πολυβολισμών) δεν ερχόντουσαν. Αλλά αυτό δεν κράτησε πολύ. [...] Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

⁹⁸ [...] Οι μεγάλοι, ο παππούς κι η γιαγιά (Δ. Χ. Μέντης και Φραντζεσκούλα Δ. Μέντη) 'μεναν στο σπίτι ή στο χωράφι και 'καναν τις δουλειές. Δεν έρχονταν με εμάς. Αν άκουγαν βουητό κρύβονταν. Ήταν μεγάλοι αυτοί και ξέρανε πώς να φυλαχτούν. Εμείς τα παιδιά όμως μέναμε όλη τη μέρα μέσα στο πηγάδι. [...] Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

⁹⁹ [...] Τα περβόλια δούλευαν στον πόλεμο και ο κρόκος. Δε σταμάτησαν. Κι αυτά έφερναν φαΐ. [...] Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

¹⁰⁰ [...] Έβλεπες παπά να τραβάει την τράτα να πάρει 5 μαρίδες. Πεινούσε ο κόσμος. Αυτά το '41- '42. Τότες ερχότανε από την Αθήνα άνθρωποι με λεφτά που δεν περνούσανε πια τα

επιβεβαιώνει την σχετική -πάντα- άνεση των κατοίκων και τις καλλίτερες συνθήκες σε σχέση με άλλες περιοχές. Η λύρα ακόμη και κάτω από αυτές τις συνθήκες εξακολουθεί να παίζει. Όπως προκύπτει άλλωστε και από τις μαρτυρίες, η λύρα ήταν αυτή που μετά το '41 ξεκίνησε πρώτη να συνοδεύει τις εκδηλώσεις των κατοίκων του νησιού.

Η συνέχιση των προηγούμενων βασικών ασχολιών σήμαινε και την παρουσία της λύρας σε αυτές, με την ίδια συμβατική διαδικασία του προηγούμενου διαστήματος. Άλλωστε το ότι η οικονομία στηριζόταν ακόμη στην συλλογική εργασία, ευνοούσε και τα αυτοσχέδια γλέντια. Σε αυτά, όπως θα δούμε αναλυτικότερα στο επόμενο κεφάλαιο την εποχή αυτή, έρχονται να πάρουν θέση κι οι νεότεροι οργανοπαίχτες.

Παρόμοια κατάσταση εξακολούθησε να ισχύει και κατά τη διάρκεια του εμφυλίου καθώς δεν υπήρχε η ένταση που συναντάμε σε άλλες περιοχές. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά την περίοδο 1940-1949 δεν υπήρξαν θύματα¹⁰¹. Στα χρόνια αυτά -όπως και αυτά της κατοχής- οι κάτοικοι του νησιού θεωρούν ότι η ζωή τους συνεχιζόταν ως ένα βαθμό, σε ρυθμούς που

λεφτά τους ούτε τρωγόντουσαν, φοφούσανε στην πείνα. Πεθαίνανε άνθρωποι. Κι ερχόντουσαν εδώ. Βλέπεις κι όσοι ήταν Λαφουνησιώτες και ζούσαν στην Αθήνα όλοι εδώ είχανε 'ρθει και τα ξαδέρφια και ο φίλοι τους. [...], Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

¹⁰¹ [...] Στο νησί δεν είχαν σκοτώσει Λαφουνησιώτες. Βέβαια στους άλλους πολέμους, το '12 και το '13 είχαν σκοτωθεί αλλά σε αυτόν όχι [...] Μόνο με κρουπαγήματα γύρισαν κάποιοι και τέτοια. Ψιλοπράγματα. Απώλειες δεν είχε. Τι πένθος. Τότε πανηγυρίζανε γιατί ο πόλεμος ήταν υπέρ των Ελλήνων.[...]

[...] Λόγω του ότι ο αρχηγός του τοπικού μαχητικού Ε.Λ.Α.Ν., ο μπάρμπα- Κουμής, έκρυψε ένα Γερμανό. Αυτόν τον είχε σαν παιδί του. Κι όταν ήρθαν οι Γερμανοί με ολόκληρο τμήμα στρατού Γερμανών και ακροδεξιών οργανώσεων από το Γύθειο στο νησί, βγήκε αυτός και τους είπε «μην τους πειράξετε, εδώ με είχαν σαν παιδί τους» κι έτσι σώθηκαν. Δεν πείραξαν κανένα στο νησί. Κι από αυτό, ο μπάρμπα- Κουμής, που ήταν ο αρχηγός του Ε.Λ.Α.Ν στο λακωνικό κόλπο, έκανε πολύ καλό στο νησί. Το Λαφουνησί δεν είχε καμιά απώλεια.[...]

[...] μόνο τον μπάρμπα Γιάννη το Μούγιο (Ιωάννη Σκαλκόγιαννη) εκτέλεσαν οι Γερμανοί στο Τοπιρίγο, γιατί βρήκαν στη βάρκα του όπλα.[...], Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

χαρακτηρίζουν περιόδους ειρήνης. Αυτό παρατηρείται καταρχήν σε ό,τι αφορά τα στάδια της οικονομίας και της εργασίας, αλλά και τα έθιμα, τις κοινωνικές εκδηλώσεις, τα γλέντια και συνολικότερα κάθε πτυχή της ζωής της κοινότητας. Μετά το '45 μάλιστα, σύμφωνα με πορίσματα της έρευνας, επανέρχονται τα επίσημα γλέντια στα οποία συμμετέχουν τα μέλη της κοινότητας, ενώ οι ζυγίες ξεκινούν να παίζουν και στους γάμους, που πλέον ακολουθώντας τους ρυθμούς της καθημερινότητας, τελούνται χωρίς οι συνθήκες να το εμποδίζουν.

1.δ. Η Ελαφόνησος τη δεκαετία 1950-1960

Το ξεκίνημα της δεκαετίας βρίσκει το νησί με ανακτημένους, όπως αναφέραμε παραπάνω, τους ρυθμούς του, σε σχέση με τον πόλεμο. Το ότι το νησί δεν θρήνησε θύματα είχε μεταξύ των άλλων σαν αποτέλεσμα, να συνεχιστεί η ζωή με τις συνηθισμένες της δραστηριότητες χωρίς να την βαραίνουν πένθη και απώλειες.

Η ενασχόληση με τη θάλασσα, που ούτως ή άλλως αποτελούσε από παλιότερα βασική ασχολία των κατοίκων, συγκεντρώνει όλο και περισσότερους. Η προπολεμική περιοδική αλιευτική μετανάστευση, συνεχίστηκε σε μεγαλύτερη κλίμακα αυτή την εποχή. Μετά το 1950 τα περισσότερα καΐκια ήταν μηχανοκίνητα και πέρα από αυτά, οι Ελαφονησιώτες *επάνδρωναν μηχανότρατες που άνηκαν και σε άλλους ιδιώτες, εκτός νησιού - κυρίως σε Βατικιώτες-. Έτσι, εκτός από τα κοντινά ταξίδια (Καλαμάτα, Κόθηρα, Γόθειο, Κορώνη, Μεθώνη κ.λ.π), έκαναν και πιο μακρινά (Κόπρο, Ντέρνα, Βεγγάζη)*¹⁰².

Τα μακρινότερα ταξίδια και η διεύρυνση της αγοράς, εξασφάλιζαν καλύτερους οικονομικούς πόρους, οπότε η γεωργία και η κτηνοτροφία πέρασαν σε δεύτερη μοίρα στην οικονομία της Ελαφονήσου. Από την άλλη, συνετέλεσαν στην ανάπτυξη -ή την ενίσχυση των υπάρχοντων- δικτύων επικοινωνίας και ανταλλαγής πολιτισμικών στοιχείων. Κατά τον ίδιο τρόπο

---

¹⁰² Αλεξάκης 2002: 383.

φαίνεται να εξελίχτηκε η αλιεία σε άλλα μέρη, γιατί συχνή ήταν και η άφιξη στην Ελαφώνησο Καλύμνιων σφουγγαράδων. Κάποιες φορές, σε αυτοσχέδια γλέντια που προέκυπταν στο νησί, συνέβαινε να συμπαιξουν μαζί λύρα και τσαμπούνα¹⁰³.

Ωστόσο, η βαθύτερη αλλαγή στην οικονομία, αλλά και στον τρόπο ζωής, επήλθε όταν πλέον οι κάτοικοι στράφηκαν στην εμπορική ναυτιλία. Η στροφή αυτή προς τη θάλασσα επιβεβαιώνεται τόσο από τους πληροφορητές¹⁰⁴ όσο και από τα στοιχεία που έχουμε ότι, το 1968 η απασχόληση του πληθυσμού σ' αυτό το τομέα φτάνει στο 70%¹⁰⁵. Είναι γνωστό εξάλλου ότι μετά το 1950, η οικονομία της Ελλάδας στηρίχτηκε σε μεγάλο βαθμό στην εμπορική ναυτιλία. Οι Ελαφονησιώτες από την αρχή συμμετείχαν σε αυτή τη δραστηριότητα, που όπως μας περιγράφουν οι πληροφορητές, επέφερε μεγάλες τομές στη ζωή τους. Οι νέοι τόποι, οι καινούργιες νοοτροπίες, και η εξασφάλιση πιο άνετης ζωής, δεν άφησαν ανεπηρέαστη την καθημερινότητά τους, κομμάτι της οποίας τα προηγούμενα χρόνια, αποτελούσε και η ενασχόληση κάποιων με τη λύρα ή η συμμετοχή του στις παρέες που αυτή πρωτοστατούσε, όπως θα δούμε αναλυτικότερα πιο κάτω.

Από την περίοδο '50-'60, οι κάτοικοι του νησιού, με πολύ γοργούς ρυθμούς εγκαταλείπουν τους πρωτογενείς τομείς της οικονομίας και μόλις το 30% ασχολείται με αλιεία, γεωργία και κτηνοτροφία¹⁰⁶.

Παράλληλα, από το δεύτερο μισό της δεκαετίας αυτής, πολλοί νέοι έφευγαν από το νησί και πήγαιναν μετανάστες κυρίως στην Αυστραλία¹⁰⁷ και

---

¹⁰³ [...] *Ερχόντουσαν συχνά σφουγγαράδες. Πολλές φορές στη ταβέρνα της γιαγιάς πίνανε τη γκάνια –εμείς μέχρι τότε δε το ξέραμε αυτό το όργανο- και γινότουσαν γλέντια. Πότε-πότε έπαιζε και κανένας δικός μας λύρα, αλλά δε τα καλοβρίσκανε.[...]* Πηγή Κ. Α. Μέντη, Ελαφώνησος, 23 Δεκέμβρη 2006.

¹⁰⁴ [...] *Κατά το πενήντα «λύσαν τα βαπόρια και είχαν πολλά λεφτά για την εποχή σε σχέση με τη γη που έπρεπε να δουλεύουν μισό χρόνο μόνο για το ψωμί τους. [...]* Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

¹⁰⁵ Ελ. Π. Αλεξάκης 2002: 383.

¹⁰⁶ Αλεξάκης 2002: 383.

¹⁰⁷ Απόγονοι των κατοίκων που μετανάστευσαν αυτήν την περίοδο παραμένουν στις χώρες αυτές ως δεύτερης και τρίτης γενιάς μετανάστες σύμφωνα με την έρευνα που

την Αμερική, προκειμένου να αναζητήσουν καλύτερη ζωή. Αυτοί έφεραν μαζί τους και προσπαθούσαν να διαφυλάξουν όσο γίνεται στοιχεία της πολιτισμικής κληρονομιάς τους που λειτουργούσαν ως σύμβολα και διατηρούσαν ζωντανές τις μνήμες τους¹⁰⁸.

Ο πληθυσμός του νησιού αυτή την περίοδο ανέρχεται σε 567 κατοίκους¹⁰⁹. Όπως και στις προηγούμενες περιόδους η επιλογή του τόπου εγκατάστασης και διαμονής των κατοίκων εξακολουθεί να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις εργασίες τους. Με τα νέα δεδομένα λοιπόν η συγκέντρωση του πληθυσμού στον οικισμό της Ελαφονήσου, που ήδη βρισκόταν σε εξέλιξη στην αρχή της τριακονταετίας που θέσαμε κι είχε ξεκινήσει νωρίτερα, κατά το διάστημα αυτό κορυφώνεται. Οι τελευταίες οικογένειες που ως τώρα ζούσαν στο Κάτω Νησί ή στη Λεύκη, προέτρεπαν τα παιδιά τους να φύγουν για το Χωριό. Μετά τον πόλεμο δε, καθένας φρόντιζε να αποκτήσει οικόπεδο μέσα σε αυτό και να χτίσει σπίτι.

Τα παιδιά των οικογενειών που το προηγούμενο διάστημα διέμεναν έξω από το Χωριό, ήταν πλέον σε ηλικία γάμου και σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας, στο σύνολό τους επέλεξαν τον οικισμό της Ελαφονήσου και «άνοιξαν» το σπίτι τους εκεί. Στους παλιούς οικισμούς είχαν απομείνει μόνο κάποιοι γέροντες¹¹⁰ που δεν άργησαν και αυτοί να τους εγκαταλείψουν και να έλθουν στο Χωριό κοντά στα παιδιά τους. Η σχετική αυτάρκεια της κάθε οικογένειας σε βασικά είδη που υπήρχε τα προηγούμενα χρόνια λόγω της παράλληλης απασχόλησης με την γεωργία, την αλιεία και τη κτηνοτροφία, τώρα δεν υφίσταται και οι νέες οικονομικές συνθήκες, απαιτούν νέα οργάνωση στις συναλλαγές και την παροχή υπηρεσιών, έτσι κάποιοι αποφασίζουν να ασχοληθούν με το εμπόριο ανοίγοντας καταστήματα,

---

κάναμε στο δημοτολόγιο της κοινότητας Ελαφονήσου αλλά και με βάση τις προφορικές μας πηγές.

¹⁰⁸ Ένας από τους βασικούς -σε σχέση με τη λύρα- πληροφορητές μας, είναι ο Ν. Ι. Μέντης, που είναι μετανάστης στην Αυστραλία από το 1956 μέχρι και σήμερα.

¹⁰⁹ Γ. Γιαγκάκης 1995: 31.

¹¹⁰ [...] ο Παλεθρόγιαννης, ο Παλεθρόμητσος, ο Κουβαρακόσταυρος, ο μπάρμπα Παύλος, ο γέρο Μπιστολάς και μερικοί άλλοι. [...]. Χ. Ι. Αρώνης Ελαφονήσος 20 Σεπτεμβρίου 2005.

μπακάλικα, φούρνο, κουρείο, ταβέρνες κ.λ.π., Αντίστοιχη διαφοροποίηση και αναδιοργάνωση παρατηρείται στην κοινωνική ζωή¹¹¹ αλλά ταυτόχρονα και στο πλαίσιο μέσα στο οποίο γινόταν το γλέντι, που όπως είδαμε τα προηγούμενα χρόνια πρωταγωνιστούσε η λύρα. Ο ίδιος κόσμος συγκεντρώνονταν τώρα πια, περισσότερο στα καφενεία και στις μπακαλοταβέρνες του οικισμού. Τα αυτοσχέδια γλέντια στήνονταν και εκεί, πέρα από τα σπίτια των γλεντιστών, ενώ παράλληλα ο χρόνος που εμφανιζόταν η λύρα περιορίζεται αφού στο αυτοσχέδιο γλέντι μπαίνουν και άλλα όργανα αλλά και σταδιακά οι συσκευές αναπαραγωγής ήχου που φέρνουν οι ναυτικοί από τα ταξίδια τους.

Η άνεση και η οικονομική ευμάρεια που προσέφερε στους κατοίκους η ναυτιλία και το εμπόριο, είχαν σαν αποτέλεσμα να στραφούν σε ορισμένες κατευθύνσεις που παλαιότερα δεν υπήρχε τη δυνατότητα. Προκειμένου οι συνθήκες διαβίωσης να είναι καλύτερες και η ζωή των νέων να μην έχει τις δυσκολίες των παλαιότερων, πολλά από τα νέα δεδομένα υιοθετούνται από τους κατοίκους. Σε αυτή τη φάση λοιπόν, αρχίζει να δίνεται ιδιαίτερο βάρος και σε μεγαλύτερη κλίμακα από ό,τι παλαιότερα και στη μόρφωση με αποτέλεσμα κάποιοι νέοι να φεύγουν από το νησί για να πάνε στο Γυμνάσιο¹¹².

Μια βασική διαφορά σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο, είναι και το ό,τι όπως είχαν διαμορφωθεί οι συνθήκες, απουσιάζουν αρκετά μέλη της κοινότητας από το νησί¹¹³ που τώρα πια ήταν πλουσιότερο σε υλικά αγαθά αλλά φτωχότερο σε ζωντάνια. Όχι μόνον η λύρα και ο ενεργός ρόλος της είχε

---

¹¹¹ [...] *Αφού έλειπαν οι άνδρες, οι γυναίκες αναλάμβαναν όλο το νοικοκυριό και κάνανε ανδρικές δουλειές (οικοδομικές γεωργικές κ.λ.π).* [...] Κ. Λ. Μέντη, Ελαφώνησος, 23 Δεκέμβρη 2006.

¹¹² [...] *Λίγο πριν το '60 είχαν καλύτερη τα πράγματα. Άμα κάποιο παιδί έπαιρνε τα γράμματα έπιανε ο μακαρίτης ο Παπα- Κούλης το πατέρα και του' λεγε: να το στείλεις το παιδί στο Γυμνάσιο. Γιατί, είναι καλύτερος από σένα ο τάδε που σπουδάζει το παιδί του;* [...] Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

¹¹³ Για πρώτη φορά τον 20^ο αι. παρατηρήθηκε μείωση του πληθυσμού του νησιού σε 530 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 1961. Γιαγκάκης 1993: 31.

περάσει σε δεύτερη μοίρα, αλλά και τα γλέντια -όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια- είχαν πάρει άλλη μορφή και άλλη διάσταση. Λόγω της απουσίας πολλών, είχε λιγότερες αφορμές για αυτοσχέδιο γλέντι κι όταν αυτό επιτελούνταν είχε μικρότερη ένταση (καθώς η αγωνία αυτών που έμεναν περιμένοντας την καλή επιστροφή των ξενιτεμένων, εκφραζόταν μέσα από αυτά) ενώ γινόταν ξεφάντωμα όταν αυτοί επέστρεφαν.

Σε αυτό βοηθούσαν και τα νέα αποκτήματα -όργανα ή συσκευές αναπαραγωγής ήχου- που έφερναν μαζί τους οι ναυτικοί, καθώς και τα χρήματα που «ενθάρρυναν» τους οργανοπαίκτες από όλη τη γύρω περιοχή να επιζητούν να παίξουν στην Ελαφόνησο.

Τώρα πια σε σχέση με τις προηγούμενες περιόδους οι μνήμες είναι αυτές που συνέδεαν περισσότερο το σύνολο της κοινότητας, αντικαθιστώντας το κενό που είχαν δημιουργήσει οι περιορισμένες κοινές εμπειρίες στην καθημερινή επαφή του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: Λύρα & Τοπική κοινότητα

Κατά τη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε αλλά και νωρίτερα, όπως προκύπτει από τις μαρτυρίες που θα δούμε πιο κάτω, η λύρα κατείχε ιδιαίτερη θέση στην τοπική κοινωνία. Ο τρόπος ζωής της κοινότητας και οι συνθήκες που επικρατούσαν, την καθιστούσαν, όπως είδαμε, ένα όργανο που είχε ενεργή παρουσία σε πολλές πτυχές της καθημερινότητας. Αποτελούσε ένα μέσο έκφρασης, δημιουργίας και ψυχαγωγίας για τα μέλη της κοινότητας. Ιδιαίτερα αναφερόμενοι στην εποχή πριν από τον πόλεμο, όπως προκύπτει από τις μαρτυρίες των μεγαλύτερων σε ηλικία κατοίκων, κύρια η λύρα, κατείχε τέτοιο ρόλο στην Ελαφόνησο.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο θελήσαμε να δώσουμε όσο το δυνατό σαφέστερες συντεταγμένες του χώρου και του χρόνου στον οποίο τοποθετούμε την έρευνά μας. Προς αυτή την κατεύθυνση, κάναμε μια πρώτη αναφορά στο ιστορικό, κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο γενικά και σταθήκαμε περισσότερο σε αυτά που θα μπορούσαν να μας κατατοπίσουν για τη θέση της λύρας μέσα στο πλαίσιο αυτό. Εδώ, θα επιδιώξουμε να διερευνήσουμε περισσότερο τη σχέση της λύρας με την τοπική κοινότητα, πώς συνδέεται με αυτή και πώς λειτουργεί. Εντέλει, αν και κατά πόσο οι συνθήκες καθορίζουν τη θέση του οργάνου μέσα στα πλαίσια της κοινότητας και κατά πόσο η αλλαγή αυτών, φέρνει αλλαγές και σε σχέση με τη λύρα. Στο κεφάλαιο αυτό, οφείλουμε να λάβουμε υπόψη μας ακόμη περισσότερο τις μαρτυρίες, μια και δεν υπάρχουν γραπτές πηγές, προσδίδοντας ιδιαίτερη βαρύτητα, α) στους αιωνόβιους γέροντες που κατά γενική ομολογία των συγχωριανών τους διατηρούν πνευματική διαύγεια, οι οποίοι θυμούνται κάποιους που είχαν γεννηθεί περί το 1830, β) στους εβδομηντάχρονους –ογδοντάχρονους πληροφορητές που είχαν έλθει σε επαφή με τους λυράρηδες της περιόδου 1930-1960 (συγχωριανούς ή συγγενείς αυτών) και που περιγράφουν όπως βίωσαν στην καθημερινή τους ζωή τη λύρα και γ) στους τελευταίους εν ζωή λυράρηδες της Ελαφονήσου που συνετέλεσαν στο να έχει συνέχεια η διαδρομή της οι οποίοι μας αφηγούνται, εκτός από τις μνήμες τους για τους

παλαιότερους λυράρηδες, την προσωπική τους σχέση με το όργανο και στη συνέχεια μας δίνουν στοιχεία για την κατασκευή της.

2.α. Οι λυράρηδες της Ελαφονήσου

Η παρουσία της λύρας στην περιοχή των Βατικών, δεν είναι κάτι που εντοπίζεται από το 1930 κι έπειτα. Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας, τις αφηγήσεις των πληροφορητών μας για τους παλαιότερους αλλά και από μια προφορική μαρτυρία η οποία στηρίζεται σε βιωματική εμπειρία¹¹⁴ παίρνουμε στοιχεία που επιτρέπουν να θεωρήσουμε, ότι η λύρα ήταν ένα βασικό όργανο στην ευρύτερη περιοχή των Βατικών ήδη από το 1830¹¹⁵.

---

¹¹⁴ Η πληροφορήτρια Κούλα Κόκκολη, 102 ετών, μας είπε ότι θυμάται η ίδια τον παππού της, γεννηθέντα περί το 1820 να παίζει λύρα. Εκτός από αυτόν, αναφέρει ότι όταν ήταν η ίδια μικρή, υπήρχαν αρκετοί και δη ηλικιωμένοι που έπαιζαν. Παραθέτουμε αυτούσιο το κομμάτι της συνέντευξης της που αναφέρεται σε όσους έπαιζαν λύρα: [...] «Ποιους άλλους θυμάσαι να έπαιζαν λύρα στο χωριό;» «Ο μπάρμπαρ μου ο Πολύχρονακης (Τζερεφός), ο Μπάρμπαρ μου ο Αλέξης, ο Κώστας ο Τζερεφός που την είχε φτιάξει μοναχός του, ο Θεωρίγγκας (Θοδωρής Κουτσονικολής) που ήταν ο καλύτερος από όλους και άλλον». Καστανιά Λακωνίας, 26 Αυγούστου 2004. Τα ίδια περίπου μας αναφέρει κατά την ίδια συνάντηση και ο γαμπρός της Δημήτρης Τζερεφός 83 ετών.

¹¹⁵ Α) Καστανιά: Ο Δημήτρης Θ. Κουτσονικολής 77 ετών, γιος του λυράρη Θεωρίγγκα, ο οποίος αναφέρει ότι ο πατέρας του είχε δάσκαλο έναν από το χωριό Βελανίδια και τη λύρα του την είχε φτιάξει ο Καταλάβης (Κουρκούλης) Καστανιά Λακωνίας 26 Αυγούστου 2004.

Β) Άγιος Νικόλαος Βοιών: Δελακοβίας Δημήτρης (Τσελιγκάκος), 75 ετών, είναι ένας από τους τέσσερις παλαιότερους οργανοπαίκτες των Βατικών και παίζει βιολί, μας ανέφερε μεταξύ άλλων, ότι ο προπάππους του πέθανε το 1938 ή 1939 σε ηλικία εκατό ετών κι έπαιζε λύρα, καθώς και ο παππούς του, που τον θυμάται με ιδιαίτερη συγκίνηση. Ο μεγαλύτερος εν ζωή λυράρης του χωριού αυτού, όπως μας είπε, είναι Γιώργης Δελακοβίας τον οποίο δεν μπορέσαμε να συναντήσουμε λόγω πρόσφατου πένθους του. Άγιος Νικόλαος, 22 Αυγούστου 2004.

Γ) Λάχι: Λιβανός Χαράλαμπος, 75 ετών, ο οποίος έχει κατασκευάσει περίτεχνες λύρες, δύο από τις οποίες μας έδειξε και μας είπε κι αυτός επίσης για τον παππού του ότι έπαιζε λύρα αφηγούμενος μάλιστα κάποιες ιστορίες για γλέντια που γινόντουσαν στον

Το 1830 όμως, ήταν η χρονιά που σημειώθηκε η μαζική άφιξη και των Κρητικών στην περιοχή¹¹⁶. Η παρουσία της λύρας ενισχύθηκε σημαντικά, αφού και οι οικογένειες που ήρθαν, έφεραν στοιχεία του πολιτισμού τους, ένα από τα οποία ήταν και η λύρα¹¹⁷. Από τη μια λοιπόν το γεγονός ότι, όπως δείχνουν τα στοιχεία, η λύρα στην περιοχή προϋπήρχε του 1930¹¹⁸ και από την άλλη το ότι οι έποικοι διασκορπίστηκαν σε όλη την περιοχή, συνετέλεσε στο να ενισχυθεί η παρουσία της λύρας σε όλα τα Βάτικα¹¹⁹, κομμάτι των οποίων είναι και η Ελαφώνησος¹²⁰.

«κούρο» (κούρεμα) των προβάτων όπου πρωτοστατούσε η λύρα. Λάχι 21 Αυγούστου 2004.

Δ) Νεάπολη Βοιών:Κοσμάς Ι. Τζερεφός 82 ετών, αναφέρει ότι ο πατέρας του Ιωάννης Τζερεφός, ήταν πολύ μερακλής, γι' αυτό τον λέγανε Τσουλή. Έπαιζε λύρα και χόρευε πολύ ωραία. Η λύρα του ήταν όλη σκαλιστή. Νεάπολη Βοιών 23 Αυγ.2004.

Ε) Ελαφώνησος: Ιωάννης Χ. Αρώνης 100 ετών σήμερα, αναφέρει ότι ο παλαιότερος που γνωρίζει ότι έπαιζε λύρα ήταν ο παππούς της μητέρας του, Αγγελής Μέντης. Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 09 Αυγούστου 2005.

¹¹⁶ Βλ. Κεφ. 1 σελ 25.

¹¹⁷ Τσουλάκης 2004: 28 που αναφέρει ότι η λύρα διαδόθηκε γρήγορα στην Κρήτη, πιθανόν στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, αφού από τότε αναφέρεται σε διάφορες πηγές.

¹¹⁸ Η οικογένεια Τζερεφού, που είχε αρκετούς λυράρηδες όπως αναφέρεται από τους πληροφορητές, κατάγονταν από το πολύ παλιό χωριό των Βατικών Τζερεφοχώρι και δεν συνδέεται με τον τελευταίο τουλάχιστον εποικισμό των Κρητικών. [...] *Τζερεφός είναι από το Τζερεφοχώρι, πάνω από το Φαλακρό υπήρχε ένα χωριό στα βυζαντινά χρόνια... το σπουδαιότερο, το 'χω γράψει.[...]* Τζ. Ανωμήτρης, Ελαφώνησος, 25 Αυγούστου 2005. Επίσης ο Αγγελής Μέντης από την Ελαφώνησο δεν έλκυε καταγωγή από την Κρήτη.

¹¹⁹ Χτούρης 1997: 259-260, αναφερόμενος στις σχέσεις αλληλοδόμησης των πολιτισμικών χαρακτήρων, μέσω των δικτυακών σχέσεων, δηλαδή στις διαδικασίες μέσω των οποίων οι φορείς της πολιτιστικής παράδοσης μοιράζονται ιδεοτυπικές μορφές της πολιτισμικής πρακτικής καθώς και τρόπους μετασχηματισμού τους, αναφέρει ότι μία εκ των χωρικών διαδικασιών με τις οποίες γίνεται αυτό το μοίρασμα (*sharing*) είναι η διάχυση των ιδεοτυπικών μορφών, δηλαδή η ομοιόμορφη εξάπλωσή τους γύρω από μια συγκεκριμένη περιοχή, τρόπος που μάλλον αφορά την περίπτωση μας.

¹²⁰ Βλ. Κεφ.1 σελ. 15.

Ειδικότερα στην Ελαφώνησο, η λύρα εντοπίζεται τουλάχιστον από το 1830¹²¹. Το νησί όπως αναφέραμε, κατοικήθηκε μαζικά μετά την εξάρθρωση της πειρατείας¹²², δηλαδή κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, ωστόσο και μέχρι τότε δεν ήταν ακατοίκητο¹²³.

Ο πρώτος για τον οποίο έχουμε στοιχεία ότι έπαιζε λύρα στο νησί, είναι ο Αγγελής Χαρ. Μέντης¹²⁴, γεννημένος περί το 1820¹²⁵ ο οποίος ήταν γόνος μιας εκ των παλαιότερων οικογενειών που εγκαταστάθηκαν στο νησί. Δυστυχώς υπάρχει αντικειμενική δυσκολία συλλογής περαιτέρω μαρτυριών και στοιχείων, όσον αφορά το παίξιμο και το βαθμό που ασχολούνταν με τη λύρα, αφού πρόκειται για διάστημα άνω των εκατό χρόνων. Άλλωστε, όπως έχουμε αναφέρει στην εισαγωγή, αυτός είναι ένας λόγος που επιλέξαμε ως αρχή για την προσέγγιση στο θέμα μας, το έτος 1930. Αναφέρουμε όμως

---

¹²¹ Προφορικές μαρτυρίες: Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005, Ι. Χ. Αρώνης, Ελαφώνησος, 09 Αυγούστου 2005, Ν. Ι. Μέντης, Ελαφώνησος, 06 Σεπτέμβρη 2005.

¹²² Βλ. κεφ. 1 σελ.19.

¹²³ Βλ. κεφ.1 σελ. 18.

¹²⁴ [...]Ο Αγγελής έπαιζε λύρα και θυμάμαι που λέγανε, ότι ήτανε και σικουργός. Κι εν τω μεταξύ τότε ήταν η σάτιρα. Και μπορώ να σου πω κοινώς το 15σύλλαβο. Από όσα έχω ακούσει, σε αυτά τα πράγματα ο Αγγελής ήταν ο καλύτερος.[...] Το μόνο ότι δεν ήξερε τη δύναμή του. Ήτανε πολύ δυνατός. Κουβάλησε την πέτρα από τον Αγλύφτη,.[...], Ν. Ι. Μέντης, Ελαφώνησος, 06 Σεπτέμβρη 2005.

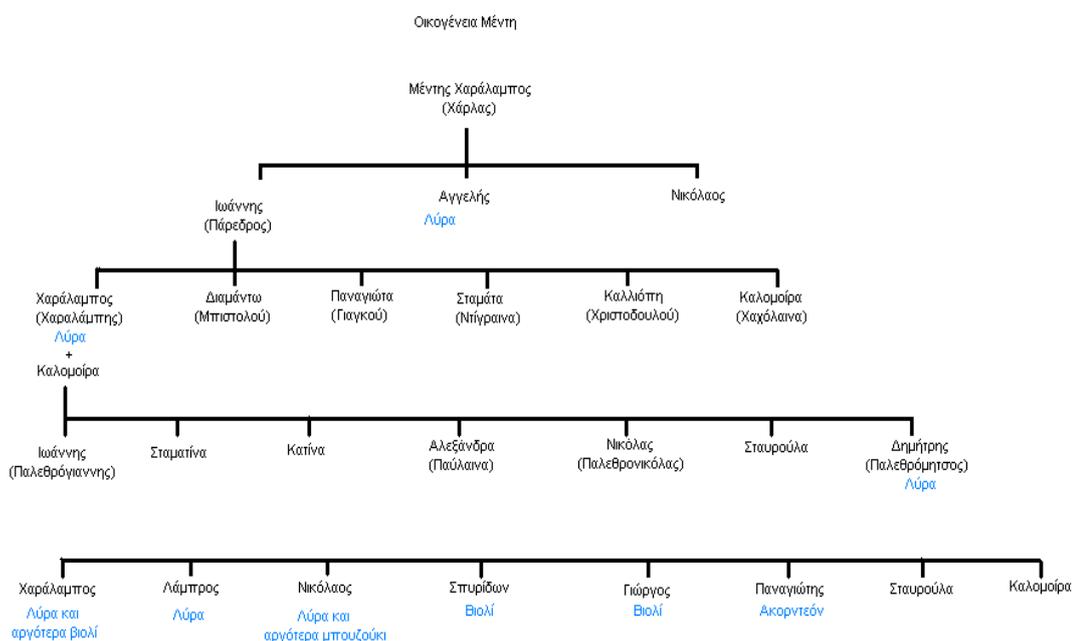
[...]Ο παλαιότερος που ξέρω ότι έπαιζε λύρα ήταν ο παππούς της μάνας μου της Μαρούλης, Αγγελής Ι. Μέντης. Ο παππούς ο Αγγελογιαννάκης όχι δεν έπαιζε, αλλά ο πατέρας μου, νεότερος βέβαια, έπαιζε.[...]Τον παππού του Αγγελή, όχι ο ίδιος δεν του θυμήθηκα.[...] Ι. Χ. Αρώνης, Ελαφώνησος, 09 Αυγούστου 2005.

[...]Ο Αγγελής Μέντης που έπαιζε λύρα, ήταν αδελφός του παππού μου του Νικολή (Μέντη) -από τη μανούλα μου- και ήταν ξακουστός για τη δύναμή του. Ξέρεις η μανούλα μου εμένα με έκανε στα πενήντα δύο της.[...] Γεώργιος Στ. Αρώνης, Ελαφώνησος, 23 Δεκεμβρίου 2006.

¹²⁵ Στο Δημοτολόγιο της Κοινότητας Ελαφονήσου στην οικογενειακή μερίδα 15/8 βλέπουμε ότι η εγγονή του, Μαρούλη Ι. Μέντη (β' σύζυγος Χαρ. Π. Αρώνη), είχε γεννηθεί το 1871 και ο γιος της Ι. Χ. Αρώνης, μας ανέφερε ότι η μάνα του ήταν από τα τελευταία παιδιά της οικογένειας (Ελαφώνησος 22 Δεκέμβρη 2006). Υπολογίζοντας δυο γενιές πριν τη μητέρα του, καταλήγουμε στο ότι ο Αγγελής Μέντης πρέπει να γεννήθηκε κατά την δεκαετία 1810-1820.

ορισμένα προγενέστερα στοιχεία που θεωρούμε ότι μπορούν να συμβάλουν στην έκβαση της έρευνάς μας.

Εξετάζοντας το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Μέντη, του κλάδου των Παλαιθραίων, όπου και ανήκε ο Αγγελής, βλέπουμε ότι με παλαιότερο αυτόν, η λύρα περνώντας από γενιά σε γενιά φτάνει ως τις μέρες μας. Εκτός από τον Αγγελή Μέντη, ενδεχομένως, την ίδια εποχή να υπήρξαν κι άλλοι, για τους οποίους δεν μπορέσαμε να βρούμε στοιχεία.

Εικόνα 2.1: Γενεαλογικό δέντρο του κλάδου των Παλαιθραίων¹²⁶.

Οι αμέσως επόμενοι που γνωρίζουμε ότι ασχολήθηκαν με τη λύρα, είχαν γεννηθεί στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και έζησαν ως τα μέσα το 20^{ου}. Συνεπώς οι προφορικές μαρτυρίες που έχουμε, στηρίζονται στην βιωματική σχέση με τους λυράρηδες αυτούς, που θα τους αναφέρουμε κατά χρονολογία γέννησής τους. Ο παλαιότερος, ήταν ο Χαράλαμπος Ιωάννου Μέντης (*Παλεθροχαράλαμπης*)¹²⁷ γεννημένος περί το 1864, ο οποίος πέθανε στις αρχές

¹²⁶ Βλ. κεφ. 1 σελ. 24, εικ. 1.7.

¹²⁷ [...] Έπαιζε λύρα ο παππούς ο Χαράλαμπης. Εγώ λίγο τον θυμάμαι. Ήμουν επτά χρονών όταν πέθανε. [...] Ν. Ι. Μέντης, Ελαφόνησος, 06 Σεπτέμβρη 2005.

της περιόδου που εξετάζουμε (1934+) Όπως μας αφήνει στα γραπτά του ο γιος του Δ. Χ. Μέντης «έπαιζε λύρα πολύ καλή στα χρόνια του [...] έπαιζε πολύ τα Κρητικά τραγούδια και έλεγε ωραία στιχάκια που τα έβγαζε μόνος του και ήξερε να ευχαριστεί τους φίλους του»¹²⁸.

Εικόνα 2. 2: Ο Χαράλαμπος Ι. Μέντης (Χαρλάμπης) με τη σύζυγό του Καλομοίρα.

[...]Το παππού το Χαρλάμπη, δεν τον θυμάμαι. Ήμουν μικρός όταν πέθανε. Αλλά η γιαγιά η Καλομοίρα (η γυναίκα του) και ο πατέρας μου (Δ. Χ. Μέντης), μας λέγανε τις ιστορίες του. Ήταν μοναχογιός μέσα σε εννιά αδερφές. Καλομαθημένος, γλεντιζές και κάπως.. όσα πάνε κι όσα ρθούνε. Έπαιζε καλή λύρα. Απ' αυτόν είχε μάθει ο πατέρας μου.[...] Λ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 30 Σεπτέμβρη 2005.

[...] Μετά τον παππού μου τον Αγγελή, ήταν ο γέρο Παλεθροχαρλάμπης (Χαρ. Ι. Μέντης) που έπαιζε λύρα, ο Μπιστολάς (Σταύρος Π. Αρώνης),ο πατέρας μου (Χαρ. Π. Αρώνης ή Κουβαράκος),ο γέρο Ντίγρης (Δ. Ι. Λιάρης) Όλους τους πρόλαβα. Ο καλύτερος ήταν ο Μπιστολάς.[...] Ι. Χ. Αρώνης, Ελαφώνησος, 09 Αυγούστου 2005.

¹²⁸ Απόσπασμα από τα γραπτά που άφησε ο Δ. Χ. Μέντης «Μια αφήγηση του βίου μου, θα γράψω μόνος μου σαν ιστορία» Ελαφώνησος 1988-1989.

Συνομήλικος και γαμπρός του Χ. Μέντη (άντρας της αδελφής του Διαμάντως), ο οποίος πέθανε αρκετά αργότερα από αυτόν, ήταν ο Σταύρος Παναγιώτου Αρώνης, που τον αποκαλούσαν *γέρο-Μπιστολά*¹²⁹ (1864-1952+). Έμενε στον παλιό οικισμό Κάτω Νησί και έπαιζε λύρα όχι μόνο οικογενειακά και σε αυτοσχέδια γλέντια αλλά και σε πανηγύρια που γίνονταν εκεί. Ο αναφερόμενος, είχε και το χαρακτηριστικό ότι φορούσε στο αυτί του (μέχρι γέρος) μια χρυσή «βεργέτα» (σκουλαρίκι)¹³⁰. Όλοι όσοι τον έζησαν τον χαρακτηρίζουν ως πολύ καλό λυράρη και σχεδόν στο σύνολό τους έχουν χορέψει με τους ήχους της λύρας του. Τα τραγούδια που έπαιζε ήταν καλαματιανά και τσιριγώτικα¹³¹.

Επίσης λύρα έπαιζε ο Χαράλαμπος Παν. Αρώνης¹³², αδερφός του προαναφερθέντα, τον οποίο ονόμαζαν *Κουβαράκο* (1867-1963+). Ο συγκεκριμένος, αναγνωρίζονταν ως «μερακλής» από τα μέλη της κοινότητας. Δεν ήταν όμως η λύρα που τον έκανε βασικό στο γλέντι, όσο ήταν το τραγούδι του και συνολικότερα η παρουσία του μέσα σε αυτό¹³³.

Της ίδιας εποχής λυράρης ήταν και ο Δημήτρης Ιωάννου Λιάρου, ο οποίος έφερε το παρωνύμιο *γέρο- Ντίγγης* (1869-1952+) και ήταν παντρεμένος με την αδερφή του Χ. Ι. Μέντη, τη Σταματικώ. Κατοικούσε στον οικισμό Λεύκη και φέρεται να είναι ο μόνος από την οικογένεια των Λιαραίων που είχε ασχοληθεί με τη λύρα. Οι πληροφορητές τον αναφέρουν ως πολύ «δεμένο» με τη λύρα του¹³⁴.

---

¹²⁹ Επειδή υπήρχαν πολλές συνωνυμίες στην Ελαφώνησο εξαιτίας των τριών μεγάλων οικογενειών, τα παρωνύμια ήταν -και είναι μέχρι σήμερα- πρακτικά επιβεβλημένα.

¹³⁰ Όλοι οι πληροφορητές το αναφέρουν μιας κι ήταν ασυνήθιστο για την εποχή.

¹³¹ Διαμάντω Γ. Λιάρου, Ελαφώνησος, 23 Δεκεμβρη 2006.

¹³² [...] *Ο πατέρας μου είχε μια πολύ ωραία λύρα. Ήταν αγοραστή, πολύ καλή λύρα [...]*, Ι. Χ. Αρώνης, Ελαφώνησος, 09 Αυγούστου 2005.

¹³³ Μαρτυρία του Χ. Ι. Αρώνη, Ελαφώνησος, 20 Σεπτεμβρη 2005.

¹³⁴ [...] *Ο παππούς την αγάπαγε πολύ τη λύρα. Ευτυχώς που σώθηκε και την έχω μέχρι σήμερα.* [...] Δημήτριος Χ. Λιάρου Ελαφώνησος 24 Αυγούστου 2005. [...] *Πολλές φορές τη λύρα την είχε μέσα στο σακούλι του και όποτε ερχότανε σε κέφι την έβγαζε και έπαιζε.* [...] Λ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

Εικόνα 2. 3: Ο Δημήτρης Ι. Λιάρος (γέρο- Ντίγρης).

Στα μεγάλα γλέντια δεν τον αναφέρουν, αλλά το σπίτι του ήταν πάντα εστία για γλέντι¹³⁵. Εξακολούθησε να παίζει ακόμη και όταν ήταν σε αρκετά μεγάλη ηλικία¹³⁶.

---

¹³⁵ [...] Όταν πηγαίναμε στη Λεύκη εμείς τα εγγόνια του, μαζευόμαστε στο «μπότζιο» (Λιακωτό του διώροφου σπιτιού του) και μας έπαιζε λύρα. Τότε άλλη ψυχαγωγία δεν είχαμε, ράδια και τέτοια πράγματα.[...] Πέτρος Χ. Λιάρος Ελαφώνησος, 23 Δεκέμβρη 2006.

¹³⁶ [...] Ήτανε γέρος πια για τα περιβόλια έπαιρνε εργάτισσες και όποτε του ερχότανε ανέβαινε σε μια κουρνούλα (μεγάλη πέτρα) και τους έπαιζε λύρα. Καλά ήτανε και καλαμπουριζής και έλεγε ασειά σιχάκια. Έλεγε συχνά και ένα τραγούδι, Του Τρισυμπίδα Το Παιδί[...] Ν. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 19 Σεπτέμβρη 2005.

¹³⁶ Από αυτόν έχουμε ένα πολύ αξιόλογο υλικό, που δίνει σημαντικές πληροφορίες σχετικά με τη ζωή στο νησί, αναφερόμενος σε διάφορες πτυχές της. Παράλληλα, έχει αφήσει πλήθος σατιρικών ποιημάτων που αναφέρονται επίσης στη ζωή του, ή σε συγχωριανούς του. Η λύρα και μέσα από αυτά, φαίνεται να κατέχει ιδιαίτερο ρόλο στην καθημερινότητά του. Παραθέτουμε χαρακτηριστικά ένα απόσπασμα από ένα ποίημα που είχε γράψει αρκετά χρόνια αργότερα:

«Για τα γεράματα» 14 Νοεμβρίου 1994

Οι αμέσως επόμενοι, είναι ο Δημήτριος Χαρ. Μέντης (1907-2000+) και ο Ιωάννης Χαρ. Αρώνης (1907-).

Ο Δημήτριος Χαρ. Μέντης (*Παλεθρόμητσος*) γιος του Χαράλαμπου Ι. Μέντη, έμενε στη Λεύκη και το 1930, είχε μόλις παντρευτεί και ανοίξει δικό του σπίτι¹³⁷. Ήταν μερακλής χαρακτηριστικό ήταν ότι εκτός από αυτόν, στο σπίτι του και οι έξι γιοι του έπαιζαν κάποιο όργανο, καθώς και ο γαμπρός του (ο άντρας της μιας κόρης του) ενώ η γυναίκα του Φραντζεσκούλα και η άλλη κόρη του τραγούδαγαν πολύ ωραία.

Εικόνα 2. 4: Ο Δημήτρης Χ. Μέντης (Παλεθρόμητσος).

---

*Και φέτος όπως φαίνεται ο χρόνος θα περάσει,
μα εγώ για να 'μια έτοιμος όλα τα 'χω 'τοιμάσει
Τα ίδια έκανε και η γριά, τα 'χουμε 'τοιμασμένα
και περιμένει θάνατο πρωτίτερα από μένα
Μα έχω κάνει στο θεό παράκληση μεγάλη
και τον παρακαλώ τη γριά να ξαναιώσει πάλι
Να γίνει όπως ήτανε τα χρόνια που την πήρα.
Όπου εκόρευε, και εγώ της έπαιζα τη λύρα[...]*

Ο Ιωάννης Χαρ. Αρώνης, ο Κουβαρακόγιαννης, γιος του Χαράλαμπου Παν. Αρώνη (1907-) ο οποίος ακόμη και σήμερα που είναι εκατό ετών, εξακολουθεί -όσο του επιτρέπει η ηλικία του- να παίζει λύρα¹³⁸. Διέμενε κυρίως στον οικισμό Κάτω Νησί, αλλά μπορούμε να τον εντάξουμε σε αυτούς που αναφέραμε παραπάνω ότι περνούσαν κάποιο διάστημα στον οικισμό και κάποιο στο Χωριό, ανάλογα την εποχή και τις εργασίες.

Εικόνα 2. 5: Ο Ιωάννης Χ. Αρώνης (Κουβαρακόγιαννης).

Αμέσως μετά από αυτούς, ακολουθούν οι γιοι του Δ. Χ. Μέντη:

---

¹³⁸ [...]Ξεκίνησα τη λύρα, όταν ήμουν δεκαπέντε χρονών. Αργότερα, καπετάνιος στις ανεμότρατες αφού μου άρεσε και βρήκα Κρητικούς, μου δείχνανε και έμαθα περισσότερα. Αλλά με τη λύρα ασχολήθηκα πιο πολύ όταν μεγάλωσα. Μετά τα ογδόντα μου[...], Ι. Χ. Αρώνης, Ελαφόνησος, 09 Αυγούστου 2005

α) Ο Χαράλαμπος (1930-) ο οποίος άρχισε με τη λύρα, -ήταν σύμφωνα με τους πληροφορητές πολύ γλυκός στο παίξιμο και πρώτος στο χορό¹³⁹, αλλά στη συνέχεια ασχολήθηκε με το βιολί και

β) Ο Λάμπρος (1932-), ο οποίος είναι ο τελευταίος των Ελαφονησιωτών που ασχολείται με τη λύρα ως τις μέρες μας. Από μικρός ήταν εξοικειωμένος με το όργανο και εκτός από το παίξιμο, ασχολήθηκε με την κατασκευή της.

Εικόνα 2. 6: (Από αριστερά) Χαράλαμπος και Λάμπρος Δ. Μέντης, Δημήτριος Χ. Μέντης.

---

¹³⁹ [...] Ο θείος ο Λάμπης έπαιζε καλή λύρα ενώ βιολί ας πούμε δεν έπαιζε τόσο καλό παρότι το 'ριξε μετά στο βιολί. Αλλά σαν λυράρης ήταν ο καλύτερος.[...] Παν. Δ. Μέντης, Πειραιάς, 17 Μαΐου 2005.

2.β. Τα γλέντια στην Ελαφώνησο

Σημαντικό ρόλο για το πέρασμα της λύρας από γενιά σε γενιά, έπαιξαν τα γλέντια στο νησί και ιδιαίτερα τα αυτοσχέδια. Γι' αυτό θεωρούμε σκόπιμο να αναφερθούμε σε αυτά πριν προχωρήσουμε παρακάτω.

Οι βασικές φάσεις στις οποίες μπορούμε να διακρίνουμε στο αυτοσχέδιο γλέντι όπως άλλωστε και στο επίσημο είναι τέσσερις: ο συμποσιασμός, το παίξιμο των οργάνων, το τραγούδι και ο χορός¹⁴⁰.

Στο επίσημο γλέντι (στο πανηγύρι) συναντάμε και τις τέσσερις αυτές φάσεις με βασικά όργανα (στην Ελαφώνησο), το βιολί και το λαούτο ενώ κατά την δεκαετία του '30 αναφέρεται ότι κάποιες φορές συμμετείχε και η λύρα. Τα αυτοσχέδια γλέντια μπορεί να γίνονται, ακόμη κι αν δεν περιέχονται όλες οι προαναφερόμενες φάσεις παρά μόνο το τραγούδι και ο χορός ή να συντελούνται με διαφορετική σειρά μέσα στη γλεντική διαδικασία. Αυτά τα γλέντια στην Ελαφώνησο, βασιζόνταν κυρίως στο τραγούδι και τη λύρα. Γι' αυτό εξάλλου θεωρούμε σημαντική την αναφορά ιδιαίτερα στο αυτοσχέδιο γλέντι, αφού είναι σχεδόν απόλυτα συνδεδεμένο με τη λύρα της οποίας εξετάζουμε τη θέση και την πορεία. Παρότι όταν μιλάμε για οργανοπαίχτες της περιόδου 1930-1960 στην Ελαφώνησο, όλοι οι πληροφορητές μας, πρώτα και κύρια αναφέρουν τους λυράρηδες, εντούτοις κανείς δεν φέρεται να είχε επαγγελματική σχέση με το όργανο, με εξαίρεση ίσως τον Στ. Π. Αρώνη,¹⁴¹ που από κάποιους αναφέρεται ότι είχε παίξει σε επίσημα πανηγύρια¹⁴².

---

¹⁴⁰ Κάβουρας 1993: 235 αναφερόμενος στις τελεστικές φάσεις που περιλαμβάνει το αυτοσχέδιο γλέντι στην Όλυμπο της Καρπάθου.

¹⁴¹ [...] *Με το γέρο- Μπιστολά, εγώ έχω ρίξει χορό, δεν ξέρω η γιαγιά σου αν τον πρόλαβε. [...] Του γέρο Μπιστολά λίγο σκοπό θυμάμαι σε ένα που έλεγε. (Τραγουδάει το σκοπό, μάλλον συριτός) αλλά ξέρεις τι χορό κάναμε; Αυτός το 'παιζε πολύ ωραία και είχε μια σκούφα, μια τραγιάσκα κι έριχναν μέσα τα λεφτά. Ο Γέρο- Μπιστολάς ήτανε μεγάλη λύρα.[...] X. I. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.*

¹⁴² [...] *Το σπίτι του παππού μου ήταν δίπλα στο ναό της Παναγίτσας και το πανηγύρι στηνόταν κάτω από τη μεγάλη ελιά. Όταν ήταν νέος, τον καλούσαν να παίξει λύρα στα υπόλοιπα Βαυκοχώρια. Έπαιζε λύρα από τότε μέχρι τα γεράματα του. [...]. M. Π. Αρώνης, Ελαφώνησος, 16 Αυγούστου 2006.*

Στα επίσημα γλέντια έπαιζαν μόνο οι ζυγιές (βιολι- λαούτο) με συγκεκριμένους οργανοπαίχτες κάθε φορά. Δεν συναντούσαμε το φαινόμενο να *αλλάζουν χέρι* τα όργανα και σε ένα βαθμό υπήρχε η απόσταση μεταξύ μουσικών και κοινού¹⁴³, με την έννοια αφενός ότι οι οργανοπαίχτες δεν ήταν στο τραπέζι με τους γλεντιστές, μα σε εξέδρα ώστε να είναι ευδιάκριτοι από όλους τους συμμετέχοντες και αφετέρου αμείβονταν για τις παραγγελιές που δέχονταν, ενώ στα αυτοσχέδια, οι μουσικοί βρίσκονταν ανάμεσα στους υπόλοιπους, η λύρα που όπως αναφέραμε ήταν το κύριο όργανο, εναλλάσσονταν μεταξύ των όσων έπαιζαν, δίνοντας την δυνατότητα, σε όλους τους λυράρηδες να παίξουν, αλλά και να συμμετέχουν στο χορό¹⁴⁴. Τα γλέντια που πρωτοστατούσε η λύρα ήταν κυρίως αυτά που γίνονταν στους δευτερεύοντες συνοικισμούς του νησιού, το Κάτω Νησί¹⁴⁵ και τη Λεύκη αφού εκεί ήταν οι λυράρηδες με τα πάντα φιλόξενα και ανοιχτά σπίτια τους¹⁴⁶.

---

¹⁴³ Στα επίσημα γλέντια γίνονται πιο διακριτά ορισμένα χαρακτηριστικά του δικτύου της παράστασης -σύμφωνα με την θεωρία περί μουσικών δικτύων του Attali (Attali 1991)- τα οποία συνυπάρχουν με αυτά του δικτύου της θυτικής τελετουργίας. Τα μουσικά δίκτυα δεν διαδέχονται το ένα το άλλο, αλλά αλληλοδιαπλέκονται και αλληλοδομούνται. Συνεπώς δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζονται σε μεμονωμένα συστήματα, αλλά να ερμηνεύονται ως συνιστώσες που διευκολύνουν την κατανόηση των πολιτισμικών συστημάτων. (Κάβουρας 1997: 62- 63).

¹⁴⁴ [...] *από δώδεκα χρονών σκαντζάραμε τον παππού στη λύρα άμα ήθελε και κείνος να χορέψει* [...], Λάμπρος Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 30 Σεπτεμβρη 2005

¹⁴⁵ [...] *Τη Λαμπροπαρασκευή και της Παναγίας, γινότανε μεγάλο πανηγύρι με τη λύρα και τις φωνές. Λαούτο και τέτοια δεν είχαμε τότε. Μόνο του Αγίου Σπυρίδωνα στο Χωριό, ερχόντουσαν στο νησί βιολιά και λαούτα* [...] Διαμάντω Γ. Λιάρου: Ελαφώνησος 23 Δεκεμβρίου 2006.

¹⁴⁶ [...] *Ο παππούς έπαιζε από τότε που ήτανε παιδί. Παντρεύτηκε 18-20 χρονών. Δηλαδή άνοιξε σπίτι τότε. Και τότε είχαν αρχίσει και γίνονταν οι χοροί στη Λεύκη. Είχαν αρχίσει κι ερχόντουσαν οι Ντιγρίτσες κι η Κατερινιώ, η Φανιώ κι η Μαριώ. Τότε οι άνθρωποι δεν είχαν ούτε μαγνητόφωνα ούτε πικάπ. Τίποτα. Κάποιο γραμμόφωνο φέρανε αργά.* [...], Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 30 Σεπτεμβρη 2005.

[...] - *Κεντρικό σπίτι ήτανε του μπάριμπα- Δημήτρη (Ντιγρη) ένα, του μπάριμπα Σταύρου (Ψαρομματαόσταυρου) δύο, και του παππού του Παλεθρόμητσου τρία. Αυτές οι τρεις οικογένειες ήταν βασικές στη Λεύκη τότε.*

-*Μαζεύονταν στα άλλα δύο σπίτια και παιζανε, ή μόνο σε εσάς;*

Στον κεντρικό οικισμό του νησιού, στο Χωριό, τα γλέντια αυτά ήταν κάπως διαφορετικά αφού κυρίως γίνονταν στις μπακαλοταβέρνες και στα καφενεία που υπήρχαν εκεί και αποτελούσαν τόπο συνεύρεσης των κατοίκων στο τέλος της ημέρας, τις Κυριακές μετά τη λειτουργία, ή τόπο συγκέντρωσης σε γιορτές, γάμους κλπ. Όταν στην παρέα βρίσκονταν οι λυράρηδες, συμμετείχαν¹⁴⁷ ωστόσο υπήρχε η δυνατότητα γλεντιού και χωρίς τη λύρα, αφού ήταν ευκολότερο να συντύχουν εκεί και άλλοι οργανοπαίχτες (με βιολί, λαούτο κ.λ.π.). Επί πλέον θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι σε μερικά καφενεία υπήρχαν αρχικά γραμμόφωνα κι αργότερα ραδιόφωνα και πικάπ, που από ένα σημείο και μετά έπαιζαν το δικό τους ρόλο μέσα στο γλέντι.

Οι περιστάσεις που οδηγούσαν σε ένα γλέντι, επίσημο ή αυτοσχέδιο, καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου που μελετάμε, συμπεριλάμβαναν ένα μεγάλο μέρος των εκδηλώσεων της ζωής των κατοίκων, τόσο αναφορικά με τον κύκλο της ζωής, όσο και με αυτόν του χρόνου. Τα γλέντια είχαν να κάνουν με τις γιορτές, με την εργασία, με γάμους, αρραβώνες κλπ¹⁴⁸ αλλά και με το γυρισμό κάποιου από τα ξένα ή απλά μια φιλική συγκέντρωση.

Τα μεγάλα επίσημα πανηγύρια ήταν στις 12 Δεκέμβρη (γιορτή του Αγ. Σπυρίδωνα) και 9 Ιούλη που γιόρταζαν τα εγκαίνια του ναού του Αγίου

-Τα άλλα; Ο γέρο Ντίγρης είχε τη λύρα. Άμα πήγαινες εκεί σου έπαιζε. Τα Ντιγράκια δεν έχουν ασχοληθεί.

-Το μεγάλο νταβαντούρι δηλαδή γινόταν σε εσάς;

-Ναι. Ο παππούς ο Παλεθρόμησος ήτανε. Κι άλλο που δεν ήθελε.[...] Στο Κατω Νησί ήτανε ο Γέρο Μπιστολάς και μαζευόντουσαν στο σπίτι του και σίων γιων του, του Μπιστολογιαννάκη και του Μπιστολόποτη. Ήτανε και οι κόρες του Μπιστολογιαννάκη, η Διαμάντω και η Αννιώ που τραγουδάγανε πολύ ωραία [...], Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 30 Σεπτέμβρη 2005.

¹⁴⁷ [...]Ο γέρο Ντίγρης ας πούμε ερχόταν απ' τη Λεύκη, έπαιρνε τη λύρα του και πήγαινε σε ένα καφενείο κι έπινε ένα ποτήρι κρασί με τους φίλους κι άρχιζε: *Η Λύρα μου είναι καρυδιά και το σαλτάρι βάτο...*[...], Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

¹⁴⁸ [...]Την άλλη Κυριακή μετά το γάμο, το ζευγάρι πια έκανε τραπέζι στους κουμπάρους και στους συγγενείς στο σπίτι. Και καλέσανε κι εμένα. .... Κι αρχίσαμε το τραγούδι και μετά τη λύρα και να λέμε τα σιχάκια *‘Το δείπνο φτιάχνει η μάνα μας/ Ψαρόσουπα μυριζει/ Ρουφάει την άχνα η γάτα μας/ Και γλυκορουθουνίζει...*[...], Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

Σπυριδώνα (πολιούχου του νησιού) όπου όλοι συγκεντρώνονταν στο Χωριό. Εκεί κάποια μαγαζιά είχαν ζυγίες με όργανα¹⁴⁹. Τα άλλα δύο πανηγύρια, γίνονταν τον Δεκαπενταύγουστο και την Λαμπροπαρασκευή με την διαφορά ότι ο εκκλησιασμός και εν συνεχεία το πανηγύρι, γινόταν στο Ναό της Παναγίας¹⁵⁰ που βρισκόταν στο Κάτω Νησί. Εκεί, οι συμμετέχοντες μετά τη λειτουργία, έχοντας μαζί τους τα κρασιά και τα φαγητά τους, αλλά και τις λύρες τους όσοι έπαιζαν, έστηναν μεγάλο γλέντι. Ιδιαίτερα στο πρώτο μισό της περιόδου που εξετάζουμε, η λύρα ήταν αυτή που πρωτοστατούσε, ενώ αργότερα λάβαιναν μέρος και τα ντόπια βιολιά¹⁵¹, που αναπτύχθηκαν ενώ η λύρα παρέμεινε στάσιμη, μέχρι τη σταδιακή εξάλειψή όπως θα δούμε πιο κάτω.

Όπως αναφέραμε, κυρίως στο Κάτω Νησί και στη Λεύκη-, στήνονταν αυτοσχέδια γλέντια στα οποία, η λύρα όχι μόνο είχε ενεργή παρουσία, μα αποτελούσε τη «οπίθα» για να ξεκινήσουν αυτά, είτε επρόκειτο για οικογενειακά, είτε για μεγαλύτερα με αφορμή τις ονομαστικές εορτές, τους αρραβώνες τις αργίες κ.λ.π. Πέρα από αυτά, όπως μας λένε οι μαρτυρίες, σε πολλές περιπτώσεις η λύρα λειτουργούσε και ως μέσο ανάπαυσης και

---

¹⁴⁹ [...]ερχόντουσαν με το βιολί ο μεγάλος Νταγιαντάς (Δημ. Ψαράκης), ο Παν. Κορώνης, ο Χουσάκος ο Παν. και λαούτο έπαιζε ο δικός μας (Ελαφονησιώτης) ο Καπτα-Σπύρος (Σπύρος Ι. Λιάρος) ο Μιλιαδάκος, ο Σταθάκος, και πολλοί άλλοι.[...], Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

¹⁵⁰ [...]Το 1895-1898 για κάποιο λόγο, σφραγίστηκε ο Άγιος Σπυριδώνας, ο πολιούχος του νησιού που βρίσκεται στο χωριό. Οι τρεις πρώτοι οικιστές του νησιού, οι «τρεις ποιμένες» μιζεριάστηκαν κι είπαν να κάνουν εκκλησία στην Παναγία και δυστυχώς ήρθε μια σκέψη κακιά. Να πάνε να γκρεμίσουν το βυζαντινό το παλιό εκκλησιάκι. Ο οικισμός που είχε πάρει το όνομά του από την εκκλησία αυτή και στη θέση της βυζαντινής εκκλησίας χτίστηκε νέα που κι αυτή ήταν αφιερωμένη στην Παναγία. Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 15 Ιούλη 2005.

¹⁵¹ [...]Από το '53 και μετά θυμάμαι τον εαυτό μου και τα γλέντια. Θυμήθηκα λοιπόν στην Παναγία τα νησιά, το πανηγύρι της Λαμπροπαρασκευής, της Παναγίας το Δεκαπενταύγουστο, με βιολί και λαούτο. Τότε, εκείνη την εποχή έπαιζε βιολί ο γέρο-Κορώνης έπαιζε ο Νίκος ο Παππουλάκος, Ο Καπτά- Σπύρος λαούτο, κι άλλο ένα λαούτο που ερχότανε ήταν ένας Βαβυλώνας από τους Αγίους Αποστόλους.[...] Παν. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2005.

«ξεδώσιμου» ύστερα από τον κάματο της μέρας. Ιδιαίτερα, κατά τις περιόδους που η ενασχόληση με την γεωργία απαιτούσε μία πιο συλλογική δουλειά, συχνά οι «εργάτες» διανυκτέρευαν στο Κάτω Νησί ή τη Λεύκη και η συνεύρεση αυτή ήταν καλή αφορμή για ένα αυτοσχέδιο γλέντι. Το ίδιο συνέβαινε και στις περιπτώσεις που άλλοι λόγοι (μάζωμα αλατιού¹⁵², τράβηγμα της τράτας από την ξηρά, διερχόμενα εμπορικά ή ψαράδικα καϊκια)¹⁵³ έφερναν επισκέπτες στα σπίτια των λυράρηδων¹⁵⁴. Ειδικά για τον "κούρο» (το κούρεμα των προβάτων) οι πληροφορητές μας είπαν, ότι ήταν αφορμή ενός πιο προγραμματισμένου γλεντιού και ο καθένας από τους ποιμένες που συμμετείχαν έσφαζε από κάποιο ζώο, έψηναν και χόρευαν.

Δεδομένου ότι τόσο στο Κάτω Νησί όσο και στη Λεύκη υπήρχε πάντα κάποιος να παίζει λύρα, οι Ελαφονησιώτες ακόμα και με αφορμή την εργασία, δεν έχαναν ευκαιρία να «συνδυάζουν το ωφέλιμο με το τερπνό». Έτσι συχνά κατέληγαν σε γλέντι με την παρουσία της λύρας, που όσο κι αν είχε ερασιτεχνικό χαρακτήρα φαίνεται να ήταν κομμάτι της καθημερινής ζωής και κυριαρχούσε στην ψυχαγωγία και την έκφρασή τους.

Με την πρόοδο και την γοργή ανάπτυξη του κεντρικού οικισμού της Ελαφονήσου που πραγματοποιήθηκε την δεκαετία του '50, όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, συντελέστηκαν πολλές αλλαγές σε όλους τους τομείς. Την περίοδο αυτή το Χωριό είναι το επίκεντρο όλων σχεδόν των δραστηριοτήτων, και τα γλέντια, επίσημα και αυτοσχέδια, στην πλειοψηφία τους γίνονται σε αυτό. Την εποχή αυτή πλέον και οι λυράρηδες είχαν και δεύτερη κατοικία

---

¹⁵² Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Δ. Χ. Μέντη ο οποίος λίγο πέρα από το σπίτι του είχε κάποιου είδους καταλύματα στα οποία έμεναν εργάτες, αλλά κι όποιος άλλος για κάποιο λόγο χρειαζόταν να διανυκτερεύσει στη Λεύκη π.χ. οι γυναίκες που πήγαιναν για αλάτι.

¹⁵³ [...]Ερχόντουσαν στο σπίτι μας πολλοί απ' το Χωριό, αλλά και ψαράδες και έμποροι, ας πούμε οι Σαρανταίιοι και πολλοί άλλοι. Ένα κρασί και παστά ψάρια είχαμε πάντα. Άμα τ' φερνε η ώρα, γινότανε γλέντι [...], Δ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 30 Σεπτέμβρη 2005.

¹⁵⁴ [...]Κι ο παππούς έπαιζε. Πολύ. Όποτε ερχόταν εκεί κανένας και τον καλούσε ο παππούς, του βάζε καρτούτσο, (εμείς είχαμε όλο τον καιρό κρασί, γιατί είχαμε αμπέλι και κάναμε), και παστά κι έπαιζε λύρα. Αμί, ανε παίζαμε; Χάλαγε ο κόσμος [...] Δ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

στον οικισμό. Η συχνότητα των επίσημων γλεντιών αυξήθηκε αφού αρκετές φορές έπαιζαν ζυγίες με όργανα στα μαγαζιά του Χωριού που είχαν αυξηθεί¹⁵⁵ ενώ στα πανηγύρια, που γίνονταν τις επίσημες, για το νησί, ημέρες, έρχονταν και κόσμος από τη *Μεγάλη Στεριά*, αλλά και από τα Κύθηρα, με τα οποία πέρα από τις σχέσεις που ούτως ή άλλως είχαν οι κάτοικοι του νησιού από τα προηγούμενα χρόνια, αυτή την περίοδο αναπτύσσονται ιδιαίτερα και δίκτυα γάμου¹⁵⁶. Κάποιες φορές μάλιστα οι Κυθήριοι έρχονταν με τα δικά τους όργανα και έπαιζαν¹⁵⁷.

Το Δεκαπενταύγουστο και τη Λαμπροπαρασκευή εξακολούθησαν βεβαίως να γιορτάζουν στο Κάτω Νησί, όπου ορισμένοι μετέτρεπαν τις μέρες αυτές τα σπίτια τους σε μαγαζιά¹⁵⁸. Έπαιρναν κρασιά και σερβίριζαν σε όποιον πήγαινε, συνοδεύοντας τα με ότι διέθεταν, ελιές, παστά ψάρια κ.λ.π. Ένα μάλιστα από αυτά, της Γιαννάκαινας (Παναγιώτα σύζ. Ι. Αρώνη, νύφης του Στ. Π. Αρώνη) έφερνε ζυγές με όργανα ενώ και άλλες μέρες στήνονταν εκεί αυτοσχέδια γλέντια.

---

¹⁵⁵ Σύμφωνα με τις προφορικές πηγές της δεκαετία 1930-1940 υπήρχαν δύο τρεις ταβέρνες στον οικισμό της Ελαφώνησου ενώ το 1950-1960 αριθμούσε περί τις έξι με επτά. Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

¹⁵⁶ [...] *Ε, η μάνα του Σταύρου, η θεία Δαμασκηνή ήτανε Τσιριγώτα. Η άλλη πάλι, [...] που είχε πάρει έναν Λιάρο από δω ήταν Τσιριγώτισσα. Είχανε συγγενείς. Η Καψάλανα ..η Αντρεού ήταν Τσιριγώτισσες.* [...] Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

¹⁵⁷ [...] Ερχόντουσαν μέχρι τότε 12 Δεκέμβρη του Αγ. Σπυρίδωνα, 9 Ιούλη Στα εγκαίρως απαραίτητως έρχονταν κόσμος, Τσιργώτες, Ελικιώτες, Δαιμονιώτες, ερχόντουσαν καϊκιές. Τότε δεν υπήρχαν οδικά δίκτυα κι ερχόντουσαν με καϊκια από τη Δαιμονιά, από την Ελίκα, και Τσιργώτες, και Τσιριγώτικη ζυγιά ερχότανε. με βιολί και με λαούτο. Ναι. Και τελευταία ήταν τα μπουζούκια. [...] Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

¹⁵⁸ [...] Δεκαπενταύγουστο, Λαμπροπαρασκευή, ‘καναν και μαγαζιά, η Γιαννάκαινα, και ο μπάρμπα Αντρέας ο Κυριακάκος το έκανε. Εκεί κάνανε βιολιά. Ένα βιολί κι ένα λαούτο δηλαδή. [...] Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

Υπήρχαν συγκεκριμένα σπίτια με κύρια αυτά της Μπιστολοπόταινας, της Γιαννάκαινας και του μπάρμπα Αντρέα [...] Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005, Ν. Ι. Μέντης, Ελαφώνησος, 06 Σεπτέμβρη 2005.

Οι λυράρηδες όπως αναφέρθηκε έτυχε να βρίσκονται στους παλαιότερους συνοικισμούς του νησιού και όχι στον κεντρικό. Ωστόσο σε όλη την πορεία της έρευνας οι πληροφορητές σε όποιο σημείο της Ελαφονήσου και αν κατοικούσαν την περίοδο που εξετάζουμε, θεωρούσαν τη λύρα ως το όργανο που ήταν συνυφασμένο με τη καλή παρέα, τη γιορτή, τη ξεκούραση, την ευχαρίστηση. Για τους νεότερους ήταν επίσης μια αφορμή για την συναπάντησή τους με άτομα του άλλου φύλου, αφού η λύρα πρωτοστατούσε στα αυτοσχέδια γλέντια, όπου το «εθιμοτυπικό» της συμμετοχής των γλεντιστών ήταν κάπως πιο ελεύθερο από των επισήμων όπως θα δούμε πιο κάτω.

2.γ. Κατασκευή & πέρασμα της λύρας στην επόμενη γενιά

2γ1. κατασκευή

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφερθήκαμε μεταξύ άλλων στις μετακινήσεις και εγκαταστάσεις πληθυσμών στα Βάτικα¹⁵⁹. Στο σύνολό τους οι πληροφορητές μας υιοθετούν την άποψη ότι η λύρα που συναντάται στην Ελαφόνησο και γενικά στα Βάτικα, έχει τις ρίζες της στην Κρητική. Το να αποδείξουμε αν όντως ισχύει κάτι τέτοιο, δεν αποτελεί σκοπούμενο της παρούσας εργασίας. Με βάση όμως τα πορίσματα της έρευνας, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οι σχέσεις που είχαν αναπτυχθεί μεταξύ των κατοίκων της περιοχής και των Κρητικών συνέβαλαν σημαντικά στην ενίσχυση του ρόλου του εν λόγω οργάνου στην περιοχή.

---

¹⁵⁹ Βλ. κεφ. 1^ο σελ. 18-26.

Η λύρα αυτή είναι αχλαδόσχημη¹⁶⁰ αν και μορφολογικά διαφέρει από την κρητική τουλάχιστον σε ότι αφορά το ηχείο, το οποίο στην περίπτωση που εξετάζουμε είναι εμφανώς πιο στενό¹⁶¹ όπως φαίνεται στις εικόνες που ακολουθούν.

Εικόνα 2. 12: Η λύρα του γέρο- Ντίγηρη κατασκευασμένη περί το 1900.

Στην πλειοψηφία τους οι λύρες στην Ελαφώνησο φτιάχνονταν από κέδρο, αφενός γιατί ήταν το πιο σύνηθες ξύλο που μπορούσαν μιας και υπάρχουν αυτά τα δέντρα στο νησί και αφετέρου γιατί κατά τους πληροφορητές μας είναι ένα ξύλο κατάλληλο για όργανα¹⁶². Σε ότι αφορά τις

---

¹⁶⁰ Ανωγιαννάκης, 1991: 256, Λιάβας 1983- '85: 121- 123, 126, αναφερόμενοι στη μορφολογία της αχλαδόσχημης λύρας.

¹⁶¹ Αυτό οι πληροφορητές μας το αποδίδουν στην έλλειψη φαρυδιάς ξυλείας στο νησί και στο γεγονός ότι χρησιμοποιούσαν σε ό,τι αφορά τις διαστάσεις, ό,τι ξύλο έβρισκαν.

¹⁶² [...] *Εφαχνα να βρω ένα ξύλο να ναι φαρυδύ και να μην έχει σκληθρες.[...]* Αυτές (οι λύρες) είναι από κέντρο[...] *Τούτη μπορούσε να ναι πολύ καλή λύρα αλλά τούτο (το ξύλο στο καπάκι) είναι πολύ ήμερο. Δεν έβρισκα. Βλέπεις; Δεν είχε σκληθρα από πάνω. Είναι πολύ ήμερο. Σπερδούκλι σκέτο δηλαδή. Και χάνει πολύ αυτό. Τούτο εδώ είναι κέντρο. Είναι από το ίδιο. Είναι από το ίδιο τουτουνού. Κι είναι και σκληραγωγημένο. Αυτό να, πρόσεξε να δεις. Αυτά όλα είναι κέντρα. Βλέπεις; Διαφορετικό είναι τούτο, κοιτά πως είναι τούτο και πως είναι κείνο.[...]* Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 30 Σεπτέμβρη 2005.

διαστάσεις της, όπως διαπιστώσαμε από την επιτόπια έρευνα δεν υπήρχε συγκεκριμένο μοντέλο¹⁶³ το οποίο να ακολουθείται πιστά. Συγκρίνοντας τις λύρες που υπάρχουν στο νησί βλέπουμε διαφορές στο μέγεθος και το πάχος του ξύλου στο σκάφος. Η κατασκευή της λύρας γινόταν από τον ίδιο τον εκτελεστή της. Οι διαστάσεις της εξαρτιόνταν από τις διαστάσεις του ξύλου που διέθετε, τη σωματική διάπλαση του εκτελεστή, τη φωνή που ήθελε να δώσει στη λύρα¹⁶⁴.

Εικόνα 2. 11: Λύρες κατασκευασμένες από τον Λ. Δ. Μέντη (από αριστερά) το 1965, 1975, 1987, 1995 αντιστοιχα.

Με τη βοήθεια ενός χάρτινου μοντέλου- περιγράμματος, οι κατασκευαστές έκοβαν το μονοκόμματο ξύλο που θα χρησιμοποιούνταν για τη σκάφη -ή σκάφος-, το χέρι, -ή μπράτσο- και την κεφαλή¹⁶⁵ στο σχήμα και το μέγεθος που επιθυμούσαν¹⁶⁶. Το αχλαδόσχημο σχήμα στο σκάφος δινόταν με

¹⁶³ Σαν γενική παρατήρηση που προέκυψε από την επιτόπια έρευνα μπορούμε να πούμε ότι οι λύρες που χρονολογούνται ότι κατασκευάστηκαν πριν το 1950 έχουν στενό και αβαθές ηχείο ενώ σε αυτές που κατασκευάστηκαν μετά το 1950 το σκάφος είναι πιο βαθύ και το πάχος τους μεγαλύτερο. Βλ. Λιάβας 1983-85: 121 αναφερόμενος στις μορφολογικές και λειτουργικές αλλαγές της αχλαδόσχημης λύρας στην Κρήτη και τα Δωδεκάνησα.

¹⁶⁴ Ανωγιαννάκης 1991: 256 και Λιάβας 1983: 127.

¹⁶⁵ Λιάβας 1983: 128. Σε ό,τι αφορά δε, την ονομασία των μερών της λύρας χρησιμοποιούμε την ορολογία με βάση τον Φ. Ανωγιαννάκη 1991: 256-270. Τυχόν διαφοροποιήσεις στις ονομασίες, που προκύπτουν από την έρευνα στο πεδίο θα παρατίθενται στη συνέχεια.

¹⁶⁶ [...]Θέλουμε να φτιάξουμε μια λύρα. Πρώτα παίρνουμε ένα χαρτόνι και σχεδιάζουμε το κάτω μέρος. Πρώτα από όλα θα διπλώσουμε το χαρτόνι στη μέση και πιάνεις και φτιάχνεις

το σκεπάρνι¹⁶⁷ ενώ εσωτερικά κουφωνόταν και με σκαρπέλο αφού πρώτα το ξύλο τοποθετούνταν (φώλιαζε) σε ένα τσουβαλάκι με άμμο για να μην «τραυματιστεί» από την πίεση. Αφού ολοκληρωνόταν το σκάφος, με το ίδιο χάρτινο μοντέλο χάραζαν το καπάκι σε ένα μαλακότερο ξύλο αλλά το έκαναν λίγα χιλιοστά μικρότερο περιμετρικά ώστε να «θηλυκώσει». Στη συνέχεια κουφωνόταν και αυτό ελαφρά¹⁶⁸ και εφαρμόζονταν στην πατούρα που είχε χαραχτεί στο χείλος του ηχείου. Αφού το σκάφος έπαιρνε την τελική του μορφή με τα τελειώματα και τις λεπτομέρειες στο ηχείο και την κεφαλή και κολλιόταν το ηχείο με το καπάκι, στερεωνόταν ο χορδοστάτης. Κατά την τελευταία δεκαετία που εξετάζουμε αλλά και τα επόμενα χρόνια, προστίθεται στο λαιμό ένα κομμάτι πιο σκληρό ξύλο, η γλώσσα, προκειμένου να μην φθείρεται όπως αναφέρεται ο λαιμός από το παίξιμο. Αυτό συναντάται και σε

τη μία μπάντα κι υπολογίζεις τη μύτη τη μισή. Ας πούμε πως είναι εκεί. Τώρα πόσο θα ναι μακρύ ε; άλλη είναι κοντύτερη, άλλη της έχω προσθέσει μια μύτη για να ακουμπάει στο γόνατο για να σφίβει εύκολα. Αλλά μη νομίζεις ότι θα την βγάλω να είναι εντάξει από την αρχή. Δεν είμαι σίγουρος γι' αυτό το πράγμα γιατί κάθε μια λύρα που φτιάχνω, δεν είμαι ευχαριστημένος για την... και λέω τούτη βγήκε πιο καλή. Έτυχε δηλαδή. Κοιτάζουμε αν μας αρέσει το σχήμα. Πρώτα τις κάναμε ντουμουρούκια (χουτροειδείς) εδώ πάνω. Δηλαδή του παππού η λύρα ήταν αλλιώς. Δεν είχε στενό λαιμό εδώ πάνω. Αλλά δεν μπορώ να μην το σκενέψω τώρα. Έχει κι άλλο τόσο από την άλλη μπάντα. [...] και πάνω πρέπει να στενέψει γιατί δεν την αγκαλιάζει και το χέρι τώρα. [...] Λοιπόν, τώρα αυτό που κάναμε είναι το πρώτο σχέδιο που θα βάλεις στο ξύλο επάνω. Το βάζεις, το ζωγραφίζεις, και βγάζεις το σχέδιο στο ξύλο. Μετά, κι αυτό να το θυμάσαι, γιομίζεις ένα μαξιλάρι, ένα τσουβαλάκι άμμο. Χωρίς να έχει χαλίκια μέσα γιατί άμα έχει χαλίκια την ώρα που το βάζεις εσύ και το χτυπάς με το σκαρπέλο για να την κουφώσεις θα τραυματιστεί. Ενώ με την άμμο κάνει λούμπα και κάνει φωλιά και στέκει εκεί και δεν κάνει και τραύμα από πίσω καθόλου[...], Λ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 30 Σεπτεμβρη 2005.

¹⁶⁷ Λιάβας, 1983-1985:128- 129 και [...] *Είπαμε πρώτα το περιλαβαίνεις με το σκεπάρνι. Τώρα βέβαια θα έχουν κι άλλα εργαλεία. Κι αφού το κουφώσεις το ξύνεις και το γυαλόχαρτο το αφήνεις τελευταίο γιατί μπορεί κάτι να σου τραυματιστεί.[...].* Λ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 30 Σεπτεμβρη 2005.

¹⁶⁸ [...] *[A, το καπάκι είναι κουφωτό. Το καπάκι το ξύλο δεν είναι ίσιο. Πρέπει κι αυτό να το φας να πάρει κλίση. Για να ρθεί, σαν τα μύδια. Αλλά με μικρότερη καμπύλη. Είναι τεχνικό το καπάκι. Δεν είναι παίξε γέλασε για να το φτιάξει όποιος- όποιος.[...].* Λ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 30 Σεπτεμβρη 2005.

λύρες κατασκευασμένες παλαιότερα από το '50, οι οποίες μεταγενέστερα επισκευάστηκαν ή συντηρήθηκαν και τους προστέθηκε γλώσσα τότε, γιατί σύμφωνα με τις προφορικές μαρτυρίες που έχουμε *συν τοις άλλοις ήταν πιο όμορφες με τη γλώσσα*¹⁶⁹.

Εικόνα 2. 12: Η λύρα του Δ. Χ. Μέντη (Παλεθρόμητσου) κατασκευασμένη από τον ίδιο περί το 1930. Διακρίνεται η «γλώσσα» που αποτελεί προσθήκη από τον Λ. Δ. Μέντη κατά τη διάρκεια επισκευής της περί το 1962.

Οι παλαιότερες λύρες, σύμφωνα με τα όσα μας λένε οι πληροφορητές είχαν τέσσερις χορδές. Το διαφορετικό τονικό ύψος της κάθε χορδής επιτυγχάνονταν ανάλογα με το πόσο θα είναι «σφιγμένη» ή «χαλαρή», μιας και συνήθως -τουλάχιστον τις δύο πρώτες δεκαετίες της περιόδου που εξετάζουμε αλλά και τα χρόνια πριν το 1930- οι όλες οι χορδές της λύρας

---

¹⁶⁹ [...]Του παππού έβαλα εγώ τώρα. Έτσι για ομορφιά. Κι επειδή τώρα παίζανε με το νύχι δε φαγώνεται.[...], Λ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 30 Σεπτέμβρη 2005.

είχαν το ίδιο πάχος¹⁷⁰ και μία από αυτές χρησιμοποιούνταν σαν ισοκράτης Οι τελευταίοι που φαίνεται να χρησιμοποιούν την *μπουργάνα* για ισοκράτη είναι οι Δ. Ι. Λιάρος και Σ. Π. Αρώνης. Σταδιακά, η τέταρτη χορδή κατά τη δεκαετία του '50 παύει να χρησιμοποιείται¹⁷¹. Το μόνο που μαρτυρά πλέον την αλλοτινή παρουσία της, είναι τα τέσσερα κλειδιά που εξακολουθούν να βάζουν ακόμα στις λύρες.

Σε γενικές γραμμές η ενασχόληση κάποιου με την κατασκευή της λύρας, βασιζόταν μόνο σε κάποιες συμβουλές και όχι στη καθοδήγηση και τη στενή παρακολούθηση της κατασκευής της, από κάποιον πιο έμπειρο κατασκευαστή. Όπως προκύπτει από την έρευνα, δεν υπήρχε κάποιος οργανοποιός, έτσι όποιος ήθελε να μάθει λύρα έπρεπε να την φτιάξει μόνος του ή κάποιος κοντινός του¹⁷².

Εικόνα 2. 13: Η λύρα του γέρο- Ντιγήρη κατασκευασμένη περί το 1900.

---

¹⁷⁰ Λ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 30 Σεπτεμβρη 2005.

¹⁷¹ Λ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 30 Σεπτεμβρη 2005.

¹⁷² [...] Όλοι μόνοι τους την φτιάχνανε. Όλοι. Όποιος ήθελε να κάνει λύρα να παίξει, δεν είχε... δε σου 'φτιαχνε ο άλλος να σου πει θα σου κάνω εγώ λύρα να την πάρεις εσύ. Σου λεγε «πήγαινε φτιάχτηνε κι άσε με ήσυχο.[...], Π. Δ. Μέντης Πειραιάς, 17 Μάη 2005.

Συνεπώς, η κατασκευή της λύρας γινόταν από ερασιτέχνες, συνεπώς ο πειραματισμός ήταν αναπόφευκτος και αναγκαίος. Παράλληλα δε, το όργανο κρινόταν μέσα στο γλέντι και η απόδοσή του, αν δηλαδή βάζει ήχο σωστό, δυνατό, γλυκό¹⁷³, κ.λ.π. καθοδηγούσε κατά κάποιο τρόπο τους κατασκευαστές να πειραματιστούν για τη βελτίωσή του ίδιου ή του επόμενου. Δεν είναι λίγες οι μαρτυρίες των πληροφορητών μας που αναφέρουν για το «παίξιμο» του «τάδε» μέσα στο γλέντι και ότι λύρα που έφτιαξε η οποία είχε καλό ή κακό ήχο, ή ήταν καλή αλλά όχι δυνατή μέσα στο γλέντι.

Η θέση της λύρας κατά την διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε βρίσκεται σχεδόν αποκλειστικά στο αυτοσχέδιο γλέντι. Στο επίσημο, τα όργανα που συναντούσε κανείς, ήταν το βιολί και το λαούτο και το βάρος και η προσοχή για δεξιότητες δινόταν εκεί και ο μόνος από τους λυράρηδες που

Εικόνα 2. 14: Λύρα κατασκευασμένη από τον Λ. Δ. Μέντη περί το 1985.

---

¹⁷³ [...]Είχα φτιάξει και μια μεγάλη λύρα κι επειδή είχε πολύ κούφωμα μέσα και δεν ικανοποιούσε πολύ, ήτανε λίγη, γι' αυτό έκανα διάφορους τρόπους να δω που οφείλεται. Και της άνοιξα τρύπες κι από πίσω. Δύο τρύπες. Και ακούστηκε κάπως λίγο πιο καλά. Αλλά δεν... γιατί έλεγα μήπως δεν ξεθυμαίνει, δεν βγαίνει η φωνή. Αυτή άμα το κούφωμα είναι πολύ μπορεί να θέλει χοντρότερα τέλια.[...], Λ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 30 Σεπτέμβρη 2005.

αναφέρεται ότι είχε κατακτήσει ως ένα βαθμό δεξιοτεχνικό παίξιμο στα καλαματιανά και στα τσιριγώτικα ήταν ο Σ. Π. Αρώνης.

Αποτελεί γενική παραδοχή των πληροφορητών μας ότι η λύρα ήταν ένα όργανο εύκολο κατασκευαστικά, το οποίο, με τα μέσα που διέθεταν στο νησί, άμεσα και εύκολα μπορούσαν να αποκτήσουν, σε αντίθεση με το βιολί και το λαούτο που η κατασκευή τους απαιτούσε ιδιαίτερες γνώσεις και η απόκτησή τους ήταν δαπανηρή.

Η ενασχόληση των νέων με τη λύρα δεν αποτελούσε βέβαια κανόνα ούτε και φτάνει σε εμάς κάποια μαρτυρία για μαζικό ενδιαφέρον να φτιάξουν ή να μάθουν να παίζουν λύρα. Από την άλλη μεριά όμως, δεν αποτελεί μεμονωμένη περίπτωση¹⁷⁴. Στο τέλος δε της δεκαετίας του 1940, αρκετοί νέοι του νησιού που ασχολούνταν με την εκμάθηση κάποιου μουσικού οργάνου, πειραματίζονται και επιχειρούν να κατασκευάσουν κι άλλα όργανα, όπως μπουζούκι κ.λ.π. Αναφέρεται επίσης ένα αυτοσχέδιο όργανο που για σκάφος είχε ένα κόσκινο¹⁷⁵ και αποτέλεσε περί το 1955 ένα συνοδευτικό όργανο στο πλευρό της λύρας.

2γ2. Το πέρασμα της λύρας στην επόμενη γενιά

Στο δεύτερο μισό του διαστήματος που μελετάμε συντελείται το πέρασμα της λύρας στη νεότερη γενιά.

Η γενικότερη αντίληψη που επικρατούσε όλη την τριακονταετία πως *ό,τι μπορούσε να μάθει κανείς είναι καλό*¹⁷⁶. Σε αυτή την κατεύθυνση οι

---

¹⁷⁴ [...] *Έβλεπα το παππού μου τον Μπιστολά να παίζει και είχα φτιάξει και εγώ μια λύρα, έπαιζα λίγο στην αρχή, αλλά δεν κατάφερα να μάθω*[...]. Μ. Π. Αρώνης, Ελαφώνησος, 16 Αυγ.2006.

¹⁷⁵ Λ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 30 Σεπτέμβρη 2005, Π. Δ. Μέντης, Πειραιάς, 17 Μάη 2005.

¹⁷⁶[...] *Μα αυτό που τους έκανε εντύπωση και έδωσαν προσοχή ήταν τα όργανα. Όχι μόνο να κατασκευάζουν αλλά και να μάθουν να παίζουν και αυτό ήταν κληρονομικό. Ο πατέρας μου έπαιζε λύρα καλή στα χρόνια του. Κατόπιν εγώ έκανα μια πιο ωραία. Ο πατέρας μου, μου έδειχνε. Έπαιζε πολύ τα κρητικά τραγούδια κι έλεγε ωραία σιχάκια*

μεγαλύτεροι προσπαθούσαν να μεταδώσουν στους νεότερους τις όποιες γνώσεις είχαν, πέρα από αυτές που τους εξασφάλιζαν τότε τα προς το ζην (γεωργία, αλιεία κ.λ.π.). Μπαίνει δε, αρκετές φορές από τους πληροφορητές μας το ζήτημα της συνέχειας αυτών που τους παρέδωσαν οι γεροντότεροι και εκφράζεται έντονα η ανησυχία να τα μεταδώσουν στους νέους. Στις μαρτυρίες που έχουμε χρησιμοποιούν τον όρο «παράδοση»¹⁷⁷ εξηγώντας ότι είναι αυτά που έχουν κληρονομήσει από τους παλαιότερους και *οφείλουν* να τα μεταδώσουν στα παιδιά τους. Κάνοντας λόγο οι ίδιοι οι πληροφορητές μας για παράδοση την αντιλαμβάνονται, ως *τη διαδικασία μεταβίβασης από γενιά σε γενιά των κοινών γνώσεων και των καθημερινών πρακτικών που εξασφαλίζουν την ιστορική συνέχεια μέσα σε μια κοινωνία*¹⁷⁸. Στις οικογένειες που σχετιζόνταν με τη λύρα, όπως προκύπτει από την έρευνα, το όργανο αυτό αποτελούσε ένα από τα στοιχεία που άξιζε να μεταδώσουν οι μεγαλύτεροι στους νεότερους. Η αναφορά στη λύρα ως κομμάτι της *παράδοσης* γίνεται από όλους τους πληροφορητές μας.

Η διαδικασία αυτή του περάσματος από τη μια γενιά στην άλλη όπως διαπιστώνουμε από τις μαρτυρίες, είχε τρεις φάσεις. Αρχικά στηριζόταν στην παρατήρηση του παιξίματος των μεγαλύτερων από τους μικρότερους και στο πειραματισμό και τη μίμηση «ερήμην» των μεγάλων¹⁷⁹. Στη συνέχεια, οι

όπου τα έβγαζε μόνος του και ήξερε να ευχαριστεί τους φίλους του. Αυτό έμαθα κι εγώ και το παράδωσα στα παιδιά μου. Και τώρα όλοι έχουν στα σπίτια τους από 2-3 όργανα και παίζουν και τα παιδιά τους.[...], Από τα γραπτά του Δ. Χ. Μέντη, «Μια αφήγηση του βίου μου, θα γράψω μόνος μου σαν ιστορία», Ελαφώνησος 1988-1989.

¹⁷⁷ Αποτελεί έκφραση που χρησιμοποιήθηκε στην πλειοψηφία των προφορικών μαρτυριών που έχουμε. Αφορούσε κυρίως τη μάθηση κάποιας τέχνης.

¹⁷⁸ Το νόημα που αποδίδουν στον όρο «παράδοση» οι πληροφορητές μας συμφωνεί με τον ορισμό που δίνει ο Π. Κάβουρας (Κάβουρας 1992: 50), τον οποίο δανειζόμαστε στην παρούσα φάση. Για το θέμα της παράδοσης βλ. Κιουρτσάκης 1989 και Κιουρτσάκης 1996.

¹⁷⁹ [...] *Εμείς παίρναμε του παππού τη λύρα και μας έριχνε κι ο παππούς καμία γιατί δεν ήθελε να του την πειράζουμε, να μην την σπάσουμε, αλλά Του την ξεκουρδίζαμε αφού δεν ξέραμε να παίζουμε, και τι κάναμε δηλαδή, γρούτσου- γρούτσου, γρούτσου- γρούτσου. Και τα δάχτυλα τα κουνούσαμε. Είδαμε ότι όταν πατάς το κάτω δάχτυλο παίζει πιο ψηλά και καταφέραμε και γυρίσαμε σκοπό. Αφού μεγαλώσαμε μας άφηνε πια και μας έδειχνε. Από*

μεγαλύτεροι έδειχναν στους «επίδοξους» οργανοπαίχτες κάποια τραγούδια. Αλλά η διαδοχή, συντελούνταν σε μεγάλο βαθμό μέσα στο γλέντι με ιδιαίτερη έμφαση, στο αυτοσχέδιο. Οι λυράρηδες της Ελαφονήσου όπως παραπάνω αναφέρθηκε δεν ήταν επαγγελματίες, έτσι στην παρέα συμμετείχαν και όσοι δεν απέδιδαν τόσο καλά, ωστόσο ακόμη και με την απλοϊκότητά τους συνέβαλαν στο να υπάρχει συμμετοχή όλων στο γλέντι. Παράλληλα δε, δινόταν η δυνατότητα στους πιο άπειρους να «παίρνουν τον αέρα του οργάνου» και να αποκτούν την ικανοποίηση ότι μπορούν να συμμετέχουν στην όλη διαδικασία της παρέας.

Από το '44 και μετά, οι δυο γιοι του Δ. Χ. Μέντη (Λάμπρος και Χαράλαμπος) στην ηλικία των δώδεκα και δεκατεσσάρων χρόνων αντίστοιχα, ξεκίνησαν να παίζουν φτιάχνοντας οι ίδιοι την πρώτη τους λύρα. Σύμφωνα με τα λεγόμενά τους *από τα οκτώ τους χρόνια*, έπαιρναν το όργανο και πειραματιζόνταν προσπαθώντας να δουν πως λειτουργεί και να παίξουν τραγούδια. Καθ' όλη τη διάρκεια των παιδικών τους χρόνων η λύρα ήταν μέρος της καθημερινότητάς τους. Το γεγονός ότι έπαιζε κι ο πατέρας τους, αλλά και το ότι συνόδευε πολλές από τις εκδηλώσεις της καθημερινής τους ζωής, έπαιξε ρόλο στο να κινήσει το ενδιαφέρον τους και να ασχοληθούν τελικά με αυτή. Προς το τέλος της δεκαετίας, νεαροί πα, συμμετείχαν κατά κάποιο τρόπο ισότιμα στα αυτοσχέδια γλέντια, έχοντας την ίδια συμπεριφορά με τους ενήλικους όσον αφορά το ποτό αλλά και το τραγούδι ή το χορό¹⁸⁰ και αν γίνονταν στο Κάτω Νησί, σκατζάρανε (αντικαθιστούσαν) όπως λένε, το γέρο Μπιστολά στη λύρα.

κει και πέρα όλα τα χρόνια εγώ θα είχα μάθει να διαβάζω και θα μπορούσα να μιλάω πιο εύκολα που δεν έχω λεξιλόγιο, τίποτα, αλλά πέσαμε στη λύρα.[...], Λ. Δ. Μέντη Ελαφώνησος, 30 Σεπτέμβρη 2005.

[...]ο πατέρας μου δε μας άφηνε να του πειράζουμε τη λύρα και την έπαιρνα κρυφά [...], Ι. Χ. Αρώνης, Ελαφώνησος, 09 Αυγούστου 2005.

¹⁸⁰ *[...]Στο σπίτι της θεια- Μπιστολοπόταινας θυμάμαι που έπαιζε κι ο γέρο- Μπιστολάς και γινότανε γλέντι και σουρώνανε. Μου 'χε δώσει και τη λύρα του κι είχα παίξει και 'γώ πάρα μπρος. Την πρώτη μεγάλη σούρα μου κι εγώ εκεί την έκανα θυμάμαι.[...]* Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 30 Σεπτέμβρη 2005.

Αντίστοιχα συνέβαινε και στη Λεύκη που έπαιζαν μαζί με το Δ. Χ. Μέντη. Τις περισσότερες φορές κατά τη διάρκεια του γλεντιού το όργανο άλλαζε χέρια -ο πατέρας εναλλάσσονταν με τους δυο γιους- προκειμένου να χορέψουν και οι λυράρηδες μαζί με τους άλλους γλεντιστές. Τούτο συνεχίστηκε ως τη στιγμή που ο Δ. Χ. Μέντης «παρέδωσε» τη λύρα στα παιδιά του, προς το τέλος αυτής της περιόδου και με κορύφωση την επόμενη. Πλέον όντας κι οι τρεις στο γλέντι τον πρώτο λόγο είχαν οι γιοι, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι δεν έπαιζε κι ο ίδιος μέσα σε αυτό ή ότι είχε πάψει να γενικότερα να παίζει.

Όταν το 1952 οι δύο εκ των βασικότερων και παλαιότερων λυράρηδων αυτής της εποχής έφυγαν από τη ζωή, οι Δ. Χ. Μέντης και Ι. Χ. Αρώνης συνέχιζαν διανύοντας την τέταρτη δεκαετία τους και ταυτόχρονα η λύρα είχε περάσει στην επόμενη γενιά- έστω μέσα από δύο μονάχα άτομα-.

Εικόνα 2. 15: Ο Λ. Δ. Μέντης παίζοντας με την τελευταία χρονολογικά λύρα που έχει κατασκευάσει.

Πέρα από τη λύρα, η μουσική και το γλέντι συνεχίστηκαν και σε αυτή τη δεκαετία από τους νεότερους, με την ίδια συμβατική διαδικασία όπως όταν τα παρέλαβαν και τα βίωσαν γλεντώντας με τους παλιούς, εισάγοντας όμως και νέα στοιχεία όπως συμβαίνει με κάθε νέα γενιά που γίνεται εκφραστής των συνολικότερων αλλαγών της εποχής της.

Έτσι, πλάι στους δύο συνεχιστές θα λέγαμε της λύρας, τον Λάμπη και το Λάμπρο Μέντη, που ήταν και από τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας, έρχονται και τα μικρότερα αδέρφια τους να πάρουν μέρος. Όλα ασχολήθηκαν με κάποιο όργανο. Στο συγκεκριμένο σπίτι συγκεντρώνονταν και στήνονταν αυτοσχέδια γλέντια αλλά πλέον εκτός από τη λύρα, υπήρχαν κι άλλα όργανα, βιολιά, μπουζούκι και αργότερα ακορντεόν. Παράλληλα αναζήτησαν και κάποιο συνοδευτικό όργανο. Το γεγονός ότι δεν μπορούσαν να αγοράσουν λαούτο αλλά ούτε και να το φτιάξουν λόγω της δύσκολης κατασκευής όπως μας λένε, αποτέλεσε λόγο για να κατασκευάσουν ένα αυτοσχέδιο όργανο από ένα κόσκινο, την «κνισάρα»¹⁸¹, η οποία συνόδευε για αρκετά χρόνια¹⁸².

---

¹⁸¹ [...]μετά από τη λύρα που είχαμε, θέλαμε κι ένα που να ακομπανιάρει. Βλέπαμε τους λαουτιέρηδες που είχανε. Λαούτο δεν ήτανε εύκολο να φτιάξεις...Βρήκαμε λοιπόν μια λύση, ότι η κνισάρα, πήγαμε και πιάσαμε και τρυπάγαμε την κνισάρα που κοσκίνιζε το αλεύρι η γιαγιά και το 'βλεπε η γιαγιά και έλεγε «να δεις τα παλιοπόντικα επειδή είναι από αλεύρι πάνε και μου τρυπάνε την κνισάρα» και της βγάλαμε άχρηστη την κνισάρα. Κι έμεινε το πλαίσιο...το πλαίσιο λοιπόν, μας βόλευε. Το είχαμε προβλέψει εμείς, αφού λοιπόν είπαμε, πάει η κνισάρα τρύπησε, να πάρουμε άλλη...Πήραμε το πλαίσιο λοιπόν, ήτανε στρογγυλή η κνισάρα, ένα καπάκι από δω, ένα καπάκι από κει μια τρύπα τέτοια για να βγαίνει ο ήχος, πιάνουμε εκεί, από δω, από κει, της βάνουμε χέρι, για να κάνουμε... Στανιάρουμε ένα χέρι εκεί το κόψαμε λίγο, βάλουμε εκεί, το στηρίξαμε ένα χέρι, το μπράτσο του ήταν η τασιέρα, να πούμε, πήραμε νάιλον και βάλλαμε όπως έχει το λαούτο. Η τασιέρα του λαούτου η περισσότερη είναι νάιλον, δεν είναι σιδερένια. Πήραμε λοιπόν τέτοιο, την κάναμε όπως έχει το λαούτο, είπαμε, ξεκλέβαμε ότι βλέπαμε από κει το βάζαμε. Και βρήκαμε χορδές από δω από κει μπας περιπτώσει, είπαμε κοβόντουσαν του μακαρίτη του καπτά-Σπύρου από το λαούτο που ήταν στο πανηγύρι, πηγαίναμε, παρακαλάγαμε πότε θα κοπεί η χορδή, δεν έδενε, την παίρναμε εκεί.[...] Μετά λοιπόν που 'χε στη μέση την τρύπα και αυτά, και την τασιέρα του και τα λοιπά, έβγαζε ήχο μπας

Εκτός από τη συγκεκριμένη οικογένεια που αποτελούσε μεμονωμένο παράδειγμα τόσο γενικευμένης ενασχόλησης με τα όργανα, οι πληροφορητές για την δεκαετία 50-60 αναφέρονται σε αρκετούς που έπαιζαν κάποιο όργανο πέραν της λύρας στα αυτοσχέδια γλέντια που γίνονταν μεταπολεμικά και ιδιαίτερα βιολί, λαούτο και σε μικρότερο βαθμό μπουζούκι¹⁸³. Οι νέοι που έπαιζαν τότε ήταν επίσης αυτοδίδακτοι και θα λέγαμε ότι ο προσανατολισμός τους σε άλλα όργανα επιβεβαιώνει ότι οι ίδιοι είναι φορείς του νέου, που δεν ήρθε βέβαια τυχαία, αλλά είναι αποτέλεσμα μιας συνολικότερης αλλαγής στις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής τους και στις μεταβολές που επήλθαν στον τρόπο ζωής γενικότερα.

Αυτή την τελευταία περίοδο, η ενασχόληση με τα επαγγέλματα της θάλασσας έτεινε να είναι η κύρια απασχόληση των κατοίκων και σίγουρα ήταν αυτή που απέδιδε τα περισσότερα κέρδη και προσέφερε στους κατοίκους του νησιού μια μεγαλύτερη οικονομική άνεση. Μέσω αυτής, κάθε οικογένεια μπορούσε πλέον να εξασφαλίσει καλύτερους όρους ζωής, κυρίως όσον αφορά την κάλυψη των βασικών αναγκών και δόθηκε συνάμα η δυνατότητα να διαθέτουν και επιμέρους αγαθά.

Όσοι ήταν ναυτικοί και τα προηγούμενα χρόνια είχαν ασχοληθεί με κάποιο όργανο, γύριζαν στο νησί έχοντας αγοράσει κάποιο και φυσικά δεν έμειναν στη λύρα. Ακόμη κι αυτοί που δεν είχαν ασχοληθεί, επιστρέφοντας

περιπτώσει. Νιράγκα νιρούγκου, νιράγκα νιρούγκου έκανε δουλειά αυτό. Και το λέγαμε «φέρ' την κνισάρα εδώ ρε να ρίζω κάπι πενιές» το βγάλαμε «η κνισάρα» το όργανο, το οποίο είχε παραμείνει επί αρκετά χρόνια και το χαμε και παίζαμε και ήτανε ο λαουτιέρης η «κνισάρα» και λυράρης όποιος έπαιζε τη λύρα. Μετά πήραμε και το βιολί που' χε ο θείος ο Λάμπης που ήρθε ο Περδικόγιαννης και του το 'δωσε τσάμπα και είχα πια το βιολί. Το λαούτο μας όμως ήταν η «κνισάρα».[...] Π. Δ. Μέντης, Πειραιάς, 17 Μάη 2005.

¹⁸² Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Π. Δ. Μέντη (1947-) ο ίδιος συμμετείχε σε γλέντια παίζοντας την «κνισάρα» όταν ήταν περίπου είκοσι ετών. Συνεπώς το συγκεκριμένο αυτοσχέδιο όργανο έπαιξε στα γλέντια τουλάχιστον μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960.

¹⁸³ Π. Δ. Μέντης, Πειραιάς, 17 Μάη 2005, Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος 30 Σεπτεμβρη 2005, Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτεμβρη 2005, Ν. Δ. Μέντης 19 Σεπτεμβρη 2005.

στο νησί από τα ταξίδια τους, έφερναν, ραδιόφωνα, πικάπ και αργότερα μαγνητόφωνα κ.λ.π. Νέες παραστάσεις και νέα δεδομένα είχαν πλέον εισβάλει στη ζωή τους. Ακόμη και οι αξίες είχαν διαφοροποιηθεί. Παλιότερα ο λυράρης ήταν περιζήτητος στην παρέα και θεωρούνταν ότι είχε ένα προτέρημα παραπάνω. Στις νέες συνθήκες ο ναυτικός που επέστρεφε με πικάπ ήταν και «μερακλής» και «νοικοκυρόπαιδο».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Λύρα και γλεντική συμπεριφορά

Στα προηγούμενα κεφάλαια αναφερθήκαμε μεταξύ άλλων σε διάφορες αλλαγές που επήλθαν μέσα στην κοινότητα το διάστημα 1930-1960, με κυρίαρχη την διαφοροποίηση της οικονομίας και την αλλαγή των συνθηκών παραγωγής. Κατά τις περιόδους αυτές που συντελέστηκαν οι οικονομικές αλλαγές που παραθέσαμε, σημειώθηκαν συνολικότερες μεταβολές σε όλους τους τομείς της ζωής. Οι αλλαγές αυτές, δεν άφησαν ανεπηρέαστες τις τελεστικές τέχνες και ειδικότερα τα κοινοτικά γλέντια. Κατά συνέπεια επηρέασαν και καθετί που είχε θέση σε αυτά και αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι τους. Με δεδομένο ότι η λύρα, όπως διαπιστώθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια ήταν κομμάτι των γλεντιών αυτών, θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε τη συσχέτιση που τυχόν έχει η γενικότερη αλλαγή του οικονομικού υπόβαθρου της τριαντακονταετίας αυτής, με τη θέση και τη «δράση» της λύρας στην γενικότερη γλεντική διαδικασία. Θεωρούμε ότι εξετάζοντας το κοινοτικό γλέντι, μπορούμε να αντλήσουμε στοιχεία και να βγάλουμε συμπεράσματα σε σχέση με τη δομή και τη λειτουργία της εκάστοτε κοινωνίας, αφού οι κοινοτικοί χοροί αποτελούν μέσο έκφρασης του συνόλου της. Αυτή η έκφραση δεν είναι ανεξάρτητη από τους κανονιστικούς κώδικες συμπεριφοράς που τη διέπουν συνολικότερα¹⁸⁴.

Στο κοινοτικό γλέντι, οι γλεντιστές, συμμετέχουν έχοντας σημεία αναφοράς που είναι κοινά για όλους- κοινές μνήμες, εμπειρίες, βιώματα- που αντιπροσωπεύουν το «εμείς» αλλά και που τους διαχωρίζουν διακριτά από το «οι άλλοι»¹⁸⁵. Που συνθέτουν δηλαδή τη συλλογική ταυτότητά της

---

¹⁸⁴ Κάβουρας, 1993: 227 αναφερόμενος στις τελεστικές τέχνες όπου αν προσεγγιστούν ως συμβολικές διαδικασίες, επιτρέπουν την ερμηνεία της κοινωνίας στην οποία συναντούνται, μιας και όχι μόνο απεικονίζουν αλλά και αναπαριστούν τις κοσμοθεωρητικές και ιδεολογικές ανακατατάξεις που χαρακτηρίζουν τη συγκεκριμένη κοινωνία στις εκάστοτε χρονικές και ιστορικές συνθήκες.

¹⁸⁵ Αλεξιάκης, 2001:164-165, αναφερόμενος στους Έλληνες Βλάχους του Κεφαλόβρυσου (Μετζιτιέ) Πωγωνίου ως περίπτωση διαπραγμάτευσης της συλλογικής ταυτότητας σε αντιδιαστολή με αυτή της ατομικής ταυτότητας (εμείς- εγώ) αλλά και της

συγκεκριμένης κοινότητας την εκάστοτε χρονική στιγμή. Αποτέλεσε λοιπόν η λύρα στην Ελαφόνησο, ένα σημείο αναφοράς ώστε να συμβάλει μεταξύ άλλων στην διακριτότητα του «εμείς» στη συγκεκριμένη κοινότητα;

Η γλεντική διαδικασία, στηρίζεται σε συγκεκριμένα βιώματα, εμπειρίες, εθιμοτυπικά ορόσημα. Σε συγκεκριμένες δηλαδή πρακτικές και εμπειρίες για τους γλεντιστές, αλλά και για το σύνολο της κοινωνίας στην οποία ανήκουν. Επομένως, ερμηνεύοντας τη συμβολικά, μπορούμε να ερμηνεύσουμε την ίδια αλλά και τα επιμέρους τελεστικά της συμφραζόμενα ως όψεις ενός ευρύτερου κοσμοθεωρητικού και ιδεολογικού κοινωνικού πλαισίου¹⁸⁶.

Η συλλογική ταυτότητα στηρίζεται στις πρακτικές που παραπάνω αναφέραμε και καθιστά σημαντικό κομμάτι της και τα όσα μεταβιβάζονται στα νέα μέλη της από τους παλαιότερους. Σε κάθε φάση της ζωής των μελών υπάρχουν ορισμένα αντικείμενα και πρακτικές που λειτουργούν σαν σύμβολα για την κοινότητα¹⁸⁷. Κατέχουν δηλαδή μια θέση μέσα σε αυτή, που τα κάνει να αναγνωρίζονται από τα μέλη της ως κάτι που τους συνδέει συνολικά, παρά τις όποιες διαφορές μπορεί να εντοπίζονται μεταξύ αυτών. Αποτελούν παραδεκτά, από το σύνολο της κοινότητας, σχήματα αναπαράστασης που σαν σκοπό έχουν τη μη αμφισβήτηση του νοήματος που

ετερότητας (εμείς- άλλοι). Cuche 2001: 147, 152 αναφέρει ότι η ταυτότητα είναι ταυτόχρονα εγκλεισμός και αποκλεισμός με την έννοια ότι αφενός ταυτοποιεί την ομάδα κι αφετέρου τη διακρίνει από τους άλλους. Με άλλα λόγια η ταυτότητα και η ετερότητα συνδέονται και βρίσκονται σε διαλεκτική σχέση.

¹⁸⁶ Κάβουρας 1993: 228. αναφερόμενος στην εξέταση του κοινοτικού χορού και τραγουδιού ως κοινωνικο- πολιτισμικά σύμβολα και ως όψεις ενός σύνθετου κοσμοθεωρητικού πλαισίου με κοινωνικο- ιδεολογικές διαστάσεις.

¹⁸⁷ Φίλιας 2004: 3 αναφερόμενος στη λαϊκή παράδοση και την ατομική δημιουργία μέσα από το παράδειγμα της λογοτεχνίας. Το ζήτημα στο συγκεκριμένο άρθρο το οποίο είναι χρήσιμο και για την παρούσα εργασία είναι ότι προσδιορίζει τα δεδομένα για τη διαμόρφωση του λαϊκού πολιτισμού ως: τις επιβιωτικές συνθήκες, τον τρόπο και τις συνθήκες παραγωγής και τις ιστορικές περιστάσεις και εμπειρίες. Τέλος σχετίζει τον πολιτισμό με τις νοηματοποιήσεις της ζωής, κορυφαία έκφραση των οποίων αποτελούν τα σύμβολα που ορίζει ως «κατασταλάγματα και αποκρυσταλλώσεις και εμμεσοποιημένες απεικονίσεις της πραγματικότητας».

μεταφέρουν και συμβάλλουν στην εξασφάλιση της συνοχής και της συνέχειας τις ίδιες της κοινότητας¹⁸⁸. Αν μη τι άλλο, το αυτοσχέδιο γλέντι αποτελεί ένα κοινό μέσο έκφρασης των μελών της, μέσα από τη δημιουργική συνύπαρξη της παλιάς και της νέας γενιάς σε αυτό. Τα μέλη της κοινότητας εκφράζουν ορισμένες στερεότυπες απόψεις σχετικά με αυτό, τις περιστάσεις κατά τις οποίες εμφανίζεται αλλά και τον τρόπο συμπεριφοράς των γλεντιστών μέσα στη κοινότητα. Οι απόψεις αυτές εκφράζονται μέσα στο γλέντι και αφορούν τους γλεντιστές και τα συμφραζόμενα της γλεντικής διαδικασίας. Εξαρτώνται ωστόσο και διαμορφώνονται σύμφωνα με τους κανόνες που διέπουν την κοινότητα, όπως αυτοί έχουν διαμορφωθεί την συγκεκριμένη περίοδο βάσει ιστορικών, κοινωνικών, πολιτικών συνθηκών της¹⁸⁹.

Πέρα όμως από την ύπαρξη αυτών και τη σταθερή επανάληψή τους, η γλεντική διαδικασία δεν έχει να κάνει με μια απλή, παθητική επανάληψη. Αφού αυτό αποτελεί κάθε φορά ένα μοναδικό και ανεπανάληπτο γεγονός¹⁹⁰.

---

¹⁸⁸ Κάβουρας 1993: 233 αναφερόμενος στον μυθοποιητικό γλεντικό συμβολισμό. Ερμηνεύει τη γλεντική διαδικασία ως συλλογική αναπαράσταση με σκοπό τη μη αμφισβήτηση του νοήματος που μεταφέρει.

¹⁸⁹ Αλεξιάκης 2001: 164-165 αναφέρεται στη διαπραγμάτευση της συλλογικής ταυτότητας και τους παράγοντες που καθορίζουν το «εμείς» σε αντιδιαστολή με το «οι άλλοι». Η συλλογική ταυτότητα διαμορφώνεται μέσα από τα κοινά βιώματα, τις εμπειρίες και την ιστορία της ομάδας και χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη στερεοτύπων δηλαδή χαρακτηριστικών της κάθε ομάδας.

¹⁹⁰ Αλεξιάκης 2001: 181 αναφερόμενος στη σημασία που έχει η σύνδεση ενός γεγονότος με την τελετουργία και το ότι κάθε φορά παρά την παρόμοια ή ίδια συμβατική διαδικασία και το πόσο αυτό ενισχύει τη σχέση δομής- ιστορίας. Κάβουρας, 1994:162 όπου αναφέρει σχετικά με τις πρακτικές τέχνες (τραγούδι, μουσική, χορός) ότι υφίσταται ως έκφραση και εμπειρία, μόνο στο χρονικό πλαίσιο το οποίο αναπτύσσεται και χάνεται μόλις η ανάπτυξη της ολοκληρωθεί. Το τραγούδι, η μουσική και ο χορός, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, είναι από τα βασικά στοιχεία που συνθέτουν το γλέντι. Αυτή τους οι ιδιότητα ως πρακτικές τέχνες συντελεί στο γεγονός ότι αν και το γλέντι επαναλαμβάνεται η κάθε φορά που αυτό επιτελείται είναι μοναδική και ανεπανάληπτη.

Ετούτο γίνεται πιο ξεκάθαρο και κατανοητό όταν το κάθε γλεντικό γεγονός συνδεθεί με την τελετουργία¹⁹¹.

Βάση των όσων προείπαμε και θεωρώντας το αυτοσχέδιο γλέντι ως μια συμβολική διαδικασία και αναπαράσταση του συνόλου της κοινότητας, μπορούμε να δούμε τις ευρύτερες κοινωνικές και ιδεολογικές συνθήκες που πλαισιώνουν το συγκεκριμένο επεισόδιο ή το συγκεκριμένο σύμβολο μέσα σε αυτό. *Οποιοσδήποτε καινούριες τάσεις και αλλαγές, ακόμη και η ίδια η δυναμική της κοινωνίας πρέπει να εκφραστούν, να αποτυπωθούν και να κατοχυρωθούν στο κοινό αίσθημα*¹⁹². Η ανάγκη, από την άλλη, ύπαρξης, συνέχειας και συνοχής της κοινότητας έχει σαν αποτέλεσμα την επιλεκτική αφομοίωση των νέων κάθε φορά δεδομένων. Οι μεταβολές που σημειώνονται στις κοινωνικές και ηθικές αξίες της, ως αποτέλεσμα βαθύτερων κοινωνικών, ιδεολογικών και πολιτικών αλλαγών, έχουν ως συνέπεια την μετάλλαξη του περιεχομένου των ήδη υπαρχόντων συμβόλων, συνολικά ή εν μέρει. Αυτό, έχει σαν αποτέλεσμα, να τροποποιούνται και να παίρνουν διαφορετικό νόημα ή να γίνονται δεκτά νέα σύμβολα.

Στο κεφάλαιο αυτό θα επιχειρήσουμε να περιγράψουμε τη γλεντική συμπεριφορά της κοινότητας στην Ελαφόνησο, προκειμένου στη συνέχεια να διερευνήσουμε μεταξύ άλλων, αν και κατά πόσο οι μεταβολές που συντελέστηκαν μέσα στην κοινότητα σχετίζονταν με την υποχώρηση της λύρας. Αν εντέλει μέσα από τη θέση και τη λειτουργία της στην γλεντική διαδικασία μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα για τη συμβολική της ιδιότητα.

---

¹⁹¹ Attali 1991: 13-43, Κάβουρας 1997: 55 αναφερόμενος στη θεωρία περί μουσικών δικτύων του Attali όπου η μουσική χρησιμοποιείται ως αναλυτικό εργαλείο για να ερμηνευθεί επιτελεστικά και συμβολικά το πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο αυτή αρθρώνεται. Επίσης Κάβουρας 1997:56- 57 όπου αναλύονται τα δίκτυα της θυτικής τελετουργίας και της παράστασης.

¹⁹² Νιτσιάκος 1994: 36 αναφερόμενος στο χορό ως μέσο κατοχύρωσης των αλλαγών και των νέων στοιχείων που έρχονται να ενσωματωθούν στα ήδη υπάρχοντα πολιτισμικά στοιχεία μιας κοινότητας.

Οι μηχανισμοί μεταβίβασης από γενιά σε γενιά της πολιτισμικής κληρονομιάς έχουν ικανότητα αφομοίωσης τέτοια, ώστε κάθε στοιχείο της ενεργοποιείται και εκσυγχρονίζεται μέσα από έναν διαρκή και αδιάκοπο διάλογο του συνόλου της κοινωνίας με τα ξένα προς αυτό στοιχεία και τους αντίστοιχους πολιτισμούς των οποίων αποτελούν φορείς¹⁹³. Η πορεία ενσωμάτωσης νέων στοιχείων στην κοινότητα είναι διαλεκτική, αφού αφενός προσαρμόζονται στο περιβάλλον και αφετέρου δεν το αφήνουν ανεπηρέαστο, αντιθέτως παίζουν ρόλο στο να μεταβληθεί αυτό¹⁹⁴.

Οι αλλαγές που σημειώνονται στις δομές και στην οργάνωση της κοινότητας, εντοπίζονται πιο εύκολα στο κοινοτικό γλέντι σε σχέση με όποια άλλη πτυχή της ζωής. Αυτό, γιατί δεν χρειάζεται να περάσουν αυτές από όλα τα στάδια της οργάνωσης και της ζωής της κοινότητας. Εξετάζοντας λοιπόν το κοινοτικό γλέντι, μπορούμε να ερμηνεύσουμε την κοινωνία στην οποία αναφερόμαστε αλλά και να διερευνήσουμε τις αλλαγές που έχουν επέλθει σε αυτή. Με δεδομένο ότι στην περίπτωση μας η λύρα κάποια στιγμή άρχισε να έχει φθίνουσα πορεία μέσα στο γλέντι, ώσπου παραγκωνίστηκε τελικά, θα παραθέσουμε τα διαδοχικά στάδια της υποχώρησής της.

Θα μπορούσαμε εν τέλει να πούμε ότι σε αυτή την κατεύθυνση, τα κοινοτικά γλέντια αναπαριστούν και αντικατοπτρίζουν την ίδια την κοινότητα, ενώ μέσα από αυτά εκφράζονται οι συνολικότερες κοσμοθεωρητικές και ιδεολογικές απόψεις των μελών της¹⁹⁵. Μέσα από τη θέση και την παρουσία της λύρας στην όλη γλεντική διαδικασία θα επιδιώξουμε να σκιαγραφήσουμε ό,τι είναι δυνατόν να μας οδηγήσει σε απαντήσεις στο αν και κατά πόσον το όργανο αυτό, ως αντικείμενο και ως πρακτική του συγκεκριμένου χώρου, στο διάστημα που εξετάζουμε λειτούργησε ως σύμβολο.

---

¹⁹³ Δαμιανάκος 1995: 32.

¹⁹⁴ Κυριακίδου- Νέστορος 1993: 235 αναφερόμενη στην ενσωμάτωση των προσφύγων του 1922 στην ελλαδική κοινωνία.

¹⁹⁵ Κάβουρας 1993: 227, 229, 233 αναφερόμενος στις τελεστικές τέχνες ως διαδικασίες μέσα από τις οποίες μπορούμε να ερμηνεύσουμε την κοινωνία στην οποία αυτές επιτελούνται.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο έγινε μια αναφορά στα γλέντια στην Ελαφόνησο στα πλαίσια της προσπάθειας να δώσουμε τις βασικές συντεταγμένες του γλεντιού και δη του αυτοσχέδιου. Προχωρώντας θα δούμε τα όσα παραπάνω αναφέραμε ως γενικό πλαίσιο θεώρησης, πιο συγκεκριμένα, μέσα από την περίπτωση της λύρας που εξετάζουμε. Θα επιδιώξουμε να δούμε ποιοι ήταν οι κανονιστικοί κώδικες συμπεριφοράς για τους γλεντιστές μέσα στη γλεντική διαδικασία. Στο κεφάλαιο αυτό, ως τελευταίο της προσέγγισης που κάνουμε στο θέμα, φιλοδοξούμε να οδηγηθούμε στην διεξαγωγή συμπερασμάτων σε σχέση με τους ερευνητικούς στόχους που θέσαμε στην εισαγωγή της παρούσας εργασίας.

Το κεφάλαιο θα αποτελέσουν δύο υποενότητες. Η πρώτη, αφορά το διάστημα εκείνο που η λύρα ήταν το κυρίαρχο όργανο κυρίως του αυτοσχέδιου γλεντιού. Η δεύτερη, ξεκινά από τη χρονική περίοδο που αρχικά περιορίζεται αποκλειστικά στο αυτοσχέδιο γλέντι μέχρι που σταδιακά προς στο τέλος της και άλλα μέσα ή άλλα όργανα μπαίνουν στο αυτοσχέδιο γλέντι και παύει κατά κάποιον τρόπο να αποτελεί το άλλοτε βασικό κομμάτι του.

3.α. Η λύρα ως βασικό κομμάτι του αυτοσχέδιου γλεντιού.

Την πρώτη δεκαετία της περιόδου που εξετάζουμε, καθώς και το πρώτο μισό της δεύτερης, όπως αναφέραμε, η λύρα ήταν το κύριο όργανο στα γλέντια της Ελαφονήσου, με εξαίρεση τα δύο πανηγύρια του Αγίου Σπυριδώνα όπου ο κόσμος ήταν πολύς (μιας κι έρχονταν από Βάτικα, Κύθηρα κ.λ.π.) και γίνονταν με ζυγιές βιολιού- λαούτου. Τα άλλα δυο μικρότερα πανηγύρια¹⁹⁶, γίνονταν με τη λύρα. Οι λυράρηδες σε καμία περίπτωση δεν συμμετείχαν επαγγελματικά στα πανηγύρια του Κάτω-Νησιού αφού το παίξιμο θεωρούνταν ευχαρίστηση, αλλά και αποτελούσε κι ένα είδος χρέους¹⁹⁷ προς την κοινότητα της οποίας ήταν μέλη. Το γλέντι αυτό στηνόταν σε κάποιο σκιερό μέρος ανάμεσα στο ναό της Παναγίας και το σπίτι του Σ. Π. Αρώνη (γέρο- Μπιστολά) και εμπεριείχε όλες τις φάσεις αλλά και το εθιμοτυπικό ενός επίσημου γλεντιού. Οι συμμετέχοντες έφερναν κρασιά και φαγητά από το σπίτι τους και μετά τα «πρώτα ποτηράκια» άρχιζαν το τραγούδι ενώ στη συνέχεια το λόγο είχαν οι λύρες και ο χορός. Οι γυναίκες δεν είχαν ιδιαίτερες φροντίδες -μιας και τα φαγητά ήταν ήδη έτοιμα και δεν απαιτούνταν σερβίρισμα αφού οι πετσέτες με τα φαγητά λύνονταν κατά γης, όπου και κάθονταν οι γλεντιστές κατά οικογένειες- οπότε συμμετείχαν στο γλέντι με την προϋπόθεση βέβαια ότι συνοδεύονταν¹⁹⁸. Οι παντρεμένες ήταν

---

¹⁹⁶ [...] *Ήταν ο γέρο Μπιστολάς, και τη Λαμπροπαρασκευή και πολλές γιορτές, γιατί πηγαίναμε και με το παλιό, της Παναγίας (Δεκαπενταύγουστο) ξέρω 'γω, και γλεντούσαμε με τη λύρα του γέρο Μπιστολά όσο ζούσε. [...]* X. I. Αρώνης, Ελαφόνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

¹⁹⁷ [...] *Βέβαια έπαιζε ο Μπιστολάς στη Παναγίτσα. Αλίμονο, Κατωνησιώτης ήταν δε θαπαιζε για τη Παναγία; Αλλά και ο παππούς ο Παλεθρόμητσος. Χωρίς τη λύρα του θαρχότανε; Ο κόσμος περίμενε πώς και πώς να γλεντήσει. [...]* X. I. Αρώνης, Ελαφόνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

¹⁹⁸ [...] *Τη Λαμπροπαρασκευή και της Παναγίας βάναμε στο ένα σακούλι τα φαγητά και στο άλλο τις λύρες. Μετά τη λειτουργία στρωνόμαστε στις ελιές και τρώγαμε και μετά... ω, ρε μάνα μου. Από το πολύ χορό σηκωνότανε το κόμα και έβλεπες μια λίχνη. Έλεγες ότι γινότανε πόλεμος. [...]* Λ. Δ. Μέντης Ελαφόνησος, 17 Μάη 2006.

περισσότερο ελεύθερες στη συμμετοχή τους στο χορό και το τραγούδι, ενώ στις ανύπαντρες έπρεπε να το επιτρέψει ο πατέρας ή ο αδελφός¹⁹⁹.

Όμως εκεί που η λύρα μαζί με το τραγούδι, κυριαρχούσαν, ήταν το αυτοσχέδιο γλέντι. Συνοδευτικό όργανο, -όπως το λαούτο στη περίπτωση του επίσημου- δεν υπήρχε και ο ρυθμός δινόταν με παλαμάκια²⁰⁰ οπότε ήταν πολύ εύκολα να στηθεί ένα γλέντι.

Εικόνα 3. 1: Στιγμιότυπο από αυτοσχέδιο γλέντι στο χωριό Βελανίδια Λακωνίας.

Το να ξεκινήσει λοιπόν η λύρα να παίζει και μια συγκέντρωση να εξελιχθεί σε γλέντι, δεν γινόταν με δυσκολία. Όταν «έπαιναν» τη λύρα δε,

---

¹⁹⁹ Η Σταυρούλα Χ. Αρώνη κόρη του Δ. Χ. Μέντη, επειδή είχαμε ακούσει ότι ήταν από τις ωραιότερες φωνές της εποχής της, στη συνάντηση που είχαμε το Σεπτέμβριο του 2005, την παρακαλέσαμε να μας τραγουδήσει. Στη συζήτηση που είχαμε στη συνέχεια ανέφερε μεταξύ άλλων, ότι παρότι ο πατέρας της έπαιζε λύρα η ίδια δεν τραγουδούσε στο γλέντι, παρά μόνον όταν της το έλεγε εκείνος. Συνήθως μάλιστα όταν τέλειωνε το γλέντι, της ζητούσε να τραγουδήσει έναν αμανέ, όπου ήταν το επισφράγισμά του.

²⁰⁰ [...] Δεν είχαμε τρόπο να συνοδεύεται ο λυράρης στην Ελαφόνησο. Μόνο αν έπαιρνε κάποιος ένα πράγμα και χτυπούσε να κρατήσει το ρυθμό. Αλλά εκείνο που γινότανε ήταν ότι τραγούδαγε ο ένας βάραγε παλαμάκι ο ρυθμός και λέγανε τραγούδια και χορεύανε. Αυτό θυμήθηκα εγώ. Στου μπάριμπα Παλεθρόγιαννη το σπίτι που ήταν κάτω στο Κάτω-Νησί την ημέρα που γιόρταζε γινότανε αυτό το πράγμα. Με το τραγούδι, με τη λύρα, και παλαμάκια ο ρυθμός. [...] Π. Δ. Μέντης, Πειραιάς, 17 Μάη 2005.

σηματοδοτούσαν την έναρξη του γλεντιού. Αρκούσε το να είχαν μαζευτεί σε κάποιου το σπίτι και μια κουβέντα όπως «φέρε τη λύρα σου να μας παίξεις». Ή αν αρχικά απουσίαζε ο λυράρης, έστελναν κάποιον να τον φωνάξει αν και τις περισσότερες φορές το γλέντι σπηνόταν στο σπίτι κάποιου εξ' αυτών²⁰¹. Προφανώς αυτό έχει να κάνει και με το γεγονός ότι αυτοί που έπαιζαν λύρα ήταν «άνθρωποι του γλεντιού». Δεν αναφέρεται από κανέναν ότι αρνούσαν να παίξουν ή ότι ήταν «παράξενοι» απεναντίας η ευχαρίστηση της παρέας ήταν και δική τους. Εξάλλου δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός, ότι η στενότητα του χώρου ως νησί, ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια, διατηρούσε μεταξύ των άλλων, σε γενικές γραμμές ένα σταθερό ρεπερτόριο που ήταν κοινώς αποδεκτό από όλους τους γλεντιστές οπότε δεν υπήρχε περίπτωση οι παραγγελιές που γίνονταν να μην εξεφραζαν ή να μην άρεσαν στον λυράρη. Πάντως οι πληροφορίες μας λένε ότι οι λυράρηδες, όταν άκουγαν κάποιο τραγούδι που τους άρεσε, προσπαθούσαν να το αποδώσουν και μάλιστα μιλούσαν με θαυμασμό για το χάρισμά τους αυτό, αφού παρότι δεν υπήρχε η δυνατότητα αναπαραγωγής ενός τραγουδιού που ακουγόταν π.χ. σε ένα πανηγύρι, αυτοί στο επόμενο γλέντι το έπαιζαν²⁰².

Οι Ελαφονησιώτες, θεωρούσαν δεδομένο όπως μας αφηγούνται, ότι όταν βρεθούν σε παρέα με το Μπιστολά, το Ντίγρη και τον Παλεθρόμητσο θα παίξει και η λύρα. Ιδιαίτερα όταν μέσα στην παρέα αυτή ήταν και κάποιος που κατά γενική παραδοχή τραγουδούσε καλά, κάποιος «μερακλής²⁰³», τότε

---

²⁰¹ [...] *Εγώ θυμήθηκα παραδείγματος χάρη το γέρο Μπιστολά, ο οποίος γέρο- Μπιστολάς, ήταν πολύ παλιός άνθρωπος. Καλός λυράρης. Συνέχεια γινότουσαν γλέντια στο σπίτι του[...], Ν. Ι. Μέντης, Ελαφόνησος, 06 Σεπτεμβρη 2005.*

²⁰² [...] *Κι εκείνο που ήταν το σπουδαιότερο ήταν ότι, όπως και τώρα, μπαίνανε καινούριοι σκοποί και τραγούδια. Δεν είχαμε τότε ούτε το ραδιόφωνο, ούτε κάποιο μέσο να το αποστηθίσεις από κάπου, αν το ακούσεις π.χ. απ' την τηλεόραση. Άρα αυτοί οι άνθρωποι είχαν κάποια έμπνευση καλύτερη, πως τ' άκουγε όταν πήγαινε σε ένα χορό, σε ένα γλέντι και την άλλη μέρα το 'παιζε με τη λύρα; Μπορούσε να το παίξει. Ε, βέβαια μην περιμένεις και θαύματα. Όμως μπορούσε να παίξει, να χορέψεις και τέτοια πράγματα. [...]* Ν. Ι. Μέντης, Ελαφόνησος, 06 Σεπτεμβρη 2005.

²⁰³ [...] *Οι ερμηνείες που μπορεί να δώσει κανείς στην πολιτισμική πρακτική δε δείχνουν ποτέ το μεμονωμένο άτομο αλλά το συμβολικό σύστημα στο οποίο είναι ενταγμένο. Ακόμη*

επιδίωκαν ακόμη περισσότερο να συμβεί αυτό, τόσο οι ίδιοι οι λυράρηδες όσο και αυτοί που τραγουδούσαν αλλά και οι υπόλοιποι γλεντιστές.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρθηκαν οι περιστάσεις στις οποίες σηνόταν ένα αυτοσχέδιο γλέντι. Η γλεντική συμπεριφορά λοιπόν, ήταν ανάλογη με τις περιστάσεις. Για παράδειγμα τα πιο επίσημα γλέντια όπως οι γάμοι, οι αρραβώνες κ.λ.π. είχαν μια πιο πειθαρχημένη -θα λέγαμε- μορφή, με την άποψη ότι ο συμποσιασμός ήταν προϋπόθεση, στο χορό τηρούσαν αυστηρά η σειρά, οι σκοποί και τα τραγούδια ήταν πιο συγκεκριμένα και οι γλεντιστές ήταν οι «καλεστικοί» και όχι κατ' ανάγκη οι άνθρωποι που ταίριαζαν στην παρέα. Στην περίπτωση που το γλέντι γινόταν με αφορμή τις ονομαστικές εορτές ή τους αντίγαμους (το τραπέζι στους κουμπάρους του ζευγαριού την επόμενη από το γάμο Κυριακή), είχε μεν ως βάση το συμποσιασμό, αλλά η παρέα ήταν πιο κλειστή και οι καλεσμένοι ήταν, εκτός από τους κουμπάρους, οι κάποιιοι συγγενείς ή φίλοι του ζευγαριού, οπότε η λύρα με το τραγούδι λειτουργούσαν πιο αυθόρμητα. Ένα από τα σημαντικά γλέντια στο νησί, ήταν αυτό της δευτέρης Αποκριάς όπου συνήθως οι κάτοικοι συγκεντρώνονταν να «αποκρέψουν» κατά σόγια πολλές οικογένειες μαζί σε όποιον είχε πιο ευρύχωρο σπίτι²⁰⁴. Οι μασκαράδες γύριζαν από σπίτι σε σπίτι και σε κάθε «εστία» γλεντιού χόρευαν και έπιναν. Τα σπίτια που είχαν λυράρηδες ήταν συνήθως τα τελευταία που σταμάταγε το γλέντι²⁰⁵. Σε

και ο μερακλής τραγουδιστής, ή ο τεχνίτης οργανοπαίκτης δεν οφείλουν την ιδιαιτερότητα τους στην υποκειμενική τους ικανότητα, αλλά στη δυνατότητα του πολιτισμικού πλαισίου να παράγει τέτοιες ιδιότητες που τελικά δίκαια ή άδικα σε κάποιους αποδίδονται.[...] (Βλ. Χτούρης 1997:28).

²⁰⁴[...] Τις Απόκριες ως επί το πλείστον ήμαστε στο Κατώ Νησί. Στου Μπάρμπα Παλεθρόγανη το σπίτι. Καλά πια, δυο μήνες πριν κανονίζαμε πως θα ντυθούμε. Πελεκάγαμε σε ξύλο μέχρι γαϊδουροκέφαλα, για να κάνουμε τους γαϊδάρους. Αφού πηγαίναμε όπου πηγαίναμε, ξαναγυρίζαμε στο σπίτι, όπου πια είχαν μαζευτεί κι άλλοι και γινότανε το σώσε με τη λύρα και με τους χορούς. Στο τέλος οι γυναίκες ζυμώνανε και ανοίγανε φύλλα και φτιάχνανε γαλοχυλοπίτες για να φτιάξει πια το στομάχι για τη Καθαροδευτέρα.[...]. Λ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

²⁰⁵[...] *Κι ο παππούς ο Ντίγρης, τον θυμάμαι που έλεγε σιχάκια. Έκανε απόκριες μια φορά στις πεθεράς μου (της κόρης του) το σπίτι είχαμε πάει μασκαράδες εγώ τότε νεαρός, κι*

όλες τις παραπάνω εκδηλώσεις οι κοπέλες δεν μπορούσαν να συμμετέχουν, χωρίς συνοδό. Θεωρούνταν αδιανόητο επίσης να συνοδέψει η μάνα την κόρη στο γλέντι. Αν δεν υπήρχε αδερφός ή αν ο πατέρας δεν ζούσε ή έλειπε, οι γυναίκες δεν έπαιρναν μέρος σε αυτό, παρά μόνο αν υπήρχε κάποιος άλλος κοντινός συγγενής που θα ήταν μαζί τους.

Οι περιστάσεις γλεντιών που δικαιολογούσαν την παρουσία ασυνόδευτων γυναικών, ήταν ύστερα από τις συλλογικές αγροτικές ή άλλες δουλειές²⁰⁶ που αναφέραμε στο δεύτερο κεφάλαιο. Στις περιοχές εκτός του Χωριού, (Λεύκη και Κάτω Νησί) όπου τύχαινε να βρίσκονται τα σπίτια των λυράρηδων, οι αγροτικές ασχολίες απαιτούσαν πολλές φορές το χρόνο συλλογική διαδικασία και είχαμε αρκετές διανυκτερεύσεις και συγκεντρώσεις εκεί για αυτό το λόγο. Μετά τη δουλειά συνήθως κάθονταν όλοι μαζί να φάνε και όχι λίγες φορές, είτε άρχιζαν το τραγούδι και παρακινούσαν τον λυράρη, ή έπιανε πρώτα αυτός το όργανο και ξεκινούσε το τραγούδι και ο χορός. Αυτό ήταν πιο συνηθισμένο κατά τις τελευταίες μέρες της συλλογικής εργασίας, όπου πλέον η ικανοποίηση του τελειώματός της, έδινε άλλο κέφι²⁰⁷. Στο γλέντι συμμετείχαν όσοι βρίσκονταν εκεί, αλλά και εργάτες και ιδιοκτήτες άλλων χωραφιών. Δεδομένου ότι σε πολλές περιπτώσεις οι γυναίκες ήταν αυτές που πήγαιναν εργάτριες στα χωράφια, ο χορός στηνόταν κυρίως από αυτές. Η λύρα γύριζε σκοπό και συνόδευαν με χορό τραγούδι και παλαμάκια. Μάλιστα από τη στιγμή που υπήρχαν περισσότεροι από δύο λυράρηδες στο γλέντι, η

έλεγε: Η λύρα μου είναι καρδιά Και το σαλιάρι (δοξάρι) βάτο Κι ανάθεμα τις κοπελιές Που δε μου λένε... να το! [...], Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτεμβρη 2005.

²⁰⁶ [...] *Κι ήταν η Κατερινιώ, η Φανιώ, ήτανε του Κουμόγιαννη αδερφάδες. Αυτές λοιπόν τραγουδούσανε, είχανε πολύ καλή φωνή. Εγώ την Κατερινιώ τη θυμήθηκα που ήμουνα παιδί κι είχε έρθει για αλάτι πια μεγάλη και θυμάμαι που το στρώσαμε στο χορό και βάραγε παλαμάκια και τραγούδαγε. Και χορεύανε ώρες πολλές.[...], Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 30 Σεπτεμβρη 2005.*

²⁰⁷ [...] *Ας πούμε θερίζαμε. Οι εργάτισσες ως επί το πλείστον μένανε σπίτι μας για να πιάσουμε νωρίς την άλλη μέρα. Άμα κοντεύαμε να νετάρουμε κολλάγανε του παππού. Μπάρμπα Μήτσο θα τελειώσουμε και δε θα 'χουμε χορέψει. Ο παππούς (ο πατέρας του) δεν ήθελε και πολλά για να πιάσει τη λύρα.[...], Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.*

λύρα άλλαζε χέρια επιτρέποντας έτσι και στους μουσικούς να συμμετέχουν στο χορό.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, σε ότι αφορά το συμποσιασμό αλλά και το χορό, τηρούνταν οι ίδιες συμβατικές διαδικασίες με αυτές του επίσημου γλεντιού, απλά σε κάποια αυτοσχέδια γλέντια μπορεί αρχικά να έλειπε η φάση του συμποσιασμού αλλά ένα κέρασμα όσο δύσκολη και να ήταν η εποχή, συνήθως προσφερόταν κατά τη διάρκεια του γλεντιού.

Η γλεντική συμμετοχή διαφοροποιείται κυρίως κατά φύλο. Οι άντρες έπιναν, τραγουδούσαν, έπαιζαν μουσική και χόρευαν δημόσια ανεξαρτήτως ηλικίας. Είχαν τον κύριο λόγο στο να ξεκινήσει η γλεντική διαδικασία. Ήταν αυτοί που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, σηματοδοτούσαν την έναρξη του γλεντιού, εγκαινίαζαν την κάθε φάση της γλεντικής διαδικασίας και αποφάσιζαν πόσο θα διαρκέσει η καθεμία από αυτές²⁰⁸. Οι γυναίκες, ανάλογα την περίπτωση κατά την οποία αυτό συντελούνταν, κύρια φρόντιζαν το συμποσιασμό, τα παιδιά που ήταν πάντα πολλά και γενικά τα του σπιτιού και δευτερευόντως συμμετείχαν στο γλέντι, χωρίς βεβαίως να μπορούν να παρεμβαίνουν στην εξέλιξη του. Ειδικότερα, το παίξιμο της λύρας αλλά και γενικά των οργάνων, όπως προκύπτει από τις προφορικές μαρτυρίες, ήταν αποκλειστικά ανδρική υπόθεση. Εξαιρεση αποτελούσε η φλογέρα που μπορούσαν να παίζουν οι τσοπανοπούλες στο βουνό αλλά όχι στα γλέντια²⁰⁹.

Τις Κυριακές, όπως διαπιστώνουμε από τους πληροφορητές δεν δουλεύανε στα κτήματα και στα σπίατα των λυράρηδων μαζεδόνταν παιδιά και εγγόνια. Αναφέρουν μάλιστα ότι πήγαιναν σχεδόν κάθε Κυριακή για να

---

²⁰⁸ Κάβουρας, 1993:237 αναφερόμενος στη διαφοροποίηση κατά φύλο της συμμετοχής στο ολυμπίτικο γλέντι και των πρωτοβουλιών που μπορούσαν οι γλεντιστές ανάλογα με το φύλο τους να πάρουν.

²⁰⁹ [...] *Ο Λάμπης (Χ. Ι. Αρώνης Πιπίγας) έπαιζε καλό τσαφάρι (φλογέρα), ο πατέρας του έπαιζε, οι προκάτοχοί του 'παιζαν όλοι. Μπορώ να σου πω τους θυμάμαι που παίζανε τσαφάρι στην πλαγιά που 'βοσκαν τα πρόβατα. Κι οι αδερφές του παίζανε.[...]* Ν. Ι. Μέντης, Ελαφόνησος, 06 Σεπτέμβρη 2005.

χορέψουν²¹⁰. Εκεί, το τραπέζι στηνόταν για τα μέλη της οικογένειας, αλλά όταν άρχιζε η λύρα να παίζει και ξεκινούσε ο χορός, ήδη είχαν συγκεντρωθεί οι «πέρα πέρα»²¹¹. Στη περίπτωση αυτή ο λυράρης, ξεκινούσε να παίζει για να ευχαριστήσει τα «παιδιά», αλλά δεν ήταν λίγες οι φορές που άναβε μεγάλο γλέντι.

Έχει προαναφερθεί, ότι ο Σ. Π. Αρώνης (Μπιστολάς), κατά γενική ομολογία ήταν ο καλύτερος λυράρης. Είχε, όπως μας λένε οι πληροφορητές, ευχαριστήσει δυο τρεις γενιές Ελαφονησιώτες και όχι μόνο. Ήξερε τους χορευτές του νησιού έναν προς έναν και πώς χόρευε ο καθένας. Ακόμη και όταν ήταν γέρος και δεν έβλεπε, ρωτούσε ποιος χόρευε μπροστά για να του παίξει το τραγούδι που αυτός προτιμούσε²¹². Στα αυτοσχέδια γλέντια, καθένας έπαιρνε μέρος σε κάθε φάση της γλεντικής διαδικασίας στο βαθμό που ήταν αυτό επιτρεπτό με βάση τον κανονιστικό κώδικα που ίσχυε στην κοινότητα, κυρίως σχετικά με τις διαφοροποιήσεις στο γλέντι ανάλογα με το φύλο. Οι παρευρισκόμενοι συμμετείχαν ενεργά στην τελετουργία, λαμβάνοντας μέρος σε όλες τις φάσεις του γλεντιού. Μια βασική διαφορά μεταξύ των αυτοσχέδιων και των επίσημων γλεντιών, πέρα από τα όργανα που χρησιμοποιούνταν αλλά και γενικότερα το πλαίσιο στο οποίο συνέβαινε το καθένα, ήταν η σχέση των γλεντιστών με το τραγουδιστικό σκέλος του γλεντιού. Στο αυτοσχέδιο γλέντι, υπήρχε άμεση συμμετοχή των γλεντιστών, σε σχέση με το αντίστοιχο τραγουδιστικό μέρος του επίσημου. Απ' αυτό προέκυπτε και μια ακόμη, πολύ σημαντική διάσταση της τραγουδιστικής

---

²¹⁰[...]Σχεδόν κάθε Κυριακή γλεντάγαμε. Ο παππούς ο Μπιστολάς έπαιζε και εμείς τραγουδάγαμε.[...] Διαμάντω Γ. Λιάρου: Ελαφόνησος 23 Δεκεμβρίου 2006.

²¹¹[...]όταν ήμασταν παιδιά, μαζευόμασταν στο σπίτι του μπάρμπα Μπιστολά, και γινότανε το σώσε κάθε Κυριακή όποτε πηγαίναμε για χορό. Γιατί άλλη επιλογή δεν είχαμε ας πούμε ούτε να πίνουμε, ούτε να κάνουμε τίποτα. Απλά χορεύαμε. Όταν βρισκόμαστε. Έπαιζε λοιπόν.[...] Ν. Ι. Μέντης, Ελαφόνησος, 06 Σεπτέμβρη 2005.

²¹² [...] Στο τέλος πια ο παππούς ο Μπιστολάς δεν έβλεπε καλά. Λύρα έπαιζε παρά τα γεράματά του και μέχρι τα τελευταία του. Μάλιστα θυμόταν πως χόρευε ο καθένας και τα τραγούδια που από άλλες φορές του ζητούσαν να παίζει και ρωτούσε ποιος χόρευε μπροστά, για να του παίξει το τραγούδι που ήθελε.[...] Διαμάντω Γ. Λιάρου: Ελαφόνησος 23 Δεκεμβρίου 2006

φάσης, το αυτοσχέδιο διαλογικό τραγούδι. Έτσι στο αυτοσχέδιο γλέντι υπάρχει κάτι που, ενώ δεν άρμοζε στους κανονιστικούς κώδικες που διέπαν το επίσημο, αποτελούσε βασικό χαρακτηριστικό του. Στα επίσημα γλέντια, δε λέγονταν μαντινάδες και δεν μπορούσε κάποιος να σηκωθεί και να τραγουδήσει. Αντί αυτού, γίνονταν «παραγγελιές» στον τραγουδιστή συνήθως επί αμοιβής. Αντιθέτως στο αυτοσχέδιο, μέσα από τις μαντινάδες, δινόταν η ευκαιρία να γίνει κι ένα είδος κριτικής για το καθετί που συνέβαινε και να βγει τελικά ένα είδος ετυμηγορίας σε σχέση με όσα ειπώθηκαν και το αν αυτά είναι αποδεκτά από την κοινότητα, σύμφωνα πάντα με τους κανόνες που τη διέπουν την εκάστοτε χρονική στιγμή²¹³.

Όλες ανεξαιρέτως οι πληροφορίες μας, συγκλίνουν στο ότι τα μεγαλύτερα γλέντια γίνονταν, όταν τη λύρα συνόδευε ένας τραγουδιστής με ιδιαίτερες ικανότητες να αυτοσχεδιάζει στίχους και θεωρούν το αυτοσχέδιο διαλογικό τραγούδι, ούτως ή άλλως συνδεδεμένο με τη λύρα. Από τις αφηγήσεις προκύπτει ότι πολλές φορές, τύχαινε να χορεύουν ώρες²¹⁴ χωρίς να αλλάζει η λύρα σκοπό και η εναλλαγή και η ποικιλία μέσα στο γλέντι επιτυγχάνονταν με το διαλογικό τραγούδι. Ένα εξάλλου από τα προτερήματα των δυο παλαιότερων λυράρηδων ήταν ότι οι ίδιοι αυτοσχεδίαζαν. Όπως φάνηκε από την έρευνα το αυτοσχέδιο διαλογικό τραγούδι ήταν συστατικό του γλεντιού πολύ πριν το 1930. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες ο Αγγελής Χ. Μέντης ήταν πολύ καλός στο να αυτοσχεδιάζει και να σατιρίζει μέσα από τα στιχάκια του και παρόλο που είχε φύγει χρόνια από τη ζωή, τον μνημόνευαν ακόμη πολύ συχνά ως τον καλύτερο από όλους σε αυτό. Επίσης ο Δ. Χ.

---

²¹³ Κάβουρας 1993:237 αναφερόμενος στη λειτουργία του αυτοσχεδίου διαλογικού τραγουδιού στην Όλυμπο Καρπάθου ως ένα μέσο για την «εκμείευση μιας συλλογικής δικαστικής γνωμοδότησης» της κοινότητας για κάποιο θέμα.

²¹⁴ [...] *Μαζευόντουσαν κόσμος (σου Γέρο Μπιστολά) και τραγουδούσαν τα τραγούδια. Γιατί εγώ μπορώ να σου τραγουδάω να χορεύεις από το βράδυ ίσαμε τ' άλλο πρωί. Ξέρω τόσα στιχάκια δηλαδή που μπορεί να βαστάω μέχρι το πρωί να λέω τραγούδια. Και χορεύανε με τα τραγούδια. Και βάνανε και τον παππού. Πολύ κωμικά στιχάκια έβγανε και τραγούδαγε ο μπάρμπα Παλεθρόγιαννης, και δώσ' του χορό. Δε χρειαζότανε να αλλάξει σκοπό.*[...] Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

Μέντης αναφέρει για τον πατέρα του, ότι εκτός του ότι έπαιζε λύρα, ήταν πολύ καλός στο να βγάζει στιχάκια. Μπορούμε να πούμε, στο βαθμό που μας το επιτρέπουν τα στοιχεία που έχουμε, ότι η μαντινάδα ήταν τόσο παλιά, όσο και η λύρα στο νησί. Οι πληροφορητές μας, προκειμένου να μας δώσουν να καταλάβουμε πόσο άρρηκτα ήταν συνδεδεμένη η λύρα και η μαντινάδα, αναφέρουν ότι «όπου υπήρχε λύρα υπήρχε και μαντινάδα» κι ότι όταν ξεκινούσαν να τραγουδάνε, μπορούσαν να χορεύουν «από το βράδυ ως το άλλο πρωί»²¹⁵. Σε αυτή τη διαδικασία συμμετείχαν όλοι σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, μα φυσικά υπήρχαν κάποιοι²¹⁶, οι οποίοι είχαν την ευχέρεια να αυτοσχεδιάζουν με ιδιαίτερη άνεση.

Ουσιαστικά, μέσα από το αυτοσχέδιο διαλογικό τραγούδι γινόταν μέχρι ενός σημείου σχολιασμός των γεγονότων και των καταστάσεων που συνέβαιναν στην κοινότητα, σατιρίζοντας ή καυτηριάζοντάς τα, όντας παράλληλα αρκετά προσεκτικοί σε ό,τι αφορά τον τρόπο που θα αναφερθούν σε κάποιον²¹⁷.

Σε σχέση με τις γυναίκες όσον αφορά το τραγούδι, υπήρχε μια σχετική ελευθερία στο αυτοσχέδιο γλέντι. Υπήρχαν μερικές, που ξεχώριζαν για τη φωνή τους και συνήθως οι υπόλοιποι γλεντιστές τους ζητούσαν να τραγουδήσουν. Σε αυτή την περίπτωση η άδεια ήταν απαραίτητη αν η κοπέλα ήταν ανύπαντρη, ειδικά στην περίπτωση που ο συνοδός ήταν ιδιαίτερα αυστηρός. Όμως παρά τα ισχύοντα ήθη, κάποιες από αυτές τις καλλιφώνες, αν συνδύαζαν και αυτοσχεδιαστική ικανότητα, «καταξιώνονταν» κατά

---

²¹⁵ Προφορικές πηγές: Κ. Λ. Μέντη, Ελαφώνησος, 23 Δεκέμβρη 2006, Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005, Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 30 Σεπτέμβρη 2005, Π. Δ. Μέντης, Πειραιάς, 17 Μάη 2005. Επίσης Γκίκας 1978: 66 αναφερόμενος στο αρβανίτικο τραγούδι που δημιουργούνταν πάνω στο χορό ή στο γλέντι και η δημιουργία του βασίζεται στον αυτοσχεδιασμό και το αυθόρμητο.

²¹⁶ [...]Στις μαντινάδες ήταν άσος ο μακαρίτης ο Σπυράρας (Σπύρος Δρακάκης). Αυτός άμα άρχιζε, έλεγε ποτέ να μη σταματήσει.[...] Κ. Λ. Μέντη, Ελαφώνησος, 23 Δεκέμβρη 2006

²¹⁷ Τα μέλη της κοινότητας χρησιμοποιούν τη συμβολική γλώσσα [...] για να εκφράσουν τα προσωπικά τους βιώματα και τις συλλογικές τους εμπειρίες, αναπλάθοντας έτσι συνεχώς τη σχέση τους με τον κόσμο (Κάβουρας 1994:140).

κάποιο τρόπο και αποκτούσαν περισσότερη ελευθερία όσον αφορά τις πρωτοβουλίες δίπλα στους λυράρηδες μέσα στο γλέντι, ιδιαίτερα αν τους συνέδεαν συγγενικοί δεσμοί με αυτούς²¹⁸. Συχνά γίνεται αναφορά σε δύο γυναίκες, την Ειρήνη Π. Ρουμάνη και τη Διαμάντω Γ. Λιάρου, οι οποίες κατά γενική ομολογία είχαν πολύ ωραία φωνή και πάντα στα αυτοσχέδια γλέντια δεν χρειαζόταν να τους το ζητήσει κάποιος, αφού θεωρούνταν δεδομένο ότι θα τραγουδήσουν. Συν τοις άλλοις, οι δυο τους ήταν πολύ καλές στο να αυτοσχεδιάζουν και αυτά τις έκαναν θα λέγαμε από τις «δυνατές παρουσίες» του γλεντιού.

Όσον αφορά το ρεπερτόριο πέρα από τους δυο τρεις σκοπούς που επαναλαμβάνονταν με τους αυτοσχέδιους δεκαπεντασύλλαβους στίχους, θα μπορούσαμε να πούμε τα εξής:

Όπως έχει αναφερθεί στο πρώτο κεφάλαιο, οι Ελαφονησιώτες ήταν ράμα Μανιατών, Κυθηρίων, Κρητικών κ.λ.π. οι οποίοι με το πέρασμα του χρόνου είχαν ομογενοποιηθεί. Ο λυράρης μέσα στο αυτοσχέδιο γλέντι δεν μπορούσε παρά να εκφράζεται με τη μουσική που έφεραν οι Ελαφονησιώτες μέσα τους, όπως είχε διαμορφωθεί με το πέρασμα του χρόνου. Έτσι τα τραγούδια που ακούγονταν στα γλέντια ήταν Καλαματιανά, Τσιριγώτικα, Κρητικά και κάποια τσάμικα. Αγαπημένοι σκοποί ήταν επίσης το συρτοπολιτικό το χειμαριώτικο²¹⁹ και το συληβριανό²²⁰. Δεν έλειπαν βέβαια

---

²¹⁸ [...]μωρέ ρίχναμε τραγούδι με την αδερφή μου την Άννα όταν έπαιζε ο παππούς μας ο Μπιστολάς, δε σταματάγαμε. Μου άρεσε και μένα να τραγουδάω, αλλά και στο κόσμο. Στου Αραμάκη το γάμο (το 51), που έπαιζε ο Καπτα- Σπύρος λαούτο, με είχε παρακαλέσει να τραγουδήσω. Βγάλαμε το γάμο οι δυο μας. Λαγούτο και τραγούδι.[...] Δ. Γ.Λιάρου Ελαφώνησος, 23 Δεκέμβρη 2006

²¹⁹ [...] Η μάνα μου τραγούδαγε πολύ ωραία, ακόμα και τα κλέφτικα. Αλλά λέγανε πολλά. Πιο πολύ στο Καλαματιανό, αλλά και Κρητικά και Τσιριγώτικα. Ο Λάμπης ο αδερφός μου έπαιζε πολύ γλυκά. Έπαιζε και τα πιο δύσκολα, συρτοπολιτικό, πεντοζάλια και τέτοια. Ο πατέρας (Δ. Χ. Μέντης) έπαιζε πολύ το χειμαριώτικο. Του άρεσε μάλιστα, άμα τον σκαϊζάραμε να του το παίζουμε να το χορεύει. Το χόρευε πολύ μερακλίδικα.[...] Λάμπρος Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

²²⁰ [...]θυμάμαι που μας έλεγε (ο Σ. Π. Αρώνης, ο Γέρο Μπιστολάς) είχε βγει λέει τότε ένας σκοπός, ήτανε το Συληβριανό, η Συληβρία είναι ένα μέρος της ανατολικής Θράκης της

και τα κλέφτικα και οι αμανέδες που λεγόντουσαν μόνον από τους καλούς και «μερακλήδες» τραγουδιστές χωρίς λύρα²²¹ όταν έρχονταν στο κέφι ή γιατί το ζητούσε η παρέα.

Μπορεί η λύρα, όπως είπαμε, να μην μπορεί να παίξει στο πανηγύρι, μέσα ωστόσο στο αυτοσχέδιο γλέντι, έχοντας την ιδιότητα του οργάνου που ανά πάσα στιγμή μπορούσαν να έχουν²²², έπαιζε καθοριστικό ρόλο, ώστε ορισμένα πράγματα να γίνονται με διαφορετικό τρόπο από αυτόν του επίσημου γλεντιού και μέσα από εκεί να επιτυγχάνεται το να φτάνουν οι γλεντιστές στην τελετουργική μέθεξη²²³.

Σε ό,τι αφορά τις πρακτικές που, πέραν της λύρας, συναντούμε στο αυτοσχέδιο γλέντι, πρέπει να καταστήσουμε σαφές το εξής. Η λύρα εδώ είχε ένα ρόλο που συσπειρώνε την κοινότητα και συντελούσε καταλυτικά στην έκφραση των μελών της κοινότητας ως ομοιογενές σύνολο.

πάσαι ποτέ βυζαντινής αυτοκρατορίας που τελοσπάντων οι άνθρωποι είχαν ένα σκοπό όπως έχουμε εμείς τώρα το νησιώτικο και χορεύουμε. Αυτός λοιπόν ο άνθρωπος ήξερε να σου παίξει ένα τέτοιο να χορέψεις. Κι είναι σημαντικό πως το 'χε μάθει. Απλά το είχε μάθει από κάποιον που το άκουσε. Δεν είχε άλλο μέσο.[...], Ν. Ι. Μέντης, Ελαφώνησος, 06 Σεπτέμβρη 2005.

²²¹ Σύμφωνα με τις προφορικές μαρτυρίες των: α) Π. Δ. Μέντη, Πειραιάς, 17 Μάη 2005, β) Λ. Δ. Μέντη, Ελαφώνησος, 30 Σεπτέμβρη 2005, γ) Ν. Ι. Μέντη, Ελαφώνησος 06 Σεπτέμβρη 2005, δ) Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

²²² [...] *Ενώ απλά γλέντια με λύρα μπορεί να γινόταν και Σαββάτο, να ήταν δω η Διαμάντω να μας έλεγε. Και Σαββάτο βράδυ μπορεί να γινότανε. Εκεί γινότανε σαββατόβραδο κι έλα παππού παιξε μας τη λύρα, και έπιαναν και χορεύανε. Για χάρη γούστου. Ήτανε πρόχειρο πράγμα η λύρα.[...]* Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

²²³ Attali 1991: 45- 88, Κάβουρας 1997:56- 57 αναφερόμενος στο δίκτυο της θυτικής τελετουργίας.

3.β. Η σταδιακή υποχώρηση της λύρας από βασικό όργανο του αυτοσχεδίου γλέντιού.

Τα γεγονότα του '40- '41, ανέστειλαν γενικώς τις επί μέρους δραστηριότητες, μιας και κύριο μέλημα όλων πια ήταν η επιβίωσή τους. Αμέσως μετά, η λύρα επανεμφανίζεται αρχικά μόνο στα σπιτία των λυράρηδων. Κατά τη διάρκεια αυτής περιόδου χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία που έχουμε σχετικά με τη λύρα και τη θέση που κατείχε: [...] *Ε, μετά συνέχιζαν οι πόλεμοι.. Ήτανε παγκόσμιος πόλεμος. Κι όταν η Αμερική έριξε τη μπόμπα, όλοι οι άλλοι κι ο Γερμανός παραδόθηκε. Εμάς όμως ο πόλεμος δεν μας κώλωσε από τις λύρες.[...]* Όχι. Όποτε βρίσκαμε ευκαιρία παίζαμε. Αν επαιζαμε λέει; Τότε έπαιζε η κοιλιά κι η λύρα. Εμείς στη αρχή είμαστε μικρά. Μα η λύρα ήταν η μόνη μας παρηγοριά Μετά, στα δεκατέσσερα δεκαλέντε παίζαμε και στην παρέα. Κι ο παππούς έπαιζε. Πολύ. Όποτε ερχόταν εκεί κανένας και τον καλούσε ο παππούς, του 'βαζε καρτούτσο και παστά κι έπαιζε λύρα. Ε, καλά όταν βαρούσαν τα αεροπλάνα έτρεμε το κατακάρδι μας.[...] ²²⁴.

Τα πανηγύρια το διάστημα αυτό είχαν σταματήσει, αλλά όπως οι πληροφορητές μας αναφέρουν, τότε έγιναν γάμοι -πράγμα που επιβεβαιώνεται και από τα αρχεία της Κοινότητας Ελαφονήσου- που σε κάποιους από αυτούς ²²⁵ έπαιζαν τα βιολιά κι έγινε γλέντι. Τη στιγμή λοιπόν που υπήρχε η δυνατότητα να γίνει στο νησί το γλέντι των επίσημων περιστάσεων, πόσο μάλλον αυτοσχέδιο, έτσι η λύρα δεν σταμάτησε να παίζει ούτε τότε. Βέβαια τα αυτοσχέδια γλέντια δεν είχαν σχέση με αυτά της προηγούμενης περιόδου²²⁶, καθώς εξέλιπαν και τα τρόφιμα και η ανάλογη

---

²²⁴ Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006

²²⁵ [...] *Τότε τα δύσκολα χρόνια οι γάμοι γίνονταν με πατάτες κι ό,τι είχε ο καθένας έφερνε. Τα βιολιά τα πλήρωναν οι καλεστικοί. Όχι ο γαμπρός. Όποιος ήθελε να χορέψει κι έκανε παραγγελιά.[...]* Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2005.

²²⁶ [...] *Μιλάμε για το '44 κάπου εκεί. Του Αγιαννιού ας πούμε, με τη λύρα πηγαίναμε στου μπάρμπα Παλεθρόγιαννη. Εντάξει. Όχι πολλά πράγματα, αλλά για «το καλό» για τα χρόνια πολλά.[...]* Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 17 Μάη 2005.

διάθεση. Περισσότερο τα αναφέρουν σε στενότερο κύκλο και βέβαια όταν ο πόλεμος δεν ήταν στη κορύφωσή του, αλλά αργότερα στη κατοχική περίοδο, που όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο, στο νησί ήταν σχετικά ήπια.

Μεταπολεμικά, τα επίσημα γλέντια αποκαταστάθηκαν, -κυρίως το πανηγύρι του Αγίου Σπυρίδωνα και από τα πρώτα χρόνια της περιόδου αυτής, παρουσιάστηκε μια αύξηση της συχνότητας των συστηματικών γλεντιών που οργάνωναν τα «μαγαζιά» του Χωριού με ζυγίες βιολιού- λαούτου που αρχικά πληρώνονταν σε είδος²²⁷. Οι οργανοπαίχτες την εποχή αυτή εξάλλου, δεν είχαν σπουδαίες οικονομικές απαιτήσεις²²⁸, οπότε καθιερώθηκαν τακτικότερα γλέντια.

Εικόνα 3. 2: Στιγμιότυπο από γλέντι στον οικισμό της Ελαφονήσου στα τέλη της δεκαετίας του 1950.

---

²²⁷ [...]Μου έλεγε εμένα ο συχωρεμένος ο Σταθάκος που ήταν δάσκαλός μου στο βιολί όταν με μάθαινε, ότι στα γλέντια, τα δύσκολα χρόνια μετά τον πόλεμο πληρώναν σε είδος, έδιναν π.χ. φιστίκια. Τους λέγανε: «γράψε με δύο κιλά φιστίκι και χορεύανε.[...] Η πληρωνόντουσαν με λάδι. Γράψε με μια οκά λάδι Νταγιαντά, τον έγγραφε και χορεύανε.[...] Μανόλης Κοντραφούρης, Άγιοι Απόστολοι Βοιών, 22 Αυγούστου 2004.

²²⁸ [...]Μη κοιτάς ο κόσμος πεινούσε τότε (μετά τον πόλεμο). Δεν υπήρχαν σπουδαίες απαιτήσεις από τους οργανοπαίχτες ό,τι τους δίνανε. [...]Μανόλης Κοντραφούρης, Άγιοι Απόστολοι Βοιών, 22 Αυγούστου 2004.

Η συχνή παρουσία των «δεξιotechνών» βιολιστών –σε σχέση με τους ερασιτέχνες λυράρηδες- στην Ελαφώνησο, η έκταση βιολιού και η δυνατότητά του να καλύπτει όλα είδη της μουσικής, ώθησε αρκετούς νέους που επιθυμούσαν να μάθουν ένα όργανο, να το προτιμήσουν. Λίγο πριν το '50, στα δύο επίσημα γλέντια, του Δεκαπενταύγουστου και της Λαμπροπαρασκευής, που παλαιότερα έπαιζαν οι λύρες, αντικαθίστανται από ζυγίες βιολιού- λαούτου²²⁹.

Στο αυτοσχέδιο γλέντι εξακολουθούσε να συμμετέχει η λύρα εντούτοις και άλλα όργανα είχαν εισαχθεί. Όταν οι οργανοπαίχτες που αυτή την περίοδο έχουν πληθύνει συνευρίσκονταν, επίκεντρο της παρέας δεν είναι πια ο λυράρης αλλά ο πιο δεξιotechνης. Αυτή την εποχή η υποχώρηση της λύρας και η «υποβάθμιση» του ρόλου της ως ο πρωταγωνιστής του αυτοσχέδιου γλεντιού, ήταν εμφανής. Οι δύο παλαιότεροι λυράρηδες, βρίσκονταν προς το τέλος της ζωής τους και από τους δυο νεότερους ο ένας, ασχολήθηκε από τότε και ύστερα με το βιολί.

Σταδιακά -μέχρι τη δεκαετία του '50- στο ρεπερτόριο του αυτοσχέδιου γλεντιού, διευρύνθηκε ραγδαία. Στην εισαγωγή νέων τραγουδιών στα γλέντια και στα πανηγύρια του νησιού, συνετέλεσε και η στροφή των κατοίκων στα επαγγέλματα της θάλασσας, πράγμα που διαμόρφωσε συνολικότερα νέες συνθήκες και δεδομένα για το σύνολο της κοινότητας. Από τη μια όλο και περισσότεροι έρχονταν σε επαφή με άλλα μέρη και ανθρώπους και αναπτύσσονταν δίκτυα επικοινωνίας ή ενισχύονταν τα ήδη υπάρχοντα και η ανταλλαγή πολιτισμικών στοιχείων. Από την άλλη, η οικονομική άνεση λόγω αυτής της στροφής, έδωσε τη δυνατότητα από ένα σημείο κι έπειτα ώστε πιο μαζικά να φτάνουν στο νησί συσκευές αναπαραγωγής ήχου και δίσκοι.

---

²²⁹ [...]Από το πόλεμο και μετά, σιγά σιγά η μεγάλη διασκέδαση γινόταν με τα λαούτα και με το βιολί. Στην Παναγίτσα, τη Λαμπροπαρασκευή και της Παναγίας. Και χορεύανε στις ελιές από κάτω κι α' όζω απ' του μπάριμπα Γιαννάκη.[...] Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

Το πρώτο μισό της τριακονταετίας που μελετάμε, μπορεί στην καθημερινή τους ζωή τα μέλη της κοινότητας να αντιμετωπίζουν μεγαλύτερες δυσκολίες επιβίωσης, αλλά κάθε οικογένεια μετρούσε όλα τα μέλη της στο νησί. Την επόμενη δεκαετία όμως, παρότι η οικονομία είχε αισθητά βελτιωθεί, σχεδόν όλοι είχαν κάποιον στη ξενιτιά, είτε ως ναυτικό είτε ως μετανάστη και ήταν σαφώς φτωχότερη σε ανθρώπινο δυναμικό και με μεγαλύτερες έγνοιες και αγωνίες. Το ιστορικό πλαίσιο συγκεκριμένων οικονομικών, κοινωνικών σχηματισμών και μετασχηματισμών της εποχής²³⁰ είχε διαφοροποιηθεί και κατά συνέπεια πολλοί τομείς της καθημερινής ζωής. Εμφανής ήταν πλέον η διαφορά της όλης γλεντικής συμπεριφοράς τόσο στα επίσημα όσο και στα αυτοσχέδια γλέντια καθώς και της θέσης της λύρας σε αυτά, τα προηγούμενα χρόνια και τώρα. Η μετάβαση από την αγροτική οικονομία στα εισοδήματα που προέρχονταν από τη ναυτιλία, συντελέστηκε σταδιακά αλλά με σχετικά γοργούς ρυθμούς²³¹.

Η συγκέντρωση των κατοίκων στον κύριο οικισμό του νησιού και η αλλαγή της οικονομίας του, μετέβαλλε το πλαίσιο στο οποίο τελούνταν τα αυτοσχέδια γλέντια. Μέσα στο νέο πλαίσιο, ήταν πιο εύκολο να συντύχουν ανά πάσα στιγμή και άλλα όργανα, καθώς οι ντόπιοι που έπαιζαν βιολί και λαούτο διέμεναν στο Χωριό, αλλά και όσοι έρχονταν να παίξουν από τα άλλα χωριά των Βατικών έφταναν ευκολότερα σε αυτό, σε σχέση με τις άλλες περιοχές του νησιού²³².

Καθ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο, όπως ήδη αναφέραμε, η νεότερη γενιά συμμετείχε ενεργά στα γλέντια και κάποιιοι από αυτούς έπαιζαν λύρα μέσα σε αυτά, ήδη από την προηγούμενη δεκαετία. Σταδιακά, την τελευταία δεκαετία που εξετάζουμε, ο χρόνος της λύρας μοιράζεται με βιολιά, λαούτα,

---

²³⁰ Κάβουρας 1993: 252 αναφερόμενος στο ολυμπίτικο γλέντι και στο ότι προκειμένου οι γλεντικές διαλογικές αντιπαραθέσεις να διερευνηθούν ως συμβολικές αναπαραστάσεις μιας ευρύτερης δυναμικής κοινωνικών συγκρούσεων θα πρέπει να εξεταστούν μέσα σε ένα πλαίσιο συγκεκριμένων ιδεολογικό- πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών μετασχηματισμών.

²³¹ Βλ. κεφ. 1 σελ. 37.

²³² Σύμφωνα με τις προφορικές πηγές μας και τα πορίσματα της έρευνας.

αλλά και μπουζούκια που παίζουν οι νεότεροι. Ουσιαστικά ο χρόνος της λύρας μέσα σε αυτό μειώνεται κατά πολύ, μιας και οι νέοι που ασχολήθηκαν τότε μαζί της, ήταν πολύ λιγότεροι από αυτούς που ασχολούνταν με κάποιο άλλο. Η μεγαλύτερη συμμετοχή οργανοπαιχτών στο γλέντι συνέβαλε στο να λειτουργούν με τρόπο τέτοιο, που να μπορούν όλοι να παίρνουν μέρος στο χορό²³³. Αν κατά τη διάρκεια του γλεντιού κάποιος από τους μουσικούς είχε τη διάθεση να χορέψει, μπορούσε να το κάνει χωρίς να διακόψει συνολικά τη διαδικασία.

Στον κύριο οικισμό, στο χωριό τα γλέντια στήνονταν στα καφενεία και τις μπακαλοταβέρνες όπου ιδιαίτερα μετά τον πόλεμο είχαν αυξηθεί²³⁴. Εκεί υπήρχαν συσκευές αναπαραγωγής ήχου²³⁵ και πλέον έπαιζαν κι αυτά το ρόλο τους στη γλεντική διαδικασία, αφού μπορούσε να στηθεί χορός όταν η παρέα το επιθυμούσε, ακόμη και απουσία των οργάνων.

Ιδιαίτερα τη δεκαετία του '50 τα καφενεία και οι μπακαλοταβέρνες του χωριού κάποιες Κυριακές και αργίες είχαν ζυγίες που έπαιζαν μετά τον εκκλησιασμό²³⁶. Αυτό δεν ταυτίζεται με τα γλέντια των επισήμων ημερών

---

²³³[...]Εκεί λοιπόν έγινε πλέον συγκρότημα, λεγότανε συγκρότημα, τραγούδι, λίγο έως πολύ όλοι τα καταφέραμε, οπότε βγήκαμε, είμαστε τόσοι πολλοί, εν τω μεταξύ κάναμε εναλλαγή διότι όλοι παίζαμε. «Χορέψατε εσείς τώρα, ελάτε να παίξετε εσείς να χορέψουμε κι εμείς. Εκεί γινότανε η σκάντζα ας πούμε, δηλαδή μπορεί να έπαιζε ο θείος ο Λάμπης, μετά έπαιζε ο Νίκος μπουζούκι, μετά ο πάππος ο Λάμπρος, μετά να έπαιζε ο θείος ο Γιώργος ξέρω εγώ, μετά έπαιζα κι εγώ τελευταίος όπου ήμουνα εγώ 7-8 χρονών, έπαιζα βιολί.[...], Π. Δ. Μέντης, Πειραιάς, 17 Μάη 2005.

²³⁴ Σύμφωνα με τις προφορικές πηγές της δεκαετία 1930-1940 υπήρχαν δύο τρεις ταβέρνες στον οικισμό της Ελαφονήσου ενώ το 1950-1960 αριθμούσε περί τις έξι με επτά. Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφόνησος, 19 Σεπτεμβρη 2005.

²³⁵[...]Κοίτα εγώ τότε (το 1950), ήμουνα 18 χρονών παιδί. Ακούγοντας αυτά τα τραγούδια τα μάθαινες. Είχε γραμμόφωνα τότε βέβαια, είχε γραμμόφωνα με βελόνες, είχε ο Λαλούσης ένα γραμμόφωνο, κι ο μπάρμπα Βαγγέλης, ο Λαμπάκης, ο μπάρμπα Γιώργης ο Κοντάκος...Στου μπάρμπα μου το μαγαζί ξέρεις τι χορό είχαμε ρίξει.[...]Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφόνησος, 20 Σεπτεμβρη 2005 και Κ. Λ. Μέντη, Ελαφόνησος, 20 Σεπτεμβρη 2005.

²³⁶ [...]Ηρθε εποχή, εκεί πενήντα με εξήντα που, καλά τις αργίες, αλλά και Κυριακές μετά την εκκλησία, τα μαγαζιά φέρνανε βιολιά. Τη μια ο ένας την άλλη ο άλλος. Δεν ήταν

όπου οι ζυγίες και οι γλεντιοτές ήταν περισσότεροι αφού συνέρεαν από όλη τη γύρω περιοχή. Αυτά τα Κυριακάτικα γλέντια, αποτέλεσαν κατά κάποιον τρόπο μια εξέλιξη των αυτοσχεδίων, ωστόσο τελούνταν μάλλον με τη συμβατική διαδικασία των επισήμων. Χαρακτηριστικό και πολύ σημαντικό για να κατανοήσουμε την θέση της λύρας πλέον, είναι ότι οι λυράρηδες σε αυτά τα γλέντια δεν έπαιζαν, θεωρώντας ότι η λύρα είναι κάπως υποδεέστερη κι ότι δεν μπορούσε να σταθεί πλάι στο βιολί, τόσο παιχτικά, όσο και σε σχέση με το ρεπερτόριο, μιας και το βιολί λόγω των δυνατοτήτων του ως όργανο και της έκτασής του μπορούσε καλύτερα να αποδώσει.

Μετά το 50 κυρίως, σταδιακά, ένα όλο και μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού του νησιού και ίσως το πιο σημαντικό κομμάτι του, οι πιο παραγωγικές ηλικίες, απουσίαζαν.

Στις περιστάσεις επιτέλεσης γλεντιών, που σε προηγούμενα κεφάλαια αναφέραμε, προστίθεται τώρα και η επιστροφή των ναυτικών στο νησί. Ο ερχομός τους ήταν για ολόκληρο το νησί, ένα πολύ μεγάλο γεγονός και κάτι που συσπείρωνε την κοινότητα, της δημιουργούσε χαρά και τα γλέντια που γίνονταν τότε, είχαν άλλη διάσταση όσον αφορά την ένταση και τη διάθεση. Οι ναυτικοί στα γράμματά τους έθεταν τα μεγάλα πανηγύρια ως ορόσημο για την επιστροφή τους²³⁷ αλλά ακόμη και αν δεν τα «πετύχαιναν», με την πρώτη ευκαιρία, στήνονταν γλέντι, για να σηματοδοτήσουν και να γιορτάσουν την επιστροφή τους με τους συγχωριανούς τους.

---

*σαν τα πανηγύρια αλλά γλέντι γινότανε.[...]*X. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτέμβρη 2005.

²³⁷ Γενικά αναφέρεται ότι, αν υπήρχε δυνατότητα, οι ναυτικοί επεδίωκαν να παρευρεθούν στα μεγάλα πανηγύρια του χωριού τους και να δηλώσουν την έλευσή τους μέσα από αυτά. [...] *Τότε τηλέφωνα και τέτοια δεν είχαμε. Μόνο αλληλογραφία. Περίμενα πώς και πώς στο γράμμα, πρώτα αν θα 'ναι καλά και μετά αν θα ξεμπαρκάρει ο άντρας μου πριν του Αγίου Σπυριδώνου ή της Παναγίας. Γιατί όσο να 'ναι αλλιώς γλεντάγαμε. Άλλο να πάς στο πανηγύρι με τα πεθερικά, άλλο με τον άντρα σου.*[...]Κ. Λ. Μέντη, Ελαφώνησος, 23 Δεκέμβρη 2006

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 ήταν αισθητές οι προσπάθειες των ναυτικών που επέστρεφαν στο νησί να ανεβάσουν το γόητρο τους²³⁸ και να επισημάνουν την οικονομική άνεση που απέφερε το νέο τους επάγγελμα με κάποιο απόκτημα. Το σύνηθες ήταν κάποιος ναυτικός με την επιστροφή του στο νησί να φέρει πικάπ ή μαγνητόφωνα ή -αν αυτά αποτελούσαν προηγούμενα αποκτήματά του- δίσκους κ.λ.π. Τα παραπάνω θα εξασφάλιζαν ένα καλό γλέντι και θα συντελούσαν στο να περάσουν καλά στο σύνολό τους τα μέλη της κοινότητας και να «ευχαριστιόνταν όλοι» με τα μέσα που του είχε προσφέρει η εργασία τους στην ξενιτιά. Στους ναυτικούς αυτής της περιόδου συγκαταλέγονται και οι νεότεροι λυράρηδες ή άλλοι οργανοπαίχτες, οι οποίοι ήταν από τους βασικούς που έφερναν στο νησί τα διάφορα μέσα αναπαραγωγής ήχου ή καινούρια όργανα με τα οποία είχαν ήδη εξασκηθεί και θα έπαιζαν στο γλέντι. Εκείνη την εποχή αποτελούσε φιλοδοξία των ξενιτεμένων να μπορέσουν όταν επιστρέψουν, να κάνουν ένα μεγάλο γλέντι, στο οποίο θα συμμετείχε αν όχι το σύνολο, τουλάχιστον η πλειοψηφία της κοινότητας. Όταν κάποιος έλειπε για καιρό περίμενε με μεγάλη λαχτάρα να γυρίσει και να γλεντήσει με τους συγγενείς και τους φίλους του σε ένα γλέντι στο οποίο θα ευχαριστιόνταν όλοι που θα «ξανάσμιγαν». Αντίστοιχα κι αυτοί που έμεναν πίσω είχαν ανάλογες προσδοκίες. Το γλέντι που θα γινόταν θα έπρεπε να μπορέσει να εξισορροπήσει την απουσία από το νησί και από τα αγαπημένα πρόσωπα, το χρόνο που έλειψε κάποιος.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι ίδιοι οι γλεντιστές, είτε αυτοί που έρχονταν στο νησί, είτε αυτοί που έμεναν πίσω, είχαν άλλες απαιτήσεις πια από το αυτοσχέδιο γλέντι, και η πολύμηνη προσδοκία προσέδιδε όταν αυτό γινόταν ιδιαίτερη ένταση. Στη νέα κατάσταση και τα νέα δεδομένα που διαμορφώθηκαν για την κοινότητα, η λύρα ήταν ένα όργανο που αδυνατούσε να συμβαδίσει. Ωστόσο, σε κάποια γλέντια, όπως μας περιγράφουν οι πληροφορητές, η λύρα ήταν δυνατόν να λαμβάνει μέρος κυρίως στο τέλος,

---

²³⁸ Κάβουρας 1993: 252 αναφερόμενος στη σημασία που έδιναν και μέσα στη γλεντική διαδικασία οι Ολυμπίτες μετανάστες στον συναγωνισμό σε γόητρο με τους παραδοσιακούς μεγαλογαιοκτήμονες ώστε να αποκτήσουν ανάλογο κοινωνικό κύρος.

«στο σχόλασμα» και ή να έκλεινε το γλέντι ή να το αναζωπύρωνε²³⁹. Όμως το πιο συνηθισμένο ήταν, αν υπήρχε λυράρης στην παρέα να του ζητήσουν να παίξει να θυμηθούνε τα παλιά.

Από την άλλη, οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές επέβαλαν την μετάθεση του γλεντιού από την ύπαιθρο σε κάποιον κλειστό χώρο²⁴⁰. Η λύρα, ως όργανο με οξύ, «ακατέργαστο» ήχο, όπως όλα τα λεγόμενα όργανα «ανοιχτού χώρου», δεν μπόρεσε να ακολουθήσει τη μετάθεση αυτή. Έτσι επικράτησαν σιγά- σιγά όργανα με μαλακότερο ηχόχρωμα²⁴¹ με κύριο στην περίπτωση μας το βιολί, αλλά και όσα παραπάνω αναφέραμε ότι εισέρχονται σταδιακά στο γλέντι²⁴². *Παράλληλα, τα όργανα αυτά προσφέρουν στον μουσικό πολύ περισσότερες τεχνικές δυνατότητες, δίνοντάς του τη δυνατότητα να ανταποκριθεί στην ολοένα αυξανόμενη απαίτηση του κοινού για δεξιοτεχνία, επίσης αποτέλεσμα της αλλαγής των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, σε αντίθεση με τα «πρωτόγονα όργανα», στα οποία μπορεί να συμπεριληφθεί και η λύρα²⁴³.*

Πλέον μιλάμε για ένα γλέντι που όλα τα μέσα -όργανα, οργανοπαίχτες, τεχνολογία- επιστρατεύονται για χάρη της τελετουργικής μέθεξης. Σε αυτού του είδους το αυτοσχέδιο γλέντι μπορούμε να εντοπίσουμε τα τέσσερα μουσικά δίκτυα επικοινωνίας²⁴⁴ της θυτικής τελετουργίας, της παράστασης, της επανάληψης και της σύνθεσης -και αυτό της επανάληψης εντελώς ξεκάθαρα πια-, που ενεργοποιούνται και επιτρέπουν να επιτευχθεί μέσα από τη γλεντική διαδικασία η κάθαρση στα μέλη της κοινότητας.

Εκτός από την λειτουργία που είχε η λύρα κατά την επιστροφή κάποιου στο νησί, υπήρχαν περιπτώσεις που και κατά τη διάρκεια της

---

²³⁹[...]Εμείς πια (οι ναυτικοί), εμείς άμα γυρίζαμε είχαμε τον τρόπο μας. Θυμάμαι μια φορά, γλέντι όχι ασειά. Είχαμε τότε το πικάπ, αλλά στο τέλος το γυρίσαμε ο Καπτασπύρος με το λαγούτο και εγώ με τη λύρα. Χορός ώρες. Ήτάξει είχαμε περάσει πάρα μπρος [...], Λ. Δ. Μέντης, Ελαφόνησος, 17 Μάη 2006.

²⁴⁰ Λιάβας 1983-1985: 117.

²⁴¹ Ο.π.

²⁴² Καρακάσης 1970: 143.

²⁴³ Ο.π.

²⁴⁴ Attali 1991: 64-65.

απουσίας του λειτουργούσε με παρόμοιο τρόπο. Χαρακτηριστική είναι σε αυτή την κατεύθυνση η μαρτυρία του Λ. Δ. Μέντη, όπου η μία από τις λύρες του είναι κατασκευασμένη μέσα στο καράβι το 1969, κατά τη διάρκεια πολύμηνου ταξιδιού του²⁴⁵.

---

²⁴⁵ [...]όταν πιάσαμε λιμάνι πήγα και βρήκα ένα κομμάτι ξύλο. Δεν μου 'διναν στην αρχή αλλά όταν είπα γιατί το ήθελα μου είπε ένας «πάρε από το σωρό εκείνο όποιο σου κάνει». Δε με ένοιαζε τι ξύλο θα ήταν.[...] Όταν με βλέπανε μέσα στο καράβι να σκαλίζω το ξύλο γελάγανε. Εγώ έλεγα «γελάτε τώρα εσείς αλλά σε λίγες μέρες με αυτό θα δείτε χορό που θα ρίξετε». Κι έτσι έγινα. Τι νόμιζες. Τότε δεν μπορούσαμε να επικοινωνούμε συνέχεια. Κανά γράμμα μια στο τόσο. Όταν έλειπα από το Λαφονήσι κοντά δυο χρόνια, όλη τη μοναξιά μου και τη στεναχώρια μου με τη λύρα μου την έβγαζα. Ήταν η παρηγοριά μου.[...] Λ. Δ. Μέντης, Ελαφόνησος, 17 Μάη 2006.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: Συμπεράσματα

Εξετάσαμε την περίπτωση της λύρας στην Ελαφώνησο Λακωνίας κατά τις δεκαετίες 1930-1960. Ουσιαστικά μέσα από την περίπτωση του οργάνου αυτού στο συγκεκριμένο χώρο, επιδιώξαμε να διερευνήσουμε και να κατανοήσουμε τη λειτουργία ορισμένων πολιτισμικών προτύπων μιας κοινότητας, σε ό,τι αφορά την έκφραση της ταυτότητάς της. Πώς συμβαίνει αυτά να αντικαθίστανται και κυρίως ποια σχέση μπορεί να έχουν με την κοινωνία γενικότερα και με κανονιστικούς κώδικες που τη διέπουν. Τέλος, πώς λειτουργούν σε αυτά οι αλλαγές που επέρχονται στην κοινότητα που έτσι κι αλλιώς δεν αποτελεί κάτι το στατικό αλλά διαρκώς μεταβάλλεται.

Υιοθετώντας τη γενική άποψη ότι τα σύμβολα αποτελούν κατασταλάγματα της ίδιας της πραγματικότητας, η οποία συλλαμβάνεται νοηματικά²⁴⁶, θεωρούμε ότι η μελέτη και η εξέτασή τους μπορεί να ερμηνεύσει την ίδια την κοινωνία ή την κοινότητα στην οποία αυτά συναντιούνται. Η κοινότητα νοηματοποιεί την πραγματικότητα στην οποία εντάσσεται και κορυφαία έκφραση αυτών των νοηματοποιήσεων αποτελούν τα σύμβολα²⁴⁷.

Με τα παραπάνω σαν γενικό θεωρητικό πλαίσιο, επιλέξαμε όπως αναφέρθηκε να εξετάσουμε την περίπτωση της λύρας στην Ελαφώνησο. Δεν θεωρήσαμε δεδομένο πως η λύρα αποτελεί σύμβολο για τη συγκεκριμένη κοινότητα. Το να διερευνήσουμε το αν λειτούργησε ως τέτοιο, αποτελεί και έναν από τους στόχους που θέσαμε. Ένας λόγος που μας οδήγησε στην επιλογή της συγκεκριμένης περίπτωσης είναι ότι η παρουσία της λύρας αποτέλεσε μια πραγματικότητα για την κοινότητα. Όπως επίσης πραγματικότητα αποτέλεσε και ότι μετά το 1950 υποχώρησε με πολύ γοργούς ρυθμούς. Μετά από τα κεφάλαια που προηγήθηκαν λοιπόν, επανερχόμαστε στους ερευνητικούς στόχους που θέσαμε στην εισαγωγή.

---

²⁴⁶Φίλιας 2004:3, 8.

²⁴⁷Ο.π.

Συνοψίζοντας κάποια κύρια κατά τη γνώμη μας σημεία που πρέπει να λάβουμε υπόψη μας προκειμένου να αντληθούν συμπεράσματα αναφέρουμε τα εξής: Η γεωγραφική θέση και η μορφολογία της ευρύτερης περιοχής των Βατικών γενικότερα και κατά συνέπεια της Ελαφονήσου, είναι τέτοια που η περιοχή ανέκαθεν αποτελούσε «πέραςμα» και συγκέντρωνε κόσμο από διάφορα μέρη. Ο πληθυσμός της αποτελούνταν από προσμίξεις Τσακώνων²⁴⁸, Μανιατών Κυθηρίων, και Κρητών που κατά μια έννοια και μετά από αρκετό διάστημα συνύπαρξης τους, ομογενοποιήθηκαν.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου που η πειρατεία μάστιζε τα ελληνικά παράλια, η περιοχή είχε σχεδόν ερημώσει και οι όποιοι κάτοικοι είχαν αποτραβηχτεί στις ορεινές περιοχές. Η συρρίκνωση αυτή του πληθυσμού είχε σαν αποτέλεσμα να διακοπεί -ως ένα βαθμό- η συνέχεια ενός μακρόχρονου πολιτισμού²⁴⁹. Η λύρα, όπως έδειξε η έρευνα που διεξαγάγαμε υπήρχε στην περιοχή, πριν το 1830. Μετά το 1830, την εξάρθρωση δηλαδή της πειρατείας, η περιοχή επανακατοικήθηκε. Την ίδια περίοδο συντελείται η μαζική άφιξη των Κρητικών όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο. Οι κάτοικοι που επανακατανεμήθηκαν στην περιοχή καθώς και οι καινούργιοι που ήλθαν, διαμόρφωσαν δια της συμβίωσης μια ταυτότητα που περιέκλεισε τα επικρατέστερα στοιχεία της καθεμιάς εκ των όσων συναντήθηκαν εκεί²⁵⁰. Η λύρα φαίνεται να κατείχε σημαντική θέση στην διαμορφωθείσα κοινωνία και προφανώς ενισχύθηκε ο ρόλος της, με την άφιξη των Κρητικών.

Ειδικότερα τώρα όσον αφορά την ύπαρξη του οργάνου αυτού στην Ελαφονήσο, η λύρα εμφανίζεται από τα πρώτα χρόνια της επίσημης κατοίκησης του νησιού, όπως προέκυψε από την έρευνά μας και αποτελεί ένα από τα στοιχεία που συναντούσε κανείς στη συγκεκριμένη κοινότητα και κατά το διάστημα που εξετάζουμε. Για περισσότερο από 120 χρόνια περνούσε

---

²⁴⁸ Κωστάκης 1968: 34-37.

²⁴⁹ Από την υστεροελλαδική εποχή ως και τα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας. Μέντης, 1993.

²⁵⁰ Cuche 2001: 151 αναφερόμενος στην κατασκευή της ταυτότητας επισημαίνει ότι αυτή δημιουργείται στο εσωτερικό των κοινωνικών πλαισίων, που καθορίζουν τη θέση των δρώντων και μέσα από αυτό προσανατολίζουν τις παραστάσεις τους και τις επιλογές τους.

χέρι με χέρι από τους μεγαλύτερους στους μικρότερους, φτάνοντας ως το 1960 περίπου, ενώ την τελευταία πενήνταετία από σήμερα, σημειώνεται υποχώρηση και σταδιακή εξάλειψη του οργάνου αυτού.

Για την ολοκλήρωση της εργασίας, θα εξηγητούσε ίσως να κινηθούμε σε γενικές γραμμές παράλληλα με το πρώτο κεφάλαιο όσον αφορά την εξαγωγή συμπερασμάτων κατά υποπεριόδους, διατηρώντας ωστόσο όπου κρίνεται σκόπιμο την ευελιξία μεταπήδησης από τη μια στην άλλη και τη δυνατότητα μίξης κάποιων δεδομένων τους, προκειμένου να προσεγγίσουμε καλύτερα τους ερευνητικούς μας στόχους.

Σε ό,τι αφορά την πρώτη δεκαετία, η λύρα αποτέλεσε ένα σημαντικό κομμάτι της ζωής της κοινότητας, ιδιαίτερα σε σχέση με το αυτοσχέδιο γλέντι, το οποίο αποτελούσε μια διαδικασία στην οποία αυτή κυριαρχούσε.

Εικόνα 4.1: Λύρες κατασκευασμένες από τον Λ. Δ. Μέντη.

Κατά την συγκεκριμένη περίοδο είναι σαφές ότι η κοινωνία του νησιού δεν διαταράχθηκε από έντονα εθνικά γεγονότα, δεν σημειώθηκε απότομη αλλαγή στην δομή της και δεν υπήρξαν μεγάλες οικονομικές, κοινωνικές και μορφωτικές διαφορές. Η κοινότητα στηριζόταν στην πρωτογενή οικονομία και τα αγαθά που έπαιρναν από την καλλιέργεια της γης, την κτηνοτροφία και την αλιεία εξασφάλιζαν την αυτάρκεια του κάθε σπιτικού. Η συνολικότερη οργάνωση της κοινωνίας ήταν αρκετά απλοϊκή. Ουσιαστικά αυτό που μπορούμε να επισημάνουμε σαν βασικό χαρακτηριστικό της

περιόδου αυτής είναι, ότι στο σύνολο τους τα μέλη της κοινότητας χαρακτηρίζονται από μια σχετική ομοιογένεια όσον αφορά την οικονομική κατάσταση και την κοινωνική τους θέση. Η ομοιογένεια αυτή, μπορεί να ανιχνευτεί στα γλέντια της εποχής και ιδιαίτερα στα αυτοσχέδια. Μέσα στο γλέντι συμμετείχαν όλοι ισότιμα στο βαθμό που επέτρεπαν οι κανονιστικοί κώδικες -κυρίως όπως ήδη αναφέραμε οι διαφοροποιήσεις γίνονταν κατά φύλο-. Χαρακτηριστικό είναι, ότι δεν υπήρχε απόσταση μεταξύ των υπολοίπων γλεντιστών και των λυράρηδων, παρότι η λύρα φέρεται ως το «κλειδί» στο να στηθεί τελικά ένα αυτοσχέδιο γλέντι. Με βάση τις πληροφορίες μας, προκύπτει ότι μάλλον θεωρούνταν δεδομένο ότι οι λυράρηδες θα έπαιζαν όπου σηνόταν γλέντι σαν να είχαν «χρέος» απέναντι στην κοινότητα να το κάνουν.

Εξάλλου, ναι μεν η Ελαφώνησος αποτελούσε «πέρασμα» όπως αναφέρθηκε και ένα μέρος του πληθυσμού της περί το 1930 έκανε αλιευτικά ταξίδια και αναπτύσσονταν δεσμοί και σχέσεις με άλλους τόπους, αλλά ο κύριος όγκος των παραγωγικών δυνάμεων, με τις ασχολίες που αναφέρθηκαν (γεωργία, κτηνοτροφία κ.λ.π.), εντοπιζόνταν στο νησί και η κοινωνία είχε μια «σοφική», θα λέγαμε σχέση. Η ανταλλαγή προϊόντων, η ανταλλακτική εργασία και γενικά η «κλειστή» και εντός ορίων οικονομική συναλλαγή, την καθιστούσε αφενός αυτάρκη και αφετέρου της προσέδιδε την σιγουριά που βασιζόταν στην αλληλεγγύη. Δεν αποκλείεται, μέσα σε αυτή την αυτάρκεια να εντάσσονταν πιθανώς και η λύρα, αφού για κάποιους λόγους αυτό ήταν το όργανο που είχε φτάσει από τις προηγούμενες γενιές και θεωρούνταν κατά κάποιο τρόπο αυτονόητο για τα μέλη της κοινότητας ότι αυτό ήταν προορισμένο για την ψυχαγωγία και την έκφρασή τους²⁵¹.

Σε γενικές γραμμές η εποχή χαρακτηρίζεται από ήπιους ρυθμούς και η λύρα φαίνεται ότι μπορούσε να παίζει και να συγκινεί ανά πάσα στιγμή στα χέρια των λυράρηδων αυτής της δεκαετίας. Έπαιξε ένα ρόλο που ξεκινούσε από εκεί που τα άλλα όργανα σταματούσαν. Ήταν ένα όργανο «δικό», της

---

²⁵¹ [...]Αφού υπήρχε η λύρα. Τη λύρα είχαμε βρει απ' τους παππούδες μας αυτή είχαμε, μ' αυτή γλεντάγαμε[...] X. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος 23 Δεκέμβρη 2006.

κάθε μέρας τους και μπορούσε να εκφράσει είτε έναν που έπαιζε μόνος του, είτε περισσότερους σε μια παρέα ή σε ένα αυτοσχέδιο γλέντι, συμβατό με τον ίδιο τον τρόπο ζωής των κατοίκων αυτή την εποχή και αντικατόπτριζε διαμέσου του αυτοσχέδιου, ίσως χαμηλών τόνων -σε σχέση με το πανηγύρι- αλλά τακτικού γλεντιού, την υφή της κοινωνίας.

Πέραν του γλεντιού η λύρα είχε και έναν ακόμη ρόλο για την κοινότητα. Δεν ήταν μόνο η θέση της στο γλέντι που την έκανε σημαντική. Αποτέλεσε ένα περαιτέρω κομμάτι της δημιουργίας και της έκφρασης αυτών που ασχολήθηκαν μαζί της και είναι ιδιαίτερα σημαντικό ότι όποιος ασχολούνταν με αυτήν έφτιαχνε τη δική του. Καθ' όλο το διάστημα που εξετάζουμε καθώς και το προηγούμενο, στο νησί οι λύρες ήταν χειροποίητες και συνήθως κατασκευασμένες από τον ίδιο το λυράρη. Παράγοντα για να συμβεί αυτό δεν αποτέλεσε μονάχα το ότι δεν ήταν εύκολο να αγοράσουν το συγκεκριμένο ή άλλο όργανο, αλλά αφενός η απλή σχετικά, κατασκευή της κι αφετέρου κι ότι αυτή η κατασκευή εκτός από την ικανοποίηση της δημιουργίας τους άνοιγε το δρόμο για την γνώση του οργάνου.

Εικόνα 4. 2: Λεπτομέρεια από τη λύρα του Δ. Ι. Λιάρου.

Το αυτοσχέδιο γλέντι τελούνταν δίχως τους αυστηρούς κανονιστικούς κώδικες συμπεριφοράς του επίσημου. Έτσι η λύρα που πρωταγωνιστούσε σε αυτό, συνδέεται και με άλλη μια πτυχή της ζωής των κατοίκων. Μέσα απ’

αυτό, στα πλαίσια που επέτρεπαν οι κώδικες της κοινότητας και του γλεντιού ήταν ευκολότερο να συναναστραφούν οι νέοι και οι νέες και δινόταν η ευκαιρία στους ενδιαφερόμενους να κρίνουν τη συμπεριφορά καθενός, μιας και το ότι υπήρχε μεγαλύτερη ελευθερία έδειχνε, περισσότερο και το πώς λειτουργούσε καθένας²⁵².

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω, τη συχνότητα που σε προηγούμενα κεφάλαια αναφέραμε ότι γίνονταν τα αυτοσχέδια γλέντια και την θέση που εξ' αρχής καταστήσαμε σαφές ότι είχε η λύρα σε αυτά, συμπεραίνουμε ότι συνόδευε όχι μόνο κάθε εκδήλωση της κοινότητας αλλά και κάθε πτυχή της ζωής των μελών της. Από τις πιο «επίσημες» περιστάσεις των αυτοσχεδίων γλεντιών, γάμους, αρραβώνες, γιορτές κ.λ.π. ως τις πιο «καθημερινές», γλέντι με αφορμή τη δουλειά, το συναπάντημα κάποιων, κ.α. ήταν παρούσα κι έπαιζε τον δικό της, ιδιαίτερο ρόλο στην ψυχαγωγία, τη διασκέδαση αλλά κυρίως στην έκφραση των κατοίκων.

Την ίδια εποχή υπήρχαν και άλλα όργανα στο νησί (βιολί, λαούτο κ.λ.π.), όμως η λύρα συναντιόταν σε μεγαλύτερη κλίμακα, υπήρχε από την εγκατάσταση των πρώτων κατοίκων του τελευταίου εποικισμού και μεταφερόταν από γενιά σε γενιά. Πιθανώς το ότι είχε περάσει από όλες τις γενιές της συγκεκριμένης κοινότητας, να την καθιστούσε τον κεντρικό πόλο του γλεντιού της. Η αντικειμενική προσέγγιση στο θέμα επιβάλλει να σημειώσουμε ότι το συγκεκριμένο όργανο το συναντάμε κυρίως στους παλαιότερους οικισμούς, Κάτω-Νησί και Λεύκη. Ίσως αυτό οφείλεται και στο ότι εκεί εγκαταστάθηκαν και δημιούργησαν τις περιουσίες τους οι πρώτοι κάτοικοι, των οποίων η διαδοχή έφερε τη λύρα στις μέρες μας.

Συνοψίζοντας καταλήγουμε ότι η λύρα όντως είχε ιδιαίτερα έντονη και σημαντική παρουσία μέσα στην κοινότητα. Οι κάτοικοι του νησιού την θεώρησαν ως ένα από τα στοιχεία που τους εξέφρασαν πολύ περισσότερο από το βιολί και το λαούτο, τα βασικά όργανα του επίσημου γλεντιού. Η λύρα

---

²⁵²[...]Ξέρεις εκεί, στα γλέντια με τις λύρες παρατηρούσαμε και τις κοπέλες. Εκεί βλέπεις τον άνθρωπο. Τότε δεν είναι σα τώρα που όποτε θέλεις γνωρίζεις με τον άλλον.[...] Λ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006.

έναντι αυτών ήταν πιο κοντά στην καθημερινότητα τους. Ήταν το όργανο που έμενε να συνεχίζει το γλέντι όταν αυτά σταματούσαν κι οι γλεντιστές είχαν ακόμη κέφι και διάθεση να συνεχίσουν. Ο διαχωρισμός που έκαναν τότε όπως μας μεταφέρεται και κάνουν ακόμη και σήμερα οι πληροφορητές μας σε σχέση με τη λύρα και τα άλλα όργανα, είναι ότι αυτή αποτελούσε ένα βασικό όργανο ενταγμένο μέσα στην καθημερινότητά τους, άρρηκτα συνδεδεμένο με την έκφρασή τους, που παρότι το χαρακτηρίζουν σαν δευτερεύον σε σχέση με τα όργανα (βιολί λαούτο) του επίσημου γλεντιού, η αξία και η σημασία του για την κοινότητα παραμένει αμείωτη.

Περνώντας τώρα στην δεύτερη περίοδο της τριακονταετίας, σπουδαία γεγονότα έρχονται να τη σημαδέψουν. Σίγουρα πια δεν μιλάμε για γλέντια τουλάχιστον τα δυο πρώτα χρόνια της. Ο πόλεμος του 1940, οι πολυβολισμοί και η καθημερινή αγωνία είχαν παραλύσει κάθε δραστηριότητα και είναι αυτονόητο ότι τώρα η επιβίωση είναι το μοναδικό μέλημα του καθενός. Θα υπέθετε κανείς ότι τουλάχιστον μέχρι το τέλος του πολέμου το 1944, η λύρα όπως και τα άλλα όργανα δεν θα εμφανιζόταν.

Όμως στην περίπτωση της Ελαφονήσου αναφέρονται από τους πληροφορητές για την περίοδο 1941-1949 τέσσερα σημαντικά σημεία τα οποία αξίζει να τα συνοψίσουμε αφού διαφοροποιούσαν κατά κάποιο τρόπο τα τοπικά δεδομένα και συνέβαλαν στη συνέχεια του οργάνου. Πρώτον ουδέποτε υπήρξαν στο νησί μάχες και συμπλοκές και ο κίνδυνος περιοριζόταν στους πολυβολισμούς από τους οποίους οι κάτοικοι βρήκαν τρόπους προφύλαξης. Δεύτερον δεν υπήρξαν θύματα πολέμου, ούτε μεταξύ των στρατευμένων. Τρίτον δεν αντιμετώπισαν ακραίες μορφές πείνας αφού παρόλη την περιορισμένη παραγωγή τα προϊόντα της γης και της θάλασσας κάλυπταν τις βασικές ανάγκες επιβίωσης και τέταρτον δεν έζησαν την κατάσταση του εμφυλίου πολέμου. Αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι οι περιστάσεις ήταν δύσκολες και δεν άφηναν ανεπηρέαστο κανέναν και ο αγώνας επιβίωσης μεγάλος. Ωστόσο οι παραπάνω λόγοι, όπως αναφέρουν οι πληροφορητές είναι αυτοί μετρίαζαν το «δράμα» του πολέμου και επέτρεψαν στο να υπάρχει η συγκρατημένη έστω -μέχρι το '44- διάθεση, να «πιάσουν»

τις λύρες να παίξουν. Η λύρα αναφέρεται ότι μετά το '41 ξεκίνησε να παίζει και αυτό είναι γεγονός διασταυρωμένο από το σύνολο των πληροφορητών μας με τρόπο απόλυτο ίσως.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου, η λύρα, πέρα από ό,τι αντιπροσώπευε τα προηγούμενα χρόνια, είχε και έναν παραπάνω ρόλο τόσο για αυτόν που έπαιζε, όσο και γι' αυτούς που άκουγαν και χόρευαν με αυτή. Να κάνει τον κόσμο «να βγάλει τον καημό του». Να «ξαλαφρώσει» από τα όσα συνέβαιναν. Εξακολουθούσε να είναι το μέσο που είχαν «πρόχειρο» για να εκφραστούν, να διασκεδάσουν, αλλά και «να τραγουδήσουν τα βάσανά τους». «Η παρηγοριά τους», όπως λένε. Τούτο δείχνει ότι αυτή την περίοδο – και σε σχέση με την προηγούμενη- η ενασχόληση με τη λύρα έδινε μια παραπάνω βαρύτητα στο μέρος της έκφρασης.

Αυτή η περίοδος ωστόσο έχει και κάτι ακόμη που την κάνει ιδιαίτερη. Κατά τη διάρκειά της, περί το '43- '44 πέρασε η λύρα από τους «παλιούς» στους «νέους». Το ότι πέρασε μόνο στους δύο γιους του Δ. Χ. Μέντη δεν αναιρεί την αξία αυτού του γεγονότος. Παράλληλα διαπιστώνουμε και τη σημασία που είχαν οι ειδικότερες συνθήκες που επικρατούσαν στο νησί κατά τη διάρκεια του πολέμου, για τη μετάβαση του οργάνου στην επόμενη γενιά. Αν ο πόλεμος σταματούσε το παίξιμο και γενικά την ενασχόληση με τη λύρα, ίσως και να μην έφτανε, έστω και μέσα μόνο από τους δυο αυτούς, ως σήμερα.

Με το τέλος του πολέμου αλλά κυρίως από το 1950, σηματοδοτείται η αρχή της αναδιοργάνωσης της κοινωνίας και η προσπάθεια ανάκαμψης της οικονομίας. Και στην Ελαφόνησο όπως προκύπτει από τα προηγούμενα κεφάλαια της εργασίας μας, σημειώνονται αντίστοιχες αλλαγές στην οικονομία, τη δομή και την οργάνωση της κοινότητας, με αποτέλεσμα να μεταβληθεί συνολικότερα η ζωή των μελών της σε όλους τους τομείς συμπεριλαμβανομένης και της γλεντικής συμπεριφοράς και της θέσης της λύρας μέσα στο γλέντι.

Από τα πρώτα χρόνια μετά τον πόλεμο, παρατηρείται η στροφή της κοινωνίας από τη γεωργία, την αλιεία και την κτηνοτροφία, σε άλλους τομείς. Η συρρικνωμένη από τον πόλεμο οικονομία, είχε ανάγκη δυναμικών

πρακτικῶν για να ανακάμψει. Τα πενιχρά μέσα με τα οποία μέχρι τότε καλλιεργούνταν η γη, δεν μπορούσαν να καλύψουν το οικονομικό χάσμα που είχε δημιουργηθεί. Η ολιγάρκεια που πριν ήταν τρόπος ζωής, είχε πλέον ξεπεραστεί και περισσότερο παρέπεμπε στην στέρηση του πολέμου που όφειλε να υπερκαλυφθεί. Ο τόπος θα μπορούσε να προσφέρει ίσως καλύτερη ζωή, αλλά όχι χωρίς τα απαραίτητα κεφάλαια που θα επέτρεπαν βελτιστοποίηση της παραγωγής (νέα αλιευτικά σκάφη, αγορά ζώων για τις αγροτικές δουλειές κ.λ.π.). Όλα λοιπόν οδηγούσαν στο μονόδρομο της ξενιτιάς. Οι οικογένειες έπρεπε να ελαφρυνθούν. Έτσι πολλοί οδηγήθηκαν στη μετανάστευση, ενώ οι υπόλοιποι σε επαγγέλματα της θάλασσας και σύντομα κάθε οικογένεια είχε κάποιο ξενιτεμένο.

Μία ακόμη αλλαγή ήταν η συγκέντρωση του συνόλου σχεδόν του πληθυσμού στον κεντρικό οικισμό αφού μεταξύ άλλων, τα χωράφια σε γενικές γραμμές εγκαταλείφθηκαν μιας και οι περισσότεροι στράφηκαν στη θάλασσα, αλλά παράλληλα γιατί με τη εγκατάλειψη αυτή είχαν δημιουργηθεί αγοραστικές, επικοινωνιακές και άλλες ανάγκες, που ικανοποιούνταν μόνο στο Χωριό.

Ως προς την διάρθρωση της κοινωνίας, διαπιστώνουμε επίσης, ότι η απουσία ενός μεγάλου ποσοστού νέων κυρίως ατόμων προκαλούσε απότομες εναλλαγές στη σύνθεση, τη δομή αλλά και στις εκφραστικές πρακτικές της κοινότητας. Το μεγάλο διάστημα που κάποιος έλειπε χαρακτηρίζονταν για την οικογένεια από μια σχετική «γλεντική απραξία», η οποία όμως όταν αυτός επέστρεφε έδινε τη θέση της σε τρανταχτά γλέντια, για οποία οι ναυτικοί φρόντιζαν να έχουν εξασφαλίσει και τα απαραίτητα μέσα. Η σχετική οικονομική άνεση και το γεγονός ότι απουσίαζαν από την καθημερινή ζωή και τα γλέντια με τα άλλα μέλη της κοινότητας, τους έκανε να επιδιώκουν επιστρέφοντας να φέρνουν κάποια συσκευή αναπαραγωγής ήχου, πικάπ, μαγνητόφωνο κ.λ.π.

Οι εξελίξεις που συντελέστηκαν στη βάση της κοινωνικής οργάνωσης, αποτυπώνονταν σε κάθε πτυχή και στάδιο της ζωής της κοινότητας και αντικατοπτρίζονταν και εκφράζονταν στα αυτοσχέδια -αλλά και

συνολικότερα στα γλέντια της περιόδου-. Το πλαίσιο μέσα στο οποίο συναντούσε κανείς τη λύρα παλαιότερα, μεταβλήθηκε με τόσο γρήγορους ρυθμούς ώστε μέσα σε πολύ λίγα χρόνια η θέση της αναφορικά με τη συμμετοχή της στο γλέντι σε τίποτα δεν θύμιζε την προηγούμενη που κατείχε.

Γενικά παρατηρούμε αλλαγή στο συνολικότερο πλαίσιο στο οποίο πραγματοποιούνταν το γλέντι. Η συγκέντρωση των κατοίκων στο Χωριό συνετέλεσε στο να γίνονται εκεί τα γλέντια συχνότερα από τα προηγούμενα χρόνια. Κάποιες αργίες και Κυριακές μάλιστα μερικά μαγαζιά στο Χωριό έφερναν ζυγιές με βιολιά και λαούτα.

Από την άλλη στο αυτοσχέδιο γλέντι προστίθενται και άλλα μουσικά όργανα, γραμμόφωνα, πικάπ και αργότερα μαγνητόφωνα. Αυτό συνετέλεσε στο να εισαχθούν νέα τραγούδια στο ρεπερτόριο των γλεντιών. Οι τεχνικές δυνατότητες της λύρας δεν ταίριαζαν και δεν επαρκούσαν ώστε να καλύψουν τις απαιτήσεις που προϋπόθετε το νέο και εμφανώς πιο σύνθετο ρεπερτόριο (βαλς, ταγκό, ρεμπέτικα κ.λ.π.). Άλλωστε, το γεγονός ότι οι λυράρηδες δεν έβλεπαν επαγγελματικά το να παίξουν σε ένα γλέντι, συνετέλεσε στο να μην υπάρχει ανταγωνισμός μεταξύ τους και δεν έμπαιναν στη διαδικασία να ξεπεράσουν ο ένας τον άλλον. Εξάλλου η θέση που κατείχε η λύρα ήταν τέτοια, που δεν τίθετο ποτέ θέμα ανταγωνισμού. Οι λυράρηδες πάντα έπαιζαν για να ευχαριστηθούν και να ευχαριστήσουν. Μπορεί αρχικά μέχρι ενός σημείου να παρήγαγαν αυτό που επιθυμούσαν οι υπόλοιποι γλεντιστές αλλά την δεκαετία του '50 αυτό που το κοινό ήθελε, η λύρα αδυνατούσε να το αποδώσει.

Οι αλλαγές αυτής της περιόδου και οι συνθήκες όπως διαμορφώθηκαν, όπως χαρακτηριστικά μας λένε οι πληροφορητές, κατάφεραν, σε σχέση με τη λύρα, ό,τι δεν είχε καταφέρει ο πόλεμος. Η λύρα άρχισε πια όλο και λιγότερο να χρησιμοποιείται. Άλλωστε όπως λένε και στις αφηγήσεις τους οι πληροφορητές μας, είχαν πια τα «εργαλεία» που «έκαναν καλύτερη δουλειά» και «τι να κάνει πια μπροστά τους η λύρα»²⁵³.

---

²⁵³ Λ. Δ. Μέντης, Ελαφώνησος, 30 Σεπτεμβρίου 2005, Χ. Ι. Αρώνης, Ελαφώνησος, 20 Σεπτεμβρίου 2005, Τζ. Γ. Ανωμήτρης, Ελαφώνησος, 25 Αυγούστου 2005, Μαυρολέων

Με όλα τα παραπάνω οδηγούμαστε μάλλον στο συμπέρασμα ότι το βασικότερο παράγοντα της μεταστροφής της κοινότητας σε άλλες γλεντικές πρακτικές και κατά συνέπεια του παραμερισμού της λύρας από πρωταγωνιστή του γλεντιού όπως μόλις πριν δυο δεκαετίες ήταν, δεν αποτέλεσαν αυτά καθαυτά τα μέσα αναπαραγωγής ήχου που προστέθηκαν στο γλέντι, ούτε η πληθώρα νέων τραγουδιών που εισήλθαν σ' αυτό και η λύρα δεν μπορούσε να τα αποδώσει. Αυτά ήταν μάλλον παρελκόμενα της πραγματικής αιτίας. Στα μεγάλα διαστήματα που οι ναυτικοί έλειπαν από το νησί²⁵⁴, είχαν να κάνουν με μια άλλη πραγματικότητα και ο τρόπος διασκέδασης του καθενός απ' όπου κι αν προέρχονταν μεταλλάχθηκε και πήρε αναγκαστικά μια μορφή όπως υπαγόρευαν οι νέες συνθήκες. Τώρα ανήκαν και σε μια άλλη ομάδα, σε ένα άλλο «εμείς» και έφεραν μια επιπλέον συλλογική ταυτότητα²⁵⁵ που διαμορφωνόταν με τα κοινά βιώματα, τις περιπέτειες και την ιστορία των ναυτικών. Η ιδιαίτερη αυτή ταυτότητα αδυνατούσε να εκφραστεί με τα ίδια μέσα. Ειδικά στο γλέντι, που αυτό τελούνταν, εκ των πραγμάτων, τις περισσότερες φορές σε ολωσδιόλου διαφορετικό πλαίσιο από αυτό του χωριού τους (στο καράβι, σε λιμάνια όλου του κόσμου, με νέα ηχητικά μέσα, με πολυμελείς ορχήστρες κ.λπ.). Πρέπει ακόμη να λάβουμε υπόψη μας και το ότι ο χρόνος που βίωναν τη νέα

1994: 44 αναφερόμενος στο ρόλο που έπαιξε η τελειοποίηση των μέσων αναπαραγωγής ήχου στη σταδιακή υποχώρηση του οργάνου στο Αιγαίο και τη Μεσόγειο.

²⁵⁴ Σύμφωνα με τις πληροφορίες μας απουσίαζαν συνήθως ένα χρόνο κατά μέσο όρο κάθε ταξίδι και επέστρεφαν στο νησί για ένα τρίμηνο περίπου. Μαρτυρίες Λ. Δ. Μέντης Ελαφώνησος, 17 Μάη 2006, Κ. Λ. Μέντη, Ελαφώνησος, 27 Δεκέμβρη 2005, Δημήτριος Χ. Λιάρος Ελαφώνησος 24 Αυγούστου 2005.

²⁵⁵ *Η συλλογική ταυτότητα στηρίζεται στην αντίληψη του «εμείς» σε αντιδιαστολή με τους άλλους τους «ξένους» και διαμορφώνεται με κοινά βιώματα, τις περιπέτειες και την ιστορία αυτής της ομάδας. Ένα άτομο μπορεί να έχει περισσότερες ταυτότητες εκτός από την ατομική, εφόσον ανήκει σε διαφορετικές ομάδες. Κύριο χαρακτηριστικό στις συλλογικές ταυτότητες είναι πάντα η ύπαρξη στερεοτύπων. Δηλαδή χαρακτηριστικών πραγματικών ή υποθετικών που διαθέτει κάθε ομάδα. Διαπραγμάτευση της συλλογικής ταυτότητας είναι στην Ανθρωπολογία η επιλογή ή χρήση μιας ιδιαίτερης συλλογικής ταυτότητας και ορισμένων στερεοτύπων ανάλογα με την περίπτωση, το κοινωνικό δηλ., τοπικό ή ιστορικό πλαίσιο. Αλεξιάκης 2001: 165- 166.*

κατάσταση, ήταν πολλαπλάσιος αυτού που περνούσαν στον τόπο τους. Η νέα δυναμική παραγωγική ομάδα των ναυτικών της Ελαφονήσου, που είχε προκύψει μέσα από τις τελευταίες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της περιόδου που εξετάζουμε δεν μπορούσε παρά να μεταφέρει επιστρέφοντας, τα όποια πολιτισμικά στοιχεία, επιλεκτικά είχε αφομοιώσει.

Η εποχή αυτή έφερε μια ακόμη διαφοροποίηση αξιών που αποτέλεσε λόγο διαπραγμάτευσης γενικότερα της συλλογικής ταυτότητας του Ελαφονησιώτη. Η έννοια του «παράγω» μεταπολεμικά άλλαξε. Τώρα πλέον σήμαινε «βγάζω χρήματα» σε αντίθεση με τις προηγούμενες εποχές που η ίδια λέξη στη συγκεκριμένη κοινωνία παρέπεμπε και στο «ανταλλάσσω είδος ή υπηρεσία». Η μη κερδοσκοπική χρήση του οργάνου τα προηγούμενα χρόνια, αλλά και η περιορισμένη –με τα νέα πολιτισμικά δεδομένα που είχαν εισδύσει στη κοινότητα- δυνατότητά του για κάτι τέτοιο, το καθιστούσαν κατά κάποιο τρόπο μη παραγωγικό και το τοποθετούσαν στο περιθώριο των καινούργιων μέσων, αναγκών και αναζητήσεων. Οι ρυθμοί πλέον εξελίχθηκαν με τέτοιους τρόπους που η λύρα δεν μπορούσε να παρακολουθήσει.

Όπως είχε διαμορφωθεί πλέον η κατάσταση, η λύρα παύει να παίζει παικτικά το ρόλο που κατείχε πριν στη γλεντική διαδικασία. Παρόλο που πλέον παίζει για «να θυμηθούν τα παλιά», η λύρα εξακολουθεί να έχει έναν ιδιαίτερο ρόλο στο γλέντι και η συμβολή της στην έκφραση της κοινότητας εξακολουθεί να είναι σημαντική. Συνδέει το παρελθόν με το παρόν εξασφαλίζοντας έτσι την ιστορική συνέχεια της. Οι νέες συνθήκες που διαμορφώθηκαν έφεραν και την διαφοροποίηση μεταξύ των κατοίκων σε οικονομικό επίπεδο. Συνεπώς, η ομοιογένεια που σε αυτό το επίπεδο χαρακτήριζε ως ένα βαθμό την κοινότητα το προηγούμενο διάστημα, πλέον δεν υφίσταται. Επιπρόσθετα η απουσία ενός μεγάλου μέρους των μελών της και η έλλειψη της καθημερινής επαφής, που άλλοτε ήταν το βασικό χαρακτηριστικό τους, αδυνάτιζε τα κοινά βιώματα και ενίσχυε την αναζήτηση στοιχείων που την χαρακτήρισαν στο παρελθόν.

Στα γλέντια της μεταπολεμικής περιόδου και ιδιαίτερα όσο η δεκαετία του 1950 προχωρούσε προς το τέλος της, τόσο περισσότερο χρησιμοποιούσαν

φράσεις όπως «πιάσε τη λύρα να θυμηθούμε τα παλιά» ή «παιξε εκείνο που έλεγε ο γέρο Ντίγρης». Ακόμη και τότε δεν είχε εντελώς παραγκωνιστεί. Μέσα από αυτή και λαμβάνοντας υπόψη μας τις περιστάσεις που παλαιότερα τη συναντούσαμε στη ζωή της κοινότητας, ενεργοποιούνταν κοινά βιώματα και εμπειρίες κάθε πτυχής της ζωής. Σε αυτή την περίπτωση μέσα στο γλέντι έχει ένα ρόλο κεντρομόλο και ενοποιητικό και επιτυγχάνονταν μέσω αυτής η έκφραση των μελών της κοινότητας ως ενιαίο σύνολο²⁵⁶.

Η λύρα πλέον αποτελεί τον εκφραστή μιας πραγματικότητας η οποία έχει περάσει ανεπιστρεπτή για την κοινότητα. Αποτέλεσε σύμβολο για αυτήν και αποτελεί ακόμη για τους ανθρώπους που την έζησαν. Μέχρι και σήμερα στα μεγαλύτερα μέλη της κοινότητας (από εξήντα ετών και πάνω) ακόμη και η αναφορά σε αυτή λειτουργεί ως ένα στοιχείο που συσπειρώνει και αναγνωρίζεται σαν κάτι που τους εξέφρασε στο παρελθόν και τους ενώνει στο παρόν. Ως ένα βαθμό θα μπορούσαμε να πούμε ότι για αυτούς που έλειψαν κάποτε ως ναυτικοί, αλλά και για αυτούς που λείπουν ακόμη ως μετανάστες κι έχουν ριζώσει κάπου αλλού, η λύρα αποτελεί ένα από αυτά που μέσα τους, τους συνδέει με το νησί. Κυρίως ως κάτι που έχει να κάνει με τη μνήμη και τα κοινά βιώματα των μελών της κοινότητας όπως συνέβη να είναι πριν τη χρονική περίοδο που έφυγαν από το νησί.

Με βάση όσα είπαμε καταλήγουμε ότι η λύρα *ξεπέρασε κατά πολύ το επίπεδο ενός «απλού φυσικού αντικειμένου παραγωγής αρμονικών ήχων»*²⁵⁷ και λειτούργησε ως σύμβολο, μέσα από το οποίο εκφράστηκε η πολιτισμική ταυτότητα των κατοίκων. Λειτούργησε συνδεδετικά για τα μέλη της κοινότητας και σε ό,τι αφορά τα προπολεμικά χρόνια η ύπαρξή της συμβάδιζε με τον τρόπο ζωής και τα χαρακτηριστικά της εποχής και αυτό μας επιτρέπει να θεωρήσουμε τη λύρα ως μέσο νοηματικής έκφρασης της πραγματικότητας της

---

²⁵⁶ Κάβουρας 1993: 233-234 αναφερόμενος στο μυθοποιητικό συμβολισμό ως μια μορφή αναπαράστασης με κεντρομόλο προσανατολισμό και ενοποιητικό για την κοινότητα χαρακτήρα αναλύοντας το παράδειγμα του αυτοσχεδίου διαλογικού τραγουδιού στην Όλυμπο της Καρπάθου.

²⁵⁷ Λιάβας 1983-1985: 117.

κοινότητας. Όσο αναφερόμαστε σε μια κοινότητα της οποίας η οικονομία είναι στο μεγαλύτερο ποσοστό αγροτική και ο τρόπος ζωής της τέτοιος επίσης, ένα όργανο που εντάσσεται στα πλαίσια της και ιδιαίτερα όταν του αποδίδεται ένας τέτοιος χαρακτηρισμός όπως «ήταν όργανο της υπαίθρου» μας παραπέμπει στο να αποδεχθούμε ότι κατέχει μια θέση στην έκφρασή της. Αποτελεί το μέσο με το οποίο η συγκεκριμένη κοινότητα θα εκφράσει μέσα σε ένα αυτοσχέδιο γλέντι, κοινά στοιχεία που τη «δένουν». Μέσω και της λύρας εκφράζουν οι γλεντιστές τη συλλογική τους ταυτότητα, αυτά που τους εντάσσουν στο «εμείς» και τους καθιστούν μέλη της ίδιας κοινότητας.

Εικόνα 4. 3: Λεπτομέρεια λύρας του Α. Δ. Μέντη κατασκευασμένη κατά τη διάρκεια ταξιδιού του.

Μέσα από μια συλλογική διαδικασία δημιουργίας και έκφρασης, κατά την οποία τα μέλη μιας κοινότητας απορρίπτουν ή αποδέχονται και εντάσσουν στα πλαίσιά της όποια στοιχεία την εκφράζουν, η λύρα έγινε αποδεκτή από το σύνολο της κοινότητας και αναγνωρίστηκε ως εκφραστής του. *Εξέφρασε ένα ολόκληρο μουσικό φαινόμενο, που με τη σειρά του εντάσσεται σε*

ένα συγκεκριμένο πλαίσιο. Αυτό γιατί συμμετείχε ενεργά σε όλους τους τομείς του τοπικού πολιτισμού: κοινωνικό, πνευματικό, τεχνοοικονομικό βίο²⁵⁸.

Η λύρα που μέχρι τότε εξέφραζε μια εντελώς διαφορετική κατάσταση από αυτή που δημιουργούνταν, αρχικά προσπάθησε να «προσαρμοστεί» στα νέα δεδομένα εντάσσοντας στο ρεπερτόριό της τραγούδια της εποχής. Η αλλαγή ωστόσο ήταν τόσο μεγάλη και συνολικότερη, ώστε πρότασε απέναντί της διαρκώς νέα στοιχεία, τα οποία εξέφραζαν την νέα κατάσταση, επί των οποίων τελικά αδυνατούσε να επικρατήσει. Μέσα από τα κοινοτικά γλέντια αντικατοπτρίστηκαν και διαφάνηκαν οι μεταβολές που βρισκόνταν σε εξέλιξη στην κοινωνία. Το μέγεθός τους ήταν τέτοιο, που δύσκολα μπορούσαν να σταθούν ως είχαν τα παλιά σύμβολα της κοινότητας.

Σε αυτή την κατεύθυνση, τα ίδια τα μέλη της κοινωνίας αποτελούν φορείς του νέου. Αυτά εισήγαν κάθε φορά νέα στοιχεία στο γλέντι, τα οποία έρχονταν να συναντήσουν τα ήδη υπάρχοντα. Μέσα στην γλεντική διαδικασία πραγματοποιούνταν ένας διαρκής διάλογος μεταξύ των μελών της κοινότητας και των όσων ήδη είχαν εντάξει, από τη μια και των νέων στοιχείων που έρχονταν σε αυτή, από την άλλη, ενεργοποιώντας μηχανισμούς αφομοίωσης των νέων προς την κοινότητα στοιχείων. Τα ίδια τα μέλη της κοινότητας και σε πολλές περιπτώσεις οι ίδιοι οι λυράρηδες, πρωτοστάτησαν στον ερχομό των νέων στοιχείων που σταδιακά οδήγησαν στην υποχώρησή της και τελικά την αντικατέστησαν, νομιμοποίησαν τα νέα κοινωνικά σχήματα όπως αυτά εκφράστηκαν συνολικότερα μέσα από τον τρόπο ζωής της, αλλά και ειδικότερα μέσα από το γλέντι και εντέλει χειραγώγησαν τα παραδοσιακά πολιτισμικά σύμβολα της κοινότητας τους και μεταξύ αυτών και τη λύρα.

---

²⁵⁸ Ο.π.

Εικόνα 4. 4: Ι. Χ. Αρώνης και Λ. Δ. Μέντης.

Παράρτημα-
Αποσπάσματα Συνεντεύξεων

Κατά τη διάρκεια της έρευνας διεξήγαμε περί τις 40 συνεντεύξεις. Επειδή θεωρούμε ότι κάποιες έχουν άμεση σχέση με τη λύρα και την κοινότητα παραθέτουμε τα αποσπάσματα.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΛΑΜΠΡΟΥ Δ. ΜΕΝΤΗ

(1932-) Ελαφόνησος 30 Σεπτέμβρη 2005

(Αναφέρεται κορίως στην κατασκευή της λύρας)

[...]Θέλουμε να φτιάξουμε μια λύρα. Πρώτα παίρνουμε ένα χαρτόνι και σχεδιάζουμε το κάτω μέρος. Πρώτα από όλα θα διπλώσουμε το χαρτόνι στη μέση και πάνεις και φτιάχνεις τη μία μπάντα κι υπολογίζεις τη μύτη τη μισή. Ας πούμε πως είναι εκεί. Τώρα πόσο θα ναι μακρύ ε; άλλη είναι κοντύτερη, άλλη της έχω προσθέσει μια μύτη για να ακουμπάει στο γόνατο για να στρίβει εύκολα. Αλλά μη νομίζεις ότι θα την βγάλω να είναι εντάξει από την αρχή. Δεν είμαι σίγουρος γι' αυτό το πράγμα γιατί κάθε μια λύρα που φτιάχνω, δεν είμαι ευχαριστημένος για την... και λέω τούτη βγήκε πιο καλή. Έτυχε δηλαδή. Κοιτάζουμε αν μας αρέσει το σχήμα. Πρώτα τις κάναμε ντουμουρούκια εδώ πάνω. Δηλαδή του παππού η λύρα ήταν αλλιώςτικη. Δεν είχε στενό λαιμό εδώ πάνω. Αλλά δεν μπορώ να μην το στενέψω τώρα. Έχει κι άλλο τόσο από την άλλη μπάντα. [...] και πάνω πρέπει να στενέψει γιατί δεν την αγκαλιάζει και το χέρι τώρα. Η άλλη ήτανε στενή, άλλη, κείνη που έχω δώσει του Διονύση είναι ένα μικρό, ένα λυρί. [...] ωραία, τώρα είναι ωραία. Και δεν είναι σαν την κρητική είναι πιο στενή. Τώρα θα βγάλουμε την τρύπα. [Συγκρίνει τις άλλες λύρες του ποια είναι η πιο όμορφη τρύπα και ανάλογα σχεδιάζει την τωρινή(ηχείο)]. Εκείνη είναι πιο φαρδιά. Δεν θα την κάνουμε τόσο πολύ φαρδιά. 3,25 εκ.

-Τις άλλες τις κάνεις με το μάτι έτσι;

-Ναι μωρέ, με το μάτι τις κάνω. Δηλαδή δεν έπαιρνα μέτρα. Το κανα λίγο πιο μικρό, μετά λίγο το μεγάλωνα, και δεν το πελέκαγα αν δεν μου φαινότανε καλό. Δεν υπάρχει ένα νούμερο που να πεις ότι πρέπει οπωσδήποτε να ναι τόσο. Βλέπεις και τα βιολιά, άλλο έχει ένα «ς» άλλο ένα... μπορεί να βγαίνει η φωνή κι από το μικρό, να βγαίνει κι από το μεγάλο. Άμα είναι πολύ μεγάλο μπορεί να ξεθυμαίνει κιόλας. Και το βάθος. Κι εκείνο παίζει και το ρόλο. Δηλαδή σύμφωνα με το βάθος και τη χωρητικότητα θα πρέπει να ναι και η τρύπα. Άμα είναι ένα μικρούλι δεν πρέπει να έχει μεγάλη τρύπα. Είναι όπως την καμπάνα. Και την τρύπα την φτιάχνεις με το μάτι. Και την απόσταση όταν την υπολόγιζα έλεγα δηλαδή ότι πρέπει κάπου από εδώ μέχρι εδώ να είναι και να μου βγαίνουν κι οι φωνές. Η τρύπα αρχίζει από χαμηλότερα. Και μπορεί να πάει κι ο καβαλάρης λίγο πιο πάνω ή λίγο πιο κάτω. Βλέπεις; Γιατί το δάχτυλο θέλει αυτή την απόσταση. Όπως το τσαφάρι. Όπως το κλαρίνο. Κι άμα και σ' αυτά οι τρύπες ήταν πιο μακριά θα ήταν παράφωνο. Εγώ πιστεύω έτσι. Τώρα αν θέλεις να γράψεις εσύ βάση αυτών που έχεις, πάρε απόσταση

και λες εδώ ας πούμε μπαίνει ο καβαλάρης. Τώρα αν θες να το πας πιο μπρος πιο πίσω ότι θέλεις κάνεις. Σιγά να μη. Το άλλο είναι εδώ πάνω (ο δεύτερος καβαλάρης) κι είναι αγριολιά. Μπορείς να βάλεις, και κόκαλο όπως σε αυτή

-Αυτό το κόκαλο είναι αγοραστό;

-Όχι, εγώ το 'χω φτιάξει. Από κουτάλα κρέατος. Από βόδι. Είχα βρει ένα τσαμπό μεγάλο, τονε πήρα, τον έβαλα στην κασέλα κι ακόμα θα χω. Το 'κοψα με το πριόνι, έβαλα μια πένσα έτσι- έτσι και το γυαλοχαρτάρισα, το τρύπησα κι έτοιμο. Και έβγαλα αυτό. Είναι μάγκες δηλαδή αυτοί που βγάνουνε;

-Και από τι ξύλα τις έφτιαχνες;

-Αυτά είναι κέντρα.

-Κι αυτό που είναι άσπρο από πάνω το καπάκι;

-Αυτό όχι, δεν είναι. Τούτη μπορούσε να ναι πολύ καλή λύρα αλλά τούτο (το ξύλο στο καπάκι) είναι πολύ ήμερο. Δεν έβρισκα. Βλέπεις; Δεν είχε σκλήθρα από πάνω. Είναι πολύ ήμερο. Σπερδούκλι σκέτο δηλαδή. Και χάνει πολύ αυτό. Τούτο εδώ είναι κέντρο. Είναι από το ίδιο. Είναι από το ίδιο τουτουνού. Κι είναι και σκληραγωγημένο. Αυτό να, πρόσεξε να δεις. Αυτά όλα είναι κέντρα. Βλέπεις; Διαφορετικό είναι τούτο, κοιτά πως είναι τούτο και πως είναι κείνο.

-Αυτό έχει πιο πολλά νερά.

-Αυτό είναι και σε πιο σκληρό, έχει ζήσει να πούμε πολύ σκληρά. Θυμάμαι αυτή την καλή λύρα που μου την έσπασε ο αδερφός μου που την είχα κόψει από ένα ξεριζωμένο κέντρο, αυτό που είναι πάνω από το λαιμό από το Τσερατσίνικο. Ήταν ένα πεσμένο κέντρο και από κει είχα κόψει αυτή την κλάδα τότες. Δηλαδή τούτο μπορεί να ναι πιο σκληρό πολύ από τούτο. Άμα κόψεις ρίζα του κέντρου είναι πολύ μαλακό και φτιάχναμε κουτάλες. Αλλά ήτανε μαλακό. Αφράτο. Λοιπόν τελοσπάντων ήταν ένας παράγοντας ήτανε το θέμα του ξύλου. Έχει σημασία αυτό. Το όργανα μπορεί να γίνουν από το ίδιο ξύλο αλλά μπορεί να μην είναι όλα τα όργανα το ίδιο. Κι ας είναι με ίδιες αποστάσεις και με τα πάντα όλα αλλά το ξύλο να είναι άλλο το ένα κι άλλο το άλλο κι επίσης από το ίδιο δέντρο να είναι και το ένα να είναι από την καρδιά του κορμού και το άλλο να είναι πιο όξω.

-Δε μου λες όταν έλεγες «τώρα θα φτιάξω μια καλή λύρα» πήγαινες και το έψαχνες;

Τι να ψάξω. Έψαχνα να βρω ένα ξύλο να ναι φαρδύ και να μην έχει σκλήθρες. Αυτό έψαχνα. Δεν μπορεί να βρεις παραπάνω.

-Δηλαδή οι καλές σου οι λύρες έτυχε και βγήκανε καλές.

-Ναι έτυχε.

-Και μετά παρατηρούσες την κάθε λύρα κι έλεγες ότι παράδειγμα πρέπει να το κάνω έτσι γιατί έχει καλύτερο ξύλο.

-Καλά εγώ είχα πάει από μικρός, όταν πρωτοπήγα στον Πειραιά, εκεί πέρα που ήταν το βιολιατζίδικο πήγα και ξελημέραγα. Που φτιάχνανε βιολιά και λύρες κι όργανα. Και τους έπιανα και μου λέγανε κιόλας. Λέω θέλω να φτιάξω, φτιάχνω κι εγώ αλλά δεν ξέρω. Και μου λέγανε. Κι από κει έβλεπα ότι... έλεγα αυτό το βιολί πόσο έχει. Ένα γυαλιστερό και μου λέγαν μια τιμή πολύ χαμηλή και μου δείχνανε μια σακαράκα, ένα άλλο παλιό που κάποιος το 'χε φέρεις και τούτο; Κι έλεγε τρεις φορές απάνω. Και λέω «καλά αφού τούτο είναι πιο ωραίο», « πιο ωραίο, λέει, είναι. Αλλά για δοκίμασε να ιδείς τι κάνει το ένα και τι κάνει το άλλο» δεν παίζει κανένα ρόλο. Από κει δηλαδή κατάλαβα ότι αυτοί οι άνθρωποι κάνανε τον ίδιο κόπο και για το γυαλιστερό και για ένα άλλο. Και το ένα το δίνανε 50.000 και το άλλο 200.000.

-Και δε μου λες τώρα, το σχέδιο που έχουμε στο χαρτί το πατάμε στο ξύλο;

-Ναι. Έχουμε ένα κομμάτι κέντρο, το πας στην κορδέλα, το βάζεις και γίνεται πα πλακέ. Τώρα είναι στρογγυλό δηλαδή. Αλλιώς παίρνεις ένα ξύλο από εκεί που πουλάνε ξύλα αλλά ξέρεις τι ξύλο να είναι... εγώ έχω ακούσει η καρυδιά είναι καλή.

-Εσείς όμως τότε δεν είχατε καρυδιά. Μόνο κέδρους.

-Μόνο κέντροι.

-Η ελιά; Δεν ήταν καλό;

-Όχι. Κανένας δεν έβαζε. Άμα ήτανε και αν κάνανε θα είχανε δοκιμάσει. Τώρα η απόσταση από φωνή σε φωνή στη λύρα που κάναμε βγήκε 34 πόντους.

-Να σου πω, η λύρα που είχα δει του μπάρμπα Ντίγη, ήταν πιο παλιά,

-Και πιο κοντή.

-Ναι, άλλο όμως θέλω να πω. Εκείνη είχε τέσσερις χορδές.

-Αυτό, όσες θέλεις βάζεις. Τέσσερις είχε;

-Ναι

-Τέσσερις τρύπες έχουν όλες.

-Ναι αλλά τις τωρινές τις κάνουν με τρεις.

-Ε, ναι και τις Κρητικές τις κάνουν με τρεις και είναι και πιο ευκολία. Τώρα άμα θέλεις, ας πούμε ο παππούς που έβγαλε το χειμαριώτικο που έχει πιο μεγάλη έκταση. Κι έβανε την ψιλή κι έπειτα το γύριζε στην μπουργάνα. Τα βιολιά έχουν 4 γι' αυτό και έχουν πιο πολλά τραγούδια. Οι κρητικοί βάνανε τρεις.

-Είχανε φέρει καμία λύρα κρητική τότε εδώ;

-Όχι, δεν είχανε. Εγώ δεν είχα δει, ούτε κανενού αλλουνού εκτός από του γέρο Μπιστολά και του γέρο Ντίγρη. Και τον παππού που κι εκείνος από εκείνους τους ίδιους είχε δει.

-Αυτοί δηλαδή ήταν οι πρώτοι που είχανε λύρες εδώ;

-Ναι. Ο παππούς πήρε από αυτούς και δεν είχε ο παππούς ο Χαρλάμης. Εγώ δεν θυμήθηκα τουλάχιστον. Δεν τονε θυμάμαι και καλά. Ίσα- ίσα που είναι στο μυαλό μου και πλέει. Θα ήμουν δυο- τρία χρονών όταν πέθανε. Αλλά έλεγε του Λάμψη, θα σου φτιάξω μια λύρα. Αλλά λύρα του παππού δεν φάνηκε. Αν του έλεγε και την είχανε πάρει τα μεγαλύτερα παιδιά του και τις χάσανε. Δηλαδή ο Γιάννης, ο Νικόλας, δε ξέρω. Δεν είδα... Ήμουν μικρός όταν πέθανε ο παππούς. Αλλά η γιαγιά η Καλομοίρα (η γυναίκα του) και ο πατέρας μου (Δ. Χ. Μέντης), μας λέγανε τις ιστορίες του. Ήταν μοναχογιός μέσα σε εννιά αδερφές. Καλομαθημένος, γλεντζές και κάπως... όσα πάνε κι όσα 'ρθούνε. Έπαιζε καλή λύρα. Απ' αυτόν είχε μάθει ο πατέρας μου. Κείνος που είχε λύρα ήταν ο μπάρμπα Ντίγρης, ο γέρο Μπιστολάς, που θυμήθηκα εγώ πια. Ο πατέρας μου ήταν μικρός πια απέναντι από 'κείνους. Θα μπορούσε να ήταν παιδί τους εκείνων. Όπως είναι τα Ντιγράκια ίσα με τον παππού.

[...]Λοιπόν τώρα εδώ κανονίζεις και τις τρύπες (για τα κλειδιά). Εδώ άμα είναι μονό βάνεις ένα καρφί κι ανοίγεις μια τρύπα έτσι, βάζεις ένα μυτερό και βάνεις και κόλλα και το φυτεύεις μέσα και κολλάει. Και τα τέλια, το ένα το κουρδίζεις απ' την μια μεριά, το άλλο από την άλλη για να μην βρίσκουνε. Αυτό ανάμεσα στα δύο πιο κοντινά στον καβαλάρη κλειδιά είναι ο οδηγός. Κι η χορδή η μεσαία ακουμπάει σε αυτό για να πάει στη σωστή κατεύθυνση. Γιατί πρώτα ο πάνω καβαλάρης δεν είχε χαράκια για να μπαίνουνε τα τέλια και να τα κρατά σταθερά. Κι αυτό χρειαζόταν. Ο πάνω καβαλάρης πρώτα μόνο έκλεινε τις φωνές. Κι αυτόν το καβαλάρη τον έχω κάνει να βγαίνει ψηλός γιατί βλέπεις βρίσκει η γλώσσα. Ειτέ, πριν τη γλώσσα ήταν πιο κάτω το τέλι.

-Τη γλώσσα την έβαλες μετά;

-Όχι τότες; Αλλά μπορεί όταν τη δοκιμάζα να μην την είχα βάλει αλλά μετά που ήθελε να κοντόνει... Όταν είναι πιο χαμηλά παίζει πιο καλά. Το 'χω δοκιμάσει. Έχω χαμηλώσει τον καβαλάρη και ανοίγει η φωνή της.

-Και παρόλο που παίζει πιο καλά βάζεις τη γλώσσα για ομορφιά;

-Ε, αφού είναι πιο όμορφη. Με τη γλώσσα. Έ, δείχνει.

-Του γέρο Μπιστολά είχε γλώσσα;

-Όχι, ούτε του παππού είχε. Του παππού έβαλα εγώ τώρα. Έτσι για ομορφιά. Κι επειδή τώρα παίζανε με το νύχι δε φαγώνεται. Έτσι παίζανε, αλλά εγώ δεν έμαθα από την αρχή. Νόμιζα ότι πιέζουν τη χορδή με το δάχτυλο, συνήθισα. Τα βιολιά το πάνε εκεί αλλά το πιέζουν και το πατάνε. Αλλά δεν έχουν τόσο μεγάλη απόσταση τα τέλια από το μπράτσο. Κι ο καβαλάρης πρέπει να έρχεται καμπυλωτός, είπαμε, να κλείνεις το ένα μάτι και να βλέπεις τη μια

χορδή χωρίς να βρίσκει στην άλλη. Όστε να μην βρίσκει το δοξάρι στις άλλες δύο όταν παίζεις.

-Μου λες και για το καπάκι τώρα;

-Τα καπάκια τα έκανα και πελεκητά. Και θηλυκώνανε στη λύρα εκτός από μια που έχει πατούρα.

-Παππού το λούστρο που τους βάζεις δεν είναι πολύ χοντρό;

-Ναι, είναι χοντρό. Μου χουν φέρει όμως τώρα ένα λούστρο που είναι για όργανα. Είναι πιο ψηλό. Πάντως παλιά- παλιά έβαζα γομαλάκα. Ήταν ένα πράγμα σαν φλιτζακούδι. Σαν λέπι χρυσαφί και το έβαζες στο οινόπνευμα και με αυτό βέβαια τα κάναμε όλα. Και τις κασέλες κι όλα. Λοιπόν, τώρα αυτό που κάναμε είναι το πρώτο σχέδιο που θα βάλεις στο ξύλο επάνω. Το βάζεις, το ζωγραφίζεις, και βγάζεις το σχέδιο στο ξύλο.

Μετά, κι αυτό να το θυμάσαι, γιομίζεις ένα μαξιλάρι, ένα τσουβαλάκι άμμο. Χωρίς να έχει χαλίκια μέσα γιατί άμα έχει χαλίκια την ώρα που το βάζεις εσύ και το χτυπάς με το σκαρπέλο για να την κουφώσεις θα τραυματιστεί. Ενώ με την άμμο κάνει λούμπα και κάνει φωλιά και στέκει εκεί και δεν κάνει και τραύμα από πίσω καθόλου. Είπαμε πρώτα το περιλαβαίνεις με το σκεπάρνι. Τώρα βέβαια θα έχουν κι άλλα εργαλεία. Κι αφού το κουφώσεις το ξύνεις και το γυαλόχαρτο το αφήνεις τελευταίο γιατί μπορεί κάτι να σου τραυματιστεί. Και μετά το κουφώνεις και κάνεις την πατούρα. Δηλαδή με το μολύβι βάζεις σημάδι περιμετρικά της λύρας και κοντά- κοντά απόσταση και λες, μέχρι εδώ θα κουφωθεί. Αυτό το κάνεις πάνω στο ξύλο. Και πελεκάς με ένα σπασμένο μαχαίρι και το κάμει η μύτη του ξυράφι και το χαράζεις γύρω- γύρω. Κι αρχίζεις να το ξύνεις. Για το καπάκι, βάζεις το σχέδιο που έχουμε ήδη βγάλει και για να μην το χαλάσεις το βγάζεις σε ένα άλλο κομμάτι χαρτί. Μετράς πόσα χιλιοστά χαρακιά έχεις κάνει στη λύρα για να την κουφώσεις, το καπάκι θα είναι τόσο μικρότερο γύρω- γύρω. Αυτή τη σημαδούρα που έκανες στο σκάφος, πρέπει να την ξανακάνεις αλλά να την αφαιρέσεις για το καπάκι ώστε να μπορέσει να θηλυκώσει. Για αυτό δεν πρέπει να βγαίνει από αλλού πιο μέσα και πιο έξω. Κι έπειτα, όταν το βάλεις στην κόλλα πάει και η σκόνη από το γυαλόχαρτο και ακόμη κι αν έχει μείνει έστω ένα μικρό κενό μπαίνει η κόλλα με τα τριμμάτα του ξύλου και κλείνει. Και μετά το ξαναπερνάς με γυαλόχαρτο, το κάνεις λείο και τελείωσε. Α, το καπάκι είναι κουφωτό. Το καπάκι το ξύλο δεν είναι ίσιο. Πρέπει κι αυτό να το φας να πάρει κλίση. Για να ρθει, σαν τα μύδια. Αλλά με μικρότερη καμπύλη. Είναι τεχνικό το καπάκι. Δεν είναι παίξε γέλασε για να το φτιάξει όποιος-όποιος.

-Κι αυτό είναι κέδρος;

-Όχι, αυτό δε θυμάμαι τι είναι. Έψαχνα στη Νιάπολη και τελικά μου βρήκαν αυτό ότι είναι καλό για καπάκι. Ότι άλλο καλύτερο δεν βρίσκεις. Μου λέγανε να μου βρούνε τριανταφυλλιά. Που να τη βρεις εδώ και τόσο φαρδιά που θέλει για να φτιάξει ένα καπάκι. [...] και αφού το ζωγράφισα και έβγαλα το σχήμα άρχισα να το πελεκάω και να το παίρνω με την πλάνη.

-Δεν είναι επικίνδυνο το σκεπάρνι να σου ξεφύγει;

-Ε, δεν είναι εύκολο εσύ τώρα να πιάσεις σκεπάρνι και να πελεκήσεις. Με σκεπάρνι έχω κάνει κουτάλες και έχω πελεκήσει βάρκες εγώ. Πρώτα το σκεπάρνι ήταν το εργαλείο μας. Με το σκεπάρνι για να βγαίνει ίσια δεν το βαράνε έτσι παρά βρίσκει και ο σκούλος. Βρίσκει εκεί και παίρνει λίγο αλλιώς μπορεί και να σκιστεί εντελώς. Λοιπόν, είπαμε τώρα πως θα παίρνεις το καπάκι για να το φέρεις στην πατούρα. Τώρα, αν θέλεις να κάνεις πατούρα τώρα στη λύρα την αφήνεις πιο χοντρή, της κάνεις ένα πελέκημα σε όλη και της αφήνεις το κορδόνι στην άκρη σα σκoinί.

-Οπότε πάλι αρχίζεις να ισιώνεις απ' την αρχή το πίσω μέρος της.

-Ναι, βέβαια. Από πάνω θα το ξαναπάρεις. Αυτό το κάνεις πριν να το καπακώσεις κι ενώ το 'χεις αφήσει πιο παχύ για να μην το τρυπήσεις. Το βλέπεις, το πιάνεις.

-Κι αυτό είναι σίδερο εδώ;

-Αυτό είναι μπακιρόσυρμα, [αυτό στηρίζει το χτένι (χορδοστάτη) στη λύρα] είναι ο ένας τρόπος που μπορείς να στηρίξεις το χτένι. Το σύρμα είναι κυρτό και φέρνει βόλτα τη μύτη της λύρας όπου και στηρίζεται και στις δύο άκρες του δένεται το χτένι. Ο δεύτερος τρόπος δεσίματος είναι το χτένι να γίνει δετό απευθείας πάνω στο όργανο. Ανοίγοντας με ένα τρυπανάκι δύο τρυπίτσες στη μύτη από τις οποίες με ένα σύρμα θα δεθεί.

-Κι αυτό είναι από κόκαλο;

-Από κόκαλο, ναι που για να βιδώσεις εδώ πάνω θα πρέπει να πατήσει πάνω στη μύτη λίγο. Για να έχει περιθώριο να τρυπήσει μετά. Και πάει εκεί μετά. Δεν το φέρνεις τόσο κοντά στο ηχείο όσο είναι με το μπακιρόσυρμα γιατί τότε θα τρυπήσει. Κι έπειτα στις τρύπες που είχε στο πάνω μέρος μπαίνανε οι χορδές. Οι παλιές είχανε λυρίσιο που είχανε νεύρο από γάτα. Άντερο από γάτα. Τα πουλούσανε. Και τώρα, και τώρα έχουνε κάτι τέλια που δεν είναι από σύρμα. Στη Λεύκη εμείς όμως τότε που να τα βρούμε τότες εμείς. Αυτά τα 'κάναν οι πολύ παλιοί πριν τον πόλεμο. Εμείς ήμασταν του πολέμου που δεν περνούσαν ούτε τα λεφτά. Εμείς βρίσκαμε από τον πόλεμο που είχανε πολεμικά υλικά που είχε ένα καΐκι από εδώ πέσει και είχε προβολείς και πολυβόλα και όπλα και τα πάντα μέχρι σέλλες αλόγων, κουβέρτες στρατιωτικές, πολεμικό υλικό. Και ήβραμε καλώδια, μπαλαντέζες που τις είχανε, δεν ξέρω γιατί ήτανε και στα καλώδια μέσα είχανε, μπορεί να ήτανε από μέσα το μπακιρένιο, το μπροτζινο, κι από 'ξω και το γδύνανε κι είχε κι ένα λακό από μέσα κι από την όξω μπάντα είχε μου φαίνεται και δευτερο. Στο σχέδιο που κάναμε το πλάτος έχει βγει 18,5 εκ. το μάκρος είναι 34 κι εσύ θα λες και περίπου. Κι αν σου πουν και γιατί περίπου, γιατί άλλος το κάνει πιο κοντό κι άλλος πιο μακρύ. Ήτανε το ένα καλώδιο μέσα στο άλλο και από την όξω μπάντα είχε ατσαλίνα, κι είχε τρία τέσσερα, ξέρω γω, και του κόβαμε τα λάστιχα, αφαιρούσαμε και βγάναμε τα τέλια, και μένανε κάτι σαν το «μι».

-Και πως αλλάζατε φωνές με τα ίδια τέλια στη λύρα;

-Το άφηνες πιο μπόσικο το ένα από το άλλο. Δηλαδή άμα βάλω τώρα τέτοια σε όλες παίζει και χαλάει τον κόσμο. Το ένα το χεις πιο μπόσικο, το άλλο πιο μπόσικο και το έχεις και γυρίζεις σκοπό.

[...]

-Ο παππούς ο Παλεθρόμητσος πότε άρχιζε να παίζει; Μετά τον πόλεμο κι αυτός;

-Όχι, ο παππούς έπαιζε κι από τότε που ήταν παιδί. Δηλαδή ο παππούς παντρεύτη 18 χρονών. Άνοιξε σπίτι 20 χρονών. Και τότε είχαν αρχίσει και γίνονταν οι χοροί στη Λεύκη. Είχαν αρχίσει κι ερχόντουσαν οι Ντιγρίτσες κι η Κατερινιώ κι η Φανιώ, κι η Μαριώ. Τότε οι άνθρωποι δεν είχανε ούτε μαγνητόφωνα, ούτε πικ-απ. Τίποτα. Κάποιο γραμμόφωνο φέρανε αργά.

[...]

-Αυτά πριν τον πόλεμο;

-Πριν τον πόλεμο αυτά. Τι; Με τα τραγούδια. Κι ήταν η Κατερινιώ η Κουμίτσα αδερφή της Κουμαλεξάνδρας του Νικούλακα τη μάνα, η Κατερινιώ, η Φανιώ... Ήτανε του Κουμόγιαννη αδερφάδες. Αυτές λοιπόν τραγουδούσανε, είχανε πολύ καλή φωνή. Εγώ την Κατερινιώ τη θυμήθηκα που ήμουνα παιδί κι είχε ρθεί για αλάτι πια μεγάλη και θυμάμαι που το στρώσαμε στο χορό και βάραγε παλαμάκια και τραγουδάγε. Και χορεύανε ώρες πολλές.

-Κι έπαιζε ο παππούς λύρα; Ή είχατε πιάσει τότε κι εσείς;

-Όχι. Εμείς ήμασταν μικρά τότες. Εμείς παίρναμε του παππού τη λύρα και μας έριχνε κι ο παππούς καμία γιατί δεν ήθελε να του την πειράζουμε, να μην την σπάσουμε. Του την ξεκουρδίζαμε αφού δεν ξέραμε να παίζουμε και τι κάναμε δηλαδή, γρούτσου- γρούτσου, γρούτσου. Και τα δάχτυλα τα κουνούσαμε. Είδαμε ότι όταν πατάς το κάτω δάχτυλο παίζει πιο ψηλά και καταφέραμε και γυρίσαμε σκοπό. Αφού μεγαλώσαμε μας άφηνε πια και μας έδειχνε. Από δώδεκα χρονώ σκατζάραμε το παππού (τον πατέρα του) στη λύρα άμα ήθελε και κείνος να χορέψει. Από κει και πέρα όλα τα χρόνια εγώ θα είχα μάθει να διαβάζω και θα μπορούσα να μιλάω πιο εύκολα που δεν έχω λεξιλόγιο, τίποτα, αλλά πέσαμε στη λύρα και φάγαμε τη ζωή μας να παίζουμε λύρα.

-Ε, δεν ήταν κακό.

-Μωρέ δεν ήταν κακό αλλά ας πούμε ο Νίκος ο Παλεθρογιαννάκος που πηγαίναμε μαζί σχολείο, αυτός αντίθετα ό,τι χαρτί έβρισκε, διάβαζε.

-Σχολείο πηγαίνατε εδώ στο χωριό; Ή στη Λεύκη;

-Εδώ στο Χωριό. Στη Λεύκη σχολείο; Στου παπά Κούλη του Γεωργουδή-που ήτανε και δάσκαλος- το σπίτι πηγαίναμε σχολείο. Εκεί που είναι ο Θεωωρής ο Παπαδάκος από κάτω στο κατώι. Εκεί ήτανε στο σχολείο.

-Και κάθε πρωί κατεβαίνατε από τη Λεύκη, εδώ;

-Κάθε πρωί; Είμαστε τρεις (σε ηλικία σχολείου), η Καλομοίρα, εγώ κι ο Λάμπης, κι έπρεπε και οι τρεις να πηγαίνουμε κάθε πρωί σχολείο. Λοιπόν,

κάθε μέρα πήγαινε ένας, την άλλη μέρα ο άλλος. Και την άλλη μέρα ο άλλος. Δηλαδή στη βδομάδα μέσα αν επήγαινα δύο φορές. Ζήτημα. Η Καλομοίρα ήτανε λέει κοπέλα δεν είχε τα ίδια δικαιώματα, την αδικούσανε στο σχολείο. Ο Λάμπης πήγαινε δύο φορές η Καλομοίρα μία. Εγώ επειδή ήμουνα μικρός είχα μειωμένη...θητεία... και πήγαινε πιο πολύ ο Λάμπης.

-Και έφερνε τα μαθήματα σε εσάς;

-Τίποτα, εμείς, ό,τι μάθαμε από τον πατέρα μας. Όλα ό,τι έχουμε μάθει από τον πατέρα μας. Σχολείο δε μάθαμε τίποτα. Λέω μια φορά με σήκωσε ο δάσκαλος, ο παπα- Κούλης, παπάς και δάσκαλος, να πω την προπαίδεια $5*5=25$ κι ήταν και το 5 που ήταν εύκολο. Και το 5 πια το 'χα πετύχει και άρχισα $5*5=25$ κλπ. Και δε με ξαναρώτησε πια.

[...]

-Κι αυτές, η Κουμαλεξάνδρα κι οι αδερφές της είχανε γιδοπρόβατα, από καμιά 15αριά η καθεμία και τα κάνανε πάνω στο Φράγκο και κατεβαίνανε και μένανε στου παππού το σπίτι εκεί πέρα.

-Δεν είχαν δικό τους σπίτι εκεί;

-Όχι τίποτα. Στα καλύβια κείνα εκεί χάμου που είν' τα μανούσια. Εκείνα ήταν σκεπασμένα με ξωχάρα και με ζύλα, κάτι κέδρους.

-Δηλαδή του παππού το σπίτι στη Λεύκη ήτανε το κεντρικό;

-Κεντρικό ήτανε του μπάρμπα Δημήτρη (του Ντίγρη) ένα, του μπάρμπα Σταύρου (του Ψαρομματόσταυρου) δύο, και του παππού τρία. Αυτές οι τρεις οικογένειες ήταν βασικές στη Λεύκη τότε.

-Μαζεύονταν και στα άλλα δυο σπίτια και παίζανε λύρες και τέτοια η μόνο σε εσάς;

-Τα άλλα; Ο γέρο- Ντίγρης είχε τη λύρα. Άμα πήγαινες εκεί σου 'παιζε. Τα Ντιγράκια δεν έχουν ασχοληθεί.

-Το μεγάλο δηλαδή νταβαντούρι γινότανε σε εσάς;

-Ναι. Ο παππούς ο Παλεθρόμητσος ήτανε. Κι άλλο που δεν ήθελε. Εκείνος ήτανε, ερχόντουσαν στο σπίτι μας πολλοί απ' το Χωριό, αλλά και ψαράδες και έμποροι, ας πούμε οι Σαραντιταίοι και πολλοί άλλοι. Ένα κρασί και παστά ψάρια είχαμε πάντα. Άμα τ' φερνε η ώρα, γινότανε γλέντι. Στο Κατω Νησί ήτανε ο Γέρο Μπιστολάς και μαζευόντουσαν στο σπίτι του και στων γιών του, του Μπιστολογιαννάκη και του Μπιστολόποτη. Ήτανε και οι κόρες του Μπιστολογιαννάκη, η Διαμάντω και η Αννιώ που τραγουδάγανε πολύ ωραία. Μετά που μεγαλώσαμε λιγάκι και παίζαμε και εμείς, λαβαίναμε μέρος. Στο σπίτι της θεια- Μπιστολοπόταινας θυμάμαι που έπαιζε κι ο γέρο- Μπιστολάς και γινότανε γλέντι και σουρώνανε. Μούχε δώσει και τη λύρα του κι είχα παίξει και γώ πάρα μπρος. Την πρώτη μεγάλη σούρα μου κι εγώ εκεί την έκανα θυμάμαι...

-Είχατε και πολλά αγόρια στην οικογένεια, έ;

-Εμείς όταν που ήμασταν; Εμείς γινήκαμε αργά. Τότε ο παππούς σχεδόν παρέδωσε τη λύρα. Κάπου- κάπου θυμάμαι έπαιζε και τραγούδαγε κιόλας. Δεν είχε και πολύ καλή φωνή αλλά...

-Ο παππούς ήταν καλός στη λύρα;

-Σαν κι εμένα.

-Ο μπάρμπα Ντίγρης ήτανε πιο καλός από τον παππού;

-Όχι. Άλλο παιξιμο έκανε ο Ντίγρης. Ο Ντίγρης να πούμε την ώρα που (και ο γέρο- Μπιστολάς και ο Κουβαρακόγιαννης τώρα) την ώρα που εμείς αυτό το έχουμε κουρδίσει έτσι, αυτό και οι δυο φωνές ακούγονται μια αυτός είχε άλλο κούρδισμα. Και την ώρα που ήθελε να το γυρίσει εδώ (στην μπάσα χορδή) το έκανε μόνο του. Δεν το πάταγε το τέλι καθόλου.

-Δηλαδή την χοντρή φωνή την είχε κι έπαιζε μόνιμα χωρίς να την πατάει;

-Ναι. Είχε μια φωνή χοντρή χωρίς να την πατάει καθόλου. Κι ο Κουβαρακόγιαννης τώρα έτσι. Εγώ που έπιασα να παίζω τώρα δεν μποράγα. Ενώ το κούρδισμα το δικό μας όσο φτάνανε τα τέσσερα δάχτυλα ήταν στο ένα τέλι και μετά συνέχιζε στο άλλο. Ντάξει αν καμιά φορά ήθελες να πας και παρακάτω. Το βιολί το πάει και καμιά φορά κάνει και το αηδόνι αλλά η λύρα κι εμείς δεν μποράμε να τα κάνουμε αυτά.

[...]

-Εκεί όταν εμείς πια φτιάσαμε δικές μας λύρες με το Λάμπη, έφτιαξε ο Λάμπης ένα λυρί, μετά ένα ζύλινο βιολί, ένα κέντρινο βιολί.

-Κι αυτά που είναι;

Τώρα, το 'χε αφήσει και όταν εγκαταλείψαμε τη Λεύκη, το βρήκαμε ακόμα και κάποιος πήγε και το πήρε. Το σπάσανε; Ήτανε κρεμασμένο πάνω στο τοίχο.

-Και το λυράκι;

-Το λυράκι τι το έκαμε δεν ξέρω. Όταν παντρεύτηκε το πήρε μαζί του. Το 'χε. Είχε ένα λυρί. Δεν είχε κάνει ο Λάμπης πολλές. Μόνο ένα λυρί. Μετά αγόρασε το βιολί του Γιάγκου, αυτό που λέγανε ότι είναι του Στρατιβάριους που το πήρε ο Περδικόγιαννης.

-Και μετά ο θείος ο Λάμπης το έδωσε;

-Ναι. Αλλά ασχολήθη πα με το βιολί ο Λάμπης. Κι έπαιζε και χορεύαμε.

-Ο θείος ο Παναγιώτης είχε φτιάξει λύρες;

-Όχι. Καθόλου.

-Δηλαδή εσύ κι ο θείος ο Λάμπης ότι κάνατε.

-Ναι. Αυτοί άμα θέλανε αγοράζανε. Είχανε πια κυκλοφορήσει και τα λεφτά και όλα. Ενώ στη δική μας την εποχή δεν υπάρχανε λεφτά.

[...]Είχα φτιάξει και μια μεγάλη λύρα κι επειδή είχε πολύ κούφωμα μέσα και δεν ικανοποιούσε πολύ, ήτανε λίγη, γι' αυτό έκανα διάφορους τρόπους να δω

που οφείλεται. Και της άνοιξα τρύπες κι από πίσω. Δύο τρύπες. Και ακούστηκε κάπως λίγο πιο καλά. Αλλά δεν... γιατί έλεγα μήπως δεν ξεθυμαίνει, δεν βγαίνει η φωνή. Αυτή άμα το κούφωμα είναι πολύ, μπορεί να θέλει χοντρότερα τέλια.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΛΑΜΠΡΟΥ Δ. ΜΕΝΤΗ

(Παλεθράκου)(1932-), Ελαφόνησος, 17 Μάη 2006.

[...]

-Πως ήταν τα πράγματα στο νησί με την έναρξη του πολέμου;

-Έπαιξε πολύ ρόλο. Ήταν το φλέγον ζήτημα. Όταν κάποιος έλεγε στον άλλο «καλημέρα» ρωτούσε και «τι νέα από την κατάσταση. Δεν είχαν ούτε ραδιόφωνα, ούτε τίποτα για να μάθουν. Μόνο από αυτούς που είχαν πάει. Κι ο καθένας είχε και κάποιον εκεί.

-Ήταν πολλοί αυτοί που έφυγαν για να πολεμήσουν;

-Είχαν φύγει όλοι οι στρατεύσιμοι. Όλοι όσοι ήταν στην ηλικία για στρατό. Αλλά υπήρχαν και απαλλαγές. Ο παππούς (Δ. Χ. Μέντης) ήταν πολύτεκνος. Παρουσιάστηκε με την επιστράτευση αλλά –λόγω πολυτεκνίας- γύρισε πίσω. Από την άλλη όσοι ήταν του ναυτικού μεταφέρθηκαν στην ξηρά. Εκεί υπήρχε ανάγκη να πάνε κι εκεί τους έστελναν. Αυτοί που έπαιζαν λύρα δεν πήγαν. Ο γέρο- Ντίγρης κι ο γέρο- Μπιστολάς που παιζανε λύρα, ήταν πολύ γέροι τότε, δεν ήταν στρατεύσιμοι.

-Υπήρξαν θύματα μεταξύ των κατοίκων του νησιού; Υπήρξε κάποιο βαρό πένθος που να αναστείλει το παίξιμο της λύρα;

-Στο νησί δεν είχαν σκοτώσει Λαφονησιώτες. Βέβαια στους άλλους πολέμους, το '12 και το '13 είχαν σκοτωθεί αλλά σε αυτόν όχι. Λόγω του ότι ένας αντάρτης, ο μπάρμπα- Κουμής, έκρουσε ένα Γερμανό. Αυτόν τον είχε σαν παιδί του. Κι όταν ήρθαν οι Γερμανοί με μια τορπιλάκατο στο νησί βγήκε αυτός και τους είπε «μην τους πειράξετε, εδώ με είχαν σαν παιδί τους» κι έτσι σώθηκαν. Δεν πείραξαν κανένα στο νησί. Κι από αυτό, ο μπάρμπα- Κουμής, που ήταν ο πρόεδρος των ανταρτών, έκανε πολύ καλό στο χωριό. Το Λαφονήσι δεν είχε καμιά απώλεια. Μόνο με κρυοπαγήματα γύρισαν κάποιοι και τέτοια. Ψιλοπράγματα. Απώλειες δεν είχε. Τι πένθος. Τότε πανηγυρίζανε γιατί ο πόλεμος ήταν υπέρ των Ελλήνων. Μόνο τον μπάρμπα Γιάννη το Μούγιο (Ιωάννη Σκαλκόγιαννη) εκτέλεσαν οι Γερμανοί στο Τσιρίγο, γιατί βρήκαν στη βάρκα του όπλα, εκείνος ο κακομοίρης δεν τόξερε. Κάποιος άλλος τα είχε βάλει κρυφά. Ήτανε καλός και αγαθός άνθρωπος. Αφού και οι Γερμανοί δεν ήθελαν να τον σκοτώσουν και του είπανε πήγαινε στο Λαφονήσι να δεις την οικογένειά σου και ξαναγύρνα. Σα να του λέγανε κοπάνια τη. Αυτός από τη τιμιότητά του ξαναγύρισε στο Τσιρίγο και πια τον εκτέλεσανε.

-Πως ήταν η κατάσταση στον πόλεμο; Αντιμετώπιζαν προβλήματα ανέχειας και πείνας; Υπήρχαν μεγάλες διαφορές μεταξύ των κατοίκων; Παρήγαγαν προϊόντα την εποχή του πολέμου;

-Ο κρόκος δε σταμάτησε στον πόλεμο. Κι από εκεί τρώγαμε τότε. Ξέρεις, η τράτα που την τραβάγανε έξω με τα χέρια. Αυτό γινόταν στο Σίμο. Και γινόταν τη νύχτα πάντα. Μαζεύονταν από όλο το χωριό και κάθονταν στη

θάλασσα, στο Σίμο. Και τραβάγανε τον κρόκο όση ώρα είχε σκοτάδι και τα ψάρια τα παστώνανε για να 'χουνε. Όταν είχε φεγγάρι καθόντουσαν εκεί μέχρι να βασιλέψει, γιατί θέλει να έχει πολύ σκοτάδι, και τραγουδάγανε και χορεύανε άλλοτε, ή λέγανε παραμύθια κι ό,τι μπορούσαν κάνανε. Εκεί ο παππούς δεν είχε τη λύρα. Στη θάλασσα, στη δουλειά. Τη μέρα είχανε τις άλλες τράτες. Τις ημέρας. Στα καϊκια. Κι όταν ήταν οι Ιταλοί. Όταν κήρυξαν οι Γερμανοί δεν υπήρχε βάρκα στη θάλασσα γιατί βομβαρδίζανε. Θυμάμαι με τον παππού (Δ. Χ. Μέντη) που παστώνανε τα ψάρια και τα βάζαμε στη βάρκα και τα πηγαίναμε στην Πλύτρα και παίρναμε σόκα και σταφίδα. Τα περβόλια δούλευαν κι αυτά. Κι είχαμε. Δε βομβαρδίζανε εκεί. αφού δε βλέπανε κανένα να κουνιέται όταν περνούσαν από πάνω με τα αεροπλάνα. Ρίχνανε μπόμπες έτσι. Δε βλέπανε άμα είναι περβόλια ή όχι. Κι είχαμε εμείς και τρώγαμε. Ο παππούς είχε κι αμπέλι και βάναμε σε μια στάμνα κι ένα βαρέλι κι είχαμε και κρασί. Τα περβόλια δούλευαν στον πόλεμο και ο κρόκος. Δε σταμάτησαν. Κι αυτά έφερναν το φαϊ. Λίγο ως πολύ όλοι μποράγαμε να ζήσουμε. Έ, μη περιμένεις πολλά πράματα, αλλά δε πεθαίναμε από πείνα εδώ.

[...]Ηρθανε, αφού ήρθανε οι Αθηναίοι όλοι εδώ και γυρεύανε... έβλεπες παπά να τραβάει την τράτα να πάρει 5 μαρίδες. Πεινούσε ο κόσμος. Αυτά το '41- '42. Τότες ερχότανε από την Αθήνα άνθρωποι με λεφτά που δεν περνούσανε πια τα λεφτά τους ούτε τρωγόντουσαν, ψοφούσανε στην πείνα. Πεθαίνανε άνθρωποι. Κι ερχόντουσαν εδώ. Βλέπεις κι όσοι ήταν Λαφονησιώτες και ζούσαν στην Αθήνα όλοι εδώ είχανε 'ρθει και τα ξαδέρφια και ο φίλοι τους.

-Δέχονταν βοήθεια από αλλού;

-Βοήθειες φέρανε όταν φύγανε οι Ιταλοί και ήταν το ελληνικό κράτος αδύναμο. Έφερνε η ΟΥΝΔΡΑ. Ήταν κάτι σαν τον Ερυθρό Σταυρό και μας έφερνε βοήθεια. Φαϊ, ρούχα. Μπισκότα, γάλα μακαρόνια караμέλες. Απ' όλα. Και ρούχα. Τότε ήταν που φόρεσα πρώτη φορά παπούτσια. Τις αρβύλες τις κόκκινες που σας λέω. Που φόρεσα στη γιορτή μου (Πάσχα).

-Γίνονταν επιθέσεις στο νησί;

-Αμέ. Έκανε ο ιταλός. Βομβαρδίζανε. Άμα βλέπανε άνθρωπο τη μέρα να κουνιέται ρίχνανε. Πιο πολύ για να φοβηθούμε. Αλλά βομβάρδιζαν κανονικά. Η άμα βλέπαμε κανα φως το βράδυ. Κι εμείς στο σπιτι το βράδυ ανάβαμε λυχνάρι μόνο. Βάναμε το λυχνάρι από κάτω από το τζάκι άμα ακούγαμε καμιά βουή από μακριά που ερχόταν τα αεροπλάνα, να μη φαίνονται από τα παράθυρα τίποτα γιατί μόλις έβλεπε ένα φως έριχνε μπόμπα αμέσως. Έριχνε, τι έχανε τίποτα; Για τρομοκρατία.

[...]Και τότε δε βαραγανε αλλά μόλις βλέπανε, όπως είδανε τη στάνη του Κουβαρακόσταυρου, του 'ριζαν μπόμπα. Στο χωριό μέσα εδώ που είδαν ανθρώπους έριξαν μια και τραυμάτισαν τη γρια- Πρόσφυγα. Ήτανε της Μουσουλιαινας γιαγιά. Ήτανε πρόσφυγες. Ήρθαν με βράκες εδώ στην Ελλάδα, με την καταστροφή της Σμύρνης. Εγώ το γέρο- Βράκα που θυμάμαι, από τη Καλαμάτα ήρθανε εδώ.

Οι βομβαρδισμοί γινόντουσαν επί Γερμανών, με τους Ιταλούς δεν πάτησαν στο νησί. Μόνο ένα αντιτορπιλικό, η *Θύελλα*, έκανε περιπολίες στη θάλασσα και το βλέπαμε.

-Πως προστατεύονταν από αυτές;

-Όταν γινόντουσαν επιθέσεις όλα τα παιδιά κατεβαίναμε στο πηγάδι του παππού. Καθόμασταν εκεί ώσπου να νυχτώσει. Ήμασταν μικρά τότε. Οκτώ, δέκα χρονών. Κι είχαμε και τα μικρά αδέρφια. Κατεβαίναμε τα παιδιά. Οι μεγάλοι, ο παππούς κι η γιαγιά (όπου αναφέρεται παππούς και γιαγιά εννοεί τους γονείς του Δ. Χ. Μέντη και Φραντζεσκούλα Δ. Μέντη) μεναν στο σπίτι ή στο χωράφι και 'καναν τις δουλειές. Δεν έρχονταν με εμάς. Αν άκουγαν βουητό κρύβονταν. Ήταν μεγάλοι αυτοί και ξέρανε πώς να φυλαχτούν. Εμείς τα παιδιά όμως μέναμε όλη τη μέρα μέσα στο πηγάδι. Κι είχαμε από πάνω μια αφάνα και την τραβάγαμε από κάτω από το κοτσάνι της μόλις κατεβαίναμε στο πηγάδι και το σκεπάζαμε. Κι έτσι άμα πέρναγε αεροπλάνο δεν έβλεπε το πηγάδι. Έβλεπε την αφάνα και δεν έριχνε. Κι είχαμε μαζί μας χαρούπια και τρώγαμε.

-Τα μέτρα που παίρνονταν ήταν συλλογικά ή ήταν θέμα της κάθε οικογένειας να προστατέψει τα μέλη της;

-Όχι, καθένας φυλαγόταν όπου μπορούσε. Αλλά θυμάμαι που 'παιρναν τα παιδιά, ήμασταν ζαλωμένοι παιδιά, άλλος το μωρό, ο πιο μεγάλος τον πιο μικρό που μπορούσε να τον σηκώσει, η μάνα μας άλλο, και το γαϊδούρι φορτωμένο με στρώματα και πηγαίναμε στο Πορί. Να προφυλαχτούμε στη σπηλιά. Κι εμείς, και μαζεύονταν κι άλλοι. Στου Χειμαδακιού τη σπηλιά πήγαιναν διάφορες οικογένειες (Μέντηδες, κάτι Τσαχαγαιοί, και άλλοι). Κι εκεί οι άντρες συζητούσαν να φύγουν για την Κρήτη, όταν χάσαμε τον πόλεμο, για να μην τους πιάσουν οι Γερμανοί.

-Κατά τη διάρκεια των πολέμων αυτών στο νησί γινόταν γλέντια;

-Ε όχι στους βομβαρδισμούς. Τότε ποιος σκεβόταν τέτοια. Αλλά μετά ναι. Γάμοι γίνονταν με πατάτες κι ό,τι είχε ο καθένας έφερνε. Τα βιολιά τα πλήρωναν οι καλεστικοί. Όχι ο γαμπρός. Όποιος ήθελε να χορέψει κι έκανε παραγγελιά. Υπήρχαν κάτι μήνες που κρύβονταν σε σπηλιές λόγω των βομβαρδισμών. Αλλά εμείς μετά από αυτό ήμασταν κανονικά. Κι ο εμφύλιος. Δεν έγινε εδώ. Πολεμούσαν ψηλά. Μακριά από εδώ. Εμείς όταν τελειωσαν οι βομβαρδισμοί ήμασταν ελεύθεροι. Είχαμε τις δουλειές μας κανονικά. Και γλεντούσαμε. Και βιολιά ερχόντουσαν. Εντάξει, όταν ήταν ο πόλεμος (εννοώντας την περίοδο 40-41 των πολυβολισμών) δεν ερχόντουσαν. Αλλά αυτό δεν κράτησε πολύ.

-Κατά τη διάρκεια του πολέμου η λύρα είχε θέση στη ζωή των κατοίκων - Παιζατε λύρες τότε;

-Όποτε βρίσκαμε ευκαιρία παιζαμε. Αν επαίζαμε λέει; Τότε έπαιζε η κοιλιά κι η λύρα. Εμείς στη αρχή είμαστε μικρά. Μα η λύρα ήταν η μόνη μας παρηγοριά. Μετά, στα δεκατέσσερα δεκαπέντε παιζαμε και στην παρέα. Κι ο

παππούς έπαιζε. Πολύ. Όποτε ερχόταν εκεί κανένας και τον καλούσε ο παππούς, του 'βαζε καρτούτσο (εμείς είχαμε όλο τον καιρό κρασί γιατί είχαμε αμπέλι και κάναμε) και παστά κι έπαιζε λύρα. Αμί ανε παίζαμε; Χάλαγε ο κόσμος. Ε, καλά όταν βαρούσαν τα αεροπλάνα έτρεμε το κατακάρδι μας Άκου να δεις, μετά τον πόλεμο της Ιταλίας που τελείωσε και 'φυγαν οι γερμανοί και καταρχήν τους Ιταλούς που μας κηρύξαν τον πόλεμο τους οπισθοχωρήσαμε. Κι αφού είδανε οι Γερμανοί ότι ο Ιταλός δεν κάνει τίποτα, τους πετούκοψε κι εκείνους ακόμα κι έπεσε με τα αεροπλάνα και μας εκατάλαβε να πούμε αμέσως. Από το '44 που ήταν κατοχή (εννοώντας τη γερμανική) οι Γερμανοί είχαν αφήσει τους Ιταλούς να φρουρούν το νησί. Έπειτα έβαλε στο Σειρό εκεί πέρα φυλάκιο. Το χε δύο- τρία χρόνια. Ε, μετά συνέχιζαν οι πολέμοι, η Ρωσία, έπεσε η ατομική και σχολάσανε πια τα πάντα. Ήτανε παγκόσμιος πόλεμος. Κι όταν η Αμερική έριξε τη μπόμπα αυτή, όλοι οι άλλοι κι ο Γερμανός παραδόθηκε. Εμάς όμως ο πόλεμος δεν μας κώλωσε από τις λύρες. Όχι. Όποτε βρήκαμε ευκαιρία, τότες έφτιαχνα εγώ κουτάλες και πολεμάγαμε και για λύρες. Μιλάμε για το '44 κάπου εκεί, και τότες ήμασταν θυμάμαι στη Λεύκη και βλέπαμε στην άμμο από πίσω τα βαπόρια με τους υπουργούς που ερχόντουσαν από την Αγγλία. Του Αγιαννιου ας πούμε, με τη λύρα πηγαίναμε στου μπάρμπα Παλεθρόγιαννη. Εντάξει. Όχι πολλά πράγματα, αλλά για «το καλό» για τα χρόνια πολλά.

[...]Υπήρχαν κάτι μήνες που κρύβονταν σε σπηλιές λόγω των βομβαρδισμών. Αλλά εμείς μετά από αυτό ήμασταν κανονικά. Κι ο εμφύλιος. Δεν έγινε εδώ. Πολεμούσαν ψηλά. Μακριά από εδώ. Εμείς όταν τέλειωσαν οι βομβαρδισμοί ήμασταν ελεύθεροι. Είχαμε τις δουλειές μας κανονικά. Και γλεντούσαμε. Και βιολιά ερχόντουσαν. Εντάξει, όταν ήταν ο πόλεμος (εννοώντας την περίοδο των πολυβολισμών) δεν ερχόντουσαν. Αλλά αυτό δεν κράτησε πολύ.

[...]Κει που παίζαμε; Αν γινόμαστε λέει; Αφού ξέρεις που τη βγάναμε τότες που γινότανε οι μάχες της Κρήτης κι αυτά όλα που περνάγανε συχνά από 'δω χάμου; Κάτω από το... μέσ' στο πηγάδι που είναι εδώ κάτω που έχει ο μπάρμπα Νίκος τώρα. Ήτανε ξεροπήγαδο. Ένα φαρδύ πηγάδι και κατεβαίναμε εκεί κάτω -ίσαμε 5 μέτρα βάθος - ίσαμε 4-5 παιδιά όλη την ημέρα.

-Φτιάξατε λύρες κατά τη διάρκεια του πολέμου;

-Εμείς; Αν φτιάξαμε λέει; Φτιάξαμε αμέ, πως δεν φτιάξαμε. Φτιάχναμε και κουτάλες ξύλινες τότε για να πουλάμε. Και βγάζαμε έτσι κανα διφραγκάκι. Και μόλις πήγε ο καθένας δώδεκα, δεκατέσσερο πρωτόφτιαχνε ο καθένας τη λύρα του. Φτιάξαμε πολλές να βρούμε την καλύτερη. Έφτιαξα εγώ κι ο Λάμπης. Τα άλλα αγόρια ήταν μικρά. Μωρά ακόμα. Ο Σπύρος γεννήθηκε το '40. Εγώ, ο Λάμπης, η Καλομοίρα και λίγο η Βούλα προλάβαμε τον πόλεμο. Μέσα στον πόλεμο φτιάξαμε τις πρώτες.

-Υπήρξε διχασμένο το χωριό λόγω του εμφυλίου;

-Όχι. Ήταν όλο το χωριό μαζί και γλεντούσαν σε γάμους κλπ. Όσοι ήταν καλεστικοί. Όταν ήταν για γλέντι, ήταν για γλέντι. Ο γάμος ήταν γάμος. Πήγαιναν εκεί και γλεντούσαν όλοι μαζί. Δεν μιλούσαν για τα πολιτικά. Και

ό,τι κάνανε, το κάνανε πολύ μυστικά. Κι όσο μπορούσαν για να βοηθήσουν ο ένας τον άλλο. (Ακολουθεί η ιστορία για τις βενζίνες με τον παππού τον Παλεθρόμητσο, Δ. Χ. Μέντη)...

[...] Γεννήθηκα το 1932. Όταν γεννήθηκα υπήρχανε λεφτά αλλά μέχρι που πήγα 6-7 χρονών. Αλλά από 10 χρονών ακριβώς μέχρι 15 δεν κυκλοφορούσαν λεφτά. Κυκλοφορούσαν κάτι στουκας που είχαν οι Γερμανοί και μετά πια με την απελευθέρωση αρχίσανε τα λεφτά.

-[...]Θα μου πεις και πως γλεντούσατε πριν τον πόλεμο; Ήτανε το ίδιο όπως μετά;

-Πριν τον πόλεμο ήταν φυσιολογικό ότι γλεντούσαν κανονικά.

-Είχαν και βιολιά τότε;

-Βιολιά ήταν ο Κορώνης και ήντουσαν και κάτι άλλοι. Ήταν ο Κορώνης, και μετά το πόλεμο ήταν ο Νταγιαντάς.

-Κι ο Καπτα- Σπύρος ο γαμπρός σου, που έπαιζε λαούτο, ήταν μετά;

-Βέβαια, πολύ μετά. Ο Καπτά- Σπύρος το '44 '45 '46 ήτανε στον ανταρτοπόλεμο αλλά ήταν παντρεμένος.

-Εδώ, στο Χωριό, ή και στη Λεύκη έρχονταν;

-Όχι στη Λεύκη. Στο Χωριό. Μόνο στην Παναγία ερχόντουσαν, αργότερα , 15αύγουστο, Λαμπροπαρασκευή, 'καναν και μαγαζιά, η Γιαννάκαινα, ο μπάρμπα Αντρέας ο Κυριακάκος έκανε. Εκεί κάνανε βιολιά. Ένα βιολί κι ένα λαούτο δηλαδή.

[...]Τσιριγώτες ερχόντουσαν, κάτι Τσιριγώτισσες δηλαδή, του Αγίου Σπυριδώνου, χορεύανε και λυσομανούσανε. Ήντουσαν πιο εξευγενισμένες αυτές από εμάς. Εμείς για να κουβέντιαζες με μια κοπέλα έπρεπε να πάρεις άδεια από τον πατέρα της για να την σηκώσεις να την χορέψεις ενώ αυτές γυρίζανε μοναχές τους. Και γίνονταν και οι παντρείες βέβαια.

-[...]Τις λύρες πώς τις θυμάσαι εσύ, όταν ήσουν παιδί, νεαρός;

-Ο Μπιστολάς, ο Ντίγρης κι ο πατέρας μου, -ο παππούς που λέω καμιά φορά επειδή πέθανε γέρος-, (Δ.Χ.Μέντης) παίζανε ταχτικά. Δε περιμένανε πανηγύρι. Πολλές φορές ο Γέρο Ντίγρης τη λύρα την είχε μέσα στο σακούλι του και όποτε ερχότανε σε κέφι την έβγαζε και έπαιζε. Κι εμείς όλοι τριφτήκαμε με το παππού και κάτι μάθαμε. Όλα τα αδέρφια.

[...]Πριν τον πόλεμο γλεντούσανε με τα τραγούδια που τραγουδούσανε συνήθως κοπέλες τραγουδούσανε, γιατί μερικές από δω από το Λαφονήσι ήταν μετρημένες, η Αννιώ η Γιαννακίτσα, η Διαμάντω, αυτές τραγουδούσανε, καλά οι μεγάλες ήτανε η Φανιώ και η Κατερινιώ αυτές.

[...]Τη Λαμπροπαρασκευή και της Παναγίας βάναμε στο ένα σακούλι τα φαγιά και στο άλλο τις λύρες. Μετά τη λειτουργία στρωνόμαστε στις ελιές και τρώγαμε και μετά... ω, ρε μάνα μου. Από το πολύ χορό σηκωνότανε το χόμα και έβλεπες μια λίχνη. Έλεγες ότι γινότανε πόλεμος.

[...]Ας πούμε θερίζαμε. Οι εργάτισσες ως επί το πλείστον μένανε σπίτι μας για να πιάσουμε νωρίς την άλλη μέρα. Άμα κοντεύαμε να νετάρουμε κολλάγανε του παππού. Μπάρμπα Μήτσο θα τελειώσουμε και δε θάχουμε χορέψει. Ο παππούς δεν ήθελε και πολλά για να πιάσει τη λύρα.

[...]Τις Απόκριες ως επί το πλείστον ήμαστε στο Κατώ Νησί. Στου Μπάρμπα Παλεθρόγαννη το σπίτι. Καλά πια, δυο μήνες πριν κανονίζαμε πως θα ντυθούμε. Πελεκάγαμε σε ξύλο μέχρι γαϊδουροκέφαλα, για να κάνουμε τους γαϊδάρους. Αφού πηγαίναμε όπου πηγαίναμε, ξαναγυρίζαμε στο σπίτι, όπου πια είχανε μαζευτεί κι άλλοι και γινότανε το σώσε με τη λύρα και με τους χορούς. Στο τέλος οι γοναίκες ζυμώνανε και ανοίγανε φύλλα και φτιάχνανε γαλοχυλοπίτες για να φτιάξει πια το στομάχι για τη Καθαροδευτέρα.

[...]Η μάνα μου τραγούδαγε πολύ ωραία, ακόμα και τα κλέφτικα. Αλλά λέγανε πολλά. Πιο πολύ στο Καλαματιανό, αλλά και Κρητικά και Τσιργώτικα. Ο Λάμπης ο αδερφός μου έπαιζε πολύ γλυκά. Έπαιζε και τα πιο δύσκολα, συρτοπολίτικο, πεντοζάλια και τέτοια. Ο πατέρας έπαιζε πολύ το χειμαριώτικο. Του άρεσε μάλιστα, άμα τον σκατζάραμε να του το παίζουμε να το χορεύει. Το χόρευε πολύ μερακλίδικα. Ο παππούς δεν ήταν καλλιφωνος αλλά ήταν μερακλής. Τότε εν τω μεταξύ σχεδιάζανε πολλά στιχάκια. Ο παππούς τα κατάφερνε πολύ σ' αυτά και οι περισσότεροι.

[...]Ξέρεις εκεί, στα γλέντια με τις λύρες παρατηρούσαμε και τις κοπέλες. Εκεί βλέπεις τον άνθρωπο. Τότε δεν είναι σα τώρα που όποτε θέλεις γνωρίζεσαι με τον άλλον. Άλλη ήταν γλυκομίλητη, άλλη γλωσσού άλλη...

-[...]Μετά τον πόλεμο πώς ήταν τα πράγματα;

-[...]Κατά το πενήντα, «'λυσαν» τα βαπόρια και είχαν πολλά λεφτά για την εποχή σε σχέση με τη γη που έπρεπε να δουλεύουν μισό χρόνο μόνο για το ψωμί τους. Τα πρώτα χρόνια ζοριστήκαμε, εμένα το πρώτο μου μπάρκο ήταν κοντά δυο χρόνια. Αλλά τι να κάνεις. Ήξερες θα γυρίζεις κοινομισμένος. Έβλεπα κάτι λίγους που δε φύγανε, κακομοίρηδες, όπως ήμαστε πάρα μπρος, εμείς πια, εμείς άμα γυρίζαμε είχαμε τον τρόπο μας. Θυμάμαι μια φορά, γλέντι όχι αστεία. Είχαμε τότε το πικάπι, αλλά στο τέλος το γυρίσαμε ο Καίπα Σπόρος με το λαγούτο και εγώ με τη λύρα. Χορός ώρες. Ντάξει είχαμε περάσει πάρα μπρος... να κάνεις γιορτές στο πέλαγος. Τότες σου λείπανε όλα. Για να παρηγοριόμαστε λέγαμε ας είμαστε καλά, -γιατί τότες τα καράβια ήτανε δύσκολα, με τις φουρτούνες, δεν είναι σα τώρα που ταχουνε όλα- να αξιωθούμε να είμαστε το καλοκαίρι του Αγίου Σπυρδώνου και θα βγάλουμε τη ξεπεσούρα. Θα γίνει ένα «Φαρούκ» ξεγυρισμένο.

[...] Τα ταξίδια ήτανε δύσκολα και όταν σχόλαγες έπρεπε να περάσει η ώρα. Εμένα χαρτιά και τέτοια δε τα προτιμάγα. Εγώ έφτιαχνα καμιά λύρα τέτοια πράματα.. Τη πρώτη μου την είχε σπάσει ο μακαρίτης ο Χατζαβής, ήμαστε μαζί σε κείνο το καράβι. Τούτη που έχω τώρα, όταν πιάσαμε λιμάνι πήγα και βρήκα ένα κομμάτι ξύλο. Δεν μου 'διναν στην αρχή αλλά όταν είπα γιατί το ήθελα μου είπε ένας «πάρε από το σωρό εκείνο όποιο σου κάνει». Δε με ένοιαζε τι ξύλο θα ήταν.[...] Όταν με βλέπανε μέσα στο καράβι να σκαλίζω το ξύλο γελάγανε. Εγώ έλεγα «γελάτε τώρα εσείς αλλά σε λίγες μέρες με αυτό θα δείτε χορό που θα ρίξετε». Κι έτσι έγινε. Τι νόμιζες. Τότε δεν μπορούσαμε να

επικοινωνούμε συνέχεια. Κανά γράμμα μια στο τόσο. Όταν έλειπα από το Λαφονήσι κοντά δυο χρόνια, όλη τη μοναξιά μου και τη στεναχώρια μου με τη λύρα μου την έβγαζα. Ήταν η παρηγοριά μου.

[...]

-Όταν ξεμπαρκάρατε;

-Εντάξει τότε τη βρήκαμε τη λύρα και τα τραγούδια και τις παρέες και τα καλαμπούρια, κάπως όπως ήντουσε πριν. Αλλά για τα γλέντια είχαμε τα εργαλεία μας πια. Χαλάγανε τον κόσμο. Τα βλέπανε οι άλλοι στο Χωριό και τους τρέχανε τα σάλια. Τι να σου κάνει η λύρα πια; Ένα πραγματάκι τόσο και χόρευες ό,τι ήθελες. Μέχρι γεγεδίστικα, εγώ δεν είχα τέτοια, αλλά οι άλλοι... Μετά, κάθε μπάρκο κονομάγαμε δίσκους. Τη λύρα όχι δε την αφήσαμε, αυτή ήταν άλλο. Όχι εγώ που έπαιζα, αλλά κι οι άλλοι μου λένε . Πάιξε ρε Λάμπρο κανα παλιό. Πάιξε κείνο που 'λεγε ο Μπιστολάς «ανε φοβόμουν μαχαιριές κι ανε φοβόμουν μπάλες δε θα 'ριχνα τα νιάτα μου μέσα σε εννιά αδερφάδες», έτσι για να θυμηθούνε. Αλλά και 'γω είχα και καινούργια τραγούδια πολεμήσει. Ε, εντάξει δε παιζόντουσαν καλά με τη λύρα αλλά κάτι γινότανε. Αλλά τι τα θέλεις, από τότε μόνο εγώ γρατζουνάω, κι μπάρμπα Κουβαρακόγιαννης λιγάκι, που γέρασε μπιτι...

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ

MENTH (1927-), Ελαφόνησος 06 Σεπτέμβρη 2005

[...]Όταν ένας άνθρωπος έχει καλλιτεχνικό λαρύγγι, καλό λαρύγγι, ίσως του εμπνέεται να μάθει και κάποιο όργανο άλλο. Τότε, ας το πούμε, δεν είχαμε επιλογές. Ήτανε η λύρα, το τσαφάρι, και μπορώ να σου πω, σε πιο μεγάλη κλίμακα που λες για τις ζυγιές, ήτανε το βιολί και το λαούτο. Όχι το μπουζούκι. Το μπουζούκι ήταν άγνωστο για εμάς εδώ. Το βιολί και το λαούτο ήτανε τα επίσημα ας το πούμε σε πανηγύρια, σε βαφτίσια, σε γάμους, σε τέτοια πράγματα. Σε εκδηλώσεις θα λέγαμε γενικότερα. Μια καλή ζυγιά σε βιολιά, θα ήταν ένα βιολί, ένα λαούτο.

[...]Φυσικό όργανο ας πούμε από τα πνευστά ήτανε το τσαφάρι. Το φλάουτο, κείνο κει ας πούμε, το τσαφάρι. Σ' αυτά μπορώ να σου πω, ότι όλοι οι βοσκοί που είχανε τότε όργανα, δε ξέρω, ήταν έμφυτο, παίζανε τσαφάρι. Τούτος ο Λάμπης (Πιπίγας) έπαιζε καλό τσαφάρι, ο πατέρας του έπαιζε, οι προκάτοχοι του 'παιζαν όλοι. Μπορώ να σου πω τους θυμάμαι που παίζανε τσαφάρι στην πλαγιά που 'βοσκαν τα πρόβατα. Κι οι αδερφές του παίζανε. Ίσως, από πού προήλθε, κοίταξε να δεις, οι άνθρωποι τότε οι περισσότεροι ήτανε αυτοδίδακτοι, δεν υπαρχε λόγος να μάθει κάποιος.

[...]Εγώ θυμήθηκα παραδείγματος χάρη το μπάρμπα Μπιστολά, ο οποίος γέρο- Μπιστολάς, ήταν ένα πρόσωπο, πολύ παλιός άνθρωπος Καλός λυράρης. Συνέχεια γινόντουσαν γλέντια στο σπίτι του, ο οποίος όταν ήμασταν παιδιά, μαζευόμασταν στο σπίτι του και γινότανε το σώσε κάθε Κυριακή όποτε πηγαίναμε για χορό. Γιατί άλλη επιλογή δεν είχαμε ας πούμε ούτε να πίνουμε, ούτε να κάνουμε τίποτα. Απλά χορεύαμε. Όταν βρισκόμαστε. Έπαιζε λοιπόν. Ήξερε. Κι εκείνο που ήταν το σπουδαιότερο ήταν ότι, όπως και τώρα, μπαίνανε καινούριοι σκοποί και τραγούδια. Δεν είχαμε τότε ούτε το ραδιόφωνο, ούτε κάποιο μέσο να το αποστηθίσεις από κάποιον, αν το ακούσεις π.χ. απ' την τηλεόραση. Άρα αυτοί οι άνθρωποι είχανε κάποια έμπνευση καλύτερη, πως τ' άκουγε όταν πήγαινε σε ένα χορό, σε ένα γλέντι και την άλλη μέρα το 'παιζε με τη λύρα. Μπορούσε να το παίζει. Ε, βέβαια μην περιμένεις και θαύματα. Όμως μπορούσε να παίζει, να χορέψει και τέτοια πράγματα. Κι αυτό ήταν σημαντικό. Εγώ το κρίνω δηλαδή αυτό το πράγμα ότι τον θυμάμαι που μας έλεγε, είχε βγει λέει τότε ένας σκοπός, Συριανό, ήτανε το Σηλυβριανό, η Σηλυβρία είναι ένα μέρος της ανατολικής Θράκης της πάλαι ποτέ βυζαντινής αυτοκρατορίας που τελοσπάντων οι άνθρωποι είχαν ένα σκοπό όπως έχουμε εμείς τώρα το νησιώτικο και χορεύουμε. Αυτός λοιπόν ο άνθρωπος ήξερε να σου παίζει ένα τέτοιο να χορέψεις. Κι είναι σημαντικό πώς το 'χε μάθει. Απλά το είχε μάθει από κάποιον που το άκουσε. Δεν είχε άλλο μέσο. Να σημειωθεί ότι καμία φορά γινόντουσε και χοροί, πάναμε στα δέντρα και σε αυτά, μόνο με τα τραγούδια. Δεν ήτανε, αν είχε κάποιος καλό λαρύγγι τον βάναμε και τραγουδούσε και χορεύανε οι άλλοι. Αυτό ήτανε το μόνο μέσο.

[...]

-Να σε ρωτήσω, μαζί με το Σταυριανό, μου είπε πρώτος ο μπάρμπα Λάμπης ο Πιπίγας, ότι είχαν κατοικήσει πρώτα στο νησί κάποιος Μέντης και κάποιος Τσάκος. Για τους οποίους όμως δεν ξέρω τίποτε άλλο.

-Ένας Μέντης κι ένας Τσάκος. Άκουσε, πιθανολογείται ότι οι Μέντηδες υπήρχαν, γιατί το σπίτι μας στο Κάτω- Νησί, αυτό που είναι παλιό, είναι ερείπιο τώρα, υπολογίζεται ότι έχει χτιστεί το 1864. Λοιπόν το 1864, ας το πούμε 25- 30 χρόνια μετά την παλιγγενεσία που είμαστε ελεύθεροι από την οθωμανική αυτοκρατορία είναι αρκετά πολύ πίσω από αυτά που μας λένε εδώ ότι είχαν έρθει οι Μανιάτες από τη Μάνη. Είχαν έρθει Μανιάτες αργότερα, νομίζω ότι έχεις ακούσει πότε χτίστηκε ο Άγιος Σπυρίδωνας κ. τ. λ. έχεις χρονολογίες;

[...]Τελοσπάντων. Θα σου στείλω ορισμένα πράγματα από την Αυστραλία. Έχω κάποια σημαντικά πράγματα.

-Ο μπάρμπα Λάμπης ο Πιπίγας μου ανέφερε επίσης, ότι η γυναίκα του Σταυριανού που τη λέγαν Μαρία μιλούσε αρβανίτικα.

-Το Πόρτο- Χέλι, η Εύβοια, η Τσακωνιά, αυτοί μιλούσαν. Οι συμπεθέροι μου, του Δούκα οι γονείς μιλούσαν αρβανίτικα. Τους είχα ακούσει να μιλάνε. Δηλαδή είναι λίγο παραφθαρμένα τα αρβανίτικα. Γιατί εγώ έχω ένα βιβλίο του Κόλλια, που μιλάει για την αρβανίτικη γλώσσα.

-Ήθελα να μου εξηγήσεις γιατί δεν έχω καταλάβει τόσο καλά τη μεριά των Μεντιάνων. Έτσι δεν καταλαβαίνω ποιος είναι συγγενείς ποιανού. Δεν μπορώ να συνδέσω τα πρόσωπα που αναφέρονται ώστε να βγάλω άκρη και να προσδιορίσω τη χρονολογία στην οποία αναφέρεται ο καθένας. Αντίθετα με την οικογένεια των Αρωνιάνων που την έχω ας πούμε σαν δέντρο με έχει βοηθήσει πολύ.

-Να σου πω, ο γέρο Κουβαράκος με το γέρο Αγγελή, πρώτα απ' όλα ο Κουβαράκος παντρεύει τη δεύτερή του γυναίκα τη Μαρούλη η οποία ήτανε κόρη του Αγγελογιαννάκη. Ο γέρο Αγγελής λοιπόν, ας πούμε για το Μεντιάνικο, για το Μενταϊκό δέντρο θα σου πω ακριβώς πως ήτανε. Ήταν ένας που τον λέγανε «Ο Χάρλας». Ο Χάρλας ήταν ο παππούς του δικού μου παππού, του Χαραλάμπη ο οποίος είχε και το όνομα και τον λέγανε Χάρλα, μετέπειτα είχε το Γιαννάκη γιο (που γιος του ήταν ο παππούς ο Χαρλάμης) , είχε το γέρο Αγγελή, κι έχουν μοιράξει τις περιουσίες κι όλα αυτά που 'χει πάρει ο Κουβαράκος, από 'κει που ναι τα Κουβαρακαίικα ήταν όλα Μεντιάνικά του παππού κι ήταν κι ένας άλλος, ο Νικολής ο οποίος ήταν ο παππούς των Κοντογιανναίων. Από το ίδιο σόι κι αυτός. Ο Νικολής, ο Αγγελής και ο παππούς ήταν δύο αδερφών παιδιά.

Ο πατέρας του παππού του Χαραλάμπη ο Γιαννάκης και ο Αγγελής και ο Νικολής ήταν αδέρφια όλοι. Σκόρπισαν λοιπόν οι γενιές κι ήταν η μια οι Αγγελήδες οι οποίοι, γόνι οι αυτών των ανθρώπων είναι... υπάρχει ένας που έρχεται εδώ και πουλάει και φρούτα που είναι στη Σκλαβούνα και τονε λένε Κουμή. Κι αυτός είναι απόγονος των Μεντιάνων αυτών. Δηλαδή σκόρπισαν ύστερα ο ένας πήγε έξω κάπου, ο Νικολής ήταν κι αυτός αδερφός του παππού, του ο ποίου απόγονοι είναι σήμερα στα Δερματιάνικα. Από αυτή τη γενιά ήτανε 4-5 αδέρφια συγκεκριμένα αυτοί του Χάρλα οι γιοι. Δηλαδή μιλάμε

γύρω το 1850 και πιο νωρίς. Γιατί άμα βάλεις 20 χρόνια την κάθε γενεά, να μην την βάλεις παραπάνω γιατί στα 20 του χρόνια ο άνθρωπος τότε έκανε ένα παιδί. Βία 25 και πήγαινε 25 πίσω τέσσερις φορές όπως λέμε τώρα από το 1900 ο πατέρας έχει γεννηθεί από το 1888. Το '88 ο πατέρας του (δεν ήταν το πρώτο παιδί ο πατέρας μου, ήταν το δεύτερο γιατί ήτανε μια Σταματούλα πρώτη κι άλλη μια Κατίγκω πάλι). Βάλε μια γενιά 1870, βάλε και τον πατέρα του άλλα 20 χρόνια. Εγώ λέω ότι οι πρώτοι Μενταίοι ήταν από το '45. Εκεί. Ήταν οι πάνω Μεντιάνοι και οι κάτω Μεντιάνοι. Οι οποίοι δεν συγγένευαν. [εδώ αναφέρονται πληροφορίες σχετικά με τις οικογένειες των Πάνω και Κάτω Μεντιάνων που μπορούμε να επιβεβαιώσουμε στο σχεδιάγραμμα του Αλεξάκη σ. 367] Ποιος ξέρει πόσα χρόνια πριν είχανε συγγένεια. Αφού εμείς με τους Παπαδιάνους και με αυτούς δεν συγγενεύαμε καθόλου. Από κανέναν. Οι Τσακιάνοι. Η γιαγιά η Παλεθρίνα (Καλομοίρα)-η γυναίκα του παππού μου του Χαρλάμπη και πατέρα του προπαππού σου του Παλεθρόμητσου- αν έχεις ακούσει είναι του γέρο- Τσακονικόλα κόρη. Κι ο Πάρεδρος ήταν ο Γιαννάκης, ο πατέρας του παππού. Κι από κει πήραμε τους Παλεθραίους. Ο παππούς ο Χαρλάμης ήτανε του Πάρεδρου γιος. Έζησε στο Κατω-νησί και είχε το Χαράλαμπο γιο και 7 ή 8 κόρες, αδερφές του παππού του Παλεθράκου (η θεία Μπιστολού που την λέγανε Διαμάντω, η θεία Παναγιώτα του Γιάγκου η μάνα που την είχε πάρει ένας Τσάκος που μένει στο σπίτι δίπλα στου παπά στους Παπαδιάνους, η θεία Δημητρού η Ντίγραινα -γυναίκα του γέρο Ντίγρη- που τη λέγανε Σταμάτα, η θεία Καλλιόπη που την είχε πάρει ένας Χριστόδουλος κι ήταν η μάνα της Μπολσεβίκαινας, γιαγιά του Γρηγοράκη που πέθανε, η Καλομοίρα της Καταγούς η μάνα που την είχε πάρει ένας Χαχόλος,). Ήτανε μοναχογιός αυτός κι όταν παντρεύτηκε.

...»Η Ριτσομαριώ ήταν αδερφή της γριά Τάσαινας που έχουν χτίσει σπιτάκια εκεί που ήταν ο θείος ο Δρακάκης και ακόμα μια η Μιχαλάκαινα η οποία ήταν κόρη της Αρετής. Η Μαριώ είχε πάρει το Χριστόδουλο. Η Αρετή ήταν αδερφή της Μαριώς. Ριτσιτίσες θέλω να πω. Δεν έχουμε με αυτούς συγγένεια απλά η αδερφή της είχε πάρει το Χριστόδουλο που ο Χριστόδουλος είχε πάρει τη γιαγιά την Καλλιόπη που έχουμε την Καλλιόπη του θείου Πέτρου. Και το όνομα αυτό έχει μείνει από του παππού τις αδερφές. Γιατί τότε τα ονόματα δεν έφευγαν. Δε διάλεγαν.

-[...]Από τους πρώτους Μεντιάνους εκτός του Αγγελή, έπαιζε κανείς άλλος λύρα;

-Όχι, εγώ τουλάχιστον δεν ξέρω. Αργότερα βέβαια, έπαιζε λύρα ο παππούς ο Χαρλάμης. Εγώ λίγο τον θυμάμαι. Ήμουν επτά χρονών όταν πέθανε. Ο Αγγελής έπαιζε λύρα, και θυμάμαι που λέγανε ότι ήτανε λέει και στιχουργός. Κι εν τω μεταξύ τότε ήταν η σάτιρα. Και μπορώ να σου πω κοινώς το 15ούλλαβο. Από όσα έχω ακούσει από αυτά τα πράγματα ο Αγγελής ήταν ο καλύτερος. Το μόνο ότι δεν ήξερε τη δύναμή του. Ήτανε πολύ δυνατός. Κουβάλησε την πέτρα από τον Αγλύφτη, τον έβαλε ο παππούς ο πλούσιος. Δηλαδή ο πλούσιος ήτανε του παππού ο πατέρας κι αυτόν τον είχανε ρίξει τα αδέρφια γιατί ήτανε λίγο αγαθούλης και του 'χανε δώσει τα άγρια χωράφια. Και μια φορά είχε σηκώσει ένα καϊκι στους ώμους, και διαπίστωση γι' αυτό το

πράγμα αν θα πας πάνω από τα σπίτια μας εκεί πέρα όσο το τραπέζι ένα ανώφυλλο πέτρα ογκόλιθος τόσο μεγάλο το 'χει σηκώσει και το 'χει βάλει από πάνω από τη, η πόρτα ήτανε δύο πράγματα έτσι κι ένας ογκόλιθος από πάνω. Όπως είναι στις Μυκήνες. Για εκείνα τα χρόνια δηλαδή τα παλαιά εμείς γνωρίζουμε μόνο τον Αγγελή ότι έπαιζε λύρα. Ούτε άλλος έχει ακουστεί να έπαιζε κάτι άλλο τα πρώτα χρόνια.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

MENTH (1947-), Πειραιάς, 17 Μάη 2005.

-Αυτή εδώ είναι η λύρα του πατέρα μου του Δημητρίου Χ. Μέντη (Παλεθρόμητσου) Η λύρα αυτή πρέπει να ναί γύρω στο 1930(κατασκευασμένη) 70-75 χρονών.

-Είναι η δεύτερη που έχω δει πιο παλιά.

-Αυτή πρέπει να είναι τότε, ο Γέρο Ντίγρης πρέπει να την είχε τότε κείνη. Πιο μπροστά. Πρέπει να 'τανε, ή κοντά κοντά ήταν οι λύρες αυτές φτιαγμένες τότε αλλά ο γέρο- Ντίγρης έπαιζε πολύ...ενώ ο παππούς ο Μήτσος δεν ήταν και τόσο. Ο παππούς στο στρατό που χε πάει στην αεροπορία, ήτανε μαραγκός. Η δουλειά του. Κι επειδή έμαθε κι κει με τη μαραγκοσύνη έφτιαξε μια λύρα την οποία είχε. Είχε ο πατέρας του μια λύρα η οποία όμως δεν βρέθηκε ποτέ, δεν ξέρω. Δεν την βρήκα ποτέ...Κι έφτιαξε μια λύρα.

-Ούτε σε φωτογραφία δεν υπάρχει;

-Σε τίποτα... όχι, δεν υπάρχει. Του παππού η λύρα του... Κείνη θα ήτανε άμα υπήρχε 'κείνη η λύρα...Πού να την βρούμε...Εκείνη η λύρα δεν υπάρχει. Δεν την βρήκα πουθενά... Δεν ξέρω.

Λοιπόν, η οποία φτιάχτηκε τότε, κι άρχιζε κι έπαιζε ο παππούς με τη λύρα αυτή. Λοιπόν αυτή είναι η βασική ιστορία της λύρας αυτής. Είναι από κέδρο φτιαγμένη. Δεν είχε όμως αυτό το πράγμα τότε (γλώσσα) αυτό ήτανε... το καπάκι χάλασε το καπάκι και το 'φτιαξε ο παππούς ο Λάμπρος (Μέντης) του βαλέ ένα πρόχειρο καπάκι. Δεν είναι από καλό ξύλο. Αυτό δηλαδή χαλάει τον ήχο. Δεν είναι σωστό. Κι επίσης η αρχική κατασκευή της λύρας δεν υπήρχε αυτό (η γλώσσα) καθόλου παρά η λύρα παιζότανε, να πούμε, με τον τρόπο αυτόν του νυχιού. Χώραγε το νύχι εκεί κι έπαιζε έτσι δεν ήτανε από πάνω. Τώρα μπορείς να παίζεις έτσι (πατώντας τις χορδές) γιατί έχει τάστα (γλώσσα) όμως η λύρα αυτή παιζότανε έτσι (με το νύχι). Σαν την κρητικιά. Τώρα ήχο δε βγάνει γιατί δεν έχει ούτε ρετσιόνη ούτε εδώ και έχει βγει κι η ψυχή. Είναι μέσα. Αν η ψυχή δεν είναι εκεί δεν βγάνει ήχο καθόλου.

-Εσύ τη λύρα του παππού του Χαρλάμπη (πατέρα του Δημήτρη Μέντη) τη θυμήθηκες;

-Όχι, αφού δεν βρέθηκε πουθενά (η λύρα). Ποτέ κανένας δεν την είχε δει. Δε θυμάται κανένας... Τη λύρα εκείνη δεν την θυμάται κανένας από τα αδέρφια. Ξέρουνε όμως ότι υπήρχε...Ο παππούς ο Μήτσος, ας πούμε ήξερε ότι ο πατέρας του είχε λύρα κι έπαιζε.

-Και την είχε φτιάξει αυτός;

-Ναι, ο ίδιος. Ο ίδιος την είχε φτιάξει κι έπαιζε. Κείνα τα χρόνια αυτό ήτανε. Δεν υπήρχε τότε κάποιος που να φτιάχνει ειδικά ας πούμε για να ... Έφτιαχνε ο καθένας... Είχες το μεράκι, καθόσουν, έφτιαχνες ένα όργανο να παίξεις μόνος σου. Είχαμε εμείς τότε, όταν φτιάξαμε την κνισάρα ας πούμε, πιάσαμε εμείς, λέγαμε, τώρα θα φτιάξουμε ένα όργανο, να δούμε. Θέλαμε να κάνουμε πλέον, μετά από τη λύρα που είχαμε, θέλαμε κι ένα που να ακομπανιάρει. Βλέπαμε τους λαουτιέρηδες που είχανε. Λαούτο δεν ήτανε εύκολο να φτιάξεις... Με ντόγα και τέτοια...Βρήκαμε λοιπόν μια λύση, ότι η κνισάρα, πήγαμε και πιάσαμε και τρυπάγαμε την κνισάρα που κοσκίνιζε το αλεύρι η γιαγιά και το 'βλεπε η γιαγιά και έλεγε «να δεις τα παλιοπόντικα επειδή είναι από αλεύρι πάνε και μου τρυπάνε την κνισάρα» και της βγάλαμε άχρηστη την κνισάρα. Κι έμεινε το πλαίσιο...το πλαίσιο λοιπόν, μας βόλευε. Το είχαμε προβλέψει εμείς, αφού λοιπόν είπαμε, πάει η κνισάρα τρύπησε, να πάρουμε άλλη. Φέρ' το πλαίσιο όμως. Εμείς είχαμε το νου μας να μην πετάξει το πλαίσιο η γιαγιά. Γιατί εμείς την είχαμε τρυπήσει επίτηδες για να την πετάξει. Πήραμε το πλαίσιο λοιπόν, ήτανε στρογγυλή η κνισάρα, ένα καπάκι από δω, ένα καπάκι από κει μια τρύπα τέτοια για να βγαίνει ο ήχος, πάνουμε εκεί, από δω, από κει, της βάνουμε χέρι, για να κάνουμε... Στανιάρουμε ένα χέρι εκεί το κόψαμε λίγο, βάλουμε εκεί, το στηρίξαμε ένα χέρι, το μπράτσο του ήταν η ταστιέρα, να πούμε, πήραμε νάιλον και βάλλαμε όπως έχει το λαούτο. Η ταστιέρα του λαούτου η περισσότερη είναι νάιλον, δεν είναι σιδερένια. Πήραμε λοιπόν τέτοιο, την κάναμε όπως έχει το λαούτο, είπαμε, ξεκλέβαμε ότι βλέπαμε από κει το βάζαμε. Και βρήκαμε χορδές από δω από κει μπας περιπτώσει, είπαμε κοβόντουσαν του μακαρίτη του γαμπρού μας του καπτά-Σπύρου από το λαούτο που ήταν στο πανηγύρι, πηγαίναμε, παρακαλάγαμε πότε θα κοπεί η χορδή, δεν έδενε, την παίρναμε εκεί. Έπαιρνε πιο κοντό από το λαούτο και διοργανώσαμε μπας περιπτώσει... Α, το γύρω-γύρω που κλίναμε την κνισάρα δεν είχε πώς να το καρφώσεις, που να το καρφώσεις, ήταν λεπτό το πλαίσιο, και βάζαμε ρετσίνι, το λιώναμε, και κόλλαγε με το ρετσίνι γύρω. Γύρω ήτανε με ρετσίνι κολλημένο όλο το καπάκι...

-Κράταγε;

-Κράταγε. Κράταγε το ρετσίνι... Μετά λοιπόν που 'χε στη μέση την τρύπα και αυτά, και την ταστιέρα του και τα λοιπά έβγαζε ήχο μπας περιπτώσει. Ντράγκα ντρούγκου, ντράγκα ντρούγκου έκανε δουλειά αυτό. Και το λέγαμε «φέρ' την κνισάρα εδώ ρε να ριζω κάτι πενιές» το βγάλαμε «η κνισάρα» το όργανο, το οποίο είχε παραμείνει επί αρκετά χρόνια και το χαμε και παίζαμε και ήτανε ο λαουτιέρης η «κνισάρα» και λυράρης όποιος έπαιζε τη λύρα. Μετά πήραμε και το βιολί που' χε ο θείος ο Λάμπρος που ήρθε ο Περδικόγιαννης και του το 'δωσε τσάμπα και είχα πια το βιολί. Το λαούτο μας όμως ήταν η κνισάρα.

- Και τη λύρα την αφήσατε;

- Τη λύρα ναι. Τη λύρα την κράτησε μόνο ο παππούς σου (ο Λάμπρος Μέντης). Μόνο ο παππούς έμεινε. Ο παππούς ο Λάμπρος δεν έμαθε ποτέ βιολί. Δεν... Τη λύρα του κείνος ήθελε τη λύρα του. Ούτε με τα λαούτα

είχε...ούτε με τα μπουζούκια αυτός έμεινε παραδοσιακός εκεί με τη λύρα, παρόλο που ο θεϊός ο Λάμπης έπαιζε κι ακόμα, δεν ξέρω τώρα αν παίζει, ήτανε καλύτερος λυράρης. Έπαιζε πιο καλή λύρα.

-Είχε λύρα ο θεϊός ο Λάμπης;

- Ναι. Είχε μια λύρα. Δεν ξέρω τι την έκαμε. Είχε δική του λύρα φτιάξει. Δεν ξέρω αν υπάρχει, αν την έχει φυλάξει τίποτα, δεν το ξέρω. Ο θεϊός ο Λάμπης είχε φτιάξει δική του λύρα. Μια λύρα πιο μικρή έτσι κάπως. Πιο μικρό αυτό(ύψος) αλλά πιο φαρδιά εκεί (στο ηχείο). Δεν είχε τόσο μάκρος. Και την είχε φτιάξει ο θεϊός ο Λάμπης. Έφτανε περίπου ως τον πάνω καβαλάρη της λύρας του παππού και στα κλειδιά, το κεφάλι, έκανε ένα σχέδιο) Όπως είναι αυτή αλλά ήταν πιο κοντή και πιο φαρδιά από του παππού. Και το σχέδιο που είχε στα κλειδιά σαν ανάποδες παρενθέσεις. (Βλ. στην κασέτα για καλύτερη περιγραφή).

-Πότε περίπου την είχε φτιάξει;

- Αυτή πρέπει να την είχε φτιάξει... Εγώ τη θυμήθηκα ας πούμε το '55 αυτή τη λύρα, ξέρω 'γω, τότε, εγώ που ήμουνα παιδάκι την είχε ο θεϊός ο Λάμπης κι έπαιζε. Ήταν καλός τότε. Ο θεϊός ο Λάμπης έπαιζε καλή λύρα κι ο παππούς ο Λάμπρος το ήξερε αυτό το πράγμα, ότι ο Λάμπης ήταν ο καλύτερος λυράρης. Ο θεϊός ο Λάμπης έπαιζε καλή λύρα ενώ βιολί ας πούμε δεν έπαιζε τόσο καλό παρότι το 'ριξε μετά στο βιολί. Αλλά σαν λυράρης ήταν ο καλύτερος. Ενώ ο παππούς σου ήτανε... έφτιαχνε τις λύρες και ήξερε όλη την τεχνική, όλη αυτή γιατί είναι πολύ ωραίες οι λύρες που χει φτιάξει ο παππούς σου. Ο παππούς δεν έπαιζε τόσο καλή λύρα δεν ξέρω γιατί. Είχε κακιά αρχή κάνει ενώ ο θεϊός ο Λάμπης έπαιζε πολύ καλή λύρα.

[...] Αυτό εδώ ξέρεις, είναι κόκαλο από γαϊδούρι (Κάτω καβαλάρης). Αυτό το κόκαλο μπορεί να ναι από τον Τσακανίκο ξέρω 'γώ τους είχε ψοφήσει τότε ο γαϊδαρός. Το 'έπαιρναν το λιμάρανε, δώσ' του δώσ' του, είναι πολύ χρονοβόρο. Οι σκλήθρες του κέδρου, βλέπεις εδώ (στο πίσω μέρος της λύρας), μονοκόμματος εδώ ο αφαλός (στο κάτω μέρος της λύρας εκεί που στηρίζεται στο πόδι).

[...] Σ' αυτά τα όργανα θέλει προσοχή ακόμα και το λούστρο που περνάμε και λέμε, ξέρεις, να ναι ωραίο κι όμως κάνει κακό ο λούστρος. Δηλαδή πρέπει να ναι λεπτό και να μην κλείνει τους πόρους. Να μην είναι κάτι που κόβει τον ήχο.

[...]

-Του θεϊού του Λάμπη η λύρα είχε γλώσσα;

- Όχι, ούτε εκείνη. Δεν είχανε. Οι λύρες της Ελαφονήσου δεν είχανε. Καμία δεν έχει. Του Ντιγρη δεν είχε. Καμία. Του γέρο Αγγελή η λύρα δεν ξέρω ποιος την έχει, αν υπάρχει.

-Ποιος είναι αυτός;

-Αυτός ήτανε Μέντης. Αδερφός του Πάλεθρου, του γέρου Πάλεθρου. Ο Αγγελής, αυτός που έφερε την πέτρα. Ποιος την έχει, ο μπάρμπα Πιπίγας

(Χαρ. Ι. Αρώνης) πρέπει να την έχει. Την έφερε από τον Αγλύφτη, την έβαλε σε μια ταγάρα και την έφερε. Ήταν ο πιο δυνατός άνθρωπος στο Λαφονήσι. Έφερε μια πέτρα 150 οκάδες από τον Αγλύφτη και κάτω στου μπάριμπα Γιάννη το σπίτι, στους Τζιμπριδες. Αυτός, ήτανε κι αυτός έπαιζε λύρα.

-Κι αυτός μόνος του την έφτιαξε;

-Όλοι μόνος τους την φτιάχνανε. Όλοι, όποιος ήθελε να κάνες λύρα να παίξεις δεν είχε... Δε σου 'φτιαχνε ο άλλος να σου πει θα σου κάνω λύρα να την πάρεις εσύ... Σου 'λεγε... πήγαινε φτιάχτηνε κι άσε με ήσυχο.

-Δεν υπήρχε κάποιος να λέει πως πρέπει να την φτιάξουνε;

- Τίποτα, βλέπανε κάτι, κάποιος άλλοι είχανε δει και πάνω σ' αυτό συμπλήρωναν και φτιάχνανε ο ένας με τον άλλο. Δεν ξέρω αν κάποιος υπήρχε που την είχε φτιάξει γιατί όντως αυτό που υπήρχε στην Ελαφόνησο και αυτό το είδα και προχθές στην εφημερίδα στα Βάτικα και το 'χω ξαναδει κι από άλλη φορά και το χω ψάξει κι είναι σίγουρο ότι είναι έτσι είναι ότι τα Βάτικα και ιδιαίτερα η Ελαφόνησος, αλλά και όλα τα Βάτικα οι μισοί άνθρωποι είναι Μανιάτες ξέρω 'γώ από κει κι οι άλλοι μισοί Κρητικοί. Λοιπόν, γιατί οι κρητικοί ήρθαν εκεί και γιατί πήραμε γιατί η Ελαφόνησος δεν είχε δική της μουσική, να το πούμε, αφού η Ελαφόνησος ήτανε σχεδόν ακατοίκητη για πολλά χρόνια. Στην Ελαφόνησο άρχισε η νέα κατοίκηση τότε που έγινε η καταστροφή των κουρσάρων που είπανε και όλα αυτά, που σφάζανε τις Λαφονησιώτισσες και τους 'σφαξαν όλους και δεν έμεινε κανένας και φοβήθηκε ο κόσμος. Και να θελε κάποιος να μείνει δεν πήγαινε γιατί φοβόντουσαν ότι θα πήγαινε ο κουρσάρος να τους έσφαζε. Και δεν έμεινε κανένας και η αναπαράσταση που κάνανε μια φορά εκεί ήταν αυτό, ότι πήγαν εκεί και τους σφάζανε όλους. Αυτό λοιπόν, έκανε την Ελαφόνησο για 300-400 χρόνια να μείνει ακατοίκητη. Κι αν υπήρχε κανένας ήταν κανένας τσοπάνος που πήγαινε να βοσκήσει τα πρόβατα και τα ξανάπαιρνε κι έφευγε πάλι. Από κει και πέρα βλέπουμε ότι η Ελαφόνησος άρχισε να κατοικείται από το 1800 και μετά. Άρχισαν να πηγαίνουν κάποιος άνθρωποι να κατοικούν. Εκεί λοιπόν άρχισε και η περαντζάδα μετά από κάποια χρόνια, το 1850 το 1870 άρχισε να τρέχει, άρχισε η Κρήτη ας πούμε να πηγαινοέρχεται. Αφού πηγαινοερχότανε λοιπόν η Κρήτη μένανε και οι παραδόσεις της. Αφού δεν είχαμε λοιπόν μουσική παράδοση, αφού δεν είχαμε μουσικά όργανα, δεν ξέρανε παραπέρα τίποτε οι Ελαφονησιώτες από αυτά και είχανε το δικό τους, κι είχαμε και τα Κύθηρα. Τα Κύθηρα βοηθάγανε... τα Κύθηρα είχανε λύρες. Και είναι περίπου κρητική και η μουσική των Κυθέρων περισσότερο είναι προς την Κρήτη. Έχει κρητικά στοιχεία. Αλλά η Ελαφόνησος, εγώ, όπως τη θυμήθηκα όλες οι μαντινάδες που ήξερε η γιαγιά η Φραντζέσκα και όλες οι παλιές γυναίκες τότε οι οποίες ήντουσαν μεγάλης ηλικίας ξέρανε όλες τις μαντινάδες της Κρήτης. Όταν λέμε ότι το «άστρα μη με μαλώνετε» το τραγούδαγε η γιαγιά όταν ήταν 12 χρονών καταλαβαίνεις.

[...]

- Μετά από τη λύρα πώς έγινε να επικρατήσουν μόνο τα βιολιά; Μείνανε στην άκρη οι λύρες;

- Λοιπόν, με τα βιολιά έγινε το εξής, να σου πω. Το πρώτο βιολί που γνώρισα στην Ελαφόνησο ήταν ο γέρο Κορώνης. Από τα πρώτα βιολιά που θυμήθηκα ήταν αυτός. Από κει και πέρα ήταν ο Νταγιαντάς που ήτανε στην Νεάπολη, ο γέρο Καλίντζος που τον λέγανε από τα Δερματιάνικα, και ο Μήτσος ο Παππουλάκος ο γραμματέας της Ελαφονήσου. Όμως ο πιο γέρος βιολίστας που ήξερα ήταν ο γέρο-Κορώνης. Κι αυτός που έπαιζε πάλι βιολί ήταν Λαμπάκης Μέντης ο Τασάκος της Αγγλίας ο άντρας Ο Γαβαλάκης έπαιζε κι αυτός βιολί. Πώς ήρθε τώρα το βιολί εκεί. Εφόσον υπήρχε απέναντι στη μεγάλη στεριά, (εκεί παιζανε βιολιά) δηλαδή η Νεάπολη και τα γύρω χωριά είχανε βιολιά ήταν εύκολο πράγμα να μπει στην Ελαφόνησο το βιολί. Παρόλο όμως ότι υπήρχε πιστεύω ότι μέχρι το 1930-1935 δεν είχε μπει βιολί εκεί μέσα. Και πιο μετά, εγώ πιστεύω μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο από το '40-'45 ήρθαν τα βιολιά. Εισβάλανε. Ειτέ πιο μπροστά χορεύανε με τις λύρες και με το τραγούδι. Δεν είχαμε τρόπο να συνοδεύεται ο λυράρης στην Ελαφόνησο. Μόνο αν έπαιρνε κάποιος ένα πράγμα και χτυπούσε να κρατήσει το ρυθμό. Αλλά εκείνο που γινότανε ήταν ότι τραγουδάγε ο ένας βάραγε παλαμάκι ο ρυθμός και λέγανε τραγούδια και χορεύανε. Αυτό θυμήθηκα εγώ. Στου μπάρμπα Παλεθρόγιαννη το σπίτι που ήταν κάτω στο Κάτω-νησί την ημέρα που γιόρταζε γινότανε αυτό το πράγμα. Με το τραγούδι, με τη λύρα, και παλαμάκια ο ρυθμός. Αυτό που συμπλήρωνε τη κατάσταση ήταν και τα στιχάκια που βγάνανε.

-Και τα πανηγύρια τα μεγάλα;

-Από το '50 που λες θυμήθηκα το πανηγύρι που πια τότε μπήκε το βιολί.

- Και πιο πριν;

-Πιο πριν δε θυμάμαι εγώ. Πρέπει να γίνονταν αλλά πρέπει να ρωτήσεις μεγαλύτερο πια να σου πει γιατί όταν μιλάμε και λέμε κάτι θα πρέπει να πούμε αυτό που ξέραμε πραγματικά. Κι όχι αυτό που μπορεί να μας λέγανε αλλά που δεν το είδαμε.

-Σαν παιδί δε θυμάσαι;

- Εγώ σαν παιδί θυμάμαι... αλλά σκέψου εγώ είμαι το '47. Από κει και πέρα λοιπόν θυμάμαι από το '53 και μετά θυμάμαι τον εαυτό μου και τα γλέντια. Θυμήθηκα λοιπόν στις Παναγίας τα νησιά, το πανηγύρι της Λαμπροπαρασκευής, της Παναγίας το Δεκαπενταύγουστο, με βιολί και λαούτο. Τότε, εκείνη την εποχή έπαιζε βιολί ο γέρο- Κορώνης έπαιζε ο Νίκος ο Παππουλάκος, Ο Καπτά- Σπύρος λαούτο, κι άλλο ένα λαούτο που ερχότανε ήταν ένας Βαβυλώνας από τους Αγίους Αποστόλους. Θυμάμαι το όνομα. Στη μνήμη μου δεν μπορώ να θυμηθώ πώς ήτανε αυτός ο άνθρωπος.

[...]Εγώ είχα προσπαθήσει να επεξεργάζομαι τη μουσική, τα όργανα και να τα αξιοποιώ σωστά. Ενώ κάποιοι έλεγαν πρέπει να μάθω να παίζω για να πάω στο πανηγύρι. Μένα δε ήταν αυτός ο στόχος μου. Δεν ήθελα να μάθω όργανο

για να βγάλω λεφτά παρόλο που μου χει τελικά αποδώσει αρκετά χρήματα η μουσική στον Πειραιά μετά έτσι όπως εξελίχθηκε. Ποτέ όμως δεν έμαθα ένα όργανο για να πω ότι θα μάθω γιατί θέλω να ζήσω από αυτό. Εκεί απάνω ήταν κι αυτό που λέω. Πιάσε όσους ανθρώπους και πες τους «γιατί είναι η λύρα στην Ελαφώνησο;» δε θα ξέρουν να σου πουν. Πρώτα πρώτα πιάσε την προφορά τη Λαφονησιώτικη να δεις πόσο μοιάζει με την κρητική. Και γενικά κι οι Βατικιώτες εκεί. Εμένα και όταν είχα το ταξί και στο μαγαζί και στην υπηρεσία είχαν έρθει πολλοί να με ρωτήσουν άμα ήμουν από την Κρήτη γιατί είχα έλεγαν την προφορά. Κι επίσης, πήγαινε παίξε σήμερα κρητικό τραγούδι, πραγματικά γνήσιο κρητικό με λαούτο και λύρα και τραγούδι και πήγαινε παίξε και βάλε: τον Πιπίγα, την θεία Βούλα, τη γιαγιά την Κανέλλη, την Πόπη -καλά η Πόπη έτσι κι αλλιώς είναι τώρα- (Έχει παντρευτεί Κρητικό), το Γιωργούλη. Ο Γιωργούλης δεν χορεύει ποτέ, δεν τον έχεις δει να διασκεδάζει, αλλά αν του παίξεις κρητικό μπορεί να λιποθυμήσει σηκώνεται η τρίχα του. Λέει: Α, ρε, τι μου θυμίζεις τώρα, τι μου παίζεις... Αυτό. Αυτό είναι μουσική. Η γιαγιά η Φραντζέσκα, όταν τραγουδάγε είχε τους αμανέδες που λεγε, το «τώρα μέρα είναι τώρα η αυγή χαράζει» αλλά άμα την έβαζες να σου λέει μαντινάδες κρητικές μπορούσε να σου λέει μια ώρα. Η θεία Βούλα που χει πάρει απ' της γιαγιάς και ξέρει πολλά, τα χει μάθει απ' τη γιαγιά, ο Κουβαρακόγιαννης, ο μπάρμπα Παλεθρόγιαννης που ήτανε ρήτορας σ' αυτά και ήταν και ψάλτης στην εκκλησία, και που δεν προλάβανε κανέναν να τα πιάσει ... δεν προλάβει κανείς να γράψει αυτά που έλεγε ο γέρο Κουβαράκος. Λοιπόν, όλοι αυτοί είχανε μαντινάδες. Αλλά που δεν υπήρχε η σωστή αντιμετώπιση να φυλάξεις γιατί ήξερες τι κάνεις.

Εμείς ήμασταν παιδιά και κάποιοι άλλοι δεν γνωρίζανε κι έτσι τυχαία όσα έχουν μείνει. Γι' αυτό και γω προσπαθώ αυτά τα χρόνια τα τελευταία και γράφω στις εφημερίδες για τον πολιτιστικό μας, αυτά που υπάρχουνε θα χαθούν και φωνάζω να φτιάξουμε πολιτιστικό κέντρο στην Ελαφώνησο, να μαζέψουμε αυτά τα πράγματα και να τα συγκεντρώσουμε, να κάνουμε μία απογραφή και να τα 'χουμε. Να υπάρχουνε. Να μείνουνε. Και το λιντριβιό που το έφτιαξα θα δώσει λόγο μια μέρα. Γιατί να το χαλάσουνε. Ξέρεις τι είναι το Λαφονήσι που ήτανε ένα τιποτένιο τότε, με τα πανιά και τα κουπιά πηγαίνανε το 1953- 1954 να έχει εργοστάσιο. Κείνη την εποχή που δεν είχαν άλλα μέρη που ήταν αναπτυγμένα. Κι όμως... Το Λαφονήσι είχε τότε και δεν έχει σήμερα. Υπάρχουν κάποια πράγματα που πρέπει να γράφονται και να φαίνονται. Δυστυχώς όμως δεν ενδιαφέρονται πολλοί. Κι αυτό είναι το κακό. [...]

- Πως κατασκεύαζαν τη λύρα;

-Έβαζαν κάτω το μυαλό κι έλεγαν έτσι πρέπει να είναι η λύρα. Βεβαίως καθέναν όταν δοκιμάζαμε τις λύρες κείνα τα χρόνια έβαζε κι έλεγε: « η δική μου έχει πιο καλό ήχο ή ξέρανε όταν είχε νοτιά και υγρασία τα όργανα παίζανε μειωμένα. Ενώ όταν είναι βοριάς που είναι ξηρός ο καιρός χαλάνε τον κόσμο. Φωνάζουν πολύ πιο δυνατά. Παρατηρούσανε και βλέπανε γιατί αυτή η λύρα έχει πιο δυνατή φωνή από την άλλη; Κι εξετάζανε τις διαφορές κι από πού μπορεί να προέρχεται. Αν είναι το καπάκι, το ηχείο. Μοναχοί τους

όμως κάνανε αυτές τις μελέτες. Δεν υπήρχε κανένας που να τους πει ότι ξέρεις, αυτό ήτανε. Γιατί δεν υπήρχε κάποιος που να τους λέει κάποια πράγματα. Οι άλλοι οι κρητικοί που ερχόντουσαν και συμπεθερέψανε, λόγω της απόστασης, αυτοί ήταν η αιτία. Εξήντα μίλια είναι η Κρήτη από την Ελαφώνησο εκατοπενήντα ήταν και με τη Φαλκονέρα στη μέση για να έρθεις εδώ (Πειραιά). Δεν το κανε κανένας αυτό από τη Κρήτη με τα μέσα και τα καΐκια που είχανε γιατί πνιγόντουσαν. Ερχόντουσαν Ελαφώνησο και έβγαιναν απέναντι και μετά από κει, τη Μεγάλη Στεριά ερχόντουσαν για Αθήνα και Πειραιά. Αυτό ήτανε λοιπόν, που μένανε εκεί, κι ο θείος ο Τσουλόπετρος, ο μακαρίτης ο Κούλης ο αδερφός του είχανε καΐκια που κάνανε αυτό κι εκμεταλλευτήκανε τη συγκοινωνία τότε, το '40. Το '35-'40 κάνανε καΐκια αυτή τη δουλειά.

-Με την Κρήτη είχαμε συναλλαγές;

-Με την Κρήτη βεβαίως είχαμε πολλά παντρολογήματα. Και δεν είχαμε μόνο στην Ελαφώνησο τότε γιατί οι Ελαφονησιώτες ήταν πολύ λίγοι κάτοικοι είχαμε κι απέναντι στη Νεάπολη και στα χωριά εκείνα. "Όλοι αυτοί που λέγονται Οικονομάκηδες και Βραϊμάκηδες Διακάκηδες που είχαμε. Τα Βελανίδια που είχανε πάρε δώσε με τους ψαράδες και κατεβαίνανε στην Κρήτη. Όλοι αυτοί είναι απ' την Κρήτη. Κι άλλους άμα ψάξεις να βρεις. Πολλοί. Λοιπόν παντρολογήματα που είχαμε εμείς με την Κρήτη; Ο πρώτος ήταν ο Τσουλόκουλης. Που ήταν ένας από αυτούς που πήγαινε συγκοινωνία και έφερνε κόσμο. Κι ο Πέτρος ο Τσουλόπετρος δούλευε και κουβάλαγε κόσμο από την Κρήτη κι ο μπάρμπα Κούλης ήταν ακόμα πιο μεγάλος και έκανε αυτή τη δουλειά και πήρε και Κρητικιά. Η πρώτη κρητικιά που πήραμε στο Λαφονήσι ήταν αυτή.

[...]Από την Κρήτη ήταν και η Ιωάννα που πέθανε πρόσφατα, του Λαλουσάκου του Σπόρου η γυναίκα που ήταν στη Νεάπολη με τα κεντήματα. Και ο Μανόλης ο Ρουμάνης που πέθανε τώρα, κι αυτός Λαφονησιώτης, είχε πάρει την αδερφή της. Ο Κώστας ο Ρουμάνης, κι αυτός είχε πάρει κρητικιά. Μετά πάμε σ' αυτούς τους Μανουσαίους που λέγανε, οι Ρουβελαιοί, οι Κουτουριάρηδες, αυτοί που είναι όλοι από κει. Πηγαίνανε κάτω με τα ψαράδικα και είχαμε παντρολογήματα με τους Κρητικούς. Τώρα Κρητικούς από κει έχουμε που έχουν πάρει γυναίκες από δω. Τον καιρό που πήγαιναν στο Ηράκλειο και στα Χανιά έβρισκαν ένα σωρό δικούς μας ανθρώπους. Άλλους από τη Νεάπολη, άλλους απ' τα χωριά από τον Άγιο Νικόλα, απ' την Ελαφώνησο δε θυμάμαι τώρα ποιοι πάντως ήταν πολύ άνθρωποι που παντρεύτηκαν εκεί. Έτσι μεταφέρθηκε η μουσική η κρητικιά. Με αυτό τον τρόπο λόγω της μεγάλης απόστασης της συγκοινωνίας πέρναγαν οι Κρητικοί από κει (Βάτικα) κάνανε παρέα, γίνονταν φίλοι, τραγουδάγανε, πίνανε κρασάκι κι αρχίζαν να νιώθουνε πλέον ότι η μουσική αυτή είναι δικό τους πράγμα. Οπότε κάποιος είχε λύρα, κάποιος έφερε κι έπαιζε κι είδανε κι αυτοί και αρχίζανε και φτιάχνανε και φτιάχτηκαν οι πρώτες λύρες. Έφτιαξε ο γέρο Αγγελής, ο γέρο Ντίγρης, ο πατέρας μου, βοηθούσε ο ένας τον άλλον κι έγιναν αυτές οι λύρες που υπάρχουν. Αλλά αυτό που είναι σίγουρο είναι ότι δεν έχουμε άλλη ρίζα μουσικής όπου κι αν ψάξεις. Εγώ δεν μπόρεσα να βρω

άλλη ρίζα μουσικής να έχει η Ελαφώνησος. Η μουσική μας ήτανε Κρητικά. Κι όχι μόνο Κρητικά αλλά επειδή ακούς μαντινάδες που τις λένε οι Κρητικοί μέχρι σήμερα κι ακούς όλα αυτά τα πράγματα που τα 'ξερε η μάνα μου, η Φραντζέσκα ακριβώς όπως ήτανε έλεγες ότι αυτό ήταν αντιγραφή. Δεν μπορεί να ναι ακριβώς ο ίδιος ο στίχος της μαντινάδας εκεί που την έχουνε και η γιαγιά η Φραντζέσκα η οποία δεν είχε βγει παραέξω κι ούτε ραδιόφωνο άκουγε να το ξέρει. Πια, είναι αντιγραφή. Κάποιος το φέρε από δω εκεί και το χουν πάρει. Και όλα από κει.

[...]

- Θυμήθηκα εγώ τον μπάρμπα Παλεθρόγιαννη να λένε το «ογουρό βασιλικό». Να λένε σ' ένα τραγούδι άλλο που το ήξερε μόνο ο μπάρμπα Γιάννης κι έλεγε «Αδράχτι αδράχτι και πήδηξα απ' το φράχτη» Κι ήταν μια γριά και πήδαγε έναν φράχτη επίτηδες από το σπίτι και κόντευε να σκοτωθεί κι εκείνος ξαναγύριζε και δεν πάθαινε τίποτα. Ξαναγύριζε, έκανε το κόλπο του, αλλά δεν θυμάμαι τους υπόλοιπους στίχους που λέγανε και χορεύανε με τα λόγια.

- Καλαματιανό;

-Όχι, δε ήτανε σε Καλαματιανό. Αυτό ήτανε σε συρτό περισσότερο, που είχαμε. Αλλά ήτανε τραγούδια τοπικά, δεν υπήρχανε κάπου. Υπήρχανε κάποια τοπικά φαίνεται, τα οποία τα λέγανε, τώρα που τα 'χανε εξοικονομήσει δεν ξέρω. Αλλά σίγουρα είχανε αυτό που λέμε το «μάννα μου ογουρός βασιλικός», εντάξει δεν μπορούμε να πούμε ότι ήτανε από, «αυτό σημείωσε το να μην το ξεχάσεις», ότι ο Πιπίγας (Χ.Αρώνης) έχει πολλές πληροφορίες και από την μουσική να σου πει, και από τις λύρες, και από ποιοι έπαιζαν καλή λύρα και ακόμα δεν ξέρω αν γνωρίζει κάποιος που μπορεί να υπάρχει γύρω τίποτε, αλλά ο Πιπίγας ήτανε από εκείνους που λάτρευε την Κρητική μουσική, την τραγουδάγε και ξέρει πάρα πολλά πράγματα. Παίζει πάρα πολύ καλή φλογέρα και μάλιστα παίζει το τσαφάρι, το άλλο το που είναι σαν το φλάουτο. Λοιπόν, ο Πιπίγας θα σε βοηθήσει σε πολλά πράγματα και για τον γέρο - Αγγελή που είπα, αυτός ξέρει πολύ καλά τι έπαιζε ο γέρο - Αγγελής. Αυτός ήτανε, τα 'ξερε από πρώτο χέρι μπορώ να σου πω, και γιατί μεγαλύτερος είναι βέβαια πολύ, αλλά αφ' ενός αυτού είχε ασχοληθεί, είχε και τον πατέρα του εκεί, ήτανε Κατωνησιώτες αυτοί και γνωρίζανε και τα ξέρουνε, θα σου πει αρκετά πράγματα ο Πιπίγας.

[...] Όταν ο γέρο - Κουβαράκος και η γιαγιά Παλαιθρίνα γεννηθήκανε το 1858 με 1860 εκεί γύρω, καταλαβαίνεις λοιπόν ότι εγώ, που σήμερα είναι 2005 και είμαι 58 χρονών, καταλαβαίνεις τι, ποια συνδέουμε τώρα.

- 150 χρόνια σχεδόν.

-Ποια ιστορία ναι, 150 χρόνια. Όχι σχεδόν, 150 χρόνια. Λοιπόν η ζωή που υπήρχε τότε και μάθαινα πράγματα που ήξερε τότε ο γέρο - Κουβαράκος και που ήξερε η γιαγιά μου. Η γιαγιά μου λοιπόν, επειδή ήτανε κουφή, τότε που εγώ ήμουν στην ηλικία την μικρή, για να κουβεντιάσουμε και δεν μπορούσαμε να κουβεντιάσουμε, κι άμα την πιέζαμε για να μας πει κάτι κι αυτό, τσαντιζότανε και μας έδινε και καμία, γιατί δεν άκουγε εκείνη και νόμιζε πως την κοροϊδεύαμε. Ο γέρο Κουβαράκος όμως άκουγε μέχρι

τελευταία και βεβαίως πέρασε τα 100 χρόνια ενώ η γιαγιά μου πέθανε 97. Ο γέρο Κουβαράκος πήγε 102-105 ξέρω γω πόσο πήγε...Και ήτανε μέχρι τελευταία η νοημοσύνη του εκεί.

- Σας έλεγε για τα γλέντια;

- Μας έλεγε για τα γλέντια, μας έλεγε για τη ζωή πως ήτανε τότε, μας έλεγε για τις πονηριές που είχανε τότε. Μου χε πει μια ιστορία ότι τον δυνατό άνθρωπο μην τον βλέπεις ότι είναι δυνατός γιατί έχει μπράτσα, αλλά εκείνος που είναι δυνατός είναι εκείνος που έχει την εξυπνάδα και το μυαλό. Και με αυτό μπορείς να κάνεις τα πάντα και να νικάς. Και διάφορες άλλες ιστορίες που έχουν μείνει. Γύρω από τη μουσική ο γέρο- Κουβαράκος δε θυμάμαι να έπαιζε κάτι ο ίδιος. Ήτανε όμως γλεντζές. Ήτανε μερακλής και χόρευε. Κι είχε ζήσει στα χρόνια του γέρο Αγγελή που έπαιζε λύρα ο γέρο Αγγελής, αυτός ήτανε εκείνος που θα μας έλεγε ακριβώς πώς γλεντάγανε. Αλλά όταν εγώ ήμουν 8 χρονών παιδί τι ένιωθα εγώ να ρωτήσω το γέρο Κουβαράκο ώστε να μεταφέρω εκείνα τα πράγματα πριν από 100 χρόνια και να τα μεταφέρω απόφια ότι έτσι γινόντουσαν. Διότι αυτή, η μαρτυρία η σωστή ήταν εκείνος... Δεν είχα όμως εγώ τη γνώση τότε να τα πάρω αυτά, να τα σημειώσω και να τα δέσω και να τα χω κάπου εκεί και να κάθομαι σήμερα. Γι' αυτό σήμερα εσύ και προσπαθείς...

[...]Ο γέρο Αγγελής, τώρα θυμήθηκα. Ήτανε πεθερός του γέρο Κουβαράκου. Α, Κάτσε, τώρα θυμήθηκα. Ήτανε ο πεθερός του γέρο Κουβαράκου που ήταν ακόμη πιο παλιά γεννημένος.

Ήτανε πεθερός. Ήτανε αυτός που γέλασε τον πεθερό και του έδωσε όλα τα προικιά Όλα τα χωράφια τα πήρε εκείνος που του έπαιζε πονηριά.

[...]

-Εσύ τα μεγάλα γλέντια με τη λύρα τα θυμάσαι στη Λεύκη;

- Στη Λεύκη ήταν τα μεγαλύτερα γλέντια σίγουρα και στο Κάτω Νησί γινότανε αλλά στη Λεύκη...

-Στο Κάτω Νησί ποιοι ήτανε;

-Στο Κάτω Νησί ήτανε...

-Α, ήτανε οι Κουβαρακαίοι κι αυτοί.

- Υπήρχανε οι Κουβαρακαίοι, υπήρχε παλιότερα ο γέρο -Αγγελής που είπαμε κι αυτοί, υπήρχε ο μπάρμπα Γιάννης ήτανε, βοήθαγε πολύ στο τραγούδι εκείνος, τα γλέντια τα εκεί, δηλαδή που άρχισε να φαίνεται, όταν μιλάμε ιδιαίτερα για τους Παλεθραίους άρχισε να γίνεται ορχήστρα το πράγμα. Δηλαδή ήτανε συγκρότημα.

[...]Ακριβώς αυτό γινότανε δηλαδή. Και έβλεπες και παίζανε Ο ένας έπαιζε λύρα, ο άλλος έπαιζε μετά έκανε και το βιολί και είχανε και την κνισάρα. Εκεί λοιπόν έγινε πλέον συγκρότημα, λεγότανε συγκρότημα, τραγούδι, λίγο έως πολύ όλοι τα καταφέραμε, οπότε βγήκαμε, είμαστε τόσοι πολλοί που οι μισοί, εν τω μεταξύ κάναμε εναλλαγή διότι όλοι παίζαμε. «Χορέψατε εσείς τώρα, ελάτε να παίξετε εσείς να χορέψουμε κι εμείς. Εκεί γινότανε η σκάντζα

ας πούμε, δηλαδή μπορεί να έπαιζε ο θείος ο Λάμπης, μετά έπαιζε ο θείος Νίκος μπουζούκι, μετά ο πάππος ο Λάμπρος. Μετά να έπαιζε ο θείος ο Γιώργος ξέρω εγώ, μετά έπαιζα κι εγώ τελευταίος όπου ήμουνα εγώ 7-8 χρονών, έπαιζα βιολί.

-Ναι;

-7-8 έπαιζα βιολί ναι. Στις εκδρομές του δημοτικού έπαιζα στον Μπάρμπα Παλεθρόγιαννη, εκεί πέρα που είναι το περιβόλι, που λέμε, στη Λεύκη, στο ύπαιθρο εκεί που τα χε ο μπάρμπα Βασίλης που έβαζε περβόλια, ε, κι έπαιζα εκεί και χόρευε όλο το δημοτικό σχολείο, η Βαγγελίτσα η δασκάλα, η οποία υπάρχει ακόμα... Αυτή ήρθε το '49 στο νησί κοπελοπούλα η Βαγγελίτσα.

[...]

-Εμείς στο σπίτι είμαστε συγκρότημα. Και έβλεπες, ερχόντουσαν γυναίκες που μαζεύανε .....και το βράδυ λέγανε ότι να μην φύγουμε, αλλά μένανε εκεί και να χορέψουμε λέει, διότι εδώ είναι συγκρότημα. Γιατί ήταν σαν να είσαι σε ένα κέντρο εκεί.

-Αυτό στο σπίτι του παππού;

-Αυτό στο σπίτι του παππού, κι όπως ήταν γλυκά τα καλοκαίρια που είχε καλό καιρό και είχε απ' έξω αυλή και είχαμε ρίξει αλαφρόπετρα τότε, δεν υπήρχανε τσιμέντα και τέτοια, ρίχναμε αλαφρόπετρα με ασβέστη. Εκεί, λοιπόν, έβλεπες και μαζευόντουσαν όλες οι κοπελιές τότε που ερχόντουσαν να κάνουνε μεροκάματα, να μαζέψουνε κρεμμύδια και τέτοια, ε, είχαμε και πολλούς νεαρούς εδώ που τα λέμε στο σπίτι μας. Σερνική οικογένεια.

- Οπότε;

-Μένανε, και σου λέει σερνική οικογένεια, μπορεί κάτι να γίνει, να μας πάρει και κανέναν από δω, αλλά το μεγαλύτερο, την βρίσκανε γιατί την εποχή εκείνη δεν υπήρχε διασκέδαση. Εκεί λοιπόν κάποιος κι έπαιζε.[...]Είχε ολόκληρο συγκρότημα.[...] Και αυτό , ήτανε πιο... ο μπάρμπα Παλεθρόγιαννης ας πούμε, όταν μας έβλεπε και παίζαμε όλοι μαζί έλεγε: «δηλαδή αυτό, που λες, αυτό είναι δηλαδή, πανδαισία!
(Γέλια)

-Δεν είχατε ποθενά κάτι να το γράψετε κάπου και τότε;

- Όχι όχι, δεν υπήρχανε τα μαγνητόφωνα, τα πρώτα μαγνητόφωνα, με τις καρούλες που ήτανε, τα φέρανε μετά απ' τα καράβια.

-Ναι, σαν αυτό που είχε ο παππούς ο Λάμπρος;

- Που είχε ο παππούς ο Λάμπρος, αυτά βγήκανε κατά το 1960. Δεν υπήρχαν τότε. Και όχι μόνο δεν υπήρχανε, τότε δεν υπήρχε ραδιόφωνο. Υπήρχανε δύο ραδιόφωνα στο Λαφονήσι. Το ένα ήτανε του Μπάρμπα Γιώργη, (του μπάρμπα Γιάννη ο πατέρας), και το άλλο ήταν ο Κόκκινος; Κι ο Γιωργούλης; Αυτοί. Δύο-τρία που ήτανε σε μαγαζιά, είχανε καφενεία τότε.
[...]

-Είχε βάρκα ο παππούς ο Παλεθρόμητσος τότε;

Π.Μ. Αμέ, πάντα είχε βάρκα.

-Κι ήτανε η δουλειά του;

- Όχι, τη βάρκα την είχε για να ψαρεύει για να βγάζει τα ψαριά και τα χταπόδια.

-Και οι πιο πολλοί έτσι ήτανε;

- Οι πιο πολλοί έτσι ήτανε, αλλά ήτανε ένας τρόπος που έγερνε στην επιβίωση, δηλαδή, είχανε τα περιβόλια του, είχε τα γιδοπρόβατά του, γιατί να μην έχω και τη βάρκα να χω και τα ψαράκια μου. Δεν αγόραζε τίποτε. Και είχε και τη βάρκα του, με την οποία έβγαινε κι έπανε πληθώρα τότε ψαριών. [...] Η επιβίωση τότε ήταν το ψάρεμα. Το ψάρι ήταν το πρώτο πράγμα και πιο εύκολο. Ο καθένας είχε μια βάρκα ας πούμε, έπαιρνε κι ήξερε ότι θα φάει. Θα επιβιώσει με τη βάρκα, θα βγάλει το ψάρι του, θα βγάλει το χταπόδι του, το χταπόδι θα το δίνει, έτσι γινότανε. Εσύ που έμενες στη Λεύκη και που είχες χόρτα, που είχες κρεμμύδια, που είχες καρπούζια, που είχες ντομάτες, θα σου έδιναν 2 χταπόδια και θα μου 'δινες κι εμένα τις ντομάτες. Αυτό το πράγμα γινότανε. Θυμήθηκα τον παππού, πήρε μια φορά δίχτυα κι έπανε μένουλα. Και μένουλα άμα πιάσεις, σιγά το πράγμα. Τότε όμως τη μένουλα την παστώνανε.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ ΤΖΩΡΤΖΗ

ΑΝΩΜΗΤΡΗ (1923-) Ελαφόνησος 22 Αυγούστου 2005

[...]Εμείς γυρίζουμε κατ' αρχήν στην κατοίκηση του νησιού. Κυρίως, -όπως αναφέρουν επίσημα τα βιβλία- έχουμε στα 1827 την απογραφή του Καποδίστρια- πλήρη απογραφή- (το έχω δημοσιεύσει) και γράφει και για το Λαφονήσι. Γράφει για όλη την επαρχία Επιδαύρου Δημηράς και για όλη την τότε ελεύθερη Ελλάδα που ήταν η Πελοπόννησος και η Στέρεα. Κι αυτό το έκαναν για να μπορέσουν να βγάλουν συμπεράσματα για τους πόρους που θα μπορούσαν να αποκτήσουνε, για να εδραιωθεί μια κυβέρνηση και να μπει σε λογαριασμό το κράτος. Εδώ μας δίνει 27 κατοίκους στο νησί ενώ τα άλλα χωριά έχουν από 80 εκτός από το Φαλακρό που ήτανε .....

Λοιπόν, τώρα πώς ήρθε η λύρα εδώ. Αφού δεν έχουμε κατοίκους δε μπορούμε να έχουμε και λύρες όταν ήταν 17 κάτοικοι. Υπήρχανε αγροτοποιμένες κυρίως. Στα 1822 Τούρκοι της Μονεμβάσιας μπήκανε σε ένα караβάκι να πάνε στο ..... κι καιρός, ο Βοριάς τους έβγαλε στο Τσιρίγο, στην Πλατιά Άμμο. Στην Πλατιά Άμμο πέσανε οι Καραβίτες απάνω, εκεί στην Αγία Πατρικία και τους πετοκόψανε και για να μη φαίνονται τα αίματα τους χώσανε και καματέψανε για να μη φαίνονται τα χώματα. Γιατί το λέω αυτό. Παρακάτω θα δεις γιατί. Λοιπόν, αυτά δε τα ξέρει κανείς. Τα λέω όμως γιατί είναι πραγματικότητα. Είναι γραμμένα. Παρόλα αυτά, το μυστικό δεν κρατιέται πολύ, διαρρέει. Και οι Εγγλέζοι που ήταν οι διοικητές του νησιού, ήταν κάτοικοι του νησιού το πήραν είδηση από την κεντρική διοίκηση, τι έκαναν οι Καραβίτες, τους οποίους έκλεισαν στο κάστρο ως δέσμιους και δύο τους κρέμασε, τους απαγχόνισε δηλαδή και τους πίσσωσε. Τους έβαλε μέσα σε βραστή πίσσα, τους πίσσωσε. Και τους κρέμασε στα δύο κεντρικότερα μέρη του κεντρικού οδικού άξονα του νησιού για να τους βλέπε ο κόσμος και να μη σηκώνει κεφάλι υπέρ της επαναστάσεως γιατί ήταν επαναστάτες οι Καραβίτες. Θέλανε την ένωση. Και όλοι οι Επτανήσιοι θέλανε την ένωση. Αλλά οι Εγγλέζοι δεν ήθελαν. Λοιπόν τι έγινε. Επειδή οι Εγγλέζοι προχώρησαν σε συλλήψεις οι Καραβίτες οι οποίοι είχαν κάνει το ανοσιούργημα αυτό- ανοσιούργημα ήταν να σφάξουν γυναικόπαιδα, από τη διάθεσή τους όμως να εκδικηθούν τους Τούρκους το κάμανε- μπήκανε στα καΐκια τους, στις βάρκες τους με τα γυναικόπαιδα και τα πράγματά τους κι ήρθαν και κατοίκησαν στο νησί.

Η απογραφή του Καποδίστρια λέει ότι ήρθαν 16 ή 18 ζευγάρια. Ζευγάρια δηλαδή βόδια. Ζυγά. Γιατί όταν είχε κανείς ζευγάρι ήταν σαν να είχε μεγάλη περιουσία γιατί μπορούσε να καματέψει τη γη και να ζήσει. Ήρθαν λοιπόν 18 οικογένειες Κυθηρίων, Καραβιτών κι εγκαταστάθηκαν στο νησί. Πιστεύω ότι η λύρα ήρθε με αυτούς τους ανθρώπους. Αυτό, δε μπορεί να αμφισβητηθεί. Γιατί επαναλαμβάνω ήταν 17 οι κάτοικοι και δεν είχαν πολυτέλεια τέτοια για να έχουνε όργανα. Αποκλείεται. Κι αυτοί πάλι- οι Κυθηριοί- είχαν υποστεί την επίδραση της Κρήτης. Γιατί τα Κύθηρα ήταν στο μεταίχμιο του Αιγαίου και του Ιονίου. Ήτανε το «μάτι της Βενετίας» στην

περιοχή. Λοιπόν, από κει πρέπει να προήλθε η λύρα. Ήταν ένα πολύ συνηθισμένο όργανο, και να σου πω και κάτι άλλο, «μια φορά ένας Τσιριγώτης συνελήφθη επειδή έδερνε το γάιδαρό του γιατί τον είχε φορτώσει και δεν έτρεχε πολύ ο κακομοίρης και τον έδερνε. Τον έπιασε η αστυνομία και τον πήγε στο κομαντάντε τον Εγγλέζο. Ο Εγγλέζος του έβαλε πρόστιμο δύο λίρες να του φέρει για να τον απαλλάξει. Τα 'χω γράψει αυτά... Τα 'χω δημοσιεύσει σε τσιριγώτικα φύλλα. Λοιπόν, πέρασε η διορία η χρονική και γυρίζει ο πονηρός ο Τσιριγώτης και του φέρνει δύο λύρες! Πελεκημένες από ξύλο καλά, με τις χορδές τους και του λέει: Άρχοντά μου, λέει, σου 'φερα τις λύρες. Τον είδε ο κομαντάντε ότι τον γέλασε κι έγινε θηρίο. «Βρε, τέτοιες λύρες σου 'πα να μου φέρεις;», «εγώ, άρχοντά μου, άλλες λύρες δεν ξέρω, δεν έχω ξαναδεί ποτέ εγώ, δεν έχω στα χέρια μου. Δεν έχω πιάσει ποτέ. Εγώ τις μόνες λύρες που ξέρω είναι αυτές.» Και τον απάλλαξε. Και πήγε σπίτι του.

Θέλω να πω με αυτό, και από τα λίγα αυτά στοιχεία που ανέφερα ότι ήρθανε Κυθήριοι εδώ και μείνανε στο νησί. Κι εγκατασταθήκανε δηλαδή στο νησί, και με το αστείο αυτό της λύρας που πελέκησε ο Τσιριγώτης για το πρόστιμο, δείχνει ότι πραγματικά οι Τσιριγώτες ήταν μνημένοι στο παίξιμο της λύρας από τους Κρητικούς. Το Τσιρίγο είχε υποστεί μεγάλη επίδραση από την Κρήτη. Κι αντανακλαστικά έχουμε κι εμείς κάτι στοιχεία οπωσδήποτε. Το 1827 έγινε η πρώτη απογραφή όπως είπαμε από τον Καποδίστρια, γιατί έγινε και μια άλλη απογραφή από τη γαλλική αποστολή που είχε κάνει η Γαλλία με τον Μαιζόν το στρατηγό, έγινε κι από κει απογραφή αλλά εγώ έχω την αυθεντική του Καποδίστρια. Αυτά που σου λέω τα έχω πάρει από 'κει. Επίσημα στοιχεία. Ο Γερακαράκης δεν είχε σχέση με τις λύρες. Ήταν πολεμιστής ο άνθρωπος. Και πράγματι ήταν ο πρώτος; Επίσημος κάτοικος και είχε άλλη σημασία η παρουσία του εδώ. Διότι το νησί, ήτανε Ιόνιο έδαφος δεν ήταν ελληνικό έδαφος. Στα 1839 που πέρασε ο άγγλος αρμοστής, ο ..... που είχε κάνει μια περιοδεία από την Κέρκυρα και πήγε μέχρι τα Αντικύθηρα και στην επιστροφή πέρασε από το Λαφονήσι επειδή ήτανε Ιόνιο έδαφος. Βάση της συνθήκης του 1801 ήτανε Ιόνιο έδαφος γιατί γράφει συγκεκριμένα: «Τα Κύθηρα μετά των εξαρτημάτων τους» και αναφέρει επί λέξει και το Λαφονήσι. Αυτά είναι αδιάψευστα στοιχεία. Ήταν λοιπόν το νησί Ιόνιο έδαφος. Άρα υπό την Αγγλική προστασία. Τώρα ο Γερακαράκης ήταν ο πρώτος κάτοικος επίσημος όπου το κράτος τον είχε στείλει κατά κάποιο τρόπο ως επίσημο εκπρόσωπό του. Σαν να ήταν το κράτος. Τότε δεν υπήρχαν υπηρεσίες διαφορετικές. Ήταν σαν τον άρχοντα τον τοπικό. Και κράτησε αυτή η διαμάχη μεταξύ Αγγλίας και Ελλάδος 11 χρόνια από το 1839 μέχρι το 1850 που έγινε η ένωση που γιορτάζουμε στις 6 Ιουλίου. Υπήρχε μια μεγάλη διαμάχη μεταξύ Αγγλίας και Ελλάδας. Κάνανε και αποκλεισμό οι Εγγλέζοι, γιατί ζητούσαν το Λαφονήσι και τις Οινούσες.

[...]Τα Βάτικα δεν πάψανε ποτέ να έχουνε κατοίκους. Από την αρχαιότητα, από την ομηρική εποχή, μέχρι σήμερα. Άσχετο το ότι κατά διαστήματα έχουμε εγκαταστάσεις ξένων. Και κυρίως έχουμε μια μεγάλη εγκατάσταση Κρητών. Όχι μια φορά. Πολλές φορές. Στη διάρκεια δηλαδή, της τουρκικής κατοχής, στα 1645 έπεσαν τα Χανιά. Στα 1669 έπεσε το Ηράκλειο και

κατελήφθη η Κρήτη από τους Τούρκους. Έφυγαν οι Βενετοί. Φεύγοντας οι Βενετοί πήρανε πολλούς Κρητικούς εδώ. Οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στο Φαρακλό. Τα έχω δημοσιεύσει με τα ονόματά τους τα οποία δε θυμάμαι αυτή τη στιγμή. Πριν από αυτά όμως, κατόπι κατά διαστήματα, όταν γίνονταν επαναστάσεις στην Κρήτη και γίνονταν πολύ συχνά, έφυγαν από κει κι ερχόντουσαν. Περνούσαν εδώ. Στη μεγάλη εγκατάσταση Κρητών, περίπου 105 οικογένειες δηλαδή καμιά χιλιάδα περίπου, ήταν μεγάλος λογαριασμός, τότε δύο χιλιάδες εννιακόσιοι κάτοικοι ήταν εδώ, την εποχή που μιλάμε. Κι ήρθαν κι εγκαταστάθηκαν εδώ. Νεάπολη δεν υπήρχε. Παρά Φαρακλό, Λάχι, Σπηλιές-όπως λέει- Άγιο Νικόλα, Μισοχώρι, Λαφονήσι και εγκαταστάθηκαν και εδώ. Αλλά αυτά γινήκανε το 19^ο αι. γύρω στα 1830. Οι Τσιριγώτες ήρθαν το 1827 και οι 17 κάτοικοι πριν από αυτούς πρέπει να ήρθαν από δω, από το δήμο Μονεμβασίας, το δήμο Βοιών, δεν ήτανε ξένοι αυτοί. Ντόπιοι ήτανε. Σίγουρα ντόπιοι ήτανε. Δεν υπήρχε από άλλο εδώ πέρα, να έρθουνε να κάνουνε τι εδώ; Δεν προσφερότανε και πολύ ο τόπος. Ο τόπος τότε ήτανε δασώδης. Μεγάλα δάση και βάλανε φωτιές -πως λεν- οι γεωργοί, για να γεωργήσουν, να καματέψουν και να κάνουνε χωράφια. Είχαν και ζώα.

[...]Στα χρόνια του Παλαιολόγου είχε αραιώσει ο πληθυσμός του Μοριά και φέρανε ειρηνικά του Αρβανίτες κι ήταν χιλιάδες Αρβανίτες. Πολλές χιλιάδες που σκόρπισαν στο Μοριά. Τη μερίδα μας την έχουμε κι εμείς εδώ. Μάλιστα η «Εστία» του 1876 γράφει ότι δεν περάσανε οι Αρβανίτες στο Μοριά. Περάσανε και παραπεράσανε. Ειρηνικά όμως. Πολεμιστές Αρβανίτες περάσανε μετά την επανάσταση των Ορλόφ. Ξέρεις, έγινε το 1770 η επανάσταση του Μοριά παρακινήμενη από την Αικατερίνη της Ρωσίας έστειλε τους δύο αδερφούς Ορλόφ, έγινε η επανάσταση ξυπόλυτοι, ξεβράκωτοι, ψειριασμένοι, νηστικοί ήρθαν και κάνανε πόλεμο εναντίων των Τούρκων και τους κλείσανε στα κάστρα. Με φτυάρια, με ζύλα, με πέτρες, τους κυνηγήσανε. Αυτοί βλέπαν... Ήταν καμιά πενηνταριά Ρώσοι, με ρώσικες στολές. Βλέπαν και νόμιζαν ότι κατέβηκε η Ρωσία κάτω ολόκληρη. Κι οι ξυπόλυτοι οι δικοί μας οι ξεβράκωτοι τους κυνηγήσανε, τους κλείσανε στα κάστρα. Και κατόπι φέρανε 10.000 Αρβανίτες οι οποίοι κατέβηκαν κάτω, δεν αφήσανε όρθιο τίποτα, όπου βρίσκανε άνθρωπο τον κόβανε και τους αιχμαλωτίζανε. Και τότε μπήκανε σε καϊκια, σε βάρκες, σε σκαφίδες μέσα, ό,τι μπορούσανε και περάσανε στα νησιά. Κυκλάδες, στη Σάμο, στην Ικαρία, στους Φούρνους, στη Σμύρνη, στου Καραοσμάνου τα κτήματα πολλοί και καμιά χιλιάρα στο Τσιρίγο. Πολλοί Τσιριγώτες είναι από εδώ, από τα Βάτικα, είναι ονόματα.

[...]Τζερεφός είναι από το Τζερεφοχώρι, πάνω από το Φαρακλό υπήρχε ένα χωριό στα βυζαντινά χρόνια... το σπουδαιότερο, το 'χω γράφει. Ήτανε πάνω από το Φαρακλό όπως ανεβαίνουμε από τον Άγιο- Λιά προς την Καστανιά ήταν πάντως πάνω στο ύψωμα.

[...]Λοιπόν έχουμε υποστεί την επίδραση του Αιγαίου, και της Κρήτης. Του Αιγαίου, του αιγαιακού πολιτισμού από τα χρόνια τα ομηρικά ακόμα. Διότι

από τη μια η αρχαιολογική αποστολή από την έρευνα που έκανε εδώ στο Παυλοπέτρι έχει βρει στοιχεία του Κυκλαδικού πολιτισμού. Αλλά και σήμερα εμείς έχουμε υποστεί πολύ την επίδραση της Κρήτης στο θέμα της μουσικής δηλαδή. Γι' αυτό και τα τραγούδια μας ήτανε δίστιχα. Εγώ έχω δίστιχα, τα 'χε γράψει ο πατέρας μου, που έπαιζε βιολί και τραγουδούσε ωραία, και ... έχω δίστιχα τα οποία τα 'χω πάνω στο σπίτι, σφραγισμένα, δεν τα 'χω πειράξει καθόλου και κάποτε λέω να δοθεί ευκαιρία να τα δημοσιεύσω. Άμα θες να σου δώσω τίποτα στίχους, να σου δώσω. Έπαιζε βιολί. Εγώ δεν τότε γνώρισα. Έπαιζε σε γάμους, σε πανηγύρια. Έπαιζε ωραίο βιολί. Λένε δηλαδή και το πιστεύω αυτό; Το πιστεύω γιατί είχαν μουσικό... όλα τα αδέρφια. Το μπάριμπα- Ανάργυρο δε ξέρω αν τον είχες ακούσει να ψέλνει. Ψάλσιμο... και τραγούδι, αλλά το ψάλσιμο ήτανε. Άριστος ψάλτης. Ήτανε μουσικός. Όταν λέμε μουσικός. Αυτοί, ο πατέρας μου κι ο μπάριμπα Ανάργυρος, αλλά κι η θεια μου η Κούλα είχε ωραία, γλυκιά φωνή, το μπάριμπα Διονύση δεν τον είχα γνωρίσει. Και κατόπιν έρχομαι εγώ, τρίτος, βέβαια δεν τους φτάνω αυτούς, αλλά ... διαδοχή.

-Κι ο πατέρας σας με ποιους έπαιζε μαζί;

-Ο Κανέλος έπαιζε λαούτο. Λιάρος ήταν ο Κανέλος. Οι μανάδες τους ήταν αδέρφια.

-Δεν είχε με το γέρο- Ντίγρη τίποτα;

-Βεβαίως, ήτανε μπάριμπας του. Αδερφός του πατέρα του. Ο γέρο- Ντίγρης έπαιζε τη λύρα. Ο Κανέλος έπαιζε λαούτο και ο γιος του ο Μπάριμπος έπαιζε βιολί. Και τον έλεγε και Κεφάλια μάλιστα. Και η Βάσω τραγουδάγε.

-Κι αυτοί ήταν στην ίδια με τον πατέρα σας χρονιά;

-Ηλικία ναι. Κι ήτανε πρώτα ξαδέρφια από τις μανάδες τους και παίζανε ωραία. Έπαιζε ο Κανέλος ωραίο λαούτο. Είναι χάρισμα αυτό.

-Άρα είχανε μαζί και λύρα και βιολί τότε. Δεν άλλαξε το βιολί τη λύρα.

-Το βιολί ήτανε πια μία καινοτομία. Η λύρα τελευταία σταμάτησε.

-Εννοείτε ότι δεν αντικατέστησε το βιολί τη λύρα. Ήταν μαζί απλά το βιολί ήταν ποιο δύσκολο... το βιολί έπρεπε να το αγοράσεις.

-Τη λύρα τη φτιάχνανε μόνοι τους. Δεν αφήσανε τη λύρα. Τη λύρα δεν την αφήσανε. Η λύρα σταμάτησε τελευταία. Στα χρόνια τα δικά μου ή τα δικά σου. Και σταμάτησε επειδή αλλάζανε οι όροι... ο τρόπος ζωής. Άλλαξε κι η διάθεση του κόσμου. Οι τελευταίοι που τη συνεχίζανε τη λύρα ήταν ο παππούς και οι μπαριμπάδες σου. Οι Παλεθραίοι. Θα σου 'χουνε πει ποιοι παίζανε λύρα.

-Ο γέρο- Αγγελής ήτανε και αυτός στη ίδια εποχή με τον πατέρα σας ήτανε;

-Όχι. Αυτός ήτανε μεγάλος. Ίσως ζούσε ώριμος άντρας, μπορεί να πέθανε κι αργότερα. Ήτανε μεγάλος όμως το '90 μόλις γεννήθηκε (ο πατέρας μου). Τότε παίζανε και με φύλλο. Με φύλλο από δέντρο. Από λεμονιές, από κισσούς και

τέτοια. Είχαμε κι ένα μπουζούκι. Στα χρόνια μου. Το είχε ο μπάρμπα μου ο Βασιλόγιωργης ...

-Κάπου είναι το χέρι του έχω ακούσει. Με μπουριά ξόλινα λέει...

-Ναι, και είχε κάτι φίλντισι πάνω από μέσα στο χέρι και μια μελωδία που έβγανε με την πενιά. Κι έπαιζε ο μπάρμπα Γιώργης, τι έπαιζε δηλαδή. Τραβούσε μερικές πενιές. Τι, δεν ήξερε. Αλλά είχε μια γλύκα... Εγώ ήμουνα παιδάκι τότε.

[...]

-Πάντως ο πληθυσμός των Βατικών δεν έπαψε να ζει από την Ομηρική εποχή μέχρι σήμερα. Με εγκαταστάσεις και ξένων πληθυσμών. Και αποχωρήσεις από εδώ. Μεγάλες... Έχει γράψει ο Αλεξάκης μάλιστα γι' αυτό. Μεγάλες μεταναστεύσεις πληθυσμών από εδώ στο Λαύριο τότε αλλά κατόπι και σε άλλα μέρη. Στο Λαύριο ήτανε κάθε καρυδιάς καρύδι. Από όλα τα μέρη. Από το Ιόνιο, από τις Κυκλάδες, από τα νησιά του Αιγαίου, από την Κρήτη, από παντού υπήρχαν άνθρωποι που πηγαίνανε εκεί. Αλλά εμείς έχουμε υποστεί την επίδραση των γειτονικών μας περιοχών.

-Δηλαδή θα θεωρούσαμε ότι η λύρα που υπάρχει εδώ, προέρχεται από Κρήτη και Κόθηρα;

-Αυτό είναι δεδομένο.

(Ο Τζ. Ανωμήτρης εκτός από γιατρός έχει πτυχίο φιλολογίας, ιστορίας, βυζαντινής μουσικής και εξακολουθεί σπουδές. Είναι φιλομαθής, πολυγραφότατος, έχει εκδώσει ένα βιβλίο, επί πολλά χρόνια γράφει στις τοπικές εφημερίδες και έχει προσφέρει πολύτιμο υλικό).

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΡΩΝΗ, ΚΟΥΒΑΡΑΚΟΓΙΑΝΝΑΚΟΥ, ή Πιπίγα (1932-2006+)

Ελαφόνησος 15 Ιούλη 2005. (Από κασέτα που μας παραχώρησε ο Παναγιώτης Δ. Μέντης και αναφέρεται κυρίως στα γενεαλογικά δέντρα της Ελαφονήσου και στην προ του 1930, εποχή).

[...]Σήμερα θα διηγηθώ την παραδοσιακή μου ιστορία από τον αείμνηστο παππού μου Χαράλαμπο Παναγιώτου Αρώνη (Κουβαράκου) ο οποίος εγεννήθηκε το 1860 και πέθανε 08 Απριλίου το 1963. Ήτοι έζησε 103 χρόνια. Αυτός ο άνθρωπος δεν το λέω επειδή ήταν παππούς μου, είχε τέτοια τεράστια μνήμη και μου παράδωσε πάρα πολλά γύρω από το νησί μας, των Βατικών και πολλά συμβάντα που είχανε συμβεί. Δεν έχω χαρτιά ούτε ιστορίες ανακάλυψα να ψάχνω υπουργία και αυτά. Τα λόγια που θα αφηγηθώ εις τον συμπατριώτη μου και φίλο μου Παναγιώτη Δ. Μέντη διότι τότε λατρεύω και τότε αγαπώ διότι ενδιαφέρεται για πολλά πράγματα για το νησί μας και πρώτα για την οικογένειά του κι έπειτα για το νησί μας έχει πολλά πράγματα δημοσιεύσει στη εφημερίδα, όπως η τράπεζα αίματος, οι κέδροι του νησιού κι άλλα πολλά πράγματα που είναι χρήσιμα για τον τόπο μας. Διότι είναι λίγοι κείνοι που ενδιαφέρονται για το τόπο και για το χώμα που μας γέννησε.

Λοιπόν, το νησί, πρωτοκατοικήθηκε εδωπέρα- δε μιλάω για την προϊστορική περίοδο γιατί τέτοια πράγματα δε μου είχε πει ο παππούς μου- μιλάω ποιους κατοίκους μου διηγήθηκε ο παππούς που ζήσανε στην Ελαφόνησο ως ποιμένες. Ήτανε η οικογένεια Τσάκου, η οποία ζούσε στα «Καλυβάκια» και στη «Βίγλα» και ακόμα σώζονται οι παραδόσεις γιατί τα κτήματα ανήκουν σε αυτούς, η οικογένεια Μέντη η οποία ήτανε δυο οικογένειες Μέντη που η μία ήτανε στις «Ελιές» στην αμπασαδούρα του νησιού μας που χωρίζει τους πρόποδες του νησιού με τις «Ελιές», και η οικογένεια Αρώνη η οποία κατοικούσε στη «Φιδοσηλιά» κι έπασε το μέρος του Κάτω Νησιού. Αυτός που έπασε αυτό το μέρος ήταν ο Σταυριανός Εμμανουήλ Αρώνης ο οποίος είχε γεννηθεί στο Μεσοχώρι μαζί με τον αδερφό του το Θανάση, παιδιά του Μανόλη του Αρώνη. Και ήρθε μετά στην Ελαφόνησο. Έκαμε 6 παιδιά. 3 αγόρια (Χαράλαμπος που σώζεται το όνομα Κατσιμπίης ακόμη, το άλλο ο Καραγιαννάκης πατέρας του γέρου Ρίτσου, και το άλλο ήταν ο Παναγιώτης που ονόμαζαν τότε Αρωνοπαναγιώτη πατέρας του παππού του Κουβαράκου) και 3 κορίτσια (η Κούλα που την πήρε ο Γιάννης ο Λιάρος, η Δερματονικολού της οποίας το όνομα δεν το θυμάμαι, ήτανε προγιαγιά του Βαβυλώνα του τέως προέδρου κάποτε στα Δερματιάνικα κι η άλλη ήταν η Γωγίνα που είχε πάρει κάποιον Γωγιό και της έδωσε προίκα ένα μέρος στο Κάτω Νησί που ακόμη σώζεται: η μάντρα της Γωγίνας, η οποία βρίσκεται στο Λάχι και βρίσκεται και απόγονος της Γωγίνας (ο γιος) στην Αίγινα και πούλαγε ψάρια.

Ήτανε δύο οικογένειες Μενταίοι. Οι πάνω Μεντιάνοι (Χριστιάνοι, Κωστούλιάνοι, Παπαδιάνοι, -του Παπαδαντώνη-) και οι κάτω Μεντιάνοι

(στους οποίους άνηκαν οι οικογένειες Παλεθριάνοι, Κοντογιαννιάνοι, Μπιζιάνοι, Τασιάνοι, Αγγελιάνοι, Καληφουρνάδες).

Το 1895- 1898 σφραγίστηκε για κάποιο λόγο ο Άγιος- Σπυριδώνας και μιζεριάστηκαν οι τρεις ποιμένες Αρώνης- Τσάκος- Μέντης κι είπαν να κάνουν εκκλησία στην παναγία και δυστυχώς ήρθε μια σκέψη κακιά να πάνε να γκρεμίσουνε το βυζαντινό το παλιό εκκλησιάκι λες και δεν ύπαρχε χώρος να κάνουν άλλη εκκλησία. Γκρεμίσανε και κάνανε την καινούρια Παναγία κι όταν γκρεμούσανε βαριές- αυτή είναι ωμή παράδοση από τον παππού μου- ήταν εκεί και λέει στους πιο σκληρούς που είχαν τους κασμάδες και τις βαριές, στο γέρο Κυριάκο τον Αρώνη και στο γέρο Χαχόλο λέει... ρε παιδιά, γιατί το γκρεμάμε; (Δεν ήξερα εγώ παιδάκι μου, μου είπε τι θα πει τουρισμός απλώς εσοκέφτηκα ότι το 'χαμε βρει από τον παππού μας εκεί κι αφού ήταν από τον παππού μας γιατί να το γκρεμίσουμε;)

Ο Άγιος Σπυριδώνας χτίστηκε με πρωτοβουλία του Πασχάλη Γερακαράκη που τον έστειλε εδώ το κράτος να κάνει οικισμό, για να μη μας πάρουνε το νησί οι Εγγλέζοι διότι δε φτάνανε οι τρεις οικογένειες. Κι ο λόρδος Παρεσσόν; -όπως μου τα 'πε ο παππούς- ο Εγγλέζος ήθελε να παρουσιασθεί το νησί στην Αγγλία. Αλλά εμείς εδώ έπρεπε να δείξουμε κατοίκους και γι αυτό είχανε βάλει το Σταυριανό τον Αρώνη ο οποίος δεν ήτανε τυχαίος δεν ήταν απλός στρατιώτης είχε και κάποιο μικρό βαθμό.(Ο Σταυριανός στον Αγ. Κων/νο στο Καπάρι και στου μπάρμπα Παύλου το σπίτι στην Κασέλα και σήκωνε τη σημαία να φαίνεται ότι υπάρχουν στο νησί Έλληνες.) Ο άνθρωπος μερίμνησε να γίνει η εκκλησία γιατί ήταν ο πρώτος όχι κάτοικος, ο πρώτος οικιστής του νησιού. Όχι κάτοικος. Οι κάτοικοι ήταν κατά την παράδοση του παππού που τα έζησε μόνος του Αρώνης, Τσάκος και Μέντης. Κάτοικοι απάνω, ποιμένες ζούσανε. Φαίνεται ακόμη κι από τις παραχωρήσεις που μένουν από το κράτος που μένουν ως τώρα στα ονόματα αυτά. Και είναι γραφτά από τον παππού ο οποίος μου τα παρέδωσε. Αυτό -η εκκλησία- είναι προσπάθεια και πρωτοβουλία του Πασχάλη του Γερακαράκη κι αυτός είπε να χτιστεί ο Άγιος στο μέρος που είναι κι όχι εκεί που είναι τώρα του Μαστιχογιαννη, όπως λέγαν στην αρχή να το χτίσουν. Και φτιάξανε τον Άγιο σαν προστάτη μας που αξίζει εκατομμύρια για την αγιοσύνη του και δισεκατομμύρια για την τουριστική του αξία γιατί πια δεν έχουμε και κάτι άλλο να δείξουμε. Αλλά έβαλε τα χρήματα κι αυτός και το κράτος αλλά οι τρεις ποιμένες ήταν δικασμένοι από την επιτροπή και δίνανε από 70 γιδοπρόβατα το χρόνο εκτός της προσωπική τους εργασία για να αποτελειώσει η εκκλησία που άρχισε το 1848 και τελείωσε το 1858 όπως αναγράφεται στην πινακίδα στην πόρτα που 'ναι προς το Σιρόκο. Κι έτσι από τη μια με το Σταυριανό να σηκώνει τη σημαία και από την άλλη το Γερακαράκη να κάνει τον οικισμό.

Ας σημειωθεί ότι ο έγγονας του Σταυριανού είχε πάρει εγγόνα του Γερακαράκη. Δύο. Δύο παιδιά εγγόνια του Σταυριανού επήρανε του Γερακαράκη εγγονές. Ο ένας ήτανε ο γέρο Κουμής ο οποίος ήτανε γιος την γριά Γιαννίνας. Η γριά Γιαννίνα ήτανε κόρη του Σταυριανού του Αρώνη κι ο γέρο Κουμής ο Λιάρος ήταν του μπάρμπα Χρίστου του Κουμόγιαννη πατέρας επήρε την εγγόνα του Γερακαράκη κι ο άλλος ήταν ο Τζώρτζης ο Πασσάκος

που ήτανε από το Γερακαράκη απόγονος και πήρε τη γριά Τζώρτζαινα που λέμε του Γιαννούζου τη μάνα που ήταν εγγόνα του Σταυριανού και αδερφή του Κουβαράκου.

-Δε μου λες, οι Λιαραίοι πως εμφανίζονται εδώ;

-Άκου να σου πω, ο Λιάρος ξεκίνησε από την Μάνη και ήρθε και κατοίκησε στο Φαρακλό. Ήταν ένα χρυσό παιδί ο Γιάννης ο Λιάρος.

-Αυτός πρέπει να ήτανε ο παππούς του γέρο Κουμόγιαννη;

-Μάλιστα. Λοιπόν αυτός ο Γιάννης ήτανε πολύ καλό παιδί και είχε έρθει στο Λαφονήσι ως διχτυάρης. Αλλά επειδή ήταν καλό παιδί ο Σταυριανός ο Αρώνης το μάζεψε και το έκανε γαμπρό. Και του δωσε την Κούλα πια, τη γριά Γιαννίνα. Και προς βοήθεια της οικογένειας του παιδιού αυτουνού, του έδωσε και τη Σκάλα, τα σκαλιέρικα ο οποίος τη δούλεψε πολλά χρόνια μέχρι που μεγαλώσαν τα παιδιά του, και τη βαρκούλα με τα δυτάκια και του έδωσε και ορισμένα χωράφια. Μεγαλώνοντας τα παιδιά τη δίνει στο Σταύρο το Λιάρο το γιο του, που ήτανε πατέρας της Καρούς. Τη συγκοινωνία την είχε ο Σταυριανός ο Αρώνης και διεξάγετο η συγκοινωνία τότε με τενεκεδένιες βάρκες. Τις τενεκεδένιες βάρκες (τις οποίες μονώνανε με δέρμα από κατσίκια) αυτές τις επρόλαβε ο παππούς ο Κουβαράκος σαν παιδί που ήτανε, διότι εβγαίνανε όξω και πηγαίνανε στον Κάμπο στο Μεσοχώρι, με τα πρώτα του ξαδέρφια με τα πόδια να πάνε για σόκα στον παππού του Σταυριανού τις συκιές, γιατί οι Αρωνιάνοι αφήσανε περιουσία στο Μεσοχώρι. Να φάνε σόκα γιατί εδώ στο Λαφονήσι δεν υπήρχε ούτε φύλλο συκιάς.

[...]

Δούλεψε, αλλά τότε υπήρξε μια διαμάχη μεταξύ Λιαραίων και Τσακαίων και κάποτε δημιουργήθει ένας μεγάλος καυγός ανήμερα του Αγίου Σπυριδώνος 9 Ιουλίου κι έγινε ένα φόνος. Κάποιος Τσάκος εσκοτώσε το Λιάρο, επήγαινε ο Λιάρος να τονε περιλάβει με τη μαγκούρα. Από τρεις γυναίκες γίνηκε το κακό αυτό. Κουτσομπολιά. Και όταν τσακωνόντουσαν λέει τα αδέρφια σου και βγαίνει ο άνθρωπος πάνω στο σπίτι αυτό που σώζεται ακόμα που το χει η Καταγού και ο Γουδάκος να πάρει το δίκαννο να τους εκαθαρίσει αλλά είχε κλειδώσει την αμπάρα η γυναίκα και δεν άνοιξε το σπίτι κι όπως δεν άνοιγε την κούναγε την πόρτα να την πάει μέσα δεν πήγαινε. Γύρισε σπίτι λοιπόν με τη μαγκούρα και κατέβαινε τις σκάλες να κουτουπώσει τους Τσακαίους με τη μαγκούρα γιατί ήτανε λέει πολύ αντρούλακας. Κι ο Τσάκος δε προχώρησε. Σκέφτηκε και σου λέει αν με έπασε με τη μαγκούρα πάει με σκότωσε «μη προχωράς ρε Σταύρο θα σε σκοτώσει. Μην προχωράς.» Πάει του την άναψε εκείδά στα σκαλιά. Το ζήσε αυτό κι η γιαγιά μου η Κοντογιαννού ήτανε κοριτσάκι. Μπρος τα μάτια στο κοριτσάκι σκότωσε τον άνθρωπο. Κι εκεί ήτανε κι ο γέρο Μιχάλακας ο Ψαρρομάτης. Οι Τσακαίοι αυτοί ήταν από την οικογένεια του Τσακοπαντελή; Ναι από κει του Παντελή, του Τσακοπαναγιώτη που ναι στη Νιάπολη, κι οι όλοι οι Τσακαίοι που ναι στη Νιάπολη ήταν από 'δω.

-Οι Τσακαίοι από πού ήρθανε; Γιατί είπαμε για τους Μενταίους, είπαμε για τους Αρωναίους, δεν είπαμε για τους Τσακαίους από πού ήρθανε.

-Οι Τσακαίοι ξέρω ότι ήντουσαν εδώ. Άλλοι λένε ότι ήρθαν από το Τσιρίγο. Άλλοι λένε ότι ήταν από κάποιο χωριό από την Τρίπολη. Τώρα δεν ήμουνα και τόσο... Αν ήτανε σαν τώρα θα ρώταγα τον παππού μου να μου λεγε κι άλλα περισσότερα. Εμένα με ενδιέφερε να τον ρωτήσω ποιος ζούσε εδώ. Κατάλαβες; Και ποιοι κατοικούσανε. Αυτοί φτιάξανε τα Καλυβάκια κι υπάρχουν παλιόσπιτα ακόμα. Εκεί αυτό το ξέρω έγκυρα και όσοι Τσακαίοι είναι σκορπισμένοι Νεάπολη, Κάμπο, είναι από το Λαφονήσι. Όλοι από δω φύγανε. Όλοι. Μετά το Λιαροτσακαϊκό καβγά σκορπίσανε οι άνθρωποι. Όταν έγινε ο φόνος σκορπίσανε γιατί τους κυνηγούσαν αποσπάσματα και πολλά και διάφορα. Τότε λοιπόν ένας Τσάκος, -ο γέρο Παναγιώτης ο Λιάρος ήτανε γερός άνθρωπος- και βούτηξε ένα Τσάκο και κόντευε να τον πνίξει αλλά τότε βάσταγε η γυναίκα του, η γρια Παναγιώταινα και αφού τονε βάσταγε κατόρθωσε ο Τσάκος και τον έριξε κάτω και πήγε να του βάλει το πιστόλι μες στο στόμα. Να τονε σκοτώσει στο στόμα ο Τσάκος, αλλά γερός όπως ήτανε ο γέρο Παναγιώτης του βουτάει το χέρι και το 'τριβε στην άμμο για να μη γυρίζει το μύλο. Κατάλαβες; Πανέξυπνο αυτό. Κι εκεί αφού είδε αυτό ο γέρο Κυριάκος ο Αρώνης αφού είδε αυτό που έτυχε να είναι πρώτα ξαδέρφια πια με τους Λιαραίους πήρε ένα μαχαίρι και ξεκοιλιάζει αυτόν τον Τσάκο που είχε το πιστόλι. Και εκείνη ήταν η αιτία που έφυγε πια μετά. Και κυλιέται στα αίματα, τον είδε στα αίματα πια οι κόσμος πετιούνται τα πιστόλια. Αυτά είναι γύρω από το Λιάρο το Γιάννη ο οποίος άφησε πίσω απογόνους πολλούς. Τον παππού τον Ντίγηρη, το γέρο-Παναγιώτη, το γέρο-Σπύρο, το γέρο- Κουμή, τη γριά- Αλεξαντρίνα, αυτούς. Τα εγγόνια του πήγανε στην Αμερική.

[...]

Ο Σταυριανός κάποτε έπαιξε κι έναν επιτελικό σχέδιο. Τότε ερχόντουσαν οι κουρσάροι και ζυγώνανε στα παράλια της Ελαφονήσου, και παραμονεύαν να δούνε ή φως ή να ακούσουν κάποιο θόρυβο για να βγούνε να ληστέψουνε ζώα και να πάρουν και ανθρώπους και να πάνε να τα πουλήσουνε στη μέση ανατολή. Πάλι καθαρώς λεγόμενα του παππού μου αυτά. Κάποιο βράδυ στη Φιδοσπηλιά είχαν αράξει κάποιον διάολο κάποιο σκάφος στους Ντριζους και βγαίνουνε στη Φιδοσπηλιά. Πάνε λοιπόν, θα 'τανε κάποια επίσημη μέρα, είχε σφάζει κάποιο αρνί κάποιο κατσίκι ο μακαρίτης και το 'ψηνε κι έκανε τραπέζι στα παιδιά του, είχε έξι παιδιά, και τους εμπλοκάρανε αυτούς εκεί. Ωρε μάνα μου τώρα πέσαμε σε αυτό, αλλά κοίταξε ο Σταυριανός να τους περιποιηθεί για να γλιτώσει. Τους κουβάλαγε λοιπόν κρασί, μεζέδες, αλλά για μια στιγμή, η γυναίκα του ήξερε τ' αρβανίτικα, η γριά Σταυριαννίνα, η Μαρία που τη λέγανε, και του λέει: «Σταύρο, είπαν αυτοί, περιποιήσου μας και θα καλοπεράσεις μετά» κάνει λοιπόν πως θα πάει να ξαναφέρει εφόδια μετά και να 'ρθει και ότι άσπρο αντικείμενο βρήκε από τσεμπέρια, από πιάτα, στα κλαδιά. Αυτοί τρώγαν και πίνανε. Αφού έβαλε όλα τα άσπρα αντικείμενα στα κλαδιά μακριά από το τραπέζι που τρώγανε τραβάει μια με το καρνοφύλλι. Μπάμ! Αυτοί όταν ακούσαν την καρνοφυλλιά ξαφνιαστήκαν. Κοιτάζουνε, και το περάσανε για κόσμο εκείνο όλο το ασπράδι, και σου λέει

πα να φύγουμε, εδώ είναι πολλοί. Μας φάγανε. Παίρνουνε δρόμο αλλά φεύγοντας έριξε κάποια ακόμα και τραυμάτισε κάποιονε. Αλλά δεν τον άφησε επιτόπου. Πήγανε κατεβήκανε από κει πήγαν στο διάολο. Φύγανε. Αλλά πήρε το αίμα κι έσταζε. Ποιος ξέρει που τον είχε πάρει τον κερατά εκείνο. Αλλά ένα πρόσωπο από τη Μονεμβάσια παιδί ενού Κατίλου, έκανε ... και σηκώθηκε κι έφυγε, που να πάω να σωθώ. Τον κυνηγούσαν τα αποσπάσματα. Του 'παν θα πας στο Λαφονήσι και θα ζητήσεις να δεις που μένει ο Σταυριανός ο Αρώνης θα πας να τον βρεις να του πεις το είναι το Κατίλου του Παναγιώτη γιος και θα σε βοηθήσει αυτός. Έρχεται λοιπόν και πάει και τονε βρίσκει και του λέει ήρθα γιατί έτσι κι έτσι μου συμβαίνει κι ήρθα να με βοηθήσεις όσο μπορείς. Θα σε βοηθήσω αλλά θα ακούσεις τι θα σου πω. Το μαζεδει, του δίνει μερικά προβατάκια και κατοίκια και του παραχωρεί ένα μέρος κοντά στη Γράβα στο Κάτω Νησί που λέγεται του Κατίλου η Τρύπα κι ακόμα σώζεται. Του βρίσκει μια κοπέλα και τον παντρεύει και του λέει:δε θα αφήνεις φως τη νύχτα. Δεν θα αφήνεις ντρουγκάνια στα αρνιά σου. Το πρωί θα τα χεις, το βράδυ θα τα βγάζεις, θα κάνεις σκοτάδι όπως μπορείς να ζήσεις εδώ την οικογένειά σου. Ευχαριστώ μπαρμπούλη μου. Τον ευλογεί, το παιδί κάνει δυο- τρία κοριτσάκια. Στην τρύπα αυτή γέννησε η γυναίκα του τρία κοριτσάκια. Τώρα από πού ήτανε η γυναίκα του Κατίλου, κάπου από 'δω γύρω θα ήτανε. Κάποτε λοιπόν, του Κατίλου το παιδί, παρέλειψε από αυτά που του είπε ο Σταυριανός. Ή φως άναψε, ή ντρουγκάνι δεν έβγαλε. Και έρχεται κάποιος διάβολος από τους κουρσάρους κι αράζουν από κάτω στ' Αυλάκι και παίρνουνε μυρωδιά κι ανεβαίνουνε απάνω τους μπλοκάρουνε, παίρνουνε τη γυναίκα του και τα τρία του παιδιά. Την άλλη μέρα πάει στα Σταυριανό. Μπάρμπα αυτό κι αυτό. Κι εμένα πια η ζωή μου στο Λαφονήσι έσβησε. Έχασα τη γυναίκα μου, τα παιδιά μου. Σ' ευχαριστώ για όσα μου πρόσφερες τόσα χρόνια να σαι καλά να χαιρέσαι τα παιδιά και τα εγγόνια σου... Και σηκώθηκε κι έφυγε προς άγνωστο κατεύθυνση. Κι ούτε ξέρουμε τι απόγινε πια.

-Τα παρατσούκλια πώς προέκυψαν;

-Το Κουβαράκος είναι: το σπίτι που ζει σήμερα η θεια μου η Ματίνα, των Κοντογιαννιάνων το σπίτι, το είχε ένας Κούβαρης. Και το σπίτι που δώσαμε στην Ελένη που το κανε δωμάτια αυτό πάλι το είχε Κούβαρης. Τα είχε και τα δύο αυτά αυτός. Αυτός ήτανε ο νονός του παππού του Κουβαράκου, ο Κούβαρης. Κούβαρης, Κούβαρης λοιπόν και πήρε το όνομα ο παππούς μου Κουβαράκος. Όπως ο Μούντρος τον είχε βαφτίσει ένας Μουντρέας. Οι δε Παλεθραίοι, ο παππούς ο Γιάννης ήτανε Πάρεδρος στο Λάχι.

-Στο Λάχι ήτανε πάρεδρος;

-Όχι, εδώ ήτανε και πήγαινε και στο Λάχι. Κι εκεί πήγαινε στις εκκλησίες και τον λέγαν πάρεδρος, πάρεδρος κι από κει του έμεινε το όνομα και τονε παντρεύανε πια Πάλεθρος, ενώ πάρεδρος ήτανε κανονικά. Γιατί υπήρχε τότε δήμος στη Νεάπολη και μπορεί να τον είχανε βάλλει εδωπέρα αντιπρόσωπο. [...]Και ο γέρο- Μπιστολάς ήταν εγγόνι του Σταυριανού. Ο Σταυριανός είχε περιουσία μεγάλη. Στη Φιδοσιπηλιά με όλο το Κάτω Νησί δω πέρα, στο

Μισοχώρι, στον Κάβο- Μαλιά, στην Κουβαρακού στη Μεγάλη Σπηλιά εδώ πέρα, μέχρι εδώπέρα το Σωτηριάνικα ήτανε δικά του αλλά τα πήρε ο γέρο- Ρίτσος που έτυχε να είναι ένα παιδί του Καραγιαννάκη, γιατί ο γέρο- Ρίτσος έναν αδερφό έκανε το Ντιμινικό που λέγαμε. Παναγιώτη τον λέγανε. Και πήρε την περιουσία όλη την Κουβαρακού και το πούλησε, γι' αυτό τονε βγάλανε και Ρίτσο γιατί έβανε στο μπροστογιομί ντουφέκι πενηντάρια χάρτινα αντί για χαρτιά για τάπες. Και του λέγανε: «Τι κάνεις ρε Σταύρο τι κάνεις εκεί ρε;», «Είμαι Ρίτσος ρε, επειδή ήτανε μια οικογένεια πλούσια στη Μονεμβάσια Ρίτσος, κι επειδή στα αγγλικά το πλούσιος τον λένε Ρίτς γι' αυτό τονε βγάλανε Ρίτσο. Από 'κει βγήκε Ρίτσος και είναι συγκεκριμένο, δεν προσθέτω τίποτα ούτε αφαιρώ από του παππού την παράδοση. Πολλές φορές βλέπεις ότι οι Χάλιδες και οι άλλοι 'φέρναν τα ζα τους λόγω του χειμώνας. Γι' αυτό κι ο γέρο Κατσιμής είχε πάρει δεύτερη γυναίκα που δεν 'ξέραν τα εγγόνια του τι σόι ήτανε και τα παιδιά του ακόμα. Το Ποτάκι που έζησε εκατό χρόνια δεν ήξερε η γιαγιά του τι σόι ήτανε και φωνάζανε εμένα στου μπάρμπα Παύλου τα ξενύχτια που παίζανε και χορεύανε να τους πω το σόι της γιαγιάς τους και τους το 'πα γιατί το 'ξερα. Η πρώτη ήτανε μια από το Τσιρίγο, ή δεύτερη ήτανε μια Δούκα από δω σια μέσα ερχότανε με στάνη και παραχειμάζανε και τη γνώρισε ο γέρο Κατσιμής και την πήρε. Αρετή Δούκα. Στο γέρο Σταυριανό τότε παραπονεθήκανε ότι ένας λύκος δεν αφήνει πουλάρι γυρίζει και τρώει όλα τα μοσχαρακια πηδάει στα μαντριά και τους έχει καταστρέψει. «Ρε Σταύρο, τι πρέπει να κάνουμε;», «Να φυλάξουμε ρε, να το σκοτώσουμε» Φυλάνε λοιπόν σε κάποιο μαντράκι, δε ξέρω που, πήγε ο λύκος, και του την αμπαλάρει ο Σταυριανός. Αλλά δεν τον αφήνει επιτόπου. Τον τραυμάτισε γερά όμως το λύκο και πήγε και χώθηκε σε μια τρύπα. Παίρνουνε σταλαματιά- σταλαματιά το αίμα, (αυτό έγινε κάπου στο Λάχι) και με διάφορους τρόπους, με σαλαχιές, τονε βγάζουνε το λύκο από την τρύπα. Αφού τονε βγάλανε, τονε γδάρανε και γυρίζανε το τομάρι στα χωριά για να δώσουνε συμβολή. Και του λέγανε: «Ρε Σταύρο, τονε σκότωσες το λύκο;» «Ναι ρε, ξέρω ρε, τονε χτύπησα ρε, ξέρω και μπιστολάω» Μπιστολάω, μπιστολάω τονε βγάζουνε μπιστολά το Σταυριανό και παίρνει το όνομα το εγγόνι του μετά. Και συνεχίζεται μέχρι το πενταεγγόνι του τώρα.

[...]

-Οι Σκαλκογιανναίοι, οι Καράδες κι αυτοί, ήρθανε μετά. Γύρω στο 1870. Ήρθαν αργά. Και μετά οι Ψαροματαίοι κι ήταν ένα με τους Μελάδες.

-Να πούμε, πώς έγινε, και βρέθηκαν όλοι αυτοί στα μέρη που βρέθηκαν. (Για αρκετή ώρα γίνεται κουβέντα σχετικά με τη γη και το πώς ήταν μοιρασμένη στις οικογένειες. Μιλά για παραχωρητήρια που είχαν δοθεί σε αυτούς από το ελληνικό κράτος. Όρια και σύνορα των χωραφιών.)

[...] Στη Λεύκη όταν πήρε ο γέρο- Ντίγρης τη θεια Ντίγραινα που ήταν αδερφή του παππού του Λάμπη, κόρη του Γιαννάκου, εκεί πρέπει να πήρε προίκα, δεν πρέπει;

Ο Σταυριανός έμενε μέσα στη Φιδοσηλιά και δίπλα σ' αυτή βρισκόταν ένα σπιλούδι που το είχε για αποθήκη. Κατόπι κατέβηκε στη σηλιά στο Κάτω Νησί κι έπειτα τα παιδιά του έφτιαξαν σπίτι.

(Ακολουθεί η ιστορία για τον Καραλή, τον τούρκο που ήρθε για να πάρει τους φόρους. Πως πήρε το όνομα του κι η τοποθεσία).

-Η μουσική εδώ, θα μου πεις πως διασκεδάζαμε και πως βρεθήκαμε με λύρες εδώ.

-Α, θα σου πω κι ένα καλαμπούρι.

-Εδώ οι ενδυμασίες τους ήτανε βράκες και σάλια (τα σάλια ήταν τα ζωνάρια που βάζανε στη μέση) και άσπρα πουκάμισα και γινόντουσαν πολύ μερακλήδες. Τότε η μουσική όλου λοιπόν του τοπίου μας ήταν η λύρα και το τσαφάρι. Αυτά είχαν. Το τσαφάρι και τη λύρα. Μ' αυτά διασκεδάζανε. Και μετά από χρόνια ανακαλύψανε το λαούτο. Από χρόνια όμως. Η λύρα έλυνε κι έδενε. Και θα σου διηγηθώ κάτι για το γάμο της γιαγιάς της Παλεθρίνας (περί το 1885). Λοιπόν όταν καλέστηκαν οι Κατωνησιώτες κι οι Ελιώτες να πάνε στα Καλυβάκια να πάρουν τη γιαγιά την Παλαιθρίνα καβαλήσανε, με το συμπάθιο, άλογα, γιατί υπήρχαν κι άλογα, γαϊδούρια, μουλάρια, έφυγε ολόκληρο Κάτω Νησί πια να πάνε να συμπαρασταθούνε στον ξάδερφό τους, στου Χαράλαμπου το γάμο, καλεσμένοι πια μπορούσαν να μην είναι καλεσμένοι. Πήγαν λοιπόν, την πήρανε νύφη, από τα Καλυβάκια την περάσανε από το Τζουτζουνέ, το δρομάκι που είχανε εδώ μέσα το οποίο το θυμήθηκα εγώ, κατέβηκε, πήγε στου παππού το σπίτι δω χάμου του Παλεθρόγιαννη, είχε σφάξει κάτι σφαχτά ο παππούς εκεί, γίνεται το τραπέζι. Αφού φάγανε, κρασιά είχαν ωραία αφού είχε στο κατώι ο γέρο- Πάλεθρος κρασιά ζόρικα. Κρασιά σου λέει.....

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΩΝΗ (1932-2006+), Ελαφόνησος 20 Σεπτ. 2005

(Ήταν παρούσες, η γυναίκα του Μάρθα Αρώνη και η Κανέλλη Μέντη)

-Ποιους θυμήθηκες να παίζουν λύρα από παλιά;

[...] Θυμήθηκα τον παππού το γέρο Ντίγηρη και τον παππού το γέρο Μπιστολά. Ο γέρο- Ντίγηρης ήταν παππούς του Δραγώνα, πατέρας του μπάρμπα Κούλη, και της γυναίκας μου παππούς γιατί ήταν η πεθερά μου κόρη του γέρο Ντίγηρη. Κι ο γέρο Μπιστολάς, ήταν ο παππούς του Σταυρή και του αγροφύλακα ο παππούς. Σταύρο τον λέγανε κι ήταν εγγόνι του γέρο Σταυριανού του πρώτου κάτοικου του νησιού. Κι έπαιζε κι ο παππούς ο Κουβαράκος, αλλά δεν έπαιζε τακτικά. Του άρεσε το γλέντι, το τραγούδι, (στιχάκια του παππού του Κουβαράκου θυμάμαι και δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα μερικά), τον θυμάμαι να χορεύει, στους αρραβώνες μου εχόρευε και τότε αναζητούσα πραγματικά τώρα που βγήκαν τα κωλοβίντεα, τότε έπρεπε να υπήρχε ένα βίντεο, τώρα εγώ δε βλέπω αλλά να το βλέπατε εσείς βέβαια. Να δεις τον παππού μου να μας χορεύει πέρα με τη θεια σου αρβωνιασμένοι. Είναι ένα πράγμα, που μου 'χει μείνει στα κόκαλα.

[...] Αυτοί λοιπόν παίζανε λύρα. Κι ο γέρο- Μπιστολάς, εγώ έχω ρίξει χορό, δεν ξέρω η γιαγιά σου αν τον πρόλαβε. Ο παππούς σου είχε προλάβει και μετά ο παππούς ο Μήτσος. Και νεότερα κι οι μπαρμπαδες σου όλοι. Αλλά οι παλιοί, γλέντια με λύρα. Αυτό είχανε.

-Αυτοί τι τραγούδια παίζανε; Καλαματιανά και τέτοια;

-Του γέρο Μπιστολά λίγο σκοπό θυμάμαι σε ένα που έλεγε. (Τραγουδάει το σκοπό, μάλλον συρτός) αλλά ξέρεις τι χορό κάναμε; Αυτός το 'παιζε πολύ ωραία και είχε μια σκούφια, μια τραγιάσκα κι έριχναν μέσα τα λεφτά. Του ρίχναμε τα δεκάρικα τότε ότι ήτανε. Κι ο παππούς ο Ντίγηρης, τον θυμάμαι που έλεγε στιχάκια. Έκανε απόκριες μια φορά στις πεθεράς μου το σπίτι (της κόρης του) είχαμε πάει μασκαράδες, εγώ τότε νεαρός, κι έλεγε:

Η λύρα μου είναι καρυδιά
Και το σαλτάρι βάτο
Κι ανάθεμα τις κοπελιές
Που δε μου λένε να το!

-[...]Ωραίους παλαιούς σκοπούς έπαιζε ο μακαρίτης ο Παππουλόνης. Με το βιολί. Ωραίος, τα χρόνια που είμαστε παιδιά, κατά το '45, έπαιζε πολύ ωραίους σκοπούς. Έτσι ωραία τραγούδια

[...]Έλεγε: Στης Καλαμάτας το νησί/ και στο όμορφο Παρίσι
είδα κορίτσια έμορφα/ να πλέκουνε στη βρύση
Καλαματιανές κυράδες,/ Όμορφες νοικοκυράδες[...]

Ένα αυτό. Είχε κι άλλα στιχάκια αλλά δεν τα θυμάμαι όλα.

[...]Αυτά τα τραγούδια τα λεγε πολύ ωραία ο Παπουλόνης. Ήτανε... στο επίπεδο δεν έχουνε ξαναπαιχτεί έτσι. Εγώ τουλάχιστον σήμερα, έχω φύγει από ποδόσφαιρα, από πολλά χρόνια γιατί τα σιχάθηκα που βγαίνουν και βάνουνε φωτιές και σκοτώνουν τον κόσμο κι έτσι αν πει ένας ποιος γλεντάει ωραία, ποιος χορεύει, ξέρω γιατί μ' αρέσει αυτό. Και το κινήγησα. Θυμάμαι τον καιρό που τα λέγαμε εκείνος που μας ευχαρίστησε ήταν ο Νταγιαντάς βέβαια, αυτός μας ευχαρίστησε πολύ. Μιλάμε από μετά το πόλεμο του '40, μέχρι το... τελευταία τώρα το '70 σκοτώθηκε, δεν ξέρω. Σκοτώθηκε ο άνθρωπος. Πήγαινε σε κάποιο πανηγύρι.

[...]Στα πανηγύρια ερχόταν ο μεγάλος Νταγιαντάς (Δημ.Ψαράκης), ο Παν.Κορώνης, ο Χουσαάκος ο Παν. με το βιολί και λαούτο έπαιζε ο δικός μας (Ελαφονησιώτης) ο Καπτα-Σπύρος (Σπύρος Ι. Λιάρος) ο Βαβυλώνας, ο Μιλτιάδης, ο Σταθάκος, με τα λαούτα και πολλοί άλλοι. Ένας ο Νταγιαντάς, ήταν άσος. Ο Νταγιαντάς δεν πιανότανε με τίποτα.

-Ο Νταγιαντάς δεν ήταν από το νησί, έτσι;

-Από το Λάχι. Ψαράκης. Αλλά τέτοιοι οργανοπαίχτες... Μου 'πε ο μπάρμπα σου ο Γιώργης μπορεί να χει καμιά κασέτα. Αυτοί να πούμε ήτανε... Πραγματικά αυτοί ήτανε... οργανοπαίχτης, τραγουδιστής και όλα. Είχε δύο φωνές στο τραγούδι πρώτα απ' όλα. Και τότες χωρίς ρεύμα. Έτσι στεγνά παίζανε και μετά βγήκαν οι μπαταρίες, βάλανε και μπαταρίες, αλλά όμως χαιρόσσουνα κελάηδισμα σ' αυτόν τον άνθρωπο γιατί κι εκείνον που δεν ήξερε να χορέψει τον έκανε και χόρευε. Τόσο μερακλής στο βιολί. Τόσο μερακλής. Εγώ λέω άγιο το χόμα που τον τρώει και χαλάλι τόσα που μου 'χε φάει. Γιατί πραγματικά τα 'ριχνες με ευχαρίστηση τα λεφτά. Χαλάλι. Αλλά χόρευες.

[...]

-Οι γυναίκες ήταν μαζί σας στα πανηγύρια;

-Βέβαια. (Απάντηση της γυναίκας του Μάρθας)

-Όχι, μαζί ήτανε.

-[...]Δε μου λες θείε, τι όργανα είχανε στα γλέντια και τα πανηγύρια; Και τα γλέντια τα κανονίζατε; Ή όποτε τούχαινε κάνατε;

-Τα γλέντια εδώ, όχι άκου εδώ, τα γλέντια τα βρήκαμε εμείς. Κάθε μαγαζί εδώ στο χωριό Αντωνίτσα οι τρύπες αυτές, του Μπάρμπα Αντώνη κείνο το καφέ που βλέπεις και του Γιωργούλη κείνο που είναι από πίσω από του Κόκκινου το σπίτι, Του μπάρμπα Νικόλα το κατώι και που λέμε τώρα στο σπίτι το μεγάλο, του Γιωργούλη το παλιό μαγαζί, του Τζώρτζη του Σπυράκου, εκεί που μένει ο παπάς, κείνο που είναι το σπιτάκι του Κώστα το είχε ο παππούς ο Γιώργης, εκεί μέσα παίζανε ζυγιές λαούτο και βιολί. Ήτανε ο Κορώνης από την Πεντάνασα ο οποίος έτυχε να ναι και νονός μου, ο πατέρας του νυν Κορώνη που έχουμε εδώ, του Θεοδωρή. Έφερνε πότε ένα λαούτο, πότε δύο και το βιολί κι έπαιζε. Ένας αυτός.

-Αυτό ήταν το '40 ή αργότερα;

-Αυτό ήταν κι από πριν. Αλλά εγώ μπορεί να θυμάμαι γιατί εγώ το '40 ήμουν 8 χρονών. Από μικρό παιδάκι θυμάμαι στο κατώι του Κουμή, θυμάμαι το Νταγιαντά που έπαιζε. Που έβλεπα, είδες από των Αναργυριάνων μεριά είχε κάτι παραθυράκια το κατώι. Από κείνα λοιπόν τα παραθυράκια ήταν που βλέπαμε μέσα και χορεύανε. Κι έπαιζε ο Νταγιαντάς ζεϊμπέκικο και χόρευε ο μακαρίτης ο θείος μου ο Νίκος της μάνας μου ο αδερφός και είχε σηκώσει την τραπεζαρία με τις μπουκάλες τις μπύρες στα δόντια και χόρευε. Και φώναζαν «ρε Κοντογιαννάκο!».

[...]Ε, αυτά συνεχίζανε κι ερχόντουσαν. Τώρα τελειώσανε με το κωλομπιράκια. Ερχόντουσαν μέχρι τότε 12 Δεκέμβρη του Αγ. Σπυρίδωνα, 9 Ιούλη στα εγκαίνια απαραίτητως έρχονταν κόσμος, Τσιργώτες, Ελικιώτες, Δαιμονιώτες, ερχόντουσαν καϊκιές τότε δεν υπήρχαν οδικά δίκτυα κι ερχόντουσαν με καϊκια από τη Δαιμονιά, από την Ελίκα, και Τσιργώτες, και Τσιριγώτικη ζυγιά ερχότανε.

-Με βιολί και με λαούτο;

-Ναι, πάλι με βιολί και με λαούτο. Ήρθε εποχή, εκεί πενήντα με εξήντα που, καλά τις αργίες, αλλά και τις Κυριακές μετά την εκκλησία, τα μαγαζιά φέρνανε βιολιά. Τη μια ο ένας την άλλη ο άλλος. Δεν ήταν σα τα πανηγύρια αλλά γλέντι γινότανε. Και τελευταία ήταν και τα μπουζούκια.

-Κλαρίνα;

-Το κλαρίνο ήταν τελευταία κι αυτό.

-Από πού ερχότανε το κλαρίνο;

-Το φέρνανε, από πού ήταν ο Γεωργακόπουλος, από το Ζάρακα, από το Γέρακα, από κείνα τα μέρη φέρανε ένα κλαρίνο, τελευταία, στα χρόνια τα δικά μας πα.

-Πιο μπροστά;

-Από το πόλεμο και μετά, μεγάλη διασκέδαση γινόταν με τα λαούτα και με το βιολί. Στην Παναγίτσα τη Λαμπροπαρασκευή και της Παναγίας, και χορεύανε στις ελιές από κάτω κι απόξω απ' του μπάρμπα Γιαννάκη. Τ' Αγιαννιού οπωσδήποτε πανηγύρι ή στο σπίτι γλέντια και τελευταία αποκοπήκανε. Κι όταν έκανα το μαγαζί, να η γιαγιά σου το ξέρει- τα επανέφερα εγώ τα γλέντια και τα βιολιά, τους Νταγιαντάδες, μπουζούκια και παίξαμε το '77 με τον Παπαδόπουλο μόνο που χάλασε ο κόσμος εκείνη τη χρονιά.

[...]Εγώ λοιπόν επανέφερα και τη Λαμπροπαρασκευή έβαλα και Δεκαπενταύγουστο και καθαρή Δευτέρα και στις 9 Ιουλίου έφερα ορχήστρα από την Αθήνα κι έγινε μεγάλος πανζουρλισμός. Γιατί είχα και το χώρο βέβαια, το μαγαζί μου και μετά αλλοιωθήκανε τα πάντα. Κουραστήκαμε τα παρατήσαμε. Τελοσπάντων. Εσύ παιδάκι μου να χεις την ευχούλα μου, γιατί εσάς οι γονείς σας σας στέλνουνε να μάθετε γράμματα. Εμάς δε μας έστελναν να μάθουμε γράμματα αλλά να φέρνουμε φαΐ για την οικογένεια. Μας

στέλνανε στα ψαράδικα, στα χωράφια, και στα περβόλια να βγάνουμε φιοτίκια. Αυτή ήταν η ζωή μας. Γι' αυτό έχουμε απαιτήσεις από σας που μπορέσατε και μάθατε γράμματα να έχετε καλύτερα ενθώμια και ήθη κι έθιμα του τόπου στη ζωή σας. Γιατί δεν τα ξαναβρίσκεις αυτά τα πράγματα. Κι εγώ πως τα συγκράτησα παραδέχομαι αυτή τη στιγμή τον εαυτό μου και λέω άντε να 'ρθει οποιοσδήποτε να με αντιμετωπίσει από τους Λαφονησιώτες ιστορικά, για ορισμένα γεγονότα, σε τοπωνύμια, σε ρίζες σογιού, στις συγγένειες όλες και σε πολλά πράγματα. Και αυτά όλα τα οφείλω στον παππού τον Αρώνη, του πατέρα μου τον πατέρα, προπάππους από τη γιαγιά την Κοντάκαινα, τη γιαγιά σου, ο οποίος είχε μια μνήμη, ήταν γεννηθείς το 1860 και πέθανε το 1963, και είχε μνήμη μεγάλη. Μακάρι να ήμουν εκείνος που είμαι σήμερα στο μυαλό. Λίγο πριν το '60 είχανε καλύτερη τα πράγματα. Άμα κάποιο παιδί έπαιρνε τα γράμματα έπανε ο μακαρίτης ο Παπα Κούλης το πατέρα και του' λεγε: να το στείλεις το παιδί στο Γυμνάσιο. Γιατί, είναι καλύτερος από σένα ο τάδε, που σπουδάζει το παιδί του;

-[...]*Είχανε και λύρες στα πανηγύρια και στα γλέντια;*

- Άκου να δεις τώρα, στα χρόνια τα δικά μου...

-[...]*κι ότι μάλιστα έπαιζε και του γιατρού του Ανωμήτη ο πατέρας;*

-Βιολί. Βιολί έπαιζε αυτός. Ναι αλλά παλαιότερα. Κι ήταν και ο Αγγελής μαζί του που έπαιζε λύρα. Ο γέρο Αγγελής ήταν ο προπάππους του πατέρα μου από τη μάνα του. Κι ήταν πολύ δυνατός έχει φέρει μια πέτρα από τον Αγλύφτη, κι έχει πιάσει τη σκύλα στην πιλάλα. Τα μαλλιά λέει από τα πόδια του κρεμόντουσαν στις φτέρνες κάτω. Πολύ μαλλί. Και βιολί έπαιζε πάλι του Νικουλάκα ο πατέρας. Αλλά εγώ θυμούμαι αυτά που πρόλαβα. Ότι βέβαια και προπολεμικά παίζανε λύρες, με τι άλλο να γλεντήσουνε. Με τις λύρες και με τις φλογέρες. Στη εποχή μου η φλογέρα έβραζε κι ήμουνα ο πρώτος. Κι ακόμη, όμως που τα δάχτυλά μου μουδιάζουν, κι ακόμα μπορώ να παίξω. Έπαιζα τότες το καλύτερο τσαφάρι. Δε μου σκαλάριζε (ξέφευγε) σκοπός.

-Ωραία που έπαιζε και τραγούδαγε... (Κ.Μέντη)

-Είναι και τώρα ορισμένα τραγούδια που μπορώ να τα πω καλά, ορισμένα δε μπορώ. Ένα τραγούδι που είναι πολύ ωραίο, ήθελα να το πω και του Παναγιώτη να μείνει να το 'χουνε. Είναι λίγο βαρύ αλλά είναι πολύ ωραίο. Και θα το πω της Αντωνίτσας. Όχι τα πρώτα χρόνια, αργότερα που λύσανε τα καράβια κι είχαμε πια με το Πειραιά ταχτικά νταλαβέρια. Αυτό ένα βράδυ ξενυχτήσαμε στα μπουζούκια εγώ ένας, ο μακαρίτης ο Μούντρος δύο, ο μακαρίτης ο Λάμπης τρεις, ο Παντελής του παπα τέσσερις, μεθύσαμε και τους πήραμε μαζί τους μπουζουξήδες και τους τραγουδιστές. Τραγούδαγε ένα τραγούδι ένας που λεγότανε Γιάννης Σαμιώτης. Κι έλεγε λοιπόν:

Πληρώνω ξένα κρίματα/ Και ξένες αμαρτίες/ Όπου κι αν έχω εγώ σταθεί/

Με ανθρωπιά και προσοχή/ Με βρίσκουν αδικίες

Το 'χω παράπονο πικρό/ Που δικίο δεν μπορώ να βρω...

-Αχ, έχει λόγια αυτό, βέβαια στους νέους αρέσουν τα κουνιχτά και τα αυτά αλλά κι η παράδοση έχει άλλα πράγματα.

-Αυτό που μου 'πες, ήταν πιο καινούριο;

-Ε, καινούριο, είναι από το '40 με '50 πια, εκεί μέσα, δεν είναι...δεν είναι τώρα αυτό. Το '40 με '50 έχουνε βγει αυτά τα τραγούδια. Κοίτα εγώ τότε ήμουνα 18 χρονών παιδί. Ακούγοντας αυτά τα τραγούδια τα μάθαινες. Είχε γραμμόφωνα τότε,, βέβαια, είχε γραμμόφωνα με βελόνες, είχε ο Λαλούσης ένα γραμμόφωνο, κι ο μπάρμπα Βαγγέλης, ο Λαμπάκης, ο μπάρμπα Γιώργης ο Κοντάκος... Στου μπάρμπα μου το μαγαζί ξέρεις τι χορό είχαμε ρίξει. Εκεί μέσα γλέντια έχουμε κάνει με εκείνο το γραμμόφωνο, στου Γιωργούλη, που ήταν εκεί πριν κάνει ο Γιωργούλης το σούπερ μάρκετ. Εκεί έγινα κι ο μισός μου γάμος.

-Γιατί ο άλλος μισός;

-Ήτανε δίπλα στο Καψάλη το μαγαζί. Ήτανε πολύς ο κόσμος.

[...]Από το '40 παιδί μου, μετά τον παλιόπολεμο τον ελεινό που μαύρισε τον κόσμο, τον ιταλογερμανικό πόλεμο και κατόπι που έγινε ο εμφύλιος, συχάσαν αυτά, ο κόσμος έπεσε σε γλέντι. Και γλεντούσαν πάρα πολύ. Είχε έναν αδερφό ή θεια Νίτσα, η Βραχνίτσα, της θεια Παρασκευής η μάνα, ο οποίος όταν τραγουδάγε αμανέ, ο μερακλής άνθρωπος που ήτανε δίπλα του να δώσει μια γροθιά να σπάσει το τραπέζι. Όταν άρχισε να κάνει: αμάν αμάν ο Παντελής είχε λαρύγγι και είχε φωνή που χάλαιγε κόσμο. Κι εδώ να ξέρεις στο Λαφονήσι χαθήκανε κορίτσια κι αγόρια γιατί δεν υπήρχε άνθρωπος να ωθήσει. Όταν κάποτε βρέθηκα στα μπουζούκια εγώ, ο Παντελής και ζητήσαμε σειρά από το Μπιθικότση, λέμε δεν θέλουμε να χορέψουμε, θέλουμε να μας δώσετε το μικρόφωνο να μας παίξεις ένα ταξιμί. Παίρνω εγώ το μικρόφωνο και τραγουδάμε αμανέ εμείς μισό εγώ, μισό ο Παντελής. Κι όταν πήγα να δώσω το μικρόφωνο στο μακαρίτη το Μπιθικότση μου λέει: Γιατί λεβέντη μου αφήσατε να χαθούν έτσι αυτές οι βελούδινες φωνές. Αυτές οι φωνές δε χάνονται εύκολα παλικαράκι μου. Λέω, άκουσε κύριε Μπιθικότση, βρισκόμαστε σε ένα νησί, δεν βρέθηκε ένας άνθρωπος να μας βοηθήσει και παραμείναμε. Κρίμα, λέει.

[...]Εμπάσει περιπτώσει άλλα γλέντια εκείνα, άλλα πάρα μπρος. Πιο πριν ήτανε περισσότερο η λύρα καθημερινή, που λέει ο λόγος, διασκέδαση και δυο τρεις φορές το χρόνο ερχόντουσα τα βιολιά. Μετά το 50 είδαμε πολλά. Άλλος στο Πειραιά, άλλος στα καράβια και τα βιολιά πιο ταχτικά και μετά λίγο ως πολύ κονομήσαμε και ράδια και τέτοια.

[...]

-Δηλαδή υπήρξε μια εποχή που στη Λεύκη και στο Κάτω Νησί, γλεντάγαμε με τις λύρες κι εδώ στο Χωριό, με τα βιολιά και τα λαούτα;

-Ναι την ίδια εποχή. Στη Λεύκη που να τα βρούνε τα λαούτα (Κ. Μέντη). Εκεί είχανε παραμείνει στις λύρες πιο πολλά χρόνια.

-Κοίταξε να δεις. Μπράβο. Η λύρα επικράτησε τα χρόνια τα παιδικά μου από το '40 μέχρι το '50 στη Λεύκη και στο Κάτω Νησί πιο πολύ. Υπήρχε από παλιά, ήτανε όπως είπαμε το παλαιό όργανο. Ήταν ο γέρο Μπιστολάς, και τη Λαμπροπαρασκευή και πολλές γιορτές, γιατί πηγαίναμε και με το παλαιό (ημερολόγιο), της Παναγίας ξέρω 'γω, και γλεντούσαμε με τη λύρα του γέρο Μπιστολά όσο ζούσε. Βέβαια έπαιζε ο Μπιστολάς στη Παναγίτσα. Αλλοίμονο, Κατωνησιώτης ήταν δε θαπαιζε για τη Παναγία; Αλλά και ο παππούς ο Παλεθρόμητσος. Χωρίς τη λύρα του θαρχότανε; Ο κόσμος περίμενε πώς και πώς να γλεντήσει. Από το πόλεμο και μετά, σιγά σιγά η μεγάλη διασκέδαση γινόταν με τα λαούτα και με το βιολί. Στην Παναγίτσα, τη Λαμπροπαρασκευή και της Παναγίας. Και χορεύανε στις ελιές από κάτω κι απ'όξω απ' του μπάρμπα Γιαννάκη.
[...]

-Δεν κατεβαίνανε από το Κάτω Νησί ας πούμε στο Χωριό να γλεντήσουνε όλοι μαζί;

-Όχι δεν κατεβαίνανε. Ντρεπότανε να κατεβεί τώρα ο γέρο- Μπιστολάς γέρος άνθρωπος να...

-Όχι για να παίξει.

-Αλλά;

-Οι οικογένειες από κει δεν κατεβαίνανε στο Χωριό που είχε το γλέντι;

-Κατεβαίνανε. Αλλά δεν κατεβαίνανε μια Κυριακή. Να γλεντήσουν κι εκεί. Ενώ με τις λύρες στου γέρο Μπιστολά ας πούμε μαζευόντουσαν κόσμος και τραγουδούσαν τα τραγούδια γιατί εγώ μπορώ να σου τραγουδάω να χορεύεις από το βράδυ ίσαμε τ' άλλο πρωί. Ξέρω τόσα στιχάκια δηλαδή που μπορεί να βαστάω μέχρι το πρωί να λέω τραγούδια. Και χορεύανε με τα τραγούδια. Και βάνανε και τον παππού. Πολύ κωμικά στιχάκια έβγανε και τραγουδάγε ο μπάρμπα Παλεθρόγιαννης, και δόστου χορό. Δε χρειαζότανε να αλλάξει σκοπό. Μετά επικράτησε πολύ η λύρα στη Λεύκη από τον παππού σου το Μήτσο κι από τον παππού το Λάμπρο.

-Δε γινότανε Αντωνίτσα μου στη Λεύκη, δε γινότανε πανηγύρι. Στη Λεύκη γλεντούσανε, παίζανε λύρα τρεις φορές τη βδομάδα. Δεν ήταν ότι το κάνανε για πανηγύρι. (Κ. Μέντη)

-Το κάνανε για να... κάθε βράδυ.

-Πανηγύρι ας πούμε γύρω στο 50, κάθε Λαμπροπαρασκευή ο Παλεθρόμητσος και της Παναγίας, έπαιρνε την οικογένεια από τη Λεύκη κι έρχονταν στην Παναγία κάτω που γινόταν το πραγματικό γλέντι με τα όργανα κατάλαβες; Αλλά αυτό γινότανε δύο φορές το χρόνο στο Κάτω- Νησί, με τις ορχήστρες. Ενώ απλά γλέντια με λύρα μπορεί να γινόταν και Σαββάτο, να ήταν δω η Διαμάντω να μας έλεγε. Και Σαββάτο βράδυ μπορεί να γινότανε. Εκεί γινότανε σαββατόβραδο κι έλα παππού παίξε μας τη λύρα, και έπαιναν και χορεύανε. Για χάρη γούστου. Ήτανε πρόχειρο πράγμα η λύρα. Δεν ερχόντουσαν να κάνουνε γλέντι με λύρα στο χωριό. Ήτανε η ορχήστρα.

-Κι αυτούς που φέρνανε τους φέρναν απ' έξω; Με τα βιολιά; Ήταν το επίσημο;

-Ναι ήταν στην επίσημη γιορτή στις 9 Ιουλίου και στις 12 Δεκέμβρη το χειμώνα.

[...]

-Τα γλέντια με τη λύρα ήτανε πώς να το πούμε; Ο γέρο Ντίγρης ας πούμε ερχόταν απ' τη Λεύκη, έπαιρνε τη λύρα του, και πήγαινε σε ένα καφενείο κι έπινε ένα ποτήρι κρασί με τους φίλους κι άρχιζε:

Η Λύρα μου είναι καρυδιά

Και το σαλτάρι βάτο...

-Κάνανε και πλάκα οι άλλοι κατάλαβες. Δηλαδή δεν ήταν όργανο η λύρα για να γλεντήσσει ο πολὺς κόσμος σε πανηγύρι. Ήτανε όμως όπως το τσαφάρι. Είχα το τσαφάρι εγώ, δε 'ρχόμουνα να παίξω. Δε 'ρχόμουνα να παίξω τσαφάρι εγώ ποτέ στα μεγάλα πανηγύρια...

-Ήθελα να σε ρωτήσω, με το Τσιρίγο είχατε συναλλαγές;

-Βεβαίως. Κάθε πανηγύρι του αγίου Σπυρίδωνα το καλοκαίρι προπαντός ερχόντουσαν καϊκιές οι Τσιργώτες. Και φέρναν κι από κει ορχήστρα Τσιργώτικη. Και κορίτσια κι αγόρια ερχόντουσαν και γλεντούσανε δύο μερόνυχτα εδώ. Ένας δεν έβλεπε ο κακομοίρης κι έπαιζε βιολί. Δυο... καθόντουσαν στου Γιωργούλη θυμάμαι... δύο βραδιές παίζανε πολύ ωραία, την παραμονή και ανήμερα. Καθόντουσαν κατόπι και θα φεύγανε την άλλη μέρα. Ήτανε κόσμος, ήταν αγνά, ήταν ωραία. Πάρα πολύ ωραία.

-Καλά και που μένανε αυτοί δύο μέρες;

-Μένανε στα γνωστά σπίτια εδώ. Γιατί εδώ η Κατίνα του Άκη ξέρεις;

-Της θεία Δαμασκηνής. (Η γυναίκα του)

-Του Άκη το θυμάσαι το μαγαζί. Ε, η γυναίκα του είναι κόρη του Λιάρου του Σταύρου που πέθανε. Ε, η μάνα του Σταύρου, η θεία Δαμασκηνή ήτανε Τσιριγώτα. Η άλλη πάλι εκεί που ήταν του Γιωργούλη το πρώτο μαγαζί ήτανε μια γυναίκα που χε πάει πέθανε στην Αυστραλία τώρα, είχε πάρει έναν Λιάρο από δω ήταν Τσιριγώτισσα. Είχανε συγγενείς. Η Καψάλαινα ήταν Τσιριγώτισσα.

-Ποιοι και ποιοι άλλοι ήταν Τσιριγώτες εδώ πέρα.

-Γυναίκες παντρεμένες ήτανε: αυτή η θεία Αλεξάνδρα η Παναγιωτοκόσταινα που τη λέγαμε, η θεία- Αντρεού, του μπάρμπα Αντρέα του Μιχαλάκου η δεύτερη γυναίκα. Είχαμε τον Πρινέα ντε, κάναμε κι εμείς γαμπρούς. Το Γιάννη της Αννιώς, της Κανέλλης τον άντρα, τον Κοχλιό της Μαρούλης.

-Ελαφονησιώτες είχαν παντρευτεί και έμεναν στα Κόθηρα;

-Ναι. Ο Παντελής ο Βραχνός, αυτός που λέμε πως τραγούδαγε ωραία. Που χάλαιγε τον κόσμο. Κι η Μαρούλη η αδερφή μου που είναι ακόμη εκεί.

-Άντρες, της θεία Δαμασκηνής, κι ο μπάρμπα Καψάλης πήγανε αλλά δε μείνανε εκεί. Ήρθανε εδώ. Μόνο αυτός έμεινε εκεί πέρα. Ο Παντελής ο Βραχνός. Οι άλλοι όλοι πήρανε τις γυναίκες κι ήρθαν εδώ. (Κ. Μέντη)

-Ναι γιατί ήταν ψαράδες στο επάγγελμα και...

[...]

-Έτσι που λες πριν το πόλεμο τα γλέντια ήτανε λύρες και τσαφάρια. Ο Γέρο-Μπιστολάς ήτανε μεγάλη λύρα. Τώρα λύρα παίζει ο πατέρας μου λιγάκι. Κι ο παππούς ο Μήτσος. Που λες τα 'πα και στο θείο σου τον Παναγιώτη που ήταν ο μόνος που πραγματικά κατέγραψε κάποια πράγματα γύρω από τα οικογενειακά δέντρα που δεν τα ξέρανε.

[...]

-Στο γάμο της θειας σου της Βούλας της αδερφής του παππού σου, ξενυχτήσαμε στο γλέντι, εγώ, ο μπάρμπας σου ο Λάμπης, ο παππούς σου, με τη λύρα κι εγώ με το τσαφάρι και τα τραγούδια και λέγαμε...

-Δεν είχε βιολιά η θεία η Βούλα;

-Είχε αλλά φύγανε πια. Την άλλη Κυριακή. Την άλλη Κυριακή μετά το γάμο το ζευγάρι πια έκανε τραπέζι στους κουμπάρους και στους συγγενείς στο σπίτι. Και καλέσανε κι εμένα. Και κουμπάροι ήταν οι Παπαδαντωνάιοι. Και μόλις γινόμαστε τι γλέντι αρχίζανε τα τραγούδια. Κι αρχίσαμε το τραγούδι και μετά τη λύρα και να λέμε τα στιχάκια:

Το δείπνο φτιάχνει η μάνα μας
Ψαρόσουπα μυρίζει
Ρουφάει την άχνα η γάτα μας
Και γλυκορουθονίζει.

Και δώσ' του να το κάνουμε στιχάκι αυτό. Και να τα παίζουμε τραγούδια. Τέτοια γλέντια με τις λύρες κάναμε πολλά. Του Αγιαννιού, του Αγίου Δημητρίου σε όλες τις γιορτές όποιος γιόρταζε, σε βαφτίσια μα και στη κουρά ας πούμε σε γλέντι το γυρίζαμε τα πρώτα χρόνια που ήντουσα πολλά ζα και μαζεδόντουσα πολλοί.

[...]

-Γυναίκες τραγουδούσανε;

-Κοίτα, μερικές σα τη Διαμάντω (Λιάρου) ας πούμε και την αδερφή της την Αννιώ (Πρινέα) που ήτανε και εγγόνες του Μπιστολά, δε σταματάγανε. Ξέρανε και πολλά στιχάκια. Βγάνανε και δικά τους. Και η Ερήνη (Ρουμάνη) η Κουβαρακονικολίτσα κι αυτή άφταστη. Δε κουραζότανε. Τραγουδάγανε και χορεύανε μαζί και δε λαχανιάζανε. Πολλές κοπέλες είχανε ωραία φωνή. Αλλά και οι άλλες που δε τραγουδάγανε τις έκοβες στο γλέντι. Πώς σερβίρανε, πώς μιλάγανε, πώς χορεύανε, έβλεπες το ποιόν τους.

[...]

-Πότε σταματήσανε αυτά τα γλέντια με τις λύρες;

-Όπως σου είπα μετά το 45 αρχίσανε οι ορχήστρες πιο ταχτικά. Λίγο μετά το 50 πέθανε κι ο Μπιστολάς κι ο Ντίγρης. Λύσανε και τα καράβια, κι ο κόσμος σιγά σιγά κονόμησε άλλα μέσα. Τότε έπαιζε να πούμε ο παππούς σου άμα ξεμπαρκάριζε σε καμιά παρέα, έτσι για να θυμηθούμε τα πρώτα χρόνια.

...»Αλλάζανε όλα μετά και λεφτά είχανε και ρίχνανε στα βιολιά. Σκοτωνόντουσα οι βιολιτζήδες απέξω, να μπουνε να παίζουνε στο Λαφονήσι.

Σου είπα πιο μπροστά με το Νταγιαντά κι αυτούς το Χουσάκο, το Μανωλάκη
το Κοντραφούρη πιο μετά και τα μπουζούκια αργότερα.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ

Κανέλλη Λάμπρου Μέντη (1943-), Ελαφώνησος, 23 Δεκέμβρη 2006.

[...]Θυμάμαι όταν ήμουνα παιδί. Ερχόντουσαν συχνά σφουγγαράδες. Πολλές φορές στη ταβέρνα της γιαγιάς (της μητέρας της Μαρίας Κοντάκου), πίνανε τη γκάντα -εμείς μέχρι τότε δε το ξέραμε αυτό το όργανο- και γινόντουσαν γλέντια. Πότε-πότε έπαιζε και κανένας δικός μας λύρα, αλλά δε τα καλοβρίσκανε.

[...]Κατεβαίνανε στο Χωριό απ' το Κάτω Νησί και τη Λεύκη, οι άντρες στο μαγαζί μας. Τις Κυριακές, στήνανε ας πούμε γλέντι. Κι εμάς που ήμαστε πιο μικρές μας έλεγε για παράδειγμα ο Μιχαλόγιαννης. Πήγαινε να πεις της γυναίκας μου να σου δώσει το φαΐ να μου το φέρεις εδώ. Το μαγαζί είχε κρασί και άμα φέρνανε κανα ψάρι τους το έφτιαχνε η γιαγιά η Μαριγούλα. Δεν είχαμε έτοιμα φαγιά. Άμα θέλανε να κάτσουνε πολύ φέρνανε απ' το σπίτι τους. Γινόντουσα πολλά γλέντια στο μαγαζί μας τότε. Είχαμε και το γραμμόφωνο, αλλά τραγουδάγε και πολύ ο κόσμος τότε. Τις Απόκριες δε δουλεύαμε για μαγαζί. Μαζευόμαστε όλο το σόι και αποκρεύαμε. Καθένας έφερνε το φαΐ του και τα προύνια του. Κάναμε τάβλες για καθίσματα και στρώναμε κουρελούδες από πάνω. Θυμάμαι την θεια Ειρήνη τη Κουβαρακονικολίτσα να τραγουδάει μέχρι το πρωί και να χορεύει και να λέει στιχάκια. Κι η θεια μου η Δρακάκαινα κόλλαγε τα δικά της και της απάνταγε. Στις μαντινάδες ήταν άσος ο μακαρίτης ο Σπυράρας (Σπύρος Δρακάκης). Αυτός άμα άρχιζε, έλεγεσ ποτέ να μη σταματήσει.

[...]Το γέρο Μπιστολά με τη λύρα τον θυμάμαι καλά. Γιατί πάντα ήτανε στη Παναγίτσα στο πανηγύρι όταν ήμουνα παιδί, αλλά και μετά που τόστηνε, - γέρος πια- εγώ πήγαινα στη θεια Παύλαινα στο Κάτω Νησί και μπορεί να περνάγαμε από το σπίτι του και να σταματάγαμε γιατί γλεντάγαμε.

[...]Μετά το πενήντα μαζευτήκαμε. Εμένα φύγανε οι αδερφές μου για την Αυστραλία. Ήτανε να πάω και γω αλλά αρβωνιάστηκα. Το χωριό τότε κλονίστηκε. Άλλοι στην Αυστραλία άλλοι στην Αμερική και άλλοι καράβια. Τα «βιολιά» μπορεί να ερχόντουσα ανάλογα, ήντουσα ξέμπαρκοι κονομάγαμε, αλλιώς λίγο κόσμο.

[...]Αφού έλειπαν οι άνδρες -γύρω στο εξήντα που λείπανε πολλοί- οι γυναίκες αναλάβαιναν όλο το νοικοκυριό και κάνανε ανδρικές δουλειές (οικοδομικές γεωργικές κ.λ.π). Βέβαια και αργότερα. Μέχρι τελευταία. Και τώρα να ρωτήσεις τα σπίτια που είχανε χτιστεί μέχρι το 70 θα δεις ότι εκτός από το Καταγά το Θοδωρή και το μπάρμπα Λάμπη που ήτανε μάστορες, όσοι άλλοι δουλεύανε ήτανε γυναίκες. Οι άντρες όλοι ήτανε στα πέλαγα. Να σκεφτείς ότι και το χαλίκι το κουβαλάγαμε από το κυμοθάλασσο σίγκλο-σίγκλο φορτώναμε τα καΐκια και μετά με γαϊδούρια.

[...]Τότε τηλέφωνα και τέτοια δεν είχαμε. Μόνο αλληλογραφία. Περίμενα πώς και πώς στο γράμμα πρώτα αν θα' ναι καλά και μετά αν θα ξεμπαρκάρει ο άντρας μου πριν του Αγίου Σπυριδώνου ή της Παναγίας. Γιατί όσο νά' ναι

αλλιώς γλεντάγαμε. Άλλο να πάς στο πανηγύρι με τα πεθερικά, άλλο με τον άντρα σου.

Γεώργιος Στ. Αρώνης (1915-), Ελαφόνησος, 23 Δεκεμβρίου 2006

[...]Ο Αγγελής Μέντης που έπαιζε λύρα, ήταν αδελφός του παππού μου του Νικολή (Μέντη) -από τη μανούλα μου- και ήταν ζακουστός για τη δύναμή του. Ξέρεις η μανούλα μου εμένα με έκανε στα πενήντα δύο.

[...]Εγώ δεν ήμουνα του χορού πολύ, αλλά ήμουνα πολύ στο τραγούδι. Καλλιφωνος. Και ήξερα πολλά τραγούδια. Θα σου πω μετά το «ναυτάκι» να το γράψεις, ακόμα και τώρα όσοι το ξέρουνε με βάζουνε να το τραγουδήσω.

Λοιπόν, γινόντουσα γλέντια κείνα τα χρόνια, τρανά. Μπορώ να σου πω ότι άμα είχαμε «καλή καρδιά» (χωρίς πένθος), γλεντάγαμε στα καλά καθούμενα. Καλά στο τρύγο και στο κούρο εκεί πια ήτανε σίγουρα, αλλά και τα Σαββατόβραδα. Εκεί κάτω στις Ελιές που μέναμε εμείς, μπορεί να μαζευόμαστε και να στέλναμε να φωνάζαμε το Μπιστολά να παίξει και τη λύρα. Τότες μπορεί να ήτανε ο κόσμος πιο κουρασμένος και υπήρχε φτώχεια, αλλά με το μόλις γιόμιζε η κοιλιά, αυτό ήτανε, ο άνθρωπος ήταν ευχαριστημένος, όχι σα τώρα που δεν είμαστε με τίποτα.

[...]Αργότερα μαζευτήκαμε όλοι στο Χωριό. Εμένα μετά τα παιδάκια μου και τα τέσσερα πήγανε στην Αμερική. Δόξα το θεό. Δεν έχω παράπονο, καλά περάσανε και τώρα έχω το Πότη μου εδώ και τα άλλα πηγαυνοέρχονται σα να 'ναι στο Περαία.

Ιωάννης. Χ. Αρώνης (1907-), Ελαφόνησος, 09 Αυγούστου 2005

[...]Εμένα μου άρεσε η λύρα αλλά είχαμε στην ανεμότρατα έναν Κρητικό καπετάνιο που μου 'δειξε πολλά.

[...]Ξεκίνησα τη λύρα, όταν ήμουν δεκαπέντε χρονών. Αργότερα, καπετάνιος στις ανεμότρατες αφού μου άρεσε και βρήκα Κρητικούς, μου δείχνανε και έμαθα περισσότερα. Αλλά με τη λύρα ασχολήθηκα πιο πολύ όταν μεγάλωσα. Μετά τα ογδόντα μου.

[...]Ο παλαιότερος που ξέρω ότι έπαιζε λύρα ήταν ο παππούς της μάνας μου της Μαρούλης, Αγγελής Ι. Μέντης. Ο παππούς ο Αγγελογιαννάκης όχι δεν έπαιζε, αλλά ο πατέρας μου, νεότερος βέβαια, έπαιζε. Τον παππού τον Αγγελή, όχι ο ίδιος δεν τον θυμήθηκα.

[...]Ο πατέρας μου είχε μια πολύ ωραία λύρα. Ήταν αγοραστή, πολύ καλή λύρα. Δε μας άφηνε να τη πειράζουμε, μη τη χαλάσουμε και την έπαιρνα κρυφά. Ξεκίνησα τη λύρα, όταν ήμουν δεκαπέντε χρονών. Αργότερα, καπετάνιος στις ανεμότρατες αφού μου άρεσε και βρήκα Κρητικούς, μου δείχνανε και έμαθα περισσότερα. Ήμουνα πολύ στις ανεμότρατες εγώ. Στη Κύπρο έχω κάνει τέσσερα χρόνια. Αλλά με τη λύρα ασχολήθηκα πιο πολύ όταν μεγάλωσα. Μετά τα ογδόντα μου...

[...]Μετά τον παππού μου τον Αγγελή, ήταν ο γέρο Παλεθροχαρλάμπης (Χαρ. Ι. Μέντης) που έπαιζε λύρα, ο Μπιστολάς (Σταύρος Π. Αρώνης),ο

πατέρας μου (Χαρ.Π.Αρώνης ή Κουβαράκος),ο γέρο Ντίγρης (Δ. Ι. Λιάρος) Όλους τους πρόλαβα. Ο καλύτερος ήταν ο Μπιστολάς.
[...]Γλεντάγαμε με τη λύρα. Αφού ύπαρχε η λύρα. Τη λύρα είχαμε βρει απ΄ τους παππούδες μας αυτή είχαμε, μ΄ αυτή γλεντάγαμε.

Δημήτριος Χ. Λιάρος (1939), Ελαφόνησος 24 Αυγούστου 2005.

[...]Ο παππούς την αγάπαγε πολύ τη λύρα. Ευτυχώς που σώθηκε και την έχω μέχρι σήμερα.
[...]Το πρώτο του εγγόνι ήταν ο αδερφός μου ο Δημήτρης. Τον αγάπαγε πολύ. Όπου και να πήγαινε τον είχε στο σβέρκο του «καβάλια». Αρρώστησε το παιδί και πέθανε. Ε, ο παππούς δε παρηγορήθηκε από τότε.

Πέτρος Χ. Λιάρος (1933),Ελαφόνησος, 23 Δεκέμβρη 2006.

[...]Όταν πηγαίναμε στη Λεύκη εμείς τα εγγόνια του, μαζευόμαστε στο «μπότζιο» (λιακωτό του διώροφου σπιτιού του) και μας έπαιζε λύρα. Τότε άλλη ψυχαγωγία δεν είχαμε, ράδια και τέτοια πράγματα. Ήταν λοιπόν η χαρά μας να πηγαίνουμε στο παππού μας το Ντίγρη, πιο πολύ τις Κυριακές που δεν είχανε και δουλειές και να το στήνουμε. Ήτανε αβάρετος μέχρι που γέρασε. Του αρέσανε τα γλέντια. Αφού και όταν γέρασε και δε μπόραγε να δουλέψει, έπανε τη λύρα και έπαιζε στην εργατιά και δουλεύανε «μετά μουσικής».

Νικόλαος Δ. Μέντης (1937-), Ελαφόνησος, 19 Σεπτέμβρη 2005

[...]Ο μπάμπια Δημήτρης ο Ντίγρης ήτανε γέρος πια για τα περιβόλια έπαιρνε εργάτισσες και όποτε του ερχότανε ανέβαινε σε μια χουρχούλα (μεγάλη πέτρα) και τους έπαιζε λύρα. Καλά ήτανε και καλαμπουριτζής και έλεγε αστεία στιχάκια. Έλεγε συχνά και ένα τραγούδι, Του Τριτομπίδα Το Παιδί.

[...]Μετά φύγαμε πια από τη Λεύκη, ήρθαμε όλοι στο χωριό, πήγαμε στα καράβια. Εγώ όταν ταξίδεψα, η πρώτη μου αγορά ήταν το μπουζούκι. Έπαιζα, αλλά το πιο πολύ απ΄ αυτό ξεκινήσανε τα παιδιά μου και μάθανε. Ο Δημήτρης μου από 25 χρονώ, βγάνει μεροκάματο από το όργανο.

Μιχάλης Π. Αρώνης (1929-), Ελαφόνησος, 16 Αυγ.2006.

[...] σηνόταν κάτω από τη μεγάλη ελιά. Όταν ήταν νέος, τον καλούσαν να παίξει λύρα στα υπόλοιπα Βατικοχώρια. Έπαιζε λύρα από τότε μέχρι τα γεράματα του.

[...]Εβλεπα το παππού μου τον Μπιστολά να παίζει και είχα φτιάξει και εγώ μια λύρα, έπαιζα λίγο στην αρχή, αλλά δεν κατάφερα να μάθω. Η λύρα του

δυστυχώς δε σώθηκε. Τώρα αν βρω φωτογραφία του, δεν ξέρω, θα ψάξω. Υπήρχε μια φωτογραφία του, χωρίς τη λύρα. Μπορεί να τη βρω στο σπίτι μου στο Πειραιά.

Διαμάντω Γ. Λιάρου (1927-), Ελαφόνησος 23 Δεκεμβρίου 2006.

[...]Σχεδόν κάθε Κυριακή γλεντάγαμε. Ο παππούς έπαιζε και εμείς τραγουδάγαμε. Πιο πολύ έπαιζε τα καλαματιανά και τα τσιργώτικα.

Τη Λαμπροπαρασκευή και της Παναγίας, γινότανε μεγάλο πανηγύρι με τη λύρα και τις φωνές. Λαούτο και τέτοια δεν είχαμε τότε. Μόνο του Αγίου Σπυριδώνα στο Χωριό, ερχόντουσαν στο νησί βιολιά και λαούτα.

[...]Μωρέ ρίχναμε τραγούδι με την αδερφή μου την Άννα όταν έπαιζε ο παππούς μας ο Μπιστολάς, δε σταματάγαμε. Μου άρεσε και μένα να τραγουδάω, αλλά και στο κόσμο. Στου Αραμάκη το γάμο (το 51), που έπαιζε ο Καπτα Σπύρος λαούτο, με είχε παρακαλέσει να τραγουδήσω. Βγάλαμε το γάμο οι δυο μας. Λαγούτο και τραγούδι. Μέχρι το πρωί. Βγάλαμε και τραγούδια, αλλά ήξερα εγώ και πολλά στιχάκια. Κάπου έχω ακόμα το τετράδιο.

[...]Στο τέλος πια ο παππούς ο Μπιστολάς δεν έβλεπε καλά. Λύρα έπαιζε παρά τα γεράματά του και μέχρι τα τελευταία του. Μάλιστα θυμόταν πώς χόρευε ο καθένας και τα τραγούδια που από άλλες φορές του ζητούσαν να παίξει και ρωτούσε ποιος χόρευε μπροστά, για να του παίξει το τραγούδι που ήθελε.

[...]Ο συχωρεμένος ο παππούς μου ο Μπιστολάς, όσους μένανε εδώ στο Χωριό - τότε το λέγανε Τηγάνι- τους έλεγε πειραχτικά Λιμοτηγανιώτες. Εμείς εκεί στο Κατω Νησί είχαμε τα ζα και τα χωράφια και είμαστε λίγο πιο χορτάτοι κι οι Λευκιώτες το ίδιο. Ενώ στο Χωριό τα πράματα ήτανε πιο ζορισμένα.

Σταυρούλα Χ. Αρώνη (1933-), Ελαφόνησος, 19 Σεπτέμβρη 2005.

[...]Μη κοιτάς τώρα, παλιά τραγούδαγα παιδάκι μου. Άκουγα τη μάνα, την είχα μοιάσει κιόλα. Στο σπίτι άμα ο πατέρας έπανε τη λύρα τραγουδάγαμε. Στα γλέντια ας πούμε τη Λαμπροπαρασκευή δεν τραγούδαγα πολύ σα τις Γιαννακίτσες. Έπρεπε να μου το πει ο πατέρας. Επί το πλείστον με έβανε στο τέλος που έλεγα ωραία τους αμανέδες είχα γυρίσματα στη φωνή. Τώρα δε μπορώ. Βέβαια οντε πάω σιαμπάνω στα Φουντιάνικα στα χωράφια και είμαι μόνη μου κι έχω αλαφριά καρδιά τραγουδάω ακόμα και το φχαριστιέμαι. Δηλαδή πράγματι κάποιες ώρες τα λέω καλά.

Με έχει γράψει κι γιος μου ο Σταύρος σε κασέτες αλλά μεγάλη πια. Δεν ήμουνα όπως κάποτε. Ξέρεις κι άμα σε βάζουνε να τραγουδήσεις με το ζόρι.[...]Κι ο παππούς σου μια δόση που είχε ξεμπαρκάρει και είχε φέρει το μαγνητόφωνο, με έγραψε. Τότες ήτανε κι ο Καπτα Σπύρος με το λαγούτο, ο

παππούς σου με τη λύρα, ο Παναγιώτης με το ακορντεόν, μεγάλο γλέντι πολύ.

[...]Με τις λύρες παιδάκι μου τα παλιότερα χρόνια είχαμε κάνει γλέντια. Δηλαδή και τις γιορτές αλλά και στο σπίτι ο παππούς την έπιανε και στα καλά καθούμενα. Ήτανε και το σπίτι μας πέρασμα και ο παππούς νοικοκύρης -είχε τον τρόπο του- και της παρέας και ήτανε και η μάνα φιλότιμη και δε βαρυγνωμούσε με τον κόσμο. Της άρεσε κιόλας. Αγάπα η Μάρω το χορό ηύρε και άντρα λυρατζή που λένε. Ε μετά πια που ήντουσα και τα αδέρφια μου, κάνανε συγκρότημα. Τότε πώς να μη τραγουδάμε. Δεν είχαμε και τίποτα άλλο. Στα χωράφια στις δουλειές, τραγούδι. Η μια το άφηνε και η άλλη τόπιανε. Αντιλάλαγε όλη η λάκα.

[...]Στον πόλεμο περάσαμε δύσκολα. Ε δεν είχαμε σκοτωμούς και τέτοια, αλλά περάσαμε μεγάλη φτώχεια. Έχουμε φάει εμείς χαρούμπι και κεντρόμηλο... Και γράμματα ίσια ίσια να αυλακώνω, ό,τι μούμαθε ο πατέρας δηλαδή. Και ξέρεις μετά που μπαρκάρανε οι άντρες μας πόσο τα χρειαζόμαστε, για την αλληλογραφία;

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΜΑΝΟΛΗ

ΚΟΝΤΡΑΦΟΥΡΗ (1937-), Άγιοι Απόστολοι Βοιών, 22 Αυγούστου 2004.

-[...]-Εσύ κυρ Μανολάκη έπαιζες βιολί επαγγελματικά;

-[...]-Έπαιζα βιολί 17 χρόνια με το Μηλτιαδάκο, το Δημήτρη τον Κατσούλη, πολύ καλός άνθρωπος, πολύ καλός καλλιτέχνης, πολύ καλός συνεργάτης, κοινωνία είχε μεγάλη, οι Νεαπολίτες τον αγαπούσαν τόσο πολύ. Δηλαδή η δουλειά μου εμένα από όταν έπαιξα με τον μπάριμπα Μήτσο το Μηλτιαδάκο όχι διπλασιάστηκε, τριπλασιάστηκε.

-Δηλαδή ο μουσικός ήταν και κοινωνικά αποδεκτός. Ήτανε κάτι άλλο. Δεν ήτανε ο γεωργός ξέρω γω, ήτανε ο μουσικός. Ήτανε πιο υπολογίσιμος κοινωνικά.

-Ξέρεις τι γινότανε; Τότε όπου πηγαίναμε μας στρώνανε σε σεντόνια μεταξωτά. Έ, τώρα λιγάκι έχει αλλάξει. Πριν μας προσέχανε πολύ. Κι εμείς είμαστε ωραίοι όμως. Δεν είχαμε δώσει δικαίωμα. Τους εσεβόμασαν, μας εσεβόντουσε, όπως είπα κι εκεί κάτω, με πήρε το κλάμα δε μπορούσα να μιλήσω, χειροκροτούσε ο κόσμος. Όταν πήγα στην Αυστραλία πήγα σε έναν Αιγύπτιο. Και μελέτησα. Είχα τελειώσει δύο μεθόδους. Άλλη μια μέθοδο ήτανε να τελειώσω, αλλά όταν ήρθα εδώ βρήκα το Χουσάκο, το Συγνομάκο, τα παράτησα κι έπανα με το αυτί.

-Ποιες οι προτιμήσεις του ακροατηρίου; Δηλαδή πώς ευχαριστιόντουσαν με το να τους παίζεις ένα μερακλίδικο σκοπό ή να τους παίζεις ένα να χορέψουνε και μόνο. Ή τα θέλανε και τα δύο;

-Ανάλογα, να η γυναίκα μου τώρα, η Ανδριάνα, είναι πεθαμένη στην κούραση, άμα θα πάει στο πανηγύρι, δεν κάθεται κάτω. Χορεύει, χτυπάει παλαμάκια. Είναι το μεράκι.

-Δηλαδή, πιο πολύ το άκουσμα του κόσμου ήτανε άμα τον ξεπέταγες στο χορό.

-Ήτανε και κάτι άλλο, όταν έπαιζα στο χορό ο νους μου ήταν μη χάσουν το χορό. Τα πόδια. Άντρες και γυναίκες. Όλα. Μον' έρχονται δυο φίλοι, σοβαροί, σοβαρά και μου λένε «άμα τελειώσεις σε θέλουμε έξω». «Εντάξει ρε παιδιά», τους είδα αγριεμένους. Και μόλις τελειώσα, βγαίνω έξω, «ρε παιδιά τι συμβαίνει;» «τι σου 'χουνε κάνει ρε οι γυναίκες μας και κοιτάς τα πόδια τους;» «Ρε παιδιά ψυχικό σας, εγώ άμα χάσει ο πελάτης το χορό καλύτερα να με σκοτώσεις». Αλλά τους πήρανε τα γέλια και μ' αγκαλιάζανε και με φιλούσανε. Λέει «πλάκα σου κάναμε. Ως πότε θα σε, να ζήσεις χίλια χρόνια να μας παίζεις να χορεύουμε». Εγώ όμως φοβήθηκα. Φοβήθηκα γιατί αυτά είναι σοβαρά. Ρε σεις παιδιά, κι εγώ νόμιζα θα με σφάξουν τώρα.

-Και κάτι άλλο, εκεί στην Αυστραλία, επειδή παίζει ρόλο και η μετανάστευση, ο κόσμος κρατούσε τους δεσμούς με την πατρίδα του και μέσα από τη μουσική ε;

-Ναι, ναι. Μα εκεί οι Βατικιώτες πρώτο- πρώτο εκτιμούνται κει πέρα. Κτιμιούνται πολύ. Από τη μίαν άκρη του Σίδνεϋ στην άλλη να ναι Βατικιώτης, θα δώσει μια φορά την εβδομάδα, τότε δεν ξέρω σήμερα, τότε που πρωτόχαμε και πάει, λέει πάρτε το Μανωλάκη κι ελάτε. Κι ελάτε, κι ελάτε. Γινότανε ένα άλλο. Βατικιώτικα, συλλόγοι, τέτοια πανηγύρια, σε βαφτίσια, τα πάντα.

[...]

-Πότε έχεις γεννηθεί κυρ- Μανωλάκη;

-Εγώ; Το '37.

-Τα βιολιά τα αγοράζατε ή τα φτιάχνατε εδώ;

-Α, ο μπάρμπα Σταθάκος ο δάσκαλός μου έφτιαχνε. Αυτό ήταν φτιάξιμο του Σταθάκου (Παναγιώτης) (το βιολί του). Μέσα μπορεί να γράφει και το όνομά του. Δε βλέπω καλά. Το 1926.

[...]Εγώ έμεινα πολύ ευχαριστημένος από τον κόσμο. Πολύ. Δεν του χάλαγα κι εγώ τα χατίρια αλλά... ήμουνα ειλικρινής. Μαγαζιά δε γελούσα.

[...]

-Εκτός από τα πανηγύρια άμα γινότανε κανένα , ή παλιότερα όταν δεν ήταν τα πανηγύρια τόσο διαδεδομένα όταν γινόταν τίποτα αρραβώνες σε σπίτια κι αυτά πηγαίνατε;

-Σε σπίτια. Και σε σπίτια. Σε αρραβώνες, σε γάμους, άκου λέει. Πατινάδες. Καντάδες,

-Το βράδυ σας παίρνανε για καντάδες οι φίλοι;

-Α, και αυτό. Αλλά λέμε τις πατινάδες, λέμε παίρναμε το αντρόγυνο και πηγαίναμε στην εκκλησία. Κι ήταν το Μαρσάκι και μετά στην εκκλησία που έσιμιγε πια νύφη και γαμπρός, την πατινάδα.

-Δεν νομίζω να σας πληρώνανε τότε σε είδος;

-Ναι, όχι εμένα. Παλιότερα. Εγώ ήμουν ό,τι ρίξει ο πελάτης. Όμως, ο συχωρεμένος ο Νταγιαντάς με το Σταθάκο, Μου έλεγε εμένα ο συχωρεμένος ο Σταθάκος που ήταν δάσκαλός μου στο βιολί όταν με μάθαινε, ότι στα γλέντια, τα δύσκολα χρόνια μετά τον πόλεμο πλήρωναν σε είδος, έδιναν π.χ. φιστίκια. Τους λέγανε: «γράψε με δύο κιλά φιστίκι και χορεύανε. Και θα σας πω κι ένα άλλο. Είναι ωραίο τώρα αυτό. Πήγανε, ήτανε ξέρεις καλός άνθρωπος ο Νταγιαντάς αλλά αγαθός, λέει πάμε Σταθάκο στο σπίτι σου να τα μοιράσουμε. Και πώς να τα μοιράσουμε, ζυγαριά δεν είχανε. Κι άρχισαν. Ένα σου ένα μου. Κι εδώ είναι το ωραίο. Μέσα στα φιστίκια υπήρχαν και τρικούκια. Τελευταία λέει, τι θα γίνει Νταγιαντά; Τι θα κάνουμε εδώ, εσένα σου πέφτουνε δύο εμένα τρία. Τι θα γίνει. Ε, λέει, δεν το κόβεις κείνο το ένα να το φάμε. Και το κόψανε. Ή πληρωνόντουσαν με λάδι. Γράψε με μια οκά λάδι Νταγιαντά, τον έγγραφε και χορεύανε. Μη κοιτάς ο κόσμος πεινούσε τότε. Δεν υπήρχαν σπουδαιές απαιτήσεις από τους οργανοπαίχτες ό,τι τους δίνανε.. Εγώ δεν τα πρόλαβα όμως. Όχι. Κι αν κι έπαιξα μικρός εγώ, έπαιξα και με κοντά παντελόνια που λέει. Και δεν κανόνιζε πληρωμή το μαγαζί. Το μαγαζί απλώς μας καλούσε. Όσο μεράκλωνες τον κόσμο τόσο πιο πολύ

αμειβόσουνα. Δεν υπήρχε συμφωνία από πριν ότι έρχομαι με τόσα. Τίποτα. Τώρα κάνουνε τις συμφωνίες. Η συμφωνία ήτανε στα χέρια μας. Ποιος θα ευχαριστούσε καλύτερα τον κόσμο. Και χαρτούρα. Πέφτανε πολλά λεφτά. Πάνω στο μεράκι. Τώρα είναι αλλιώς. Τώρα χαλάσανε οι δουλειές. Ε, δεν έχει και δουλειές. Τώρα τίποτα. Στην Ελαφόνησο τέσσερα μαγαζιά κάποτε θυμήθηκα παίζαμε. Είχε και τους ναυτικούς τότε που είχανε.

-Τότε που παίζατε εσείς κόρ- Μανολάκη, ένας από το συγκρότημα ήταν ο τσουρμαδόρος;

-Το βιολί ήτανε. Τότε ήτανε το βιολί. Το βιολί έκανε το κουμάντο. Ήτανε ο πιο απαραίτητος οπότε ήτανε το κουμάντο. Ε μετά μας τα χαλάσανε οι μπουζουξήδες, μας τα χαλάσανε οι τραγουδιστές...

-Κι ο Νταγιαντάς ήτανε από τον Κάμπο;

-Από τη Νεάπολη. Ήτανε μεγάλο βιολί. Έμπαινε μέσα σε όλα και στα ευρωπαϊκά και σε όλα. Και το πιο σπουδαίο ήτανε που ξεκίνησε κι έμαθε μόνος του. Κι έμαθε και νότες. Αλλά τις νότες του τις έμαθε ο δάσκαλός μου.

-Α, ο Σταθάκος ήξερε μουσική ε;

-Βεβαίως.[...]

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΔΕΛΑΚΟΒΙΑ,

(1931), Άγιος Νικόλαος Βοιών, 22 Αυγούστου 2004.

[...]Λοιπόν να ξεκινήσουμε από το θέμα που μπήκαμε τώρα (σχετικά με τα χρόνια του πολέμου). Δεν υπήρχε το χρήμα και ανταλλάσσαμε με είδος, κι ότι παρήγαγε ο καθένας, το διαφορετικό που παρήγαγε ο άλλος και αλλάζαμε λοιπόν. Και επιβιώσαμε εδώ στον Άγιο Νικόλα και σε όλα τα Βάτικα. Και με τα γλέντια που γινόντουσαν τότε τα παραδοσιακά και χωρίς μηχανήματα, τα όργανα σκέτα με το κατά δύναμην ο καθένας ό,τι μπορούσε να δώσει. Έλεγε τώρα ένας, μια οικογένεια που ήθελε να παντρέψει η να αρραβωνιάσει ένα παιδί ή να κάνει μια βάφτιση. Και έλεγε στην τύχη στους οργανοπαίχτες τους τοπικούς, «ρε λεφτά δεν έχουμε. Πως θα ρθεις να διασκεδάσουμε;» «να παίξουμε;» έλεγε λοιπόν αυτός αναλογιζόμενος αυτός τη ν εποχή του και τα χρόνια που ήταν δύσκολα, «ρε φίλε κι εγώ θα 'ρθω να παίξω και να φάμε και να πούμε και πολλές φορές δεν ήθελε και τίποτα. Αλλά η οικογένεια που έκανε ασ πούμε το γάμο ή η οικογένεια ασ πούμε που διασκεδάζε δεν τ' άφηνε έτσι και τους έλεγε ότι «εντάξει, πάρε ένα δοχείο λάδι, ή πάρε ένα κόκορα.

[...]Λοιπόν, πάμε στα μουσικά θέματα. Εμένα ο προπάππους μου ο Γιώργης ήταν ένας μεγάλος κτηνοτρόφος κι εδώ στο χωριό ο μεγαλύτερος και λόγω του μεγέθους αυτών που τελοσπάντων είχε,, τον είχανε βγάλει «Τσελιγκά». Αυτό λοιπόν να το πούμε τώρα, να του βρούμε τίτλο; Επαγγελματικό; Τσελιγκάς; Μετά ο τσελιγκο- Δημήτρης, ο παππούς μου και σιγά σιγά έφτασε σε εμένα. Δε με βρίσκουν εδώ στο χωριό αν δε με πούνε έτσι. Ο Δημήτρης ο Τσελιγκάκος. Λοιπόν, ο προπάππους μου που είπα ο τσελιγκό- Γιώργης έπαιζε λύρα την εποχή εκείνη, που εγώ τον πρόφτασα δυστυχώς κατάκοιτο τον προπάππου μου. Ο παππούς μου έπαιζε βιολί, ο Δημήτρης. Αυτόν τον πρόλαβα. Και έπαιζε κανα κομματάκι που και που. Στη συνέχεια έπαιζε ο πατέρας μου βιολί. Εγώ από μικρός μου άρεσε η φλογέρα. Πολλές φορές παίζαμε με τον πατέρα μου ορισμένα κομματάκια που συνδυάζόντουσαν στον τόνο της φλογέρας, γιατί της φλογέρας ο τόνος είναι σταθερός και παίζαμε κάποια κομμάτια μαζί βιολί και φλογέρα.

- Την φλογέρα την έκανες μόνος σου;

[- Την έκανα μόνος μου με καλάμι.

- Έχεις καμιά;

- Τώρα δεν έχω. Έχω μια κάτω αλλά δεν είναι ζυγισμένη καλά, δε μου βγαίνει καλά. Ε, μετά αφού μου άρεσε και το βιολί βέβαια εμένα, μου φαινότανε λιγάκι δύσκολο στην αρχή και μου λεγε ο πατέρας μου «μα θα μείνει μέχρι εδώ η παράδοση και η κληρονομικότητα;» του λέω εγώ «όχι τώρα κάτι πρέπει να γίνει» και με είχαν στρατεύσει όταν έπιασα το βιολί. Ήμουν α συγκεκριμένα ναύτης στη Νεάπολη στο λιμενικό σταθμό.

- Α, εδώ έκανες τη θητεία σου;

[...]

-Ήταν ο μακαρίτης ο Νταγιαντάς που πρέπει κι αυτόν να τον θυμηθούμε από τους μεγάλους και το άκουσμά του μας έχει δώσει εμάς αυτά που μπορούμε να κουβαλάμε σήμερα. Ήταν στην Νεάπολη, τον παρατηρούσα πολλές φορές με τον Παραμύθι και τον Κατσούλη που παίζανε μαζί, τον Μιζεράκο που λέγαμε και του λέω «Μπάρμπα- Μήτσο, σκέφτηκα να κάνω κάτι με το βιολί». Ναι, μου λέει, μην το αφήνεις γιατί σκέφτηκε ας πούμε, ενώ κάποιοι άλλοι συνάδερφοι παλιοί δεν ήταν και τόσο ευδιάθετοι για να δώσουν. Τελοσπάντων, ακούγοντάς τον, είχε φτιαχτεί πια, γιατί κι αυτός, ήταν ένα δώρο την φύσης. Δεν ξαναβγαίνει άλλος. Δεν ξαναβγαίνει άλλος. Δηλαδή έκανε το πρώτο βιολί που έπαιξε ήταν από κολοκύθα. Το πρώτο βιολί που έφτιαξε ο μπάρμπα- Μήτσος ο Νταγιαντάς ήταν από νεροκολοκύθα. Λοιπόν, έκοψε το πόδι του την κολοκύθα όπως ήτανε, έτσι με το λαιμό και αυτά και έβγαλε τη μέση και του βγήκε ένα σχήμα του χεριού, ένα τέτοιο πράγμα. Του 'βγαλε καπάκι από κάτω κανονικά και έφτιαξε από τη μανία που είχε δηλαδή της φύσης το δώρο και έφτιαξε βιολί μόνος του από νεροκολοκύθα. Πρώτα. [...]*Μετά επήρε βιολί πάντως. Και έγινε αυτός που έγινε. Μελετώντας με το αυτί, με το αυτί και με το να γράφει στο τετράδιο τις νότες, όχι θεωρητικά με πεντάγραμμο και με κλειδί του Σολ και με αυτά.*

- Τι έγραφε; Λα, Ρε, Ντο, Ρε

- Να, μπράβο έτσι. Να έτσι όπως τα έχω γράψει. Λοιπόν, πατώντας στη χορδή απάνω την κάθε πρόταση λίγο πολύ ήξερε ποιες είναι οι βασικές, οι πρώτες χορδές στο βιολί που είναι ΜΙ, Λα, Ρε και Σολ και κάθε χορδή έχει πάνω της την κλίμακά της, ολόκληρη κλίμακα. Κάθε χορδή.

[...]Κι έγραφε ολόκληρα τετράδια με επικεφαλίδες ολόκληρες. Δηλαδή για το κάθε κομμάτι που έπαιζε από το δρόμο που έβγαине. Αναλόγως το δρόμο που έβγαине ή από Ντο ή από Ρε, Σολ, ή από οπουδήποτε είχε όλες τις φωνές που περιείχε το κομμάτι μέσα. Η εισαγωγή πρώτα.

[...]Ο πρώτος στίχος του τραγουδιού, ένα οργανικό στη μέση κάπου δύο και συνέχεια το ρεφρέν. Και τα 'γραφε λοιπόν. Συνεχίσαμε λοιπόν να τα γράφουμε κι εμείς έτσι.

-Έχεις τετράδιο τώρα μαζί σου τέτοιο;

- Ναι, έχω, έχω. Ανορθόγραφο γιατί είμαστε και αγράμματοι.

- Εσύ ήσουνα από τους τυχερούς που γράφεις έστω και ανορθόγραφα.

- Ναι ε; Δόξα τω θεώ. Κι εδώ θα κάνουμε μια παρένθεση και θα εξηγήσω την δασκάλα μου τότε την Παναγιώτα Λαμπρινάκου, που εστάθηκε στην κατοχή. Τα αεροπλάνα βομβάρδιζαν την Κρήτη κι εμείς...

[...]

- Αυτός λοιπόν ήταν ένας άνθρωπος που ήταν γεννημένος το 1860. Έτσι προπάππος. Ο πατέρας του δηλαδή πόσο ήταν γεννηθείς;

- Κάτσε- κάτσε να δούμε. Τώρα τον προπάππου μου.

- Το 1905 ήταν ο παππούς;

- Ο προπάππους μου πέθανε 100 χρονών. Έχει πεθάνει πολλά χρόνια και δε θυμάμαι ακριβώς χρονολογία τώρα. Έχει πεθάνει το 1938-1939. έχει πεθάνει 100 χρονών. Με το Καραϊσκάκη συνομήλικος. Το 1830 θα 'χει γεννηθεί. Ναι μόλις τελείωσε ο πόλεμος με τους Τούρκους. Λοιπόν τώρα άλλο που ήθελα...

[...]

- *Εγώ ήθελα να σε ρωτήσω κάτι σχετικά με τη λύρα. Εσύ τι νομίζεις; Η οικογένειά σου καταγόταν από τη Κρήτη ή όχι;*

- Όχι.

- *Άρα η λύρα αυτή που έπαιζε ο παππούς σου το 1830 ήτανε ντόπια εδώ;*

- Ναι, ναι, ναι.

- *Είχες ακούσει ή είχες δει, 3 χορδές είχε ή τέσσερις;*

- Εγώ την θυμήθηκα με τέσσερις χορδές.

- *Με 4; Θυμήθηκες του παππού σου τη λύρα δηλαδή;*

- Ναι, ναι, την οποία, πιθανόν ή πρώτη λύρα του μπάρμπα Νικόλα που έπαιζε εδώ και λέμε να την ηχογραφήσουμε. Μετά τον πατέρα μου που έπαιζε βιολί, έπαιζε λύρα κι ο θείος μου ο Παναγιώτης, ο οποίος είναι παντρεμένος στο Λάχι, πιθανόν να τον ξέρεις, του Χριστού ο πατέρας. Που έχει τη Ματίνα. Αυτός ήταν στην Αυστραλία κάμποσα χρόνια.

[...]

- Και ακούστε και μια δυσάρεστη ας πούμε θύμηση που έχω. Έπαιζε λύρα καλή, κι έπαιζε όχι πολύ, τελοσπάντων έπαιζε όμως, ο Λάμπης της θεια-Νικολάκαινας που λέμε ο Λιβανός που κι αυτός είναι παντρεμένος στο Λάχι. Έχει γιο τον δάσκαλο τον Παναγιώτη.

- *Α, ναι. Έχει φτιάξει λύρες. Φωτογραφήσαμε τις λύρες του μπάρμπα Λάμπη. Ναι.*

- Έφτιαχνε λύρες ναι. Λοιπόν. Μια φορά που κουρεδάμε το γίδια του παππού στον Άη Γιώργη, το 1943 το Μάιο, έπαιζε λύρα ο θείος μου ο Παναγιώτης και του έκανε τέμπο με την άλλη λύρα ο Λάμπης, αυτός που λέτε. Και παίζανε τώρα δύο λύρες. Η μία έδινε το ρυθμό κι η άλλη έπαιζε. Εκεί λοιπόν δεν ξέρω τι του 'ρθε του θείου μου Παναγιώτη. Τρώγοντας και πίνοντας και διασκεδάζοντας κι ο ενθουσιασμός ξέρω 'γω, σηκώνει μια τη λύρα, ήταν ένα κρασπεδάκι που καθόμασταν γιατί τότε στα μαντριά ξέρεις γύρω γύρω, είναι κάτι κρασπεδάκια, κάτι δαμακάκια, κάτι ξέρω 'γω. Τραπέζια δεν στέκανε εύκολα, τα τυλίγαμε με υποστυλώματα και τέτοια ξύλα, μαδέρια. Σηκώνει τη λύρα, την κοπανάει στο κράσπεδο, κομμάτια η λύρα. Κάτι δε θα πάει καλά είπαμε. Μας έμεινε λοιπόν κι εγώ που ήμουνα παιδί βέβαια τότε. Στη συνέχεια λοιπόν, τον Οκτώβριο ήτανε; Τον Οκτώβρη της ίδιας χρονιάς πέθανε ο παππούς μου ο Δημήτρης. Ήτανε, πώς να σου πω, μια ανάποδη κατάσταση. Και τότε το είπανε. Και ο θείος μου ο κακός οϊωνός φάνηκε από όταν έσπασε τη λύρα ο Παναγιώτης. Τελοσπάντων. Πάει αυτό. Ας το αφήσουμε τώρα. Ήταν δυσάρεστο. Φεύγω πια. Φεύγοντας απ' τον πατέρα μου που εξυπηρέτησε το χωριό για πολλά χρόνια, και στ' άλλα χωριά την ημέρα ζευγολάτης. Η οικογένεια του παππού μου ήταν 9 μελής, 9 παιδιά και οι δύο

παππούδες 11 μέλη οικογένεια. Με αποτέλεσμα δηλαδή η δουλειά που είχε τότε ας πούμε και με την οποία να μην αντεπεξέρχεται στο βάρος της οικογενείας και έπρεπε να ασχοληθεί κάπου αλλού. Κάτι. Λοιπόν, παντρεύτηκε ο πατέρας μου, πήρε τη μάνα μου το γένος Λιβανού κι ασχολήθηκε με το μεροκάματο για ζευγολάτης. Επήρε ένα ζευγάρι βόδια τότες κι έκανε μεροκάματα. Όμως έπαιζε κιόλας. Και γινότανε λοιπόν το βράδυ. Μαζευόντουσαν στις ταβέρνες της εποχής γιατί είχε τότε 6-7 ταβέρνες το χωριό. Ο κόσμος. Εδώ ας πούμε είχε και τελειώναμε.

-Αυτή ήταν η μόνη διασκέδαση.

-Αυτή ήταν η μόνη διασκέδαση. Ούτε τηλεοράσεις υπήρχαν, ούτε τίποτα. Στέλνανε ένα παιδάκι λοιπόν σ' ένα μαγαζί που ήταν αυτού πέρα απ' τον Αη-Γιώργη, κάπου εδώ σ' ένα μαγαζάκι όταν λοιπόν γύριζε κατάκοπος από τη δουλειά. Πήγαινε λοιπόν, το διασκεδάζανε, οι εργάτες ξέρεις τότε, οι εργαζόμενοι άλλος στα αμπέλια, άλλος να σκάβει τις ελιές, άλλος... όλος ο κόσμος εργαζόμενος στα χωράφια του ήταν γιατί δεν υπήρχε τρόπος επιβίωσης.

-Κι αφού έπαιρνε το βιολί κιόλας είχε μια έξτρα αμοιβή;

-Βεβαίως. Λοιπόν, τους έπαιζε και πολλές φορές μέχρι το πρωί και από το μεροκάματό τους τότε τον πληρώνανε. Δηλαδή υπήρχε μια φυσιολογική ζωή, μια ενωμένη, μια, να το πούμε κι αυτό. Τότε το χωριό είχε και 3-4 χασάπικα. Το πρώτο τότε ήταν όπως είπαμε οι ελιές, τα παστά, τα παστά ου βγάνανε στην τράτα εδώ, στις τράτες που τραβούσαμε τότε και βγάζαμε παστά για όλα τα σπιτία, βάζαμε ελιές, χοιρινό στο σταμνί και είχε μεζέδες το κάθε σπιτί, οπωσδήποτε είχε. Έβαζε λοιπόν ένα κομμάτι χοιρινό.

-Παστά. Ελιές.

-Ναι, παστά, ελιές ήτανε το σάνταρ. π.χ. τώρα όμως είχε και συκωταριές. Εκείνες από τα βουνά που ήτανε γνήσια και φυσικά, κόβαμε κι εμείς και κότες και κοκόρια κι όλα αυτά. Και λειτουργούσαμε με αυτόν τον τρόπο. Ο κόσμος που εργαζόμαστε πολύ. Μεσολάβησε ο πόλεμος. Δημιούργησε ένα κενό. Μια νεκρή εποχή. Πολύ δύσκολα. Εμείς μέναμε στα κτήματα εκεί πέρα στα Βαλτάκι, που οι Ιταλοί είχανε φυλάκιο. Ήτανε από τα δύο σώματα. Είχαμε τον Αη-Λιά στην εκκλησία στου προφήτη Ηλία σήμερα την εκκλησία ήτανε του στρατού ξηράς. Η φινάτσα που λέγανε τότε οι Ιταλοί, μια μονάδα κι η άλλη μονάδα του Ναυτικού σ' αυτό που έχει ο Γιαννουλάκος ο Νίκος τώρα κι οι κληρονόμοι του μπάρμπα Μανόλη. Λοιπόν εκεί που ήμασταν στα κτήματα και μέναμε εκεί με την κατοχή, είμαστε όλοι επιταγμένοι στους Ιταλούς. Για οποιαδήποτε εργασία, για οποιαδήποτε μετακίνηση, για τότε ήμασταν εμείς επιταγμένοι όλοι. Είχαν έρθει λοιπόν συγκεκριμένα στο σπιτί στο Βαλτάκι και πρόλαβε ο πατέρας μου ίσα ίσα το '40 να το τελειώσει, τα ντουβάρια χτιστήκανε, πέτρινο σπιτί με παλιοκεράμιδα σκεπασμένο, ε, τα κουφώματα με πέτρες και τσουβάλια άχυρα γιατί δεν είχαμε ξύλα να βάλουμε και χόμα κάτω και βγάλαμε την κατοχή όλη έτσι. Ήρθανε λοιπόν οι Ιταλοί, ένας αξιωματικός με έναν ναύτη εκεί και είπαν στον πατέρα μου, γιατί αυτοί

ήντουσαν πολλοί και είχαν βγάλει το ελληνικό γυμνάσιο οι Ιταλοί. Ήταν 2-3 που μιλάγανε ελληνικά καλά και είπανε στον πατέρα μου ότι (είχαν κι ευγενικούς ανθρώπους δεν ήταν όλοι φασίστες) «Κύριε Νίκο, του λένε, όταν χρειαστεί ο Commadante δηλαδή ο διοικητής να πάει στη Νεάπολη, θα 'ρθείτε με το λόγο, να τον πάρετε να τον πάτε στη Νεάπολη;» και πως θα το ξέρετε; Θα 'ρθούμε σε εκείνο το σημείο και θα ρίξουμε 2 τουφεκίες. Μα τις αραβίδες τις ιταλικές. Μόλις λοιπόν ακούσετε 2 τουφεκίες θα 'ρθει οπωσδήποτε ένας να πάρει τον commadante να τον πάει στη Νεάπολη, τον διοικητή. Τότε λοιπόν ήμουνα 10-11 χρονών, έπαιρνα τη φοράδα και πήγαινα, έπαιρνα το διοικητή εκεί και τον πήγαινα στη Νεάπολη που είχαμε αυτό το κτήμα που έχει σήμερα ο Μπραϊμάκης.

Ο πρώην Γεωργόπουλος που λέγαμε. Στη γέφυρα. Από εκεί περάσανε όλες οι εξουσίες. Το είχανε το κτήριο, το είχανε και οι μυστικές υπηρεσίες ήτανε εκεί μέσα. Και τους πήγαινα λοιπόν κάτω εγώ και περίμενα μέχρι να τελειώσει κάμποση ώρα θα 'τανε ,τους ξανάπαιρνα πάλι. Να βρέχει, να χιονίζει, να αυτό, είχα ένα κομματάκι φανέλι. Λοιπόν πέρασε η Κατοχή και ξαναμπήκαμε στο δρομολόγιο της ζωής που λέμε σιγά-σιγά, ανοίξανε οι γραμμές με τα εξωτερικά, δηλαδή κάπως επανήλθαμε δηλαδή. Μεγαλώνοντας, δούλεψα κι εγώ αρκετά μεροκάματα σε όλες τις δουλειές.

[...]

-Επειδή ο κόσμος είχε υποστεί θυμάμαι παλιότερα, από αυτό και νοσταλγούσε αναπολούσε το περασμένο παρελθόν ας πούμε. Τα γλέντια τα ωραία και τα περίμενε πότε θα βρεί την ευκαιρία, να τελειώσει ο πόλεμος να ξαναβρεί το ρυθμό του πάλι. Λοιπόν από το 1945 που έπεσαν οι πρώτες ατομικές βόμβες στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι το 1945, τα 'χετε διαβάσει. Λοιπόν και μετά κι εμείς αρχίσαμε να μπαίνουμε σε ρυθμούς πια ας πούμε. Φύγανε οι Γερμανοί, φύγανε Ιταλοί, όλοι, αρχίσαμε λίγο- λίγο να δηλαδή ανοίξανε οι γραμμές τους με την Αμερική τότε με τον τρόπο τους. Γιατί έχει καταφέρει οικονομικά να ναι υπερδύναμη από τότε και να έχει τους λαούς πάντοτε υπό την ηγεμονία της. Ξεκίνησε τότε με τον πόλεμο και μας έκανε κάτι βοήθειες, σε τρόφιμα, ρούχα και τέτοια. Σχέδιο Μάρσαλ, κάτι επιχειρήσεις. Ναι. Κι αφήσανε πια, ανοίξανε επιχειρήσεις, δουλειές, μικροεπιχειρήσεις, πιο μεγάλες και άρχισε η ζωή κι επανερχότανε στο ρυθμό της. Έτσι λοιπόν μπαίνανε και στα γλέντια που γίνονταν τα πανηγύρια τότε στα ξωκλήσια, στον Αη- Λιά, στον Αη- Γιώργη, στην Αγια-Μαρίνα, παντού γινόντουσαν πανηγύρια. Κι αρχίσανε λοιπόν, που εγώ ακόμα ήμουνα μικρός, το 1945 ήμουνα μικρός.

- Εσύ πότε έπιασες επαγγελματικά το βιολί;

-Εγώ επαγγελματικά το βιολί το έπιασα το 1960. Εγώ όμως παρακολουθούσα τον πατέρα μου και τους παλιούς δηλαδή, ότι ξέρανε.

-Κι αυτοί επαγγελματικά παίζανε;

-Ναι.

- Δηλαδή ήτανε το βασικό τους επάγγελμα;

-Ξέρεις τι συνέβαινε τότε; Να σου πω. Πού να στηριχτεί ένας μουσικός τότε όταν ο μακαρίτης ο μπάρμπα Μήτσος ο Νταγιαντάς, να τον αναφέρω πάλι, ήτανε δεν είχε τίποτα άλλο να ασχοληθεί και ασχολείτο μόνο με το όργανο, με το βιολί επαγγελματικά. Επιβίωσε με αυτό. Ναι θέλω να πω τώρα ότι βγήκανε πανηγύρια μετά τον πόλεμο που άνηκαν ας πούμε στις στιγμές των παλιών, και ακόμα πιο ζωντανά πανηγύρια. Άρχισε ας πούμε η διαφοροποίηση πια όταν μπήκε το έντεχνο μέσα, όταν βγήκε το πικ-απ. Δηλαδή μετά το γραμμόφωνο τότε εδώ στο χωριό μας ήτανε 3-4 γραμμόφωνα που τα 'χανε φέρει κάποιος Αμερικάνος, κάποιος Αφρικανός. Γραμμόφωνα. Θυμάμαι τότε που ήμασταν παιδιά, ακούγαμε γραμμόφωνα από δω στην απέναντι μεριά και άκουγα απ' το παράθυρο το τραγούδι μια, δυό τρεις φορές και το έπαιζα. Κάτι άλλες βαλίτσες, τα γραμμοφονάκια που είχανε τότε. Πήγαινα λοιπόν και βάραγα αυτί στο παράθυρο άμα άκουγα γραμμόφωνο.

[...]

-Πήγαινα λοιπόν και πέρναγα κάτω από το δρόμο, ήτανε το παράθυρο κοντά στο δρόμο, κι άκουγα το τραγούδι. Και μου λέει, έλα αγόρι μου μέσα να ακούσεις το τραγούδι και να σε φιλέψω. Θυμάμαι τότε ένα δίσκο που είχε φέρει. Δεν είναι πια διαδεδομένο αυτό. Ήτανε ένα τσάμικο από τη μία πλευρά του δίσκου «έναν λεβέντη δάκρυσε» και η άλλη πλευρά του δίσκου ήτανε «μη με δέρνεις καλέ μάνα που 'σπασα καινούρια στάμνα». Τα 'χετε ακούσει αυτά. Είναι διαδεδομένα και τώρα.

Αμάν χτικιάρη με φωνάζουνε

Και με κατηγορούνε

Που αγαπώ τις όμορφες

Κι όλοι τους με μισούνε

Αμάν είπα να γίνεις κι εσύ

Μα όχι να αποθάνεις

Να περνώ κάθε πρωί

Να σε ρωτώ τι κάνεις

Αχ βρε κόσμε παινεμένη

Δε σε γλέντησα καημένη

Το πονεμένο στήθος μου

Δεν ήταν μαθημένο

Να υποφέρει βάσανα

Και λίκρες το καημένο

Όλοι οι γιατροί πεθάνανε

Τα φαρμακεία 'κλείσαν

Κι εμένα το κορμάκι μου

Αγιάτρευτο τ' αφήσαν.

Συγκινούμαι, δεν μπορώ.

**ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ
ΛΙΒΑΝΟΥ (1922), Λάχι Βοιών 22 Αυγούστου 2004. Ο Χ. Λιβανός
κατασκεύαζε και έπαιζε λύρα.**

(Μαζί ήταν η σύζυγός του Ελένη και ο γιος του Παναγιώτης)

(Η λύρα που μας έδειξε κατά μήκος του πίσω μέρους στη μέση του σκάφους σε φάρδος περίπου 2,5 εκατοστών ήταν επίπεδη και σχημάτιζε γωνίες με το υπόλοιπο κυρτό τμήμα του. Η κεφαλή ήταν μεγάλη με σκάλισμα).

- [...] Λοιπόν, αυτή η λύρα είναι η παλιότερη.

-Στην Κρήτη το αποδίδετε ότι φτιάχνετε λύρες; Γιατί οι Καστανιώτες δεν ήτανε Κρητικοί ή οι Ελαφονησιώτες, η οικογένεια των Μέντηδων δεν ήτανε Κρητικοί όμως έχουνε λύρες. Μήπως ήτανε κάποιιο εδώ. Βατικιώτικο;

-Όχι, δεν είναι Βατικιώτικο. Η καταγωγή της είναι από την Κρήτη. Γιατί στον Άγιο Νικόλα είχαν έρθει πολλοί Κρητικοί. Και μονιμοποιηθήκανε.

-Αυτά πότε περίπου είχανε γίνει;

-Δεν θυμάμαι ακριβώς Εμένα ο πατέρας μου ήτανε λυράρης. Δηλαδή στους γάμους τότε δεν είχανε βιολιά. Παιζανε τις λύρες. Ήτανε λυράρης κι από κει εγώ είχα πάρει την παράδοση αυτή, κι έπαιζα λίγη λύρα. Σιγά- σιγά όμως χάλασε αυτή η λύρα.

-Αυτή η λύρα που είχε ο πατέρας σας την είχε αγοράσει;

-Την είχε φτιάξει μόνος του. Ναι. Είναι παράδοση δηλαδή.

-Αυτή η λύρα η παλιά, ήτανε στενή;

-Ναι. Ναι πιο παλιά είναι αυτή. Και την άλλη την έχω φέρει σε στυλ κρητικιά. Αλλά το πάνω που έχει η Κρητικιά λύρα δεν μπορώ να το φτιάξω γιατί είναι δύσκολο.

-Από τι ξύλο είναι αυτή;

-Σφεντάμι. Και το καπάκι είναι σουηδικό ξύλο. Σανίδι.

-Κι ήταν και του πατέρα σας με 4 χορδές;

-Με 4. Οι λύρες πάντοτε οι Κρητικιές είναι με τρεις χορδές. Αλλά εμείς προσθέσαμε 4. Δηλαδή έχει ένα μπάσο ακόμη. Βέβαια στα τραγούδια τα δικά μας σπάνια χρησιμοποιούσαμε την πιο χοντρή.

-Τι κούρδισμα κάνατε, θυμάστε;

-Του βιολιού. Μι- λα- ρε- σολ. από το βιολί δεν έχει τίποτα, ίδιες χορδές είναι, ίδια τα πάντα. Δεν φεύγει καθόλου.

-Και το σκάφος της είναι πολύ ενδιαφέρον. Και τα κλειδιά φτιαχτά. Αυτή τη λώρα πότε την είχατε φτιάξει;
-Το '57.

-Εσείς είχατε παίξει επαγγελματικά;
-Όχι, όχι. Εκεί στη διασκέδαση που μαζευόμαστε. Στο βουνό που γυρίζαμε απ' τα γίδια. Είχαμε ζώα εμείς. Άλλο όργανο δεν είχαμε. Οπότε δεν ξέραμε και πολλά-πολλά.

-Τι άλλα όργανα παίζανε;
-Λαούτο, κιθάρα. Αλλά το λαούτο ήτανε τότε το πιο βασικό.

-Λαούτο εδώ ποιος έπαιζε;
-Ο Κοντραφούρης εκείνου που ήταν πρόεδρος ο πατέρας κι ο θείος του έπαιζε βιολί. Οι Τζανετιάνοι που έπαιζαν λαούτο και βιολί.

-Α, ένας κύριος Οικονόμου Τζανέτος από εδώ ήτανε;
-Ναι.

-Αυτός έπαιζε και λώρα;
-Όχι, έπαιζε ο πατέρας του βιολί κι ύστερα έπαιζε κι ο γιος του.

-Και λώρα εδώ ποιοι άλλοι παίζανε;
-Εδώ στο Λάχι κανείς.

-Στον Άγιο Νικόλα;
-Ο Δελακοβίας ο Νίκος που τούχω φτιάξει τη λώρα κι ο Παναγιώτης ο πρώτος ξάδερφος του, ήτανε πολλοί. Πολλά παιδιά δηλαδή στην ηλικία μου.

-Από τους παλαιότερους θυμόσαστε λυράρηδες στον Άγιο Νικόλα;
-Τον πατέρα μου. Έπαιζε στους γάμους έπαιζε. Κανονικά.

-Ήταν δηλαδή σαν επαγγελματίας. Έκανε κι άλλη δουλειά;
-Ναι, βεβαίως. Είχε ζώα.

-Η πληρωμή τότε των οργάνων πως γινότανε;
*-Σε λεφτά ήτανε. Ότι ήθελες έριχνες.
[...]*

-Από τον πατέρα σας θυμόσαστε επειδή έπαιζε μουσική ξεχώριζε από τους άλλους;
-Μπα, όχι.

-Γιατί στα κάτω χωριά, μας έλεγε ο μπάρμπα Μανωλάκης ότι τους περιποιόντουσαν. Στον Άγιο Νικόλα παίζανε πιο πολλοί;

-Ναι αλλά παίζανε πιο πολύ στα βουνά. Στα κοπάδια τους. Αν έχετε υπόψη σας στους κούρους που κάνανε μαζευόταν πολύς κόσμος για να κουρεύουν τα γίδια τους.

-Γινότανε γλέντι;

-Γλέντι πια. Πανηγύρι όχι γλέντι. Εκατό άτομα. Το 'χανε σαν γιορτή. Σφάζανε και πίνανε και κανά κρασάκι, είχανε και τις λύρες, είχανε και τα λαούτα.

-Και η οικογένειά σας, Λιβανός, έχει καταγωγή από την Κρήτη;

-Η καταγωγή μας είναι από τη Λιβύη, από το Λιβανο. Και περάσανε στην Κρήτη, δεν λεγόμασταν Λιβανιάνοι, αλλά περάσανε στην Κρήτη, κι ήρθαν οι Λιβανέζοι ήρθαν οι Λιβανέζοι, πήραμε το όνομα Λιβανός.

-Στην Κρήτη έχουν μείνει τέτοιες οικογένειες ή μετά σαν ξένοι αποσπαστήκατε κι ήρθατε εδώ.

-Δεν ξέρω αν έχουνε μείνει.

-Αυτή η εκδοχή δεν είναι ιστορικά αποδεκτή. Είναι Λιβανέζοι Λιβανός, αλλά υπάρχουν κι οι Λιβανοί της Χίου. Άσε που όλοι οι Λιβανοί του Αγίου Νικόλα είναι όλοι ξανθοί με γαλανά μάτια. Δεν έχουν καμία σχέση τα χαρακτηριστικά τους με ανατολή. Δεν υπάρχει μελαχρινό γονίδιο. Τώρα ή ήταν από τη Χίο και ήρθαν εδώ ή όχι, από την Κρήτη πέρασαν. Πρέπει να έγινε μια μετακόμιση κι από την Κρήτη εδώ γιατί ο Άγιος Νικόλας έχει πολύ Κρητικό, πώς να πω, και ονόματα, και προφορά. Οι Αγιονικολαΐτες έχουν αυτό το «τσε» που μόνο στην Κρήτη συναντάται. (Ο γιος του Παναγιώτης)

-Κοίταξε να δεις, πως έχουνε ρθει οι Αναστασάκηδες από την Κρήτη στον Άγιο Νικόλα.

-Αυτό θέλω να πω, ο Άγιος Νικόλας έχει άμεση επαφή με την Κρήτη. Που την απόκτησε δεν ξέρω αλλά είχε άμεση επαφή. (Παναγιώτης)

-Τη λύρα την παίζατε πατώντας τη χορδή ή με το νύχι;

-Με το νύχι. Κι οι λύρες ήταν φαρδιές όσο ήταν το ξύλο. Αλλά εδώ σε αυτή υπήρχε αρκετό ξύλο. Είναι καρυδιά κι η άλλη σφεντάμι. Από τον Αη- Γιώργη πάνω. Είχαμε πάει για ξύλα και το βρήκα εκεί μέσα απ' τα ξύλα χοντρό λέω να το κόψω να το κάνω λύρα.

-Ο πατέρας σας από πού είχε μάθει. Ανέφερε ποτέ;

-Όχι, αυτοδίδακτος. Μόνος του.

-Όλοι έτσι τις φτιάχνανε. Τις πιο πολλές τις είχε φτιάξει ο αγάς (για τον πατέρα του) από δω. Ήταν πιο μάστορας. Είχε υπομονή. Ενώ οι άλλοι δεν είχανε. (Παναγιώτης)

-Μας λέγαν οι Καστανιώτες ότι έφτιαχνε λύρες κι ένας που τον λέγανε «Καταλάβη».

-Ναι, ναι. Και πιο παλιά ακόμα ένας Κουρκούλης.

-Το δοξάρι ήτανε βάτο;

-Όχι. Αγριελιά.

-Και του πατέρα σας η λύρα ήταν έτσι, και είχε τα σκαλισματά της;

-Ναι, έτσι. Μπορεί να ήντουσαν και πιο πλούσιες.

-Τι κόλλα χρησιμοποιούσατε;

-Ψαρόκολλα.

-Αυτή που είχε φτιάξει του μπάρμπα Πότη του Δελακοβία ήτανε φαρδύ το πάνω και σκαλιστή. Και μια φορά μερακλώθηκε και την έσπασε. (Παναγιώτης)

-Αυτή από πίσω έχει γωνίες. Κι από μέσα είναι το ίδιο ή στρογγυλό;

-Στρογγυλό όπως το κολοκύθι.

-Επίσης εκτός από την ψυχή μέσα στο καπάκι είχε βάλει και επιπλέον ξύλο για κόντρα. (Παναγιώτης)

-Κορά Ελένη τραγουδούσατε;

-Ε, κάποτε. (η σύζυγος)

-Πολύ καλά τραγουδούσε.

-Από βερνίκι τι βάζετε;

-Τίποτα. Δεν θέλει γιατί δεν παίζει. Και στο δοξάρι είναι κανονική τρίχα από τη φοράδα μας κι όταν χαλούσε βγάζαμε και βάζαμε άλλες. [...]Κι εσύ, (στον γιο του) πώς θυμάσαι το παίξιμο του παππού σου.

-Ο παππούς είχε ένα ιδιαίτερο μεράκι. Δεν είχε καμία σχέση με τους οργανοπαίχτες, με την επίδειξη ή ότι άλλο. Κι αυτό το έχω δει και σε άλλους τέτοιους οργανοπαίχτες. Δεν ενδιαφέρονται. Τώρα ενδιαφέρονται να βγάλουν ένα τραγούδι. Από κει και πέρα...

-Τα τραγούδια σας τα αγαπημένα ποια ήτανε τα παλιότερα χρόνια.

-Ε, τα καλαματιανά, συρτά, νησιώτικα, και το συλιβιανό, συρτοπολίτικα. Αυτά. Και το καστανιώτικο. (χορέψετε- χορέψετε τα νιάτα να χαρείτε).

(Στη συνέχεια μας έδειξε και άλλη λύρα επίσης καλοδουλεμένη και με περισσότερο σκάλισμα στην κεφαλή).

56

Σε όρθια αιώτα είχαν καίωσις καρδιάς εν αιώ-
τον πατέρα. Έγώ τους έτερω και διά μου είναι
μαζό να μαδίει και ο άνθρωπος για να λησεί.
και όα ήμερα τους έδιχνα. Μά αυτό σοί
τους Έμανε ενίσωσε και έδωσαν προσοχή εις
τα έργα, όχι μόνον να κατασκευάζουν άλλα
και να μαδούν να δέξουν. και αυτό είναι
Κηρονομικός. Ο Πατέρας μου έωζε Αίρα και
εσα πρόμα του, κατόων έγο Έμωνα μία απόδρα.
και ο Πατέρας μου μου έδιχνε, έωζε σοφύτα
Κροίτια τραγούδοι, και έλεγε ήρωε σικαίω
ό σου τα έωζε μνηστος, και ήμερι να έωχε-
ρισίση τους φίλους του. Αυτό Έμωδα και ής, και
τό καρδιάς εν αιώτα μου. και τόρα όθου έχουν
εσα σάτα τους άπο 2-3 έργα και ώξουν και

ΜΙΑ ΑΓΝΩΣΤΗ ΠΤΥΧΗ ΤΗΣ Η ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΚΡΗΤΙΚΩΝ

«Όστριας και Τραμουντάνες, θαλασσοίμοι με το πημένο βλέπε στα μουστάκια τους, σε σκάκιον καλή Κυρά, σε κλώρη Βατικιώτικη, ξεχτίστητη γοργόνη μνητήλα στον πουντέη της Μονοβασις σου γίνετον το ξεπροβόδιμα»
«Η Κυρά τον αρκελιών» ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ

Τα Βατικιώτικα καΐκια, τουλάχιστον από τις αρχές του αιώνος μας — είναι εξακριβωμένο από προφορικές διηγήσεις νησιωτικών — πως με πανί και με κουπά έφταναν μέχρι τα παράλια της Αφρικής, του Βόρειου Αιγαίου και του Ιονίου πελάγους. Με την Κρήτη οι επικοναυακοί δεσμοί ήταν στενοί από πολύ παλιά, κυρίως με τα Χανιά και το Καστέλλι Κισσαμίου. Η ανταλλαγή προϊόντων δημιουργήσε σταδιακά και σχέσεις συγγενείας.

Του Παναγιώτη Γεωργουδίου

Η ιστορία και η ψυχή των Βατικών μπορεί να διαβαστεί μόνο μέσα από τη θάλασσα και την αλλαγή των οριζώντων. Εδώ όλες οι συναισθηματικές καταστάσεις, οι κοινωνικές τους προεκτάσεις και οι συμβολισμοί τους έχουν τη γειση του ταξιδιού, την ανερχόμενη σιωπή του θαλασσινού βυθού και την αέναη κίνηση των κυμάτων.

Έτσι και τότε που κίνησε η σιδηρόφραχτη στρατιά να κατακτηθεί την Κρήτη και χιλιάδες Κρητικών και Εγγλέζοι έφταναν στα παράλια των Βατικών για να περάσουν στο νησί και η σκοτεινή θάλασσα το αίριο και η ελευθερία δεν ήταν παρά η ουτοπία των ποιητών, τότε που ο πόθος του Έρωτα και ο πόθος του θανάτου έχουν τον ίδιο μορφοσμό, μνημόνευαν αυτού τη συνταγή της ιστορίας του κόσμου πως «Το ταξίδι ανεπείρεται στην τελευταία καμπύλη των δακρύων χαλκάς δε στέκει στους αστραγάλους της θάλασσας χαλκάς δε στέκει στη θαλασσινή καρδιά μας».

Τότε, που ο ουρανός γέμιζε σύννεφα σιδηρών και ουρλιαχτό αλέθρου, στην κουπαστή του καϊκιού σήκωναν την πληγμένη αυγή, γοργόνα πορφυρόραση του μέλιτος. Φυσούσε η αρχαία κοχύλι με τη ψυχή του Ομήρου και ξύπνιαν τις μνήμες και τις θύψεις ενός λαού με εκπομπές άδολων πανάρχαιων σημάτων και τα απολιθωμένα όστρακα τραγουδιών και ονείρων σφαιρώνοντο στην ανατολή μιας απρόλεχτης πλώρης.

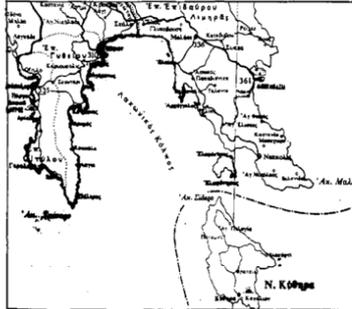
Ποιά μήτρα θαλασσινή τρώγει το θανάτου την όψη και γέμιζε λιποτάπη τις στιγμές;

Αρχές '41, όταν η απελπισία της ανθρωπότητας κορυφωνόταν από το βραχνά του φασισμού, η Κρήτη με όπλο την ιστορία της απομυθοποιούσε τη δύναμη και την τεχνολογία, μετέτρεπε σε προϊστορικό πνευματικό απολιθώμα τον αυτοδιαλαλούμενο εισβολέα του «νέου κόσμου». Πριν τη μεγάλη μάχη, στη διάρκεια της αλλά και μέχρι την απελευθέρωση από το ναζισμό, δεκάδες καΐκια από τα παράλια της Πελοποννήσου, κυρίως Βάτικα, Μάνη και Καλαμάτα, μετέφεραν στην Κρήτη στρατιώτες που έφταναν από το μέτωπο της Αλβανίας που είχε «σπάσει» για να συνεχίσουν τον αγώνα στο νησί.

Ο κύριος όγκος των δυνάμεων μαζί με Εγγλέζους, Νεοζηλανδούς και δευτερόκλιους Κύπριους, έφτανε στην περιοχή της Νεάπολης και με καΐκια περιούσαν στον Κάβο Σπάθη. Είναι καιρός η Τοπική Αυτοδιοίκηση της Κρήτης και της Λακωνίας να τιμήσουν τουλάχιστον, έστω και αργά, τους επικώντας καικέρηδες γιατί θα είναι αναγνώριση όχι μόνο στην προσφορά τους αλλά και συμβολή στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης.

Οι μαρτυρίες που παραθέτουμε έχουν αποτυπωθεί κατ'επιθεώ από τις προφορικές διηγήσεις μαζί με τα λεκτικά λάθη που έχουν. Τροποποιήσεις έχουν γίνει μόνο εκεί που ο υπαινιγμός και η αμφοτερόπλευρη του προφορικού λόγου δεν έχει νοηματική συνέχεια στο γραπτό.

—Πόσες φορές πήγες στην Κρήτη με το καΐκι;
«Χρόνια, όχι φορές». Από την ημέρα που έγινε η αποχώρηση της Αλβανίας η περιφέρεια μας εδώ — το Γύθειο, το Τσίβινο, η Καλαμάτα ήταν γιομάτες στρατό Κρητικών, Εγγλέζων, Κύπριων, Αυστραλλέων. Τα καΐκια μας τα είχαμε σέρει στις Παναγιές τα νησιά γιατί από εκεί είμαί και εκεί έχω γεννηθεί. και, μικρά ήταν. Και έρχονται λοιπόν καμιά πεντακοσαριά Κρητικοί, οπλισμένοι οι μισοί. Βγήκανε πρώτα στα βουνά οπλισμένοι και ό,τι ζώα βλέπανε τα σκοτώνανε, τρώανε. Πηγαίνανε οι άνθρωποι. «Ήθελα δεν ήθελα, το καΐκι με εξαναγκάσανε να το πάρω στη θάλασσα.»
—Θυμάσαι το όνομα του καϊκιού;

Ο Πέτρος Αρώνης (Τσουλάκος)

νηολόγιο Καλαμάτ' 414, εκεί τό 'χε φτάσει.
—Έγινε είμονα τότε 17-18 χρονών παιδί. Αλλά, είμονα

Γαϊδοειροδομίες Γερμανών στην Πελοπόννησο

μπασιμένος στη ναυτική εργασία και μου άρεσε κιόλας. Μέχρι που έπαθε κεφαλικό μέσα σε βαπόρι, είμουν ενεργεία υποπλοίαρχος στο «Μικούλης». «Αμα δεν πάθαινα, θα ταξίδευα ανάκλη. Ήρθανε και με βόρκανες στο σπίτι πενήντα έως εκατό Κρητικοί. «Να μας πάς στην Κρήτη» βε σε πληρώσαμε» μου λένε. «δε θέλουμε τζαμπα».
Βρέ παιδιά, τους λέω, ακόμη δεν έχουν πουχάσει τα πράματα. Άσε να πουχάσει

μέσα. Παραλίγο να βουλιάζομαι, αλλά τι να κάνουμε; —Είχε μηχανή το καΐκι; Πόσα μέτρα ήταν;

«Το καΐκι ήταν 11,5 μέτρα σκάφος. Μηχανή είχα πέντε όλογα Πεταναρή Καλαματιανή. Έκανε το σταυρό μου γρομητή. Εγώ ήξερα πού να πάω. Την Ελλάδα την ξέρω πώς να σου πάω, μέχρι το νύχι. Πήγα σε ένα μέρος στην Γραμπούσα και του έβγαλα εκεί, αλλά δεν μου άρεσε το μέρος. Όταν ο καιρός ήταν καλός, κάναμε οκτώ-εννιά ώρες ταξίδι και άλλες εννιά να γυρισούμε».

Τέλος πάντων, να μην τα πολυλογούμε, αρχίσα αλητή τη δουλειά, αγάντα κι αγάντα, άλλο ταξίδι κι άλλο ταξίδι. Στο δεύτερο ταξίδι πήρα καμιά σαρανταριά Εγγλέζους και δεκά Κύπριους. Μου δώκανε πέντε λίρες χάρτινες και είχαν οι άνθρωποι. Τους λέω εντάξει.

Μάλιστα, ένας μου 'δωσε μια μαντόνα και την έχω ακόμα είναι πρώτης τάξεως. Ήταν ένας αξιωματικός. Ό,τι είχανε, δεν έκανα εκβιασμό εγώ σε τίποτα.

Επιζηλεύτηκανε και οι άλλοι καικέρηδες και αρχίσαν να πηγαίνουε. Γιατί αρχίσαν να λένε, γιομάσε λεφτά ο Πέτρος ο Τσουλάκος, γιομάσε λεφτά ο Πέτρος ο Τσουλάκος —γιατί είμανε με λένε Πέτρο Αρώνη, αν δε με πεις Τσουλάκο όμως, δε με βρίσκεις. Και πράγματι δηλαδή δεν μπορού να πω ότι ζήμανα. Με τη μόνη διαφορά ότι δεν έκανα εκβιασμό.

Μετά, ξεκίνησε ο Μήτσος, ο Καυθάλης. Ήρθε και με βρήκε και μου είπε: «Ρε Πέτρο να πάμε μαζί». «Νάρθει

μοναχά ότι περνάει καταδίωξη. Από τα Χανιά και πάει στο Καστέλι και από το Καστέλι στα Χανιά, εκείνη την ώρα είναι τύχη. Από 'τ' άλλα τα ξέρεις. Και εκείνος την ήξερε την Κρήτη γιατί είχε διπλωμάριο».

Μετά ξεκίνησε ο Μηνάς ο Σταθάκης, που έχει τώρα το «Ιόνιο», με μια τράτα, έβαλε μηχανή και με κυνηγίνανε από πίσω.»

—Πόσους ανθρώπους υπολογίζεις ότι μετέφερες συνολικά;
«Μέχρι που τέλειωσε ο πόλεμος, εγώ στην Κρήτη άνω από δεκά χιλιάδες Κρητικούς, χίλιους Εγγλέζους και καμιά εκατοπενταριά Κύπριους».

Δεν ήταν πολλοί οι Κύπριοι, δεν καταβαίνουε από εδω, είχαν πάει από την Καλαμάτα και φεγανε με μεγάλα καΐκια. Μετά άρχισαν να κάνουν ταξίδια στον Περίαιτο γιατί φέρνανε σαπούνια και λάδια.

Μια φορά πήγα στην Αθήνα γιατί είχα ένα αγέννη. Εκεί στην Ομόνοια που έκαστα σε ένα κρεβατιό με πλησίσε ένας. Δεν ξέρω τώρα, βαλτός ήταν, με έκουσε από τη φούστα.

—Μου επιτρέπεις να σου πληρώσω τον καφέ σου; Θέλω να μιλήσω μαζί σου. Είσαι, μου λέει, ναυτικός, λένε και Αρώνης Πέτρος είσαι από το Αλαφονήσι; Του λέω, ναι.

—Είναι καμια πενήνταριά Κρητες στην Γλυφάδα, έλα απόψε να τους πάρεις να τους πάς στην Κρήτη και ζήσεις τους ό,τι θέλεις, μου λέει.

Του λέω, άκου να δεις, έχω κάτ βαρέλια άθειε και αν μπορέσω και τα βγάλω, κα-

λώς, αλλιώς αύριο το βράδυ στα φώτα έφτανουε. Πήγα τα βαρέλια τά 'βαλα σε μια αποθήκη του Ηγουμενιόδη που πηγαίναμε Λάδια. Μετά πήγα στο κρεβατιό της Γλυφάδας που μου έδειξε και ο άγωνότσος. Οι Κρητες —καθόντουσαν απόδω».

Μου λένε, είσαι ο τάδε, λέω ναι. Στις 10 το βράδυ φόρτωσε το καΐκι και βγήκαμε στην Αγριογροπιούσα, στην Κρήτη. Αλλά δεν μου άρεσε και πήγα και ανακάλυψε ένα λούκι πάνω στον Κάβο Σπάθη, Χαράκα τη λένε οι Κρητες. Αφού πήγα να φορά, μετά πήγαινα συνέχεια μέχρι που με ακολουθίνανε και οι άλλοι και πηγαίνανε εκεί. Δεν είχα λεφτά όμως οι άνθρωποι. Εγώ συνέχισα τα ταξίδια και μετά από ένα χρόνο έκανα ένα καΐκι καινούριο και τό 'βγαλε Καβο-Σπάθη, χωρίς τις τοποθεσίες που πηγαίνα και έβγαζε τους Κρητες και τους Εγγλέζους. Μου τό 'κανε ο Φορός ο Γιώργης, Πέριμα».

—Ποιά ήταν η σχέση σου με τους Κρητικούς και τους Εγγλέζους;
«Με τους Κρητικούς πρώτης τάξεως, άλλοι είχαν παρπάνα, ότι δεν τους πληρώνανε, ότι τους φοβερίκανε. Εμένα δε με ενόχλησαν ποτέ και όπου πάω στην Κρήτη, σε όποιο χωριό και πο είμαι ο τάδε, θα βρεθούνε είκοσι-

μαρμαπα-Μήτσος» του λέω, γιατί τον αγαπούσα και μ' αγαπάει ακόμη αυτός. Ήρθε. Ξεκίνησαμε αλλά η μηχανή του δε δούλευε καλά, τον έβανε στο τυρισμό και τον έφερα ρεμυόλακι.
Το καλοκαίρι εκείνο μέχρι το Σεπτέμβριο, έκανε 5-6 ταξίδια.
Μετά ξεκίνησε ο Κουτουριάρης, ο Σταθάκης ο Γιάννης αν έχεις υπόψη σου. Ήρθε και με ήβρε.
Μπαρμπα Γιάννη όπου θέλεις πήγαινε του λέω, και στη

ΜΑΧΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΜΕ ΒΑΤΙΚΙΩΤΙΚΑ ΚΑΪΚΙΑ

Βατικιώτικα καΐκια στην παραλία της Νεάπολης (από ημερολόγιο Συνδέσμου Βατικιωτών)

...αυ τουλάχιστον δέκα χρόνια στην Κρήτη. Στο Καστέλι έχω φίλους χιλιάδες και ορμητικούς. Γιατί ήταν η ούλειά τέτοια. Δεν έχω παύσω από κανένα. Άμα δεν είχε κανείς λεφτά, του έδω εντάξει, θα σε πάρουμε χωρίς λεφτά.

Γιατί ό,τι λεφτά μου δίνανε τ'όσθηνα εδώ γιατί φοβόσθουν μη μου τα πάρουνε αλλά δεν τα παίρνανε οι Κρητικοί κακή γνώμη είχανε ορμητικοί άνθρωποι που τους πληγάνανε με καΐκια από εδώ και από τη Νεάπολη. Από τη Νεάπολη πηγαίνανε πολλά καΐκια και ο Κουτουριάρης και ο Μηνάς ο Σταθάκης και άλλοι. Μόλις έληξε ο Πόλεμος πιάσανε το εμπόριο.

Μια φορά είμουνα οραγιμένος σε κάτι νησάκια στην Ύδρα, στη Σούρα. Ήρθανε καιιά δεκαριά Εγγλέζοι και μου βάλανε το πιστόλι στο λαιμό. Πρώτη φορά το κανάκι αυτό Εγγλέζοι σε μένα. Τους λέω, τι θέλετε; Είχανε για γυναίκα διαρρημένα. Μου λέει θα τους πάς στην Πάρο, θα σε πληρώσουν. Ποσα θέλεις.

—Ρε παιδιά, τους λέω, είμαι φορτωμένος. Το καΐκι είναι μικρό. Έχω 25 βάρηλια λάδι μέσα. Μου λένε, θα μας πάρεις θέλεις δε θέλεις και τραβήξω ένα άλλο το πιστόλι. Τι να κάνω. Τους βένω μέσα και πήγα στην Πάρο 5

λίρες χάρτινες. Φορτωμένος εγώ από εκεί, πήγα στον Πειραιά. Από το Πασαλιμάνι μετά, φόρτωσα Κρητικούς πάλι για την Κρήτη.»

—Πηγαίνεις σε άλλα μέρη εκτός από την Κρήτη;

«Όταν δεν είχε Κρητικούς πηγαίνα στα νησιά, στη Σαντορίνη, στην Πάρο και φόρτωνε κρασιά. Ένα ταξίδι λοιπόν είμουνα στο Πασαλιμάνι. Ήρθε ένας και μου είπε: Θα πάς στην Τουρκία. Φύτανο το '42. Είναι κομιά δεκαενταριά, είναι μεγάλοι μου λέει, υπουργοί και τέτοιοι, δεν χρειάζεται να σου πω ποιοί είναι, και πέντε Εγγλέζοι.

Και μάλιστα μου λέει, θα τους πάς οπωσδήποτε, γιατί κεύθεται τώρα οι Εγγλέζοι δυο μήνες και δεν βρίσκουνε καΐκια να πάνε και θα σε υποχρεώσουνε. Και στο καΐκι θα ρθουνε τη νύχτα να σε εκβιάσουνε. Να έρθεις καλύτερα όμως να σε πάω να μιλήσεις να συνεννοηθείς με το καλό να ζητήσεις τι λεφτά θέλεις χωρίς να γίνει σαματάς και φασαρία.

Γιατί είχανε πάει μέχρι την Τήνο, μου λέει, και γυρίσανε πίσω. Κάτσανε δέκα μέρες στο Λαύριο και δε βρήκανε καΐκι και εδώ που ήρθανε υποδείξανε εσένα.

—Και πού θα τους βάλω με καλοπαίδι; Ένα παιδί, νεαρός ήταν.

Λιτικά και από εδώ μπορείς να τους πάρεις. Θέλει από άλλοι όπου θέλεις. Δεν έχωσε τίποτα, ένα διαβατήριο μοναχά, το οποίο το διαβατήριο δεν είναι κίνδυνος. Αλλά άμα θέλεις από άλλο, πάρτους.

Μου λέει, πού;

—Στη Βαρύλα είναι ένα μέρος ήσυχο. Εγώ θα πάω αμριο το μεσημέρι, το καΐκι νατο, του λέω. Μου το δείξαίνε, μου λέει. Τέλος πάντων, συνεννοηθήκαμε, πήγα στη Βάρκιζα, τους βένω μέσα και

χανή, πάω στη Σάμο τη φτιάχνω και τη νύχτα πάω στο Πασαλιμάνι.

Ήταν μπλεγμένα τα χαρτιά μου. Το ναυτολόγιο απόπλου είχα για την Ύδρα και δεν πήγα στην Ύδρα να το θεωρήσω. Με πιάσανε οι Γερ-

Μας πήραν τη νύχτα οι Γερμανοί και μας κέναν ανάκριση. Είναι δυνατό εγώ, τους λέω, να πάω στην Κρήτη, στην Κύπρο, στην Τουρκία με το καΐκι που έχω; Πρώτα-πρώτα εγώ δεν έχω γνώσεις, δεν είμαι άνθρωπος σε ηλικία να ταξιδέψω, δεν πήγα. Αγάντα και αγάντα που λές, ήρθαν και με βγάλουν στις 10 η ώρα το βράδυ και κατεβαίνα κάτω. Το πλήρωμά μου ήταν ένα παιδί από τη Νεάπολη, ο ταξιδερός μου ο Αρώνης ο Πέτρος.

Σεναβρίσκω Κρητικούς, φορτώνω μοναχός, στην Κρήτη.

Τουρώ εδω, έγινε μεγάλη ιστορία. Η μάνα μου με είχε ότι θα με στέλνανε στη Γερμανία να με σκοτώσουνε, όπως γινότανε. Μέχρι να βρω πλήρωμα έπαιρνα στα ταξίδια το μικρό μου αδερφό, ήταν καμιά δεκαριά δωδεκα χρονών.

Τόν παίρνω, φορτώνουμε από εδώ Κρητικούς, στην Κρήτη. Έκανα δυο ταξίδια με τον μικρό μου αδερφό, δεν μου πηγαίνα καλά.

Εδώ ήταν ένας ξένος, καπετάνιος, ο καπετάν Κώστας Κασβώλης από το Γαλαξίδι. Μάζανε καμιά δεκαριά παιδιά, δεκαπέντε, και τους έκανε μάθημα. Εκεί έστειλα και τον αδελφό μου.

Συνέχεια στην επόμενη

Καΐκια στη σημερινή πόλη

—Όχι, του λέω. Θα 'ρθουνε σε ένα μέρος να 'μαστε μοναχοί, γιατί οπωσδήποτε τουσότητες θα 'χουνε άμα μας

πήγα στον Τσομά της Τουρκίας. Αμάρους τους έβγαλα. Δεν με αφήκανε να κάτω καθόλου να μη με πιάσουν

μενοί και με κλείνουν φυλάκι. Έκαστα 3,5 μήνες στο Πασαλιμάνι στη χωροφυλακή ήταν το μεταβατικό δεν

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Attali J., *Θόρυβοι: δοκίμιο πολιτικής οικονομίας της μουσικής*, (Μετ. Ν. Ανδριτσάνου), Εκδ. Ράππας, Αθήνα 1991, (Α Έκδοση στη γαλλική 1977).

Bertaux D., *Biography and Society*, 1981 Sage Publications, London.

Calvet Louis- Jean, *Η προφορική παράδοση*, (μετ. Μ. Καρυολέμου), Ινστιτούτο του βιβλίου Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1995.

Cohen A. P., *The Symbolic Construction of Community*, εκδ. Key Ideas, London 1989.

Colajanni Antonino, (Μετ. Πετροπούλου Χριστίνα), *Η επανακοινωνικοποίηση ως διαδικασία προσαρμογής του ερευνητή σε μια διαφορετική κοινωνία*, *L'Uomo*, τομ. IV, αρ. 2, 1980, σσ. 393-480.

Denys Cuche, *Η έννοια της κουλτούρας στις Κοινωνικές Επιστήμες* (επιμ. Λεοντοίνη), *Τυπωθήτω*, Αθήνα 2001.

Ακαδημία Αθηνών, *Λαογραφική αποστολή του συντάκτου του ΚΕΕΛ της Ακαδημίας Αθηνών Αλεξάκη Π. Ελευθερίου, εις το νομόν Λακωνίας από 4-18/09/1976*, Αρ. Χειρογράφου 3892/ 1976.

Αλεξάκης Π. Ελ., «Από τις κατούνες στην κοινότητα στην Ελαφόνησο Λακωνίας. Μια εθνοϊστορική προσέγγιση», *Πρακτικά Α Τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών*, Αθήναι 2002, σσ. 351-396.

Αλεξάκης Π. Ελ., *Ταυτότητες και ετερότητες, Σύμβολα, συγγένεια, κοινότητα στην Ελλάδα- Βαλκάνια*, Εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 2001.

Ανωγιανάκης Φοίβος, *Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα*, Μέλισσα, Αθήνα 1991, (2^η έκδοση).

Ανωμήτρη Τζ., «Εγκατάσταση Κρητικών προσφύγων στα Βάτικα» (Άρθρο), Εφημερίδα *Τα Βάτικα*, τεύχος 206, Αύγουστος 2003, σσ. 12-13.

Ανωμήτρη Τζ., «Το χωρίον της Νεάπολης: μέσα από τρία συμβολαιογραφικά έγγραφα πληθυσμιακά στατιστικά στοιχεία» (Άρθρο), Εφημερίδα *Τα Βάτικα*, τεύχος 163, Γενάρης 2000, σ. 4.

Αρβανίτης Τάκης, *Τα Βάτικα δια μέσου των αιώνων*, Εκδ. Σύνδεσμου Βατικιωτών, Αθήνα 1971.

Βαρβούνης Μ. Γ., *Συμβολή στη μεθοδολογία της επιτόπιας λαογραφικής έρευνας*, Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1994.

Γεωργουδής Παναγιώτης, «Μια άγνωστη πτυχή της μάχης της Κρήτης, Η μεταφορά των Κρητικών με Βατικιώτικα καΐκια» (Άρθρο), Εφημερίδα *Μεσόγειος*, τεύχος 6418, 24 Μαΐου 1991, σσ. 10- 15.

Γιαγκάκης Κ. Γεώργιος, *Νησιολόγιο των κατοικούμενων ελληνικών νησιών 1940- 1991*, Αγκίστρι Σαρωνικού, 1995.

Γκίκας Γιάννης, *Οι Αρβανίτες και το αρβανίτικο τραγούδι στην Ελλάδα: Έρευνα στη βόρεια Εύβοια*, Αθήνα, 1978.

Δαμιανάκος Στάθης, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, εκδ. Πλήθρον, Αθήνα 1995, (α' έκδ. 1987).

Θανοπούλου, Μ., Πετρονότη, Μ., *Μια άλλη πρόταση για την κοινωνιολογική θεώρηση της ανθρώπινης εμπειρίας*, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 64, 1987, σσ. 20-42.

Καβαδίας Γ., *Το Αιγαίο- Μερικές κοινωνικές διαστάσεις*, στο Λάμπρος Λιάβας (επίλ. υλικού), *Μουσικές στο Αιγαίο*, Υπ. Πολιτισμού Υπ. Αιγαίου, Αθήνα 1987, σσ. 15-22.

Κάβουρας Π., «Αυτοσχέδιο διαλογικό τραγούδι και γλεντικός συμβολισμός στην Όλυμπο Καρπάθου», *Εθνολογία* 2, 1993, σσ. 227- 269.

Κάβουρας Π., «Η έννοια του μουσικού δικτύου, σχέσεις παραγωγής, σχέσεις εξουσίας», *Πρακτικά Γ' συνεδρίου, Συμπόσιου Δίκτυα Επικοινωνίας και Πολιτισμού στο Αιγαίο*, Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικάλαος Δημητρίου». Αθήνα 1997.

Κάβουρας Π., «Τραγουδώντας τον κόσμο: Προφορική Ποίηση και Ιστορία στην Όλυμπο Καρπάθου», Ρ.,Μπενβενίστε και Θ., Παραδέλλη (επίμ.), *Αφηγηματικότητα, Ιστορία και Ανθρωπολογία*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη 1994, σσ. 140-163.

Κάβουρας Παύλος, *Ο χορός στην Όλυμπο Καρπάθου: Πολιτισμική αλλαγή και πολιτικές αντιπαραθέσεις*, *Εθνογραφικά* 8,1992, σσ. 47- 70.

Κάβουρας Παύλος, «Το καρπαθικό γλέντι ως τελετουργία και παράσταση: μια κριτική ανθρωπολογική προσέγγιση του συμβολισμού των παραδοσιακών τελεστικών τεχνών», *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Λαϊκά Δρώμενα: Παλιές μορφές και σύγχρονες εκφράσεις*, Κομοτηνή, Νοέμβρης 1994, σσ. 162- 178.

Καρακάσης Στ., *Ελληνικά μουσικά όργανα: αρχαία- βυζαντινά- μεταβυζαντινά- σύγχρονα με 136 εικόνες: μουσικολογική, λαογραφική και γλωσσολογική μελέτη*, Δίφρος, Αθήνα 1970.

Κατσούλη- Συμεώνογλου Ασπασία, *Βάτικα, η πατρίδα μου, Από το Λαϊκό Πολιτισμό των Βοιών*, Εκδ. Πίτσιλος, Αθήνα 2002.

Κιουρτσάκης Γ., *Το πρόβλημα της Παράδοσης*, Αθήνα, 1989, (Α εκδ. 1970)

Κιουρτσάκης Γ., *Προφορική παράδοση και ομαδική δημιουργία, το παράδειγμα του Καραγκιόζη*, Κέδρος, Αθήνα 1996, (Α Εκδ. 1983).

Κόκκινος Δ. Α., « Η Ελληνική Επανάσταση», Εκδ. Μέλισσα, Αθήνα 1974, Τόμος 6^{ος}.

Κορδάτος Γ., «Μεγάλη ιστορία της Ελλάδας» Εκδ. 20^{ος} Αιώνας, Αθήνα 1956 τόμος ΙΧ 1453- 1821.

Κυριακίδου- Νέστορος Α., *Τρεις γενιές προσφύγων της Μ. Ασίας. Η σημασία της προφορικής τους μαρτυρίας και Ιστορία, Προφορική Ιστορία, Ανθρωπολογία και Λαογραφία, Λαογραφικά Μελετήματα ΙΙ*, Πορεία, Αθήνα, 1993, σσ. 233-257.

Κωνσταντοπούλου Χρ., Μαρατού- Αλιπράντη Λ.- Γερμανός Δ. Οικονόμου Θ. (επιμ.), «Εμείς» και οι « άλλοι», αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, Τυπωθήτω, Αθήνα 2000.

Κωστάκης Θ., *Βάτικα και Χαβούτσι, τα τσακωνοχώρια της Προποντίδας*, 1968.

Κώστιος Απ., *Μέθοδος Μουσικολογικής Έρευνας*, Παπαγρηγορίου Νάκας, Αθήνα 2000.

Λιάβας Λάμπρος (επίλ. υλικού), *Μουσικές στο Αιγαίο*, στο Λάμπρος Λιάβας (επίλ. υλικού), *Μουσικές στο Αιγαίο*, Υπ. Πολιτισμού Υπ. Αιγαίου, Αθήνα 1987, σσ. 32-42.

Λιάβας Λάμπρος, *Η κατασκευή της αχλαδόσχημης λύρας στην Κρήτη και τα Δωδεκάνησα*, *Εθνογραφικά* 4-5 (1983- 1985) σσ. 117-142.

Μαυρολέων Μανόλης, *Λύρες στο Αιγαίο και στη Μεσόγειο*, σ. 40-54, στο *Μουσικές και χοροί του Αν. Αιγαίου*, Πρακτικά Συνεδρίου, Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου», 5- Βιβλιοθήκη Επιστημονικών δόσεων-5, Αθήνα 1994.

Μέντης Κων/νος, *Ελαφονήσι, Το σμιγοπέλαγο νησί*, Εκδ. Λαφονησιώτικη Βιβλιοθήκη, Πειραιάς 1993.

Μερακλής Ν., *Έντεχνος λαϊκός λόγος*, Εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1983.

Μπάνου Αμαλία, «Νεάπολη και Ελαφώνησος κατά την εποχή του Χαλκού» (Άρθρο), *Περιοδική Έκδοση Πολιτιστικού Συλλόγου Βατικών Αρέσκουσα*, τόμος 2^{ος}, Νεάπολη Βοιών 2002.

Μπελιά Ελένη, *Στατιστικά στοιχεία της επαρχίας Επιδαύρου Λιμηράς κατά το 1828*, *Λακωνικά Σπουδαί*, Τόμος 5, 1880.

Νιτσιάκος Β., *Τόπος, τοπικότητα και εθνική ταυτότητα: Η περίπτωση της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία*, στο φάκελο σημειώσεων του μαθήματος εθνοχορολογία Ι του τμήματος Λαϊκής & Παραδοσιακής Μουσικής του ΤΕΙ Ηπείρου.

Νιτσιάκος Β., *Χορός και κοινωνία*, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Κόνιτσας, Κόνιτσα, 1994.

Πίκουλας Γ. Α., «Η χερσόνησος του Μαλέα: Απολογισμός και προοπτικές. Σχεδιασμός έρευνας» (Άρθρο), Περιοδικό *Αρέσκουσα*, τεύχος 2, Αύγουστος 2002, σσ. 229-246.

Σβορώνος Νίκος Γ., *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Βιβλιογραφικός Οδηγός Σπ. Ι. Ασδράχα, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1999.

Τσακίρη Ευανθία, *Μεθοδολογικά προβλήματα στο σχεδιασμό ερωτηματολογίων των κοινωνικών ερευνών: Η διάταξη των ερωτήσεων*, στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τεύχος 80, Εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα 1991.

Τσουλάκης Ιωάννης Θ., *Τα λαϊκά μουσικά όργανα στην Κρήτη*, Ένωση Κρητών Μεταμόρφωσης, Αθήνα 2004.

Χτούρης Σ., *Μεταβιομηχανική κοινωνία και κοινωνία της πληροφορίας: Παγκόσμια δίκτυα: Ο ρόλος τους στη νέα κοινωνική διαφοροποίηση*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.

Χτούρης Σ., «Τα δίκτυα ως μέθοδοι και εργαλεία ανάλυσης», *Πρακτικά Γ' συνεδρίου, Συμπόσιου Δίκτυα Επικοινωνίας και Πολιτισμού στο Αιγαίο*, Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου «Νικάλαος Δημητρίου». Αθήνα 1997.

Φίλιας Βασίλης, «Λαϊκή παράδοση και ατομική δημιουργία. Το παράδειγμα της λογοτεχνίας», Περιοδικό *Χοροστάσι*, Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2004.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	i
Εισαγωγή.....	1
Κεφάλαιο 1 ^ο Γεωγραφικά, ιστορικά, πληθυσμιακά στοιχεία.....	12
1.α. Γεωγραφικά στοιχεία- σύντομη ιστορική αναδρομή μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1920.....	12
1.α.1. Η επίσημη εγκατάσταση πληθυσμού στην Ελαφώνησο.....	18
1.β. Η Ελαφώνησος τη δεκαετία 1930-1940.....	26
1γ: Η Ελαφώνησος τη δεκαετία 1940-1949.....	30
1δ: Η Ελαφώνησος τη δεκαετία 1950-1960.....	36
Κεφάλαιο 2 ^ο : Λύρα & Τοπική κοινότητα.....	41
2.α. Οι λυράρηδες της Ελαφονήσου.....	42
2.β. Τα γλέντια στην Ελαφώνησο.....	52
2γ: Κατασκευή & πέρασμα της λύρας στην επόμενη γενιά.....	58
2γ1. κατασκευή.....	58
2γ2. Το πέρασμα της λύρας στην επόμενη γενιά	65
Κεφάλαιο 3 ^ο : Λύρα και γλεντική συμπεριφορά.....	72
3.α.: Η λύρα ως βασικό κομμάτι του αυτοσχέδιου γλεντιού.....	78
3β: Η σταδιακή υποχώρηση της λύρας από βασικό όργανο του αυτοσχέδιου γλεντιού.....	89
Κεφάλαιο 4 ^ο : Συμπεράσματα.....	98
Παράρτημα	114
Βιβλιογραφία.....	191
Περιεχόμενα.....	197